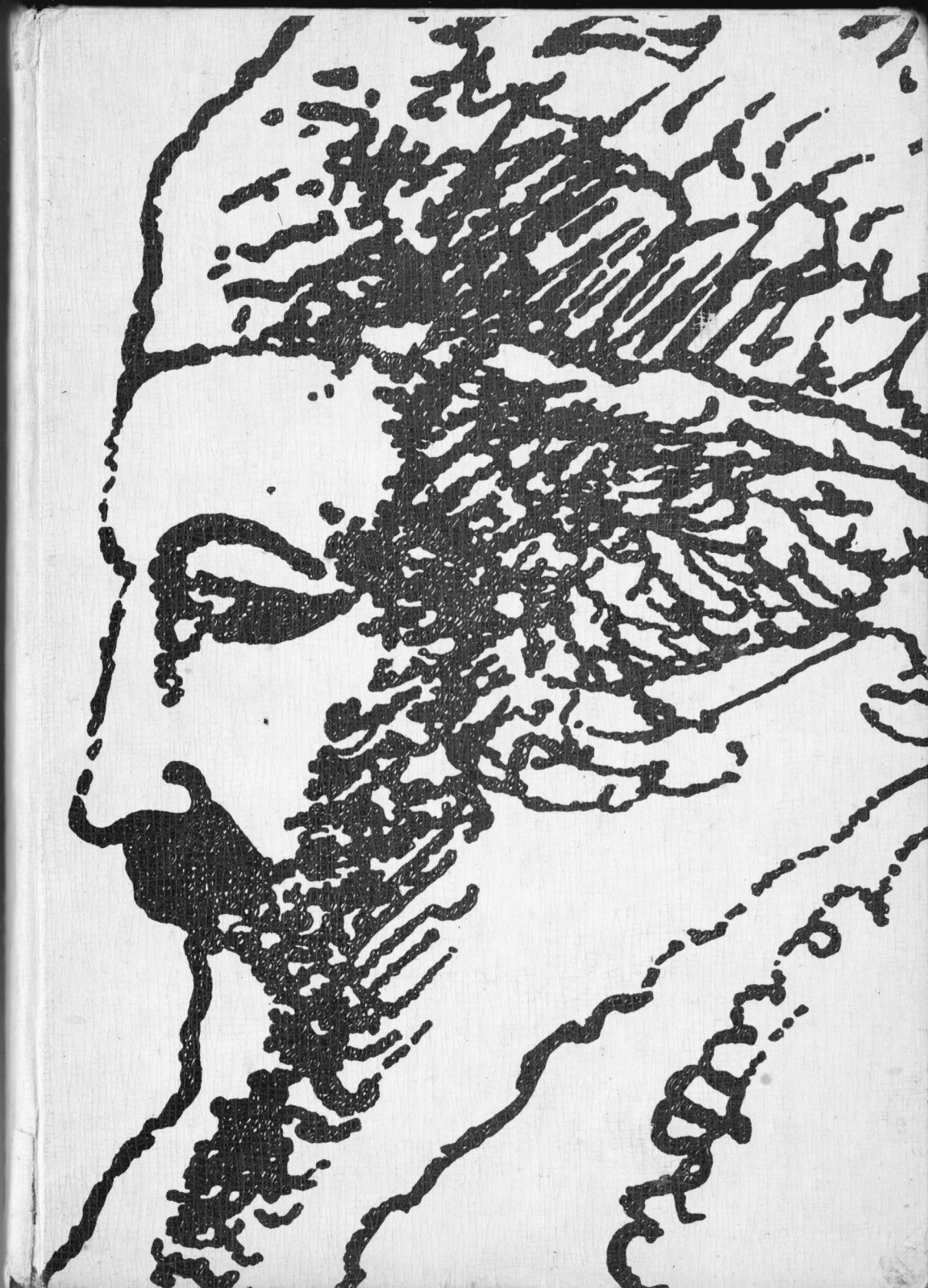

Constantin
Mateescu

DRUMURILE LUI ANTON PANN

EDITURA SPORT-TURISM
BUCUREȘTI, 1981

Avertisment

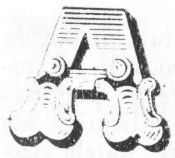

propierea de Anton Pann, de lumea miraculoasă şi fascinantă a cărţilor sale, mi se arată aidoma întoarcerii într-un trecut fabulos, în care imaginaţia ia locul faptului de istorie, iar gîndurile, lenevite de curgerea grea a timpului, caută un hotar al certitudinii şi limpezirilor. Autorul „Poveştii vorbii", a cărui umilă viaţă s-a consumat departe de saloanele literare ale vremii, copil sărac al unei jumătăţi de veac bogată în spectaculoase transformări şi frămîntată de neistovite înnoiri, Anton Pann ne-a lăsat despre sine o imagine sumară şi înşelătoare. Această imagine, volatilizîndu-se la limita nisipurilor mişcătoare ale erei moderne, este sumară prin puţinătatea ştirilor transmise şi înşelătoare datorită faţetelor de oglinzi ce ni-l arată cînd vesel, chefliu şi pus pe glume, cînd grav, solemn şi moralizator, cînd senin şi risipitor cu zilele, cînd sumbru, întocmindu-şi prematur diata, cînd posedat de demonul peregrinărilor, cînd, dimpotrivă, închis în casă, plecîndu-şi fruntea, la lumina slabă a opaiţului, asupra slovelor cărora a ştiut să le dăruiască isteţimea şi sprinteneala geniului popular.

Reconstituirea drumurilor lui Anton Pann, acest călător fără saţiu, ursit să străbată neobosit cărările prăfuite ale ţării în vremuri cînd notele de călătorie nu deveniseră o modă în literatura noastră, mi se pare o întreprindere pe cît de anevoioasă, pe atît de pasionantă şi fertilă. Poetul mahalalelor bucureştene, al inimilor de pripas şi al şotiilor năzdrăvane şi-a cioplit opera sub taina împovărată a muncii, lăsîndu-ne prea puţine dovezi despre trecerea sa prin viaţă. Tocmai de aceea, poate, existenţa sa, situată la hotarul dintre realitate şi mit, a incitat curiozitatea atîtor cercetători care s-au străduit să dea o interpretare verosimilă sau numai artistică peregrinărilor şi zbuciumului său fără odihnă.

Interesul de care s-a bucurat în posteritate viaţa aventuroasă a poetului nu trebuie despărţit de popularitatea imensă a operei sale. Anton Pann a fost şi rămîne unul dintre cei mai citiţi scriitori ai literaturii

noastre. Inspirîndu-se din bogăţia gîndirii populare, cizelînd cu migală cuvîntul pînă la strălucirea pură a înţelepciunii, poetul a ştiut să pătrundă adînc toate înţelesurile limbii noastre, ridicîndu-i un monument nepieritor : „Povestea vorbii." De aceea, arată Ovidiu Papadima, posteritatea l-a admirat pe „omul din popor cu vorba înţeleaptă şi pipărată, pe editorul şi versificatorul de manuscrise ale cărţilor populare, care îşi vindea cărţuliile prin tîrguri şi mănăstiri, ca să întruchipeze un ban pentru traiul de toate zilele, pe grădina de om care adunase în mintea lui întregul tezaur popular al graiului viu al oamenilor simpli, pe filozoful popular definind viaţa şi lumea prin proverbe şi zicători, pe neîntrecutul povestitor care era gata oricînd să le ilustreze printr-o snoavă sau istorisire potrivită. În aceste peripeţii ale umbrei şi gloriei lui Anton Pann aflăm o convingătoare demonstraţie a adevărului că un mare scriitor nu se poate realiza decît prin contactul neîntrerupt cu limba vie a poporului său".

Încercarea de faţă îşi propune să contureze cărările bătute de Anton Pann şi să pună în lumină (folosind documentele din epocă şi mărturiile tuturor celor ce s-au apropiat cu dragoste şi înţelegere de personalitatea marelui povestitor popular) cîteva din reperele semnificative ale biografiei sale. De la ultimele încercări biografice publicate, datele despre viaţa poetului s-au îmbogăţit, în special în ceea ce priveşte perioadele sejurului în Rîmnicu Vîlcea şi Braşov, ceea ce a permis o cercetare mai apropiată de realitate a destinului său atît de straniu şi controversat. S-a încercat, de asemenea, o mai intimă apropiere între creaţia sa şi epoca de mari şi neliniştitoare prefaceri în care a trăit, în aşa fel încît portretul scriitorului să apară iluminat din cît mai multe unghiuri. Fără să năzuiască spre sinteze cuprinzătoare, cartea de faţă propune cititorilor o călătorie cu Anton Pann pe drumurile întortocheate ale vieţii sale, constituind în acelaşi timp o deschidere spre „mai buna înţelegere" a geniului acestui mare şi tulburător ctitor de limbă şi cultură.

La întocmirea acestei contribuţii am primit un călduros sprijin din partea lui Emil Nedelescu, care mi-a pus la dispoziţie cea mai mare parte a materialului ilustrativ, a lui Corneliu Tamas, directorul filialei judeţene Vîlcea a Arhivelor Statului, a lui Ioan Lazăr, directorul bibliotecii judeţene Vîlcea, şi a întregului colectiv al bibliotecii, a colectivului muzeului judeţean Vîlcea şi a lui Vasile Oltean, directorul muzeului bisericii Sfîntul Nicolae din Şcheii Braşovului. De asemenea, exprim pe această cale gratitudinea profesorului Ovidiu Papadima, ale cărui sfaturi mi-au fost de un nepreţuit ajutor în redactarea manuscrisului.

Anton Pann
între legendă şi mit

Ideea potrivit căreia Anton Pann ar fi trecut neobservat prin epocă e eronată. Puţini au fost condeierii care s-au bucurat în timpul vieţii lor de o preţuire şi popularitate atît de constante ca neobositul psalt, ale cărui cărţi, tipărite în numeroase ediţii şi în tiraje cu mult mai mari decît cele ale reprezentanţilor poeziei culte, au pătruns în popor, răspîndindu-se cu repeziciune în întreaga arie geografică populată de români. De aceea, nu pare surprinzător că un Dimitrie Ralet, vornic (ministru) al averilor mănăstireşti în guvernul de la Iaşi al lui Grigore Ghica, îi aprecia opera şi semnificaţiile ei din moment ce, trecînd prin Bucureşti în iulie 1855, cînd nici nu se împlinise un an de la săvîrşirea din viaţă a poetului, notează în ale sale „Suvenire şi impresii de călătorie" : „Această stare a III-a, păstrînd vigoarea naţională, se mai ţine şi de obiceiurile părinteşti, joacă horele, ascultă doinele cu mulţămire, ceteşte în sînul familiei pe Anton Pann care, prin *Povestea vorbei* şi prin *Spitalul amoriului*, a smult din uitare glumele şi proverbele ce sînt răsfrîngerea caracterului şi a obiceiurilor vechi pe care o civilizaţie, începută ades de la coadă, ameninţă zilnic a le nimici."

Cam în aceeaşi perioadă (1854), Dimitrie Bolintineanu însemna într-o lucrare tipărită la Paris în limba franceză : „Anton Pan este poetul popular prin excelenţă ; el publică în fiecare an o nouă ediţie a operelor sale. Faptul se explică simplu : el scrie pentru popor pe care-l face să rîdă şi să plîngă şi a cărui limbă o vorbeşte. Nu e instruit dar e original ; el îşi caută subiectele în jurul propriei case, iar nu în jurul lumii, în timp ce poeţii care au un talent superior n-au reuşit să-şi publice decît două sau trei sute de exemplare din operele lor. Explicaţia e simplă : ei nu scriu decît pentru a se face înţeleşi şi apreciaţi de o minoritate de oameni care nu ştiu nici să înţeleagă şi nici să aprecieze frumuseţile poeziei, şi care nu citesc cărţi româneşti ; în loc să-şi caute in-

spirația în sînul patriei lor, în suferințele, în speranțele ei, merg să se inspire pe malurile Senei sau ale Tamisei..."

De Anton Pann își amintește și Ion Ghica, evocînd școala de la Udricani, „școală sub albastrul cerului pe prispa bisericei, unde cînd ploua copiii se ghemuiau în odaia tîrcovnicului jos pe cărămizi sau în clopotniță ; citeau sau scriau pe genunchi și pe brînci ". Dascălul Chiosea, „bătrîn cu antereu de calemcheriu, la cap cu cauc de taclit vărgat cu cearșaf alb", făcea parte dintre „acei bieți dăscălași, cari au fost depozitari limbei și naționalității noastre", ducînd „o viață zdruncinată, plină de privațiuni și de coate-sparte, fără *bene-merenti* și fără recompense naționale, fără pensii și parapensii ; plătiți ca vai de ei cu un codru de pîine, trăiau și mureau necunoscuți ; fără să bănuiască măcar că erau patrioți, împinși numai de un instinct bun și generos". „Din acele școli, scrie mai departe Ion Ghica, își recrutau bisericile preoți și cîntăreți, acolo boierii căutau băieți pe care îi luau în casă pe procopseală, de acolo a ieșit Chiru de la biserica Enii, Dumitrache Bondoliu, tata răposatului vlădică Calistrat, Unghiurliu de la Sărindar, Costache Știrbu de la Sf. Ioan de lîngă pușcărie și Petre Efesiu, care mai în urmă a ajuns cîntăreț în strana din dreapta la Patriarhie. Acolo au fost dați la învățătură Anton Pann, Petrache Năneșcu, Nicolae Alexandrescu, Paris Momuleanu, Marin Serghiescu etc.".

Poezia unei epoci revolute, al cărei farmec nu putea să-i scape lui Ion Ghica, amator de arome tari, de povești cu haiduci și de peisaje afumate de patina vremii, a contribuit în bună parte la crearea în jurul lui Anton Pann a unei aure de legendă. Lumea lui Anton Pann, „acea floră curioasă, exuberantă și încîlcită, exalînd efluvii de senzualitate caldă" (Ovidiu Papadima), era o lume captivantă, închizînd în ea mistere indescifrabile, taine abia șoptite „în purpura asfințitului", suferințe și lipsuri pe care istoria le consemnează fără a le pătrunde întru totul înțelesurile. Îndoiala și spaima se unesc cu bucuria și uitarea de sine, băjeniilor le urmează petreceri și nunți de pomină. Nimic nu e statornicit și sigur, viețile sînt zilnic primejduite, existența devine incertitudine și aventură. Iată cum înfățișează meșteșugarul Ioan Dobrescu în „Cronica" sa vînzoleala de neînchipuit a Bucureștilor după sosirea lui Ipsilanti și a eteriștilor : „Și de atîtea trăsnete de arme se făcuse nor deasupra orașului de fum. Și nimic nu ne puteam pricepe ce va să fie acest lucru așa fără veste. Iar lauda grecilor așăza scaunele în Țarigrad. Și iarăși iar lauda crailor zmintea mintea înțelepților (...) Iar băjenie, necontenit să tot cără : unii care scăpa în Brașov, alții prin Căldărușani, pîn Znagov, în Cernica, în ostrovu Herăstrăului și al Fundenilor, alții la Țigănești, alții la munți și pîn Cîmpina, carii pă unde ajungea, alții prin păduri. Băhăia pădurile de oameni și de vitele țăranilor, că să ridicase toate satele în băjenie și ajunseseră pînă în vîrful munților și pînă în hotarul neamțului." „Toți nebunii se înțelepțiseră ca mieii și

eram morți de jumătate ; adăstam ca oile înjunghierea", însemnează el mai încolo, referindu-se la intrarea turcilor în București, hotărîți să lichideze urmele răscoalei. „Iar întru aceste două zile — cît timp a ținut uciderea oamenilor lui bimbașa Sava — vaiu ajungea la cer. Părea ca pîn urechile omului se învîrtea mori. De la o vreme perise și frica. Umblam ca niște amețiți."

Această lume „la mijloc de Rău și Bun" (Ion Barbu), vuind de vaiete și arme, chinuită de molime, răzmeriță și sărăcie, dar veselă între două nenorociri, de o vitalitate și exuberanță extraordinare, plecîndu-și tîmpla în umbra stranelor pentru a primi putere și alin, iubind nebunește, găsind în cîntec exprimarea cea mai sinceră a sentimentelor, această lume pestriță și poliglotă, în bună parte neștiutoare de carte, activă și dinamică, bătînd mahalalele pe uliță înguste și murdare în nădejdea fericirii, este adevărata lume a lui Anton Pann.

Din magma unei epoci cu atîtea contradictorii ispășiri, la răscrucea a două timpuri, unul pe cale de dispariție dar păstrînd încă pecetea legăturilor cu trecutul oriental, celălalt abia înfiripîndu-se, căutîndu-și cu debilitate drumul printre luminile orbitoare ale occidentului, s-a născut legenda poetului și renumitului profesor de muzichie. Ea a fost alimentată de sărăcia de informații în legătură cu viața sa, dar și de personalitatea cu totul ieșită din comun a omului. Prezența lui Anton Pann, a cărui voce a răsunat sub nenumărate cupole de biserică dar și la neuitate chefuri, inspira bună dispoziție și simpatie. În tinerețe trebuie să fi fost inima petrecerilor și prilej de încîntate clipe. „Anton Pann, Năneșcu și Chiosea-fiul erau veselia grădinilor lui Deșliu, lui Pană Breslea și a lui Giafer ; Iancu al Raliții Muruzoaiei, Bărbucică al Tiții Văcăreaschii, frații Bărcănești, Costache Faca și alți tineri din lumea mare nu puteau fără dînșii", ne asigură Ion Ghica. Cînd, după istovirea unei epidemii de ciumă sau după risipirea gloatelor turcești inima oamenilor se deschidea spre noi și smintite speranțe, grădinile și cîrciumile răsunau de glasurile amestecate ale lăutarilor și „mahalagiilor" :

„Amărîtă turturică
Cînd rămîne singurică
. . . . . .
Grele chinuri m-a cuprins,
În mine foc s-a aprins
. . . . . .
Amorul nu este om,
Nici vro vită, nici vrun pom
. . . . . .
La doi ochi ce sînt din fire
Plini de nuri și de simțire
. . . . . .

Ai doi ochişori frumoşi,
Blînzi, cu totul mîngîioşi
. . . . . .
Luniţă luminătoare
Şi stele strălucitoare
. . . . . .
Cum soseşte primăvară,
Îmi dă inimă amară."

„Cîntăreţul de giumbuşuri, cum îl gratulează N. Iorga, lăutarul literar al petrecerilor, ghiduşul de iatacuri, amorezatul care caută la fereştruicele căsuţelor de mahala, prinzînd ceasul cînd lipseşte respectivul jupîn, tovarăşul ceasurilor de veselie ale preoţilor, dascălilor, ţîrcovnicilor, cărora li zice pe nas de psaltichie lucruri care fac parte din plăcuta slujbă a Satanei" a intrat pe nesimţite în conştiinţa vremii, s-a identificat cu ea şi a lăsat posterităţii o imagine de ape tulburate, din care numai vagi contururi, presimţite umbre şi ecouri dulci s-au mai păstrat prin ani. Ea e mai apropiată de legendă decît de adevăr, în măsura în care gustul şi preferinţele oamenilor, atraşi cu osebire spre exotic şi burlesc, şi-au găsit corespondenţe în trăsăturile şugubăţului psalt.

Alături, însă, de efigia de legendă a omului, există şi „un caz Anton Pann al literaturii noastre şi nimic nu-l ilustrează mai sugestiv decît tocmai sinuoasa diagramă a opiniilor despre el, de-a lungul unui veac de posteritate, zigzaguri uneori înlăuntrul aceluiaşi mic spaţiu, revizuiri mai la urma urmei spre lauda celor ce le-au practicat, însă nu mai puţin capabile să întreţie un fel de incertitudine, o aureolă jucăuşe, cînd apărînd şi cînd dispărînd din jurul unei frunţi care a fost, neîndoios, a unui martir al scrisului" (Perpessicius). Să adăugăm detaliul că puţini s-au întîmplat să fie scriitorii care să fi trezit un atît de perseverent interes criticii literare, dar mai ales poeţilor, ca Anton Pann. Opera sa, variată şi inegală, situată la hotarul dintre folclor şi literatura „cultă", a căzut sub incidenţa ironiei sau simpatiei superior binevoitoare a cercetătorilor, care s-au lăsat seduşi, în marea lor majoritate, de pitorescul şi bogăţia coloristică a limbii aceluia ce şi-a intitulat sugestiv cartea de căpătîi „Povestea vorbii". Determinarea de poet popular ce i s-a atribuit încă din secolul trecut, uneori cu bună credinţă, purta în sine sîmburele unei discreditări valorice implicite. Dar Anton Pann, susţine cu convingere Perpessicius, „este înainte de toate un scriitor, mai mult, un artist şi despre darurile lui de meşteşugar al verbului şi versului românesc cată să vorbim, cel puţin în măsura în care a fost cinstită şi cu bună dreptate, latura utilitaristă a scrisului său, imensele servicii pe care întinsa circulaţie a tipăriturilor lui le-a adus culturii româneşti (...) Depozitar al tezaurului popular, cum îl socotea Vasile Alecsandri şi clasic dintre cei năzdrăvani, prin proteismul întrupărilor sale, de la cea

mai telurică şi pînă la cele sublime, cum îl socotea Eminescu — Omir al poporului său, într-un fel — aşa va rămîne de-a pururi în fastele literaturii noastre, Anton Pann."

Faptul care perpetuează şi adaugă noi înţelesuri „legendei" lui Anton Pann este actualitatea sa învederată, prezenţa sa tot mai vie în sfera de interes a generaţiilor ce se succed şi care descoperă în versurile modestului cîntăreţ de stranã subtile şi surprinzătoare disocieri. Opera lui nu şi-a încheiat destinul, dimpotrivă, primeşte cu fiecare promoţie de literaţi propuneri noi de interpretare. Pe de altă parte, popularitatea poetului în rîndul cititorilor, departe de a se fi vlăguit odată cu expansiunea spectaculoasă a erei cosmice, cucereşte noi teritorii ale opţiunilor şi simpatiei. „Desigur că dacă-i căutăm noduri în papură lui Pann, scrie Tudor Arghezi, îi găsim cîte poftim, dar valoarea sîmburelui le face caduce şi insignifiante. Nici fînul nu se ia din stoguri cu furculiţa, nici porumbul nu se măsoară cu ţoiul şi degetarul. Şi vom ţine strictă socoteală de epoca în care înaintaşul nostru a trăit, tocmai ceea ce face din el un *primus inter pares* şi un clasic adevărat (...) Pann trebuie de-abia descoperit."

„Descoperirea" lui Anton Pann, începută sub auspicii bune de Bolintineanu, reluată din diverse unghiuri, uneori bizare, alteori de o revelatoare acuitate critică, repetă experienţa descoperirii atîtor mari poeţi, fiecare contribuţie deschizînd noi perspective de pătrundere în lumea de visare şi legendă a psaltului. Tărîmul rodnic, stufos şi încă nedesţelenit al cărţilor sale pare imens, de necuprins. „Valoarea operelor lui Anton Pann a fost rareori precizată şi limpede pusă în lumină", spune Tudor Vianu. „Critica şi istoria literară trebuie să-şi plătească încă datoria lor faţă de Anton Pann."

„Mitologia" creată în jurul operei antonpanneşti a dat naştere unei rar întîlnite abundenţe de asocieri cu ilustre nume aparţinînd literaturii universale sau autohtone, de la Homer, Esop şi Rabelais, pînă la Villon şi Chaucer, şi de la Antim Ivireanu sau Cantemir pînă la Alecsandri, Heliade, Creangă sau Ispirescu. „O *şezătoare la ţară* ca şi *Povestea vorbii*, susţine Tudor Vianu, ocupă în literatura română locul pe care-l deţin *Decameronul*, *Till Eulenspiegel* sau *Simplicius Simplicissimus* în literaturile Apusului, şi merită să i se recunoască, asemenea acestora, titlurile de universalitate pe care le merită prin atîtea însuşiri eminente." Filiaţiile descoperite de exegeţi sînt numeroase, invocîndu-se îndeosebi „filonul balcanic". Printre succesorii lui Pann, coborîtori din „desfăcutul suflet al Bucureştiului nocturn" (Ion Barbu) şi închinători la legendara şi mirifica Isarlîk, cea „dată-n alb, ca o raia", se prenumără Filimon, I. L. Caragiale, Urmuz, Panait Istrati, Arghezi, Mateiu I. Caragiale, Ion Barbu şi alţii. Preţioasă pinacotecă de nume care ar uimi, pesemne, pe modestul cîntăreţ şi tipograf, nedeprins cu lauda decît doar în privinţa meşteşugului psaltichiei, în care nu avea pereche.

Luînd în consideraţie problema balcanismului lui Anton Pann, Paul Cornea împinge discuţia încă o dată în direcţia atracţiei miraculoase exercitate de poet asupra posterităţii. „De fapt, susţine el, balcanismul acesta este un mit. Ca orice mit, presupune un fond de obscuritate şi o mare putere de a credita impulsuri intelectuale şi afective. Propriu vorbind, conceptul conţine ceea ce-i dăruim, fiind echivoc şi poetic. Pentru Ion Barbu exprimă apartenenţa la un Orient atemporal, încremenit în rituri de o bufonerie somptuoasă şi hieratică. Pentru Blaga e o formă de viaţă organică a mahalalei bucureştene în perioada de tranziţie. Ambii autori văd balcanismul ca o polaritate a spiritului românesc, un fel de încorporare a geografiei într-un destin. Într-o monografie a noastră din 1964 am relevat în universul pannesc un nastratinism pitoresc, jovial şi «sofianic» într-un decor de Bizanţ levantinizat şi Valahie patriarhală (...) Poate că atracţia exercitată de Anton Pann rezidă, mai mult decît orice, în această existenţă mitică, la frontiera dintre două lumi, o existenţă care nu tranşează nimic, lăsînd deschise suficiente ipoteze pentru ca cititorul să fie solicitat, iar criticul să inventeze noi şi noi sisteme de «lectură».“

O indicaţie deosebit de ispititoare pentru înţelegerea atît a personalităţii lui Anton Pann cît şi a excepţionalei puteri de iradiaţie a operei sale dincolo de pragul veacului trecut ne oferă Ovidiu Papadima care, preluînd sugestii mai vechi, explică perenitatea spiritului său prin faptul că poetul a reuşit să se substituie „geniului nativ al poporului român, concretizat în înţelepciunea lapidară a proverbului, în sclipirea vorbei de duh, în ghiduşia usturătoare a snoavei şi mai presus de orice în comoara graiului popular, care le cuprindea pe toate“. „Autorul *Poveştii vorbii*, spune Ovidiu Papadima în altă parte, a devenit aproape un mit, unul dintre cele mai frumoase şi productive mituri moderne ale culturii române în secolul al XIX-lea. Faptul că ni s-au păstrat atît de puţine documente de epocă, cu privire la viaţa şi mai ales la personalitatea lui Anton Pann — pînă la lipsa unui portret autentic al său din iconografia contemporană lui — a facilitat crearea acestui mit, pe care toate cercetările specialiştilor din secolul nostru nu au izbutit să-l destrame. Anton Pann a fost identificat legendar — ca şi atît de binecunoscutul Ion Creangă — cu însuşi geniul nostru popular, mai ales în laturile lui de înţelepciune şi umor sfătos, fără ca prin aceasta să i se nege originalitatea. Dimpotrivă, e considerat ca unul dintre marii noştri scriitori, care au ridicat la maxime înălţări artistice expresia acestui spirit al poporului, tocmai prin puterea talentului lor personal.“

Venind din sudul Dunării la o vîrstă cînd soarta nu-i dezvăluise încă glasurile ursitoarelor, descălecînd nedumerit într-un Bucureşti forfotind de lume amestecată, luptînd din greu pentru a-şi agonisi pîinea, fie cîntînd în stranã, fie silabisind pa-vu-ghe-di cu ucenicii întru psaltichie, fie scriindu-şi cărţile în taină şi cutreierînd ţara pentru a le vinde

prin tîrgurile şi mănăstirile risipite sub povîrnişuri de munte, Anton Pann şi-a împlinit destinul fără zgomot, cu o demnitate şi o modestie exemplare. A lăsat, însă, în urmă o operă nepieritoare şi o legendă: figura lui jovială, de meridional, „oacheşă şi espresivă, cu sprîncene arcate, cu mustăţi tunse şi înnegrite de tabac, cu buze groase, cu favorite şi bărbia răsfrîntă, purtînd işlic şi anteriu în tinereţe, mai tîrziu gheroc lung zis *laibăr*, pe cap cu jumătate de cilindru, iar în casă tichia de plisă neagră“ (G. Dem. Teodorescu). Viaţa sa, fără să fi fost spectaculoasă, cum s-a întîmplat cu cea a paşoptiştilor cu care era contemporan, şi fără să-şi găsească oglindirea în publicistică sau însemnările mondene ale vremii, a lăsat amintiri şi gesturi tulburătoare cu reverberaţii în posteritate. Asupra acestei vieţi, săracă în date dar bogată în tîlcuri, ne-am aplecat stăruinţa şi îndemnul. *Necuvenită cinste! Astăzi prostecsul nostru scris se căftăneşte. Un om ciudat şi destoinic, din misterioasele neamuri de miazăzi, vine să-l uimească cu scumpe daruri.*

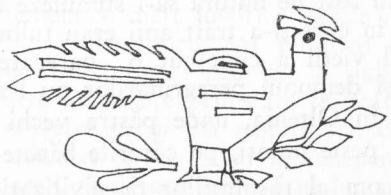

Primele drumuri ale lui Anton Pann

nton Pann a avut, fără îndoială, vocaţie de călător. Incertitudinile existenţei, provizoratul, războaiele, incendiile şi molimele, foametea şi incursiunile peste Dunăre ale turcilor au fost de natură să-i stimuleze această vocaţie. Vremurile în care şi-a trăit anii erau tulburi şi rele. Abia spre sfîrşitul vieţii a cunoscut o oarecare tihnă a căminului, dar nevoile traiului şi demonul peregrinărilor nu l-au slăbit nici atunci, căutîndu-şi drum ba în Oltenia, unde păstra vechi legături afective cu oamenii locurilor, ba peste munţi, pe cărările bătute ale Braşovului.

Destinul său de om al răspîntiilor de civilizaţii şi epoci, destin ce i-a colorat puternic opera, l-a aruncat încă din copilărie pe drumurile întîmplării. Fără să caute cu orice preţ aventura, aceasta i-a ţinut tovarăşie de-a lungul anilor, i-a călăuzit paşii la bine şi la rău, i-a adus bucurii şi necazuri. Cu timpul, neavînd de ales, poetul s-a identificat cu ea.

Un joc al sorţii a făcut ca viitorul psalt şi dascăl de muzichie să vadă lumina zilei la Sliven, un tîrg bine înjghebat, situat pe versantul sudic al Balcanilor, în Bulgaria de azi. S-ar fi putut naşte la Bucureşti, la Rîmnicu Vîlcea, unde şi-a petrecut o bună parte a vieţii, sau în oricare alcătuire urbană în care vieţuiau români. Pe vremea aceea Slivenul, locuit ca mai toate localităţile din sudul Dunării de o populaţie cosmopolită formată din bulgari, turci, greci şi aromâni, se bucura de faima unui centru negustoresc vestit pînă departe, în ţinuturile de basm ale Arabiei şi Persiei. O îngrămădire de case mărunte, în stil oriental, ocrotite de înălţimile unor dealuri împădurite, prevestind apropierea munţilor, beteala de argint a unui rîu (Tundza), mişcarea vie şi neostenită, caracteristică tîrgurilor balcanice, aceasta e configuraţia locurilor unde a venit pe lume poetul. Ne aflăm în ţara mirabilă a lui Nastratin

Hogea, forfotind de viaţă, clocotind de strigătele îmbietoare ale negustorilor, tăinuind dragoste pătimaşe sau ticăloşii spăimîntătoare :

„Ţara veghea turcită. Pierea o dup-amiază,
Schimbată-n apa multă a ierbii ce-nviază
. . . . . .
Grădină îmi stă cerul ; iar munţii, parmalîc.
Un drum băteam, aproape de alba Isarlîk.“

Slivinenii, oameni harnici şi întreprinzători, erau cojocari, căldărari, arămari sau armurieri. Susţinerea de către unii autori a tezei că populaţia Slivenului ar fi fost preponderent turcească nu e de luat în seamă, deoarece oraşul a constituit decenii de-a rîndul o veritabilă citadelă a mişcării populare de emancipare de sub jugul otoman. Un monument al lui Hagi Dimităr, erou naţional bulgar, originar din partea locului, cîntat într-un cunoscut poem de Hristo Botev (Ion Manole), înfrumuseţează centrul de astăzi al urbei.

Legăturile comerciale ale slivinenilor cu românii din nordul Dunării sînt vechi şi atît de temeinice încît justifică desele migrări bulgăreşti pe teritoriul Ţării Româneşti. Un document publicat de V.A. Urechia în tomul XIII al Istoriei Românilor reproduce o publicaţie „din poruncă împărătească“ dată către 12 judeţe prin care se arată „că tîrgul Slivinul are să se facă *după obiceiul vechi* * şi neguţătorii cei ce au trebuinţă a merge cu mărfuri de vînzare şi cei ce au să cumpere să le dăm de ştire şi să-i îndemnăm a merge, să-şi facă alişverişul lor şi să nu se sfiiască că vor pătimi ceva, căci prea puternicul împărat au dat bune nizamuri şi pază a nu se face în vreun fel de chip pagubă şi supărare nimănui“. O importantă emigraţie bulgărească formată în bună parte din slivineni va avea loc după războiul ruso-turc din anii 1828—1829, la 17 ani după sosirea lui Anton Pann la Bucureşti. Locul de preferinţă al fugarilor era Ploieştiul : „Vericare vin din Bulgaria, raportează zapciul străinilor din plasa Cricovului către isprăvnicatul străinilor de atunci, trecerea lor şi aşezămîntul le este la Ploieşti, în judeţul Prahova, fiind cîmp mai larg pentru hrana lor.“ „«Tîrgul Slivinului» cum îi ziceau românii, ne informează Gh. Zagoriţ (1915), avusese din vechi timpuri relaţiuni comerciale cu ţările noastre. Mulţi neguţători şi locuitori de-ai noştri mergeau la bîlciurile de la Sliven, a căror ţinere se afişa şi la noi în ţară. Negustorii noştri se întorceau de acolo încărcaţi de mărfuri.

Slivinenii nu se simţeau aşadar de tot străini pe pămîntul ţării. În nevoia lor ei se gîndiră să se statornicească pentru totdeauna pe moşia Derearsca, de lîngă Ploieşti, tîrgul lor, pustiit de războaie şi părăsit de locuitori. Această moşie avea, prin aşezarea ei geografică, şi oarecare

* Sublinierea noastră.

asemănare cu Slivenul bulgăresc. «Cum treci muntele Balcanului, mi-a spus unul dintre urmaşii lor, de sus de pe înălţimi se vede jos în vale un tîrguleţ, cu o gîrlă prin mijloc. Aşa e Slivina».“

Nicăieri în cărţile sale, şi nici măcar în corespondenţă, destul de puţină, ce e drept, Anton Pann nu pomeneşte de locurile natale. Pentru firea libovnică a celui ce tipărise „Cîntece de lume“ şi „Spitalul amorului“ faptul pare de mirare, cu atît mai mult cu cît Pann trebuie să fi avut cel puţin zece ani în momentul în care părăsea fără întoarcere tîrgul. Dar nici despre părinţii şi familia şi rudele pe care le va fi lăsat în tîrg nu aminteşte în vreun fel. Asupra existenţei sale suddunărene, pierdută în ceţurile vremii, s-a aşternut un văl al tăcerii şi uitării ce nu va fi, probabil, niciodată destrămat.

Despre tatăl poetului, Pantoleon Petrov, căldărar (sau arămar) de meserie, nu ştim aproape nimic. G. Dem. Teodorescu, singurul biograf de nădejde al lui Anton Pann la sfîrşitul secolului trecut, afirmă că era român de origine, lucru de crezare, ţinînd seama de uimitoarea cunoaştere a limbii române de către autorul „Poveştii vorbii“. „Este o împrejurare cu totul remarcabilă faptul că una din cele mai bune limbi româneşti ale secolului al XIX-lea, limba lui Anton Pann, s-a format în afară de graniţele ţării străbune“, subliniază Tudor Vianu. Aceeaşi opinie, adoptată cu anumite măsuri de prevedere, exprimă şi G. Călinescu în „Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent“ : „Cunoaşterea miraculoasă a limbii noastre e un semn că era Român (Valah curat sau Cuţovlah) sau că venise aici din fragedă copilărie, ceea ce întăreşte data aproximativă a naşterii de 1897 (...) Că autorul melodiei *Deşteaptă-te române* ar fi fost însă turc, intrat aşa deodată în tămîia bisericii ortodoxe, nu e probabil.“

În legătură cu originea paternă a lui Anton Pann s-a scris mult şi deseori fără temei. După părerea lui G. Bogdan-Duică, a cărui opacitate în înţelegerea operei „finului Pepelei“ e binecunoscută, „Pann n-a fost român bulgarizat (...) ci bulgar românizat. D. Ştefan Popescu, fost profesor la Seminarul Central şi la Nifon, ucenic, elev, de la 1840 încoace, al lui Pann, om de casa acestuia, mi-a încredinţat că era bulgar. D. Ştefan Popescu s-a născut la 1824, tot în Bulgaria, şi îşi dă foarte bine seama de toate vorbele şi faptele maestrului său“. N. Iorga, glosînd pe aceeaşi temă, preferă să adopte jocul lunecos al echivocului, fără a pierde prilejul de a-şi pune încă o dată în valoare verva şi bogăţia cromatică a stilului : „Biograful lui, Teodorescu, ni-l înfăţişează ca român, fiul adică al unui căldărar român, aşezat în Bulgaria, la Slivden, şi al unei grecoaice, Tomaida. Ne e îngăduit însă să ne îndoim de românitatea căldărarilor de la Slivden. Sau poate această românitate era macedoneană, căci se ştie că în unele ţări balcanice, ca în Bosnia, căldărarii aromâni se află în mare număr. El, Anton, avea însă figura grecească a mamei sale, care a trăit pînă tîrziu în Bucureşti lîngă fiul ei *Antonachi*.

Iar sufletul lui nu era nici bulgăresc, nici macedonean, nici grecesc, ci întocmai ca al ţăranului şi mahalagiului român de pe malul nostru al Dunării. Dacă în adevăr a venit în Bucureşti, fugind din Rusia, unde fugise din Turcia, după război — abia în 1812, cînd avea 18 ani, apoi trebuie să recunoaştem că rareori s-a văzut un om care să se prefacă mai desăvîrşit, să se identifice mai deplin cu aceia în mijlocul cărora soarta l-a făcut să trăiască. El, care face haz de felul de vorbă al grecului şi al sasului, se fereşte a glumi pe seama bulgarilor şi nu uită să spuie că e «străin» : dar se poate zice că nici un scriitor de atunci, afară de Eliad în scrierile lui în proză, n-a avut o sintaxă aşa de *adevărată* — mlădioasă, limpede, mirosind a flori de cîmp şi a vîzdoage de psalt — ca dînsul ; pe lîngă el, atîţia mari scriitori din aceiaşi ani pare că scriu într-un jargon schilod, tîrîndu-se în cîrje franţuzeşti.“

Dacă în privinţa originii tatălui s-au exprimat opinii divergente, mama poetului a fost cu siguranţă grecoaică. Ea dădu naştere unei fete, stinsă din viaţă prematur, şi a doi băieţi. Cel de-al treilea avea să fie Anton Pann.

Data venirii pe lume a acestuia a constituit terenul a numeroase discuţii savante. Prima referinţă asupra naşterii lui Anton Pann o aflăm de la Vasile Gr. Pop (1875), care propune anul 1797, însă cea mai acreditată dată a rămas multă vreme aceea stabilită de G. Dem. Teodorescu în „Viaţa şi activitatea lui Anton Pann“ : 1794. Luînd în consideraţie cele două diate ale lui Pann, una din 21 februarie 1849, din care reiese că s-a născut în 1796 :

„Am fost prunc, mă văzui june,
Mai pe urmă şi cărunt,
Ş-acum vîrsta mea se pune
La cincizeci şi trei ani punct“

iar cealaltă din 20 august 1854, alcătuită la nici trei luni înainte de moarte, din care deslusim că ar fi văzut lumina zilei în 1797 : „Prunc am fost, mă văzui june, mai pe urmă şi cărunt, ş-acum vîrsta mea se pune l-ani cincizeci şi şapte punct“, laboriosul folclorist socoteşte cu neputinţă ca acela care a „românit şi lucrat pe note cărţile cele mai trebuincioase, care sînt *Anastasimatarul* serdarului Dionisie Fotino, *Doxastarul* d-împreună cu *Triodul şi Penticostarul*, *Heruvicokinonicarul*, *Catavasierul* şi altele multe“ să fi avut numai 24 de ani. Dar Anton Pann nu a fost un traducător de duzină, iar măsura cu care judecăm pe oamenii de rînd nu i se potriveşte. Jocul nevinovat cu anii şi exactitatea simulată cu care îşi numără zilele, rimînd pe „punct“ cu „cărunt“, privite din perspectiva de azi, ne apar ca o glumă enormă, în cel mai pur stil nastratinesc, ultima glumă din cîte ne-au rămas de la nepreţuitul stihuitor de vorbe. Oricum, anul 1796 rămîne cel mai probabil pentru naşterea

poetului, confirmat fiind şi de semnalarea de către Şerban Cioculescu a prezenţei lui „Pan Antonie de 36 de ani“ într-un „Catalog de şcolari ce urmează franţozesce în clasul al 4-lea în Şcoala Centrală din Bucureşti supt d. I. Pop“, în anul 1832.

Referitor la existenţa dusă la Sliven de familia căldărarului Pantoleon Petrov (sau Petrovitis, în greceşte) nu ştim nimic, în afara relatărilor lui G. Dem. Teodorescu, pe a cărui bună-credinţă, din lipsa altor surse, trebuie să ne bizuim. „Sînt peste douăzeci de ani de cînd am început să culeg informaţiuni despre viaţa şi scrierile renumitului music şi poet popular Anton Pann“ scrie el în anul 1891, căinîndu-se că n-a izbutit să adune material pentru o biografie completă. „Numai vreo ocasiune poate înlesni consultarea cîtorva persoane răspîndite prin ţară ; numai bunăvoinţa acelora, cărora m-am adresat, e în stare să elucideze cîteva fase din viaţa plină de activitate a cîntăreţului.“ După Gh. Adamescu, G. Dem. Teodorescu şi-a însuşit datele biografiei lui Pann de la Teodor Sfetescu, „amic al cîntăreţului“, precum şi de la D.A. Laurian (prima ştire biografică despre Anton Pann apare în „Transacţiuni literare şi ştiinţifice“ din 1 martie 1872) care trebuie să fi cunoscut în copilărie familia poetului, deoarece locuise în mahalaua Lucaci, „cam pe terenul pe care s-a clădit liceul Matei Basarab“, avînd „vecinătate cu strada ce se numeşte Anton Pann“.

Conform ştirilor oferite de biograf, cei trei băieţi crescură în casa părintească împovărată de nevoi, primul dintre ei însuşindu-şi meseria tatălui, cel de-al doilea învăţînd abageria, iar prîslea, „dotat din natură cu agerime de spirit şi cu putere de iniţiativă“, fiind dat în grija dascălului bisericii care îl învăţă scrierea şi citirea. „Duminicile şi în zilele de sărbătoare, pe cît îi permiteau puterile“, ţinea isonul în strană, deprinzînd tipicul serviciului religios şi căpătînd şi primele noţiuni de psaltichie „cu care şi-ar fi putut agonisi pîinea de toate zilele ca paraclisier, dacă etatea nu l-ar fi împiedicat de la o asemenea profesiune“. Această împrejurare, împreună cu glasul minunat cu care fusese înzestrat de natură, i-a pecetluit destinul : Anton Pann va deveni psalt, şi nici un alt cîntăreţ nu credem să se fi mîndrit mai mult decît el cu meşteşugul muzichiei : „De veţi găsi vreun cusur în stil, nu aveţi drept să mă osîndiţi, fiindcă m-am dezvinovăţit, spuindu-vă că eu altele n-am învăţat, decît în mica copilăria mea mi-am bătut capul ca să ajung desăvîrşit în meşteşugul muzicii bisericeşti, în care am şi izbutit.“ Orgoliul cîntăreţului, fără să fi fost cu nimic nejustificat, pare ciudat, după un veac şi jumătate în care istoria l-a rupt din noima legendei şi i-a rînduit un loc de cinste în literatura noastră, pe care tîlcuitorul de proverbe nu şi l-a revendicat.

După 1806, odată cu izbucnirea războiului ruso-turc, linia nesigură a sorţii poetului se frînge întîia oară. Tatăl său închide ochii pentru totdeauna, iar Tomaida, tînără încă, ia calea pribegiei peste Balcani,

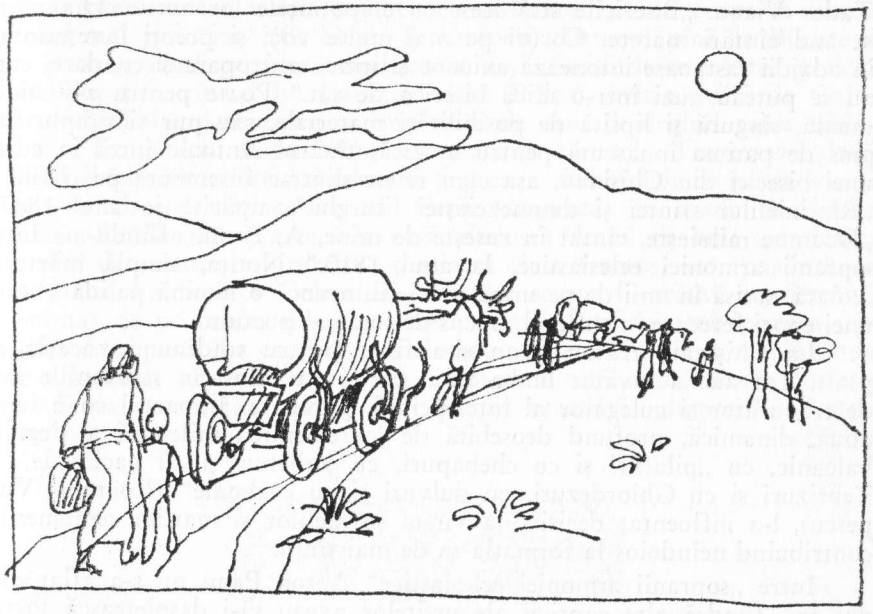

apoi peste Dunăre, împreună cu cei trei fii ai ei. Anton Pann împlinise zece ani. Drumurile vieţii sale abia încep. Episodul exodului trebuie să fi fost teribil. E prima importantă emigraţie a slivinenilor spre Ţara Românească, fugiţi în căutarea unei tihne iluzorii, dar mai ales înspăimîntaţi de fanatismul şi ororile armatei turceşti dezlănţuite. D. Aug. Laurian, iar după el şi alţi biografi, susţine fără temei documentar că Anton Pann „fu dus în captivitate, cu toată familia sa, de către ruşi, în timpul războiului“, unde „servi ca muzicant în armata muscălească“. Informaţia nu pare verosimilă, întrucît băiatul era nevîrstnic pentru a trezi interesul organelor de recrutare ţariste. Ceea ce se ştie cu certitudine e faptul că familia lui nu rămîne, conform tradiţiilor împămîntenite printre emigranţi, în Ţara Românească, ci trece Prutul şi se stabileşte pentru un timp la Chişinău. Vremurile erau tulburi şi orice explicaţie a neobişnuitului itinerar parcurs de Tomaida alunecă în domeniul fanteziei.

Chişinăul anilor războiului, mişunînd de trupe şi bîntuit de foamete, nu pare să fi constituit cel mai sigur adăpost pentru fugari. Dovadă fu înrolarea în armata rusească a primilor doi băieţi ai Tomaidei, care luptară sub comanda generalului Kamenski la asediul Brăilei, găsindu-şi moartea în anul 1809. Oraşul, însă, trebuie să fi făcut impresie asupra tînărului Antonie, obişnuit cu casele pitice şi uliţele desfundate ale Slivenului. „Anton găseşte aici un oraş mare, cu grădini întinse“, spune

Tudor Vianu. „Bisericile strălucesc cu clopotnițele lor aurite. Dinăuntru se aud cîntări mărețe. Coruri pe mai multe voci și preoți înveșmîntați în odăjdii fastuoase intonează axioane și irmoase, tropare și condace, care nu se puteau auzi într-o mică biserică de sat." Poate pentru a-și ajuta mama, singură și lipsită de posibilități materiale, sau pur și simplu împins de patima înnăscută pentru muzică, tînărul Antonie intră în corul unei biserici din Chișinău, așa cum reiese dintr-o însemnare pe o filă a „Rînduielilor sfintei și dumnezeieștei liturghii", tipărită în anul 1847 : „Doamne miluiește, cîntat în rusește de mine, A. Pann, aflîndu-mă între sopranii armoniei eclesiastice, la anul 1810." Notița, simplă mărturie izolată, scrisă în anii de pe urmă ai vieții, aruncă o lumină palidă asupra unei epoci ferecate în sufletul ascuns de lume al poetului.

La Chișinău, Anton Pann și-a fixat pentru totdeauna vocația de psalt. Tot aici a învățat limba rusă, care-i va folosi în strădaniile sale de traducător și culegător al înțelepciunii populare. Impactul cu o lume nouă, dinamică, profund deosebită de încremenirea milenară a tîrgului balcanic, cu „pilafuri și cu chebapuri, cu șerbeturi și cu baclavale, cu Tebrizuri și cu Ghiordezuri, cu dulvuri și cu cealmale" (Romulus Vulpescu), l-a influențat decisiv, la vîrsta șovăielilor și marilor nedumeriri, contribuind neîndoios la formația sa de mai tîrziu.

Între „sopranii armoniei eclesiastice" Anton Pann nu s-a aflat nici doi ani, fiindcă alte capricii ale ursitelor aveau să-i despletească tortul vieții, punîndu-l iar pe drumuri. În 1812 se pregătește una dintre cele mai ambițioase campanii ale istoriei : cucerirea Rusiei de către armatele napoleoniene. E lesne de presupus ce agitație și spaimă va fi cuprins populația din regiunile prin care trupele țariste se retrăgeau din Balcani. Incertitudinea și molimele, sărăcia și zăngănitul armelor alcătuiau reperele unei lumi degringolate, părăsite de noroc. Iată cum înfățișează meșteșugarul Ioan Dobrescu evacuarea trupelor de ocupație din capitala Țării Românești : „După aceea s-au rădicat ordiile muscălești dimprejurul Bucureștilor, una de la Șintești, alta de la Mărcuța, alta de la Băneasa și au plecat pă drumul Focșanilor la Rosie. Și au rămas în București Ciceakov ghinăral, ghinăralul dejurnă Șapanion * ghinăral, poliția, spitalurile și cazacii de caraulă pînă la vadea, adică pînă la octomvrie în 2 zile. Iar pînă la soroc s-au rădicat toți și n-au mai rămas nimini din muscali în București. Și să dășărtă locurile Țării Românești de atîta greutate de oști..."

În aceste împrejurări, fuga apărea drept singurul liman spre care se puteau îndrepta speranțele Tomaidei, îngrozită la gîndul pierderii și celui din urmă flăcău ce supraviețuise pribegiei. În iarna de pomină a anului 1812, pe un ger cumplit, ea își luă băiatul, coborî la Lăpușna, apoi la Leova și într-o noapte de smoală, „profitînd de învălmășeala ce

* Șabanev.

domnia pretutindeni, muma și fiul trecură Prutul, pe unde apa le oferea un vad mai priincios" (G. Dem. Teodorescu). Drumul pînă la București l-au parcurs cînd pe jos, cînd cu sania, „furișîndu-se între groaza muscalilor și a ciumei lui Caragea" (Ion Pillat), evitînd cărările Galaților și Brăilei, primejdioase și împînzite de oști, și alegînd calea Bîrladului și Focșanilor. Anton Pann avea acum 16 ani. Traversase două imperii și înțelesese lecția dureroasă și grea a războiului. Se putea socoti intrat în vîrtejul ademenitor al vieții. Cunoștea, în afară de limba română, limbile turcă, greacă și rusă, deslușea destul de bine „rînduiala sfintei și dumnezeieștei liturghii" și știa să cînte frumos, acompaniindu-se cu chitara. La bariera Colentinei, orașul i se va fi arătat neprietenos, amenințat de primejdia devastatoare a ciumei și tăinuit sub povara nămeților de zăpadă. La capătul acestei neobișnuite călătorii, el va pătrunde într-o cu totul altă existență și va cunoaște o altă lume, căreia posteritatea îi va spune, fără ca el să fi bănuit vreodată, „lumea lui Anton Pann".

Gravură de epocă: Bucureștii ultimelor domnii fanariote

Imaginea Bucureștilor în vremea ultimelor domnii fanariote este dintre cele mai pitorești, inspirînd nenumărate pagini călătorilor ce au trecut prin țară aduși de treburi politice sau negustorești. Văzut de pe înălțimile Filaretului, de la Curtea Arsă sau de pe dealul Mitropoliei, orașul se înfățișa ochiului ca o imensă grădină luxuriantă, în care vegetația creștea în voie, lăsînd să se zărească ici-colo zidurile semețelor curți boierești sau turlele strălucitoare ale bisericilor. O copleșitoare impresie de încremenire milenară înșela privirea celui ce poposea pentru prima oară pe aceste meleaguri. Absența zidurilor împrejmuitoare, caracteristice mai tuturor orașelor medievale, precum și dealurile înconjurătoare acoperite cu vii și livezi ofereau capitalei Țării Românești o deschidere spre natură frapantă și încîntătoare.

Privit „de aproape", orașul își pierdea în bună parte fastul, semănînd mai degrabă cu un sat întins, în care contrastul dintre palatele boierilor, de o opulență izbitoare, și jalnicele locuințe ale tîrgoveților era evident. „Cînd te apropii de oraș, notează în memorialul său de călătorie negustorul german Jenne, te cucerește aspectul său prin mulțimea bisericilor și capelelor care au fiecare trei, patru sau chiar cinci turnulețe. Dar această impresie se risipește îndată ce ai pătruns pe ulița principală unde se văd colibele de lut ale dughenelor și cîrciumilor. Din cauza noroiului îngrozitor toate ulițele sînt podite cu butuci de stejar. Casele boierilor sînt clădite din cărămidă, însă prost zidite și fără înfățișare deosebită și abia se văd de pe stradă, fiind înconjurate de grădini și ogrăzi (...) Orașul este lung de aproape un ceas și jumătate și afară de casele boierești care sînt risipite ici și colo, bisericile și hanurile care sînt de piatră, toate casele sînt construite din lemn și lut." Cîteva artere principale se întîlneau la Curtea Veche, constituind nervurile vitale ale tîrgului : podul Mogoșoaiei (vechiul drum al Brașovului), podul Tîrgului de Afară, podul Calicilor (sau Caliției) ducînd spre Craiova, podul

Beilicului (drumul Giurgiului) și Podul de Pămînt. Între ele, o rețea stufoasă de ulițe bătute cu pămînt, înguste și întortocheate, ocolind curțile boierești, traversînd maidane sau ocoluri, mai totdeauna ascunse sub noroaie, dădeau orașului un aspect dezolant.

Înfățișarea de tîrg oriental, lipsit de o arhitectură caracteristică, murdar, acoperit cu gropi și grămezi de gunoaie, avea totuși fiorul său de farmec, care nu scapă privirii multor călători ai începutului de secol. „În București, scrie Ludwig von Stürmer în 1816, nu găsești monumente vechi sau de artă. Dar trebuie să vezi în această țară a neorînduielilor un turn de observație pentru incendii, foișorul de foc, o clădire în lemn cu mai multe caturi, care servește la semnalarea incendiilor ce se ivesc. De aici ai cea mai frumoasă priveliște asupra orașului în toată întinderea sa. Se văd hanuri numeroase unde locuiesc și-și desfac mărfurile negustorii străini. Cu toate că mai toate casele se învecinează, străzile par pustii pentru că locuințele se află în mijlocul unor grădini și curți întinse. Aceste case sînt construite în cea mai mare parte din cărămidă și sînt acoperite cu tencuială ; acoperișurile sînt făcute din olane."

Pentru bucureștii de odinioară, Dîmbovița constituia nu numai principala sursă de alimentație cu apă, dar și prilej de desfătătoare bucurii. Ea pătrundea spre cetatea lui Bucur prin moșia Grozăvești, trecea pe lîngă conacul Goleștilor (Belvedere), lăsa pe malul drept grădina Scufa și mănăstirea Cotroceni, zidită de Șerban Cantacuzino, insinuîndu-se pe lîngă Podul de Pămînt, se desprindea în două brațe în dreptul bisericii Sfîntul Elefterie, formînd un ademenitor ostrov căutat de lumea veselă a petrecăreților, se strecura printre scocurile morilor Vlădichii și pe sub dealul Bragadirului, ca să ajungă în oraș, sub dealul Spirei, în dreptul mănăstirii Mihai-Vodă, orgolioasa ctitorie a lui Mihai Viteazul. De aici, gîrla cobora spre biserica Gorganilor, unde forma o nouă insulă, ocolea conacul Ghiculeștilor, uda moșia Nastasichii Moruzi și luneca pe sub vechile ziduri ale mănăstirii Sf. Ion cel Mare și ale palatului lui Ghica. Continuîndu-și calea, gîrla trecea prin dreptul curților lui Ienăchiță Văcărescu, intra în ograda boierilor Florești, lăsa pe mîna stîngă sfioasa bisericuță fără turlă a Sf. Spiridon Vechi, apoi vestitul han al lui Manuc și Curtea Veche, ocolea măreața curte a Brîncoveanului, curgea agale pe sub umbrosul deal al Mitropoliei, privind spre dreapta Beilicul, apoi bogata mănăstire Radu Vodă și biserica lui Bucur, și ieșea din tîrg prin mahalaua urît mirositoare a Tabacilor. O acuarelă tîrzie a lui Preziosi (1869) ne înfățișează o imagine idilică și destul de ciudată pentru acea vreme a Dîmboviței, în care, alături de bărbați ce cară apa în sacale, femeile se scaldă cu dezinvoltură, ca într-o alegorie mitologică renascentistă.

Aproape toți străinii care vizitează capitala Țării Românești la începutul veacului trecut sînt impresionați de numărul bisericilor ce împînzeau orașul, fără să aibă, însă, înțelegere pentru caracteristicile și

frumusețea arhitecturii și picturii noastre religioase. „Cînd vă voi spune că numărul bisericilor mari din București se ridică la 360, notează călătorul englez William Hunter, veți deduce că toți locuitorii sînt preoți. Eu cred că un procent foarte ridicat dintre ei sînt într-adevăr." Deși numărul lăcașurilor de închinăciune e vădit exagerat, prezența lor în viața de fiecare zi a urbei e învederată, oferind bogate sugestii în legătură cu moravurile și mentalitatea epocii. O pagină plină de lirism despre orchestra clopotelor de vecernie ale Bucureștilor la început de secol scrie Ion Ghica, martor sensibil al decăderii și dispariției unei epoci : „Cînd după dealul Mitropoliei, într-o seară de denie, în liniștea melancolică a apusului începea toaca la o sută de biserici, cu milioane de sunete pe toate tonurile, cari se vărsau în aer din miile de clopote mari și mici ale orașului, note care alergau din toate turlele, ca să se confunde într-un huet general și se suiau împreună la cer, lățindu-și neîncetat vibrațiunile, aruncîndu-se în cadență ca niște talazuri împinse unele peste altele către malul nevăzut, atmosfera întreagă părea transformată într-un vîrtej de armonie și sufletul coprins de o sensațiune plină de pietate se simțea atras către rugă. În mijlocul acelei vijelii de sunete, precum ochiul distinge într-o mare înfuriată pînzele corăbiilor printre spumegatul alb al jocului valurilor, asemenea urechea deosebea în mijlocul huetului glasul plîngător al Sfîntului Gheorghe, repetînd în cadență numele nenorocitului Brîncoveanu, sunetul jalnic și mîndru al Antimului, bătaia rară și falnică a Sfîntului Spiridon, îngînîndu-se cu Sărindaru și cu Curtea Veche, clopotul de serbare al Colții, glasuri grave străbătute în toate părțile de timbrele ascuțite și argintii a o sută de clopote mai mici ale bisericilor din mahalale. Acum gălăgia populațiunii și urletul miilor de trăsuri care lovesc pietrele ascuțite ale caldarîmului și fluierile gardiștilor tae tot farmecul acelei armonii sublime."

Un loc de seamă în viața bucureștenilor de altădată îl ocupa strada, cu înfățișarea ei rudimentar orientală, deosebită de cea a străzilor din lumea Occidentului. „Pînă spre mijlocul secolului trecut, scrie N. Vătămanu, nu s-au pomenit trotuare pe ulițele, mari sau mici, ale orașului nostru. Lumea forfotea de-a valma pe drum cu piciorul, călare sau cu carul. Trecătorul pe jos era nevoit să se ferească de a nu fi lovit sau călcat. Dinspre partea carelor primejdia nu era prea mare, căci plăvanii înaintau anevoie. Dar venea cîte o caleașcă boierească, ori o brișcă negustorească, mînată nebunește și atunci dacă nu te lovea, te alegeai măcar stropit de noroiul care clocea sub bîrnele putrede ale «podului» uliții.

Lipsind trotuarele, prăvăliile nu aveau vitrine (...) Dughenile aveau doar ochiuri de fereastră, ferecate sau oblonite. Marfa se scotea la vedere afară, pe «samare»." Străzile încep să fie iluminate tîrziu, sub Vodă Caragea, care aprobă în anul 1814 ca din „capul podului Mogoșoaiei

(Piața Victoriei de astăzi) și pînă la Curtea Veche, și pe o margine și pe alta, la fiștecare 7 case să se facă cîte un stîlp lung de un stînjen și jumătate și în capul stîlpului să aibă cîte un felinar și pe toată seara să se puie și cîte o lumînare..." (V. A. Urechia). Pînă atunci, pe străzile bucureștene domnea în timpul nopții întunericul cel mai deplin, doar cîte o caretă boierească circulînd în goană, avînd în față un masalagiu care fugea desculț, cu o torță de rășină în mînă.

Luxul și risipa de la curtea domnească a lui Caragea atrag atenția mai tuturor străinilor în trecere prin București. Arzînd Curtea nouă, domnitorul se instalase în casele banului Dumitrache Ghica, de pe podul Mogoșoaiei, pe locul unde sălășluiește astăzi sala Majestic, plătind 6 000 de taleri chirie pe an. Fațada dinspre podul Mogoșoaiei „avea un balcon în formă de chioșc turcesc, mobilat cu divanuri și lădițe tapisate cu catifea roșie, în care venea adesea vodă ca să-și ia cafeaua și să-și fumeze ciubucul, privind pe trecători. Spre strada Ed. Quinet de azi erau un șir de odăi în formă de chilii în care ședeau idicliii, neferii și iciolanii domnești. În fundul curții, spre strada Școalei, azi strada Academiei, erau grajdurile, iar în fața podului Mogoșoaiei era o poartă mare sculptată numită «Pașa-Capuși», după numele ce-l dădeau turcii reședinței unui mare demnitar" (Ștefan Ionescu). Numărul boierilor și slujbașilor depășea cu mult închipuirea, creînd în jurul domnului o atmosferă de fast oriental. Un pitoresc deosebit avea interiorul curții domnești : „La mijloc caretele și butcile boierilor ; mai încolo vizitiii lui vodă care plimbau caii ; în alt colț arnăuții își curățau armele. Înăuntru și în afara porții simigii cu tablale sferice pe cap, bragagii și salipsii arnăuți, toți aceștia se amestecau cu alunarii și vînzătorii de șerbet din Fanar, ce purtau fesuri cu funde de ibrișin și cămăși de borangic subțire, lăsînd să se vadă pe piept și pe brațe tatuaje și figuri simbolice" (Ștefan Ionescu).

Cu privire la interioarele caselor domnești și ale boierilor vremii, vrednică de citat este impresia Christinei Reinhard, soția consulului Franței în Moldova, în trecere prin București la 1806 : „Ni se pregătise cea mai frumoasă casă din capitală. În aceste clădiri împărțeala interioară este totdeauna aceeași, odăile astfel așezate, ca să dea toate într-o sală mare aflată în mijloc ; în această sală stau nenumărați servitori, așezați pe jos sau culcați pe divanuri ; tot în această sală se fac primirile solemne în zilele de sărbătoare. Totul era luminat și masa ne aștepta ; ca totdeauna paturile lipseau și a trebuit să le desfacem pe ale noastre. Paturile sînt necunoscute aici ; divanurile pe care s-a băut și mîncat, le înlocuiesc. Am umblat prin odăi a doua zi și le-am găsit foarte goale ; divanurile înlocuiau orice mobilă și spre marea mea mirare nu era nici o oglindă. Soțul meu a cerut cu stăruință o masă de scris. Am vrut să știu cum se așază oamenii aici să scrie. D. de Saint Luce, agentul nostru, m-a încredințat că cineva învață farte bine să scrie pe genunchi ; numai slujbașii domnului își îngăduie luxul unei măsuțe..."

În vremea lui Caragea, abuzurile și desfrîul întrec orice limită. Relatările din epocă vorbesc despre luxul vestimentar de la curte, despre numeroasele cluburi pentru petrecerea boierilor, după modelul celor de la Viena, despre jocul de cărți care devenise un viciu devastator, fiind practicat de boierii de toate rangurile. Patima jocului răscolise atît de primejdios năravurile boierimii încît Vodă Caragea este determinat să interzică unul dintre aceste jocuri, „crișul", din pricina sumelor mari ce se mizau : „De acum 'nainte să nu mai îndrăznească nimeni a metahirisi acest joc pe față sau într-ascuns", poruncește vodă într-un pitac din 1815 martie 18 (după Ștefan Ionescu).

Caragea însuși, mulieratic și lipsit cu desăvîrșire de moralitate, proceda după moravurile de la Stanbul, trimițînd în slujbe îndepărtate sau, la nevoie, chiar surghiunind pe soțul vreunei femei ispititoare, care-i cădea cu tronc. El încuraja întru aceasta și pe fiul său, beizadea Costachi, „tînăr frumos", care n-avea „altă ocupație pecît a căta să scoată din fire pe cucoanele cele tinere și plăcute. El se înhăitase cu cîțiva feciori de boieri și băteau mahalalele ziua și noaptea. Odată, fiind urmărit de bărbatul uneia din conchistele sale, cu care se primbla în trăsură și văzîndu-se strimtorat de aproape, scoate pistolul și trage să împuște pe soțul trădat ; glonțul însă nimerește în unul din caii lui, calul cade din ham și beizadeaua scapă cu chica topor" (Ion Ghica).

Abundența feluritelor trăsuri și eleganța echipajelor boierești gonind nebunește pe „podurile" de lemn ale orașului, mustind de noroi în timp de ploaie sau ridicînd nori de praf în vreme de secetă, constituiau una din principalele particularități ale Bucureștilor, atît prin inedit cît și prin distonanța evidentă cu viața simplă și sărăcăcioasă a tîrgoveților. „Folosirea trăsurilor este foarte răspîndită", arată într-o descriere a orașului Tancoigne, unul din diplomații lui Napoleon în trecere prin Capitală la 1809. „Cel mai mic boiernaș și chiar negustorii nu ies decît în rădvan sau în caleașcă, iar de cînd cu șederea rușilor în oraș, militarii lor au contribuit și dînșii la acest lux ce a ajuns nelipsit." Același lucru îl constată și sir Robert Ker Porter, la începutul anului 1820, subliniind că „nici o persoană de rang mai înalt" nu apare pe străzi umblînd pe jos. „Într-adevăr, numărul trăsurilor a devenit așa de mare, încît uneori este aproape cu neputință să înaintezi, deoarece aici este o adevărată distracție de iarnă să te plimbi cu trăsura în susul și josul orașului. Și vara se poate vedea un șir de 600—700 trăsuri care se duc la plimbare la Herăstrău, la aproape o milă de oraș."

Grădini anume destinate promenadei aveau destule bucureștenii acelor timpuri, deși orașul se înfățișa ca o vastă întindere de verdeață și pometuri. Podoabă a împrejurimilor orașului, „sădită și păzită cu multă osteneală și cheltuială", era dumbrava poetului Nicolae Văcărescu de la Băneasa, pentru care domnul, la plîngerea „duioasă" a proprietarului,

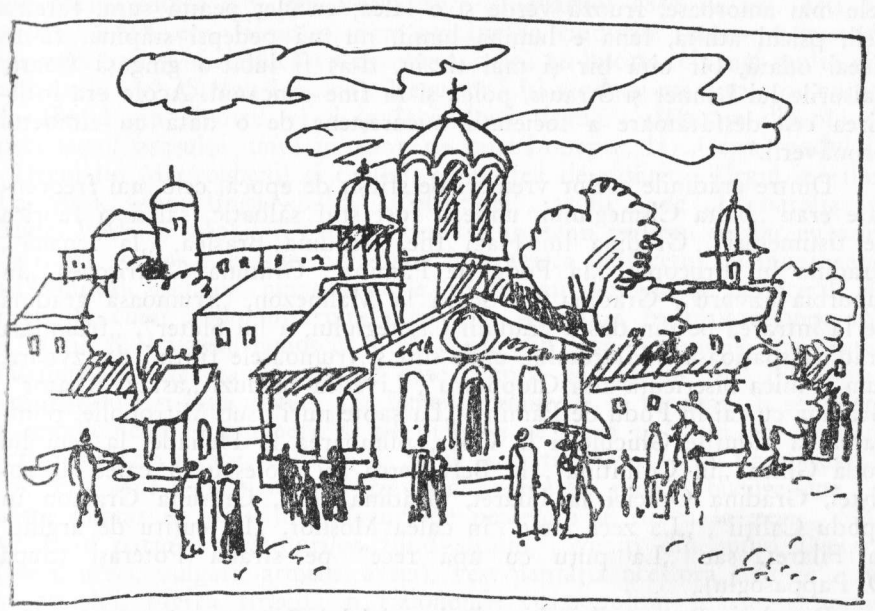

poruncește în 1813 tuturor dregătorilor „ca să dați mînă de ajutor orînduitului, spre a fi ferită și păzită această dumbravă de către toți, să nu tae, nici să strice dintr-această dumbravă cu niciun fel de numire sau trebuință, ci să fie totdeauna apărată" (după N. Iorga). De o dumbravă a Băneșii, „proprietatea banului Ghica, rămasă văduvei sale băneasa", ne vorbește cuprins de avînt poetic D. Pappasoglu în „Istoria fondării orașului București" : „La această dumbravă se serba totdeauna de elita bucureșteană zia întîi de Mai ; acolo se auzea cîntările cele melodioase ale cucului, privighetorilor, turturelelor și ciocîrliilor ; zbegul mieilor pe lîngă oițe și cîntecul ciobanului din caval, cum și cimpoiul grădinarului, cobza și vioara lăutarului, iar în vremea fanarioților, tambura, naiul și chemanu (...) Mai în urmă se ivi chitara cu panglica lată atîrnată de gît, clarinetu, fagotu și altele. Acolo se desfăta de odată cu sosirea primăverii junii și junele Bucureștilor, cu două codițe lăsate pe spate, iar căciulițele pe sprinceană, cu basmaua și tistimel, cu conteșu și maloteaua, mai tîrziu cu işlic și fes (cefte caic), cu antiriu de sevaiu, ciacșir roșu de laburi sau enghiurșal, meșii cu papuci galbeni și roșu cusuți de ciacșir, și în urmă cu fracul, capela și pardesiul. Acolo se întreceau bucureștenii cu caii lor, cu cociile, butcile și mai tîrziu cu droștile și cabrioletile ; își încurau țăranul bidiviul și coconașu armăsarul de Misir, iar mai tîrziu domnișorul iapa englezească. În fine, pe acea dumbravă se făceau poesiile

cele mai amoroase, frunză verde şi o lalea, cuculeţ peniţă sură, faretra veli, psichi athlia, luna e lumina lumii, nu mă pedepsi stăpînă, tu-mi ziceai odată, bîr oiţă bîr şi mai tîrziu, d-aş fi iubit-o gingaşă floare, valsurile lui Lanner şi Strauss, polca şi în fine cancanul. Acolo era întîlnirea cea desfătătoare a societăţii bucureştene de o dată cu zîmbetul primăverii."

Dintre grădinile acelor vremuri de sfîrşit de epocă, cele mai frecventate erau „balta Cişmegiului, unde a fost stuf sălbatic, sălcii şi fabrica de tistimeluri", Grădina lui Hagi Ilie, Grădina Brăslea, „la Icoană", Grădina lui Procopie, „la Podu de Pămînt", Grădina Căstrişoaea „în suburbia Izvoru", Grădina lui Scufa la Malmezon, „frumoasa grădină de la intrarea pe din dos a grădinii Cişmegiului, a lui Slater", „frumoasa grădină spaţioasă a Filaretului, unde sînt şi frumoasele fîntîni de izvoare, cum şi mica bisericuţă zisă Clopotaru", Livedea cu duzi „astăzi Abator", Grădina cu cai în Podu de Pămînt, „La şapte nuci" sub Mitropolie, plimbarea la zidurile Ghiculesei la Obor, plimbarea la Heliade, la teiu lui vodă Ghica „în Colintina", la Belvederea lui Golescu în calea Tîrgoviştei, Grădina Oracici la Filaret, Grădina Gusi, Grădina Gramon în „podu Caliţii", „La zece mese" în calea Moşilor, „La cuţitu de argint" în Filaret, sau „La puţu cu apă rece" pe strada Poteraşi (după D. Pappasoglu).

Populaţia Bucureştilor, în anii domniei lui Caragea, ajungea la cifra de 30 000 — 40 000 locuitori, fiind cu mult mai numeroasă decît a celorlalte mari localităţi din Balcani (Braşovul, cel mai răsărit oraş din Transilvania, nu număra mai mult de 18 000 locuitori). În anul 1807, în urma unei reforme administrative, capitala fu împărţită în cinci despărţăminte, numite culori sau boiele : roşie, verde, neagră, galbenă şi albastră. La rîndul lor, despărţămintele erau constituite dintr-un număr mai mare sau mai mic de mahalale. O bună parte a tîrgoveţilor o formau meşteşugarii, orînduiţi în bresle şi grupaţi în mahalale. Ocupaţiile locuitorilor oraşului erau dintre cele mai diverse, şi enumerarea lor fără preocuparea de metodă e instructivă : doctori şi hirurgi, spiţeri, bărbieri şi frizeri, brutari, legători, măcelari, grădinari, geamgii, giuvaergii, băcani, clopotari, olari, tîmplari şi dulgheri, vizitii, brutari, blănari şi şelari, fierari şi lăcătuşi, croitori şi cizmari, şindrilari, argintari, ceasornicari, căruţaşi şi tinichigii, cofetari, zidari, zugravi, muzicanţi, dascăli, căldărari, mălăieri, işlicari, ceaprazari, boiangii, tabaci, cavafi, şalvaragii, abagii, săpunari, pînzari, lumînărari, strungari, cărămidari, nisipari, jimblari, caretaşi. Negustorii ocupau de asemenea un loc important în animaţia vieţii cotidiene a oraşului. Dughenile şi prăvăliile lor săracăcioase, risipite prin toate colţurile tîrgului, se concentrau cu osebire în Tîrgul din lăuntru, constituit la rîndul său din trei tîrguri mai mici : *„Tîrgul cucului*, situat între Calea Moşilor, Piaţa Sf. Gheorghe şi Piaţa Unirii ; *Tîrgul de sus*, din partea de nord a Curţii Vechi, spre podul Mogoşoaiei şi *Tîrgul de jos*,

din partea sudică a Curţii Vechi, spre Bulevardul 1848 de azi. Aici, în aceste tîrguri, era, zilnic, o mare agitaţie în rîndurile tuturor negustorilor interesaţi să-şi desfacă cu paralîcul, adică cu bucata, cît mai multe din mărfurile lor" (Ştefan Ionescu). Negustorii îşi vindeau mărfurile nu numai la Tîrgul din lăuntru, ci şi în încă două tîrguri aflătoare dincolo de perimetrul oraşului, unul în zona de miază-noapte, la „Capul podului" (Tîrgul lui Mavrogheni) şi celălalt în partea de răsărit : Tîrgul moşilor. La Moşi, situat lîngă „balta Colentinei", acolo unde „fu bătălia lui Matei Vodă în secolul XVIII, la care bucureştenii priveau cu mic cu mare de după gardurile grădinilor (...) se încumetrea băltăreţul cu munteanul, îşi vindeau românii manufacturile, se făceau jocurile şi petrecerile în prezenţa chiar a domnitorului ţării, care venea să încurajeze populaţia şi să fie şi el văzut, cunoscut şi de copiii din faşă. Tot acolo, cu ocazia bîlciului, se executau sentinţele date asupra făcătorilor de rele, prin spînzurători şi alte torturi, iar femeile criminale se tundeau, li se punea o manta neagră pe umeri, şi pe piept li se lipea o hîrtie pe care era scris : «Cine va face ca mine, ca mine să pătimească»" (D. Pappasoglu).

Un aspect particular şi pitoresc prezentau pieţele bucureştene, al căror număr de prăvălii şi locuri de petrecere se ridica la peste 3500. O mare parte a negustorilor fiind străini, veniţi din sudul Dunării (turci, greci, bulgari, armeni, evrei), vestimentaţia acestora, viu colorată şi pestriţă, oferea tîrgului o fizionomie cosmopolită, foarte asemănătoare cu aceea a bazarurilor din Stanbul. Ei îşi strigau marfa în toate limbile pămîntului, cu o exaltare şi într-un amestec de obiceiuri greu de cuprins cu imaginaţia omului zilelor noastre. Cîrciumile, unde se bea aldămaşul după încheierea tîrgului, cafenelele şi alte localuri rău famate completau peisajul neobişnuit al pieţii. „Bazarul sau piaţa mare este alcătuit din mai multe prăvălii bine îndestulate cu mărfuri de toate felurile", notează Thomas Thornton, viitorul consul englez la Odessa, care a vizitat Capitala în anul 1802. „Prăvălii sînt pe numeroase uliţi de seamă ;totuşi, cele mai răspîndite şi mai populate rămîn speluncile şi crîşmele, în care oamenii de rînd se dedau dezmăţului şi folosirii fără măsură a vinului şi băuturilor alcoolice."

Arătoase hanuri plantate cu deosebire în centrul negustoresc al oraşului atrăgeau atenţia prin stilul lor ţarigrădean, caracterizat prin prezenţa foişoarelor şi cişmelelor. Între ele, de renume se bucurau hanul Gabroveni, botezat astfel după neguţătorii bulgari din Gabrovo ce găzduiau aici în trecere prin Bucureşti, hanul lui Manuc de lîngă Curtea Veche, construit pe terenurile cumpărate de bogatul negustor armean de la Constantin Hangerli, a cărui arhitectură, modificată în decursul vremii, se mai poate admira şi astăzi, apoi hanurile Greceanu, Papasoglu, Zamfir, Constantin-Vodă, Colţea şi multe altele.

Dacă viaţa negustorească de la sfîrşitul domniilor fanariote cunoştea o netăgăduită animaţie, în schimb luminile culturii erau mai

puțin strălucitoare. „În zadar am căuta vreun monument public, de orice fel, care să unească frumusețea sau eleganța cu utilitatea", însemnează într-un raport din anul 1822 Ludwig von Kreuchely Schwerdtberg, consulul prusian la București. „Arta, susține Ion Ghica, era lucru necunoscut. În tot Bucureștiul nu se aflau decît un singur piano și o harpă. Muzica aparținea lăutarilor și cîntăreților de biserică." O anecdotă relatată de același Ion Ghica e edificatoare pentru mentalitatea ciudată a epocii : „O fată de boier mare, întoarsă dintr-un clauster de la Viena, unde fusese crescută și unde dobîndise un talent extraordinar pe clavir, a adus cu dînsa în casa bărbatu-său prețiosul instrument. Într-o seară, boierul, zărind cîțiva inși care se pitulaseră lîngă uluci ca să asculte frumoasele melodii ale junei dilletante, s-a zbîrlit de gelozie, și cînd a doua zi tînăra femeie s-a trezit, nenorocita !... a găsit clavirul spart cu toporul în mii de bucăți. Mîhnirea ei a fost atît de mare, încît peste cîteva săptămîni o duse la groapă. Ea lăsase cu limbă de moarte să-i facă coștiugul din scîndurile clavirului, dar popa s-a împotrivit, zicînd că fusese *vasul Necuratului.*"

Adevărată senzație în anii domniei lui Caragea a provocat ridicarea de către domnița Ralù, fiica mezină a lui vodă, „natură aleasă, posedînd gustul frumosului în cel mai mare grad", a unei săli de teatru cu trei rînduri de loji și minunate policandre luminoase, la „Cișmeaua Roșie", pe podul Mogoșoaiei. Prințesa, „admiratoare a muzicei lui Mozart și a lui Beethoven", a adus de la Viena o trupă de artiști care reprezentau opere și drame, din trupă făcînd parte și vestita Dilly, „cîntăreață și tragediană de un mare merit, ce venise la București numai pentru o iarnă", dar care „a rămas în capitala noastră pînă cînd a murit, dînd naștere unuia din bătrînii noștri generali" (Ion Ghica).

Cu toate că, în urma transformărilor edilitare din vremea lui Caragea, orașul începuse să cunoască influența civilizației apusene, moravurile au continuat multă vreme să rămînă tributare mentalității aberante a Orientului. Domnitorul se manifesta ca un suveran despotic, dispunînd după bunul său plac de soarta țării. Pe beizadele le înzestrase cu orașe întregi (beizadelei Costache îi dăruise orașul Ploiești, spre disperarea și revolta bravilor locuitori ai urbei !), închizînd ochii asupra fărădelegilor comise de aceștia, ba chiar încurajîndu-i în desfrîul fără limită pe care îl deprinseseră. O moralitate ipocrită și absurdă veghea cuminția și puritatea căminelor boierești. „Femeile, scrie Ion Ghica, erau încunjurate de toate precauțiunile profilactice ; ferestrele aveau zăbrele ca pușcăriile ; porțile se deschideau greu, căci erau înarmate cu broaște tari ; iar cînd o nevastă se ducea la o rudă, la o prietenă sau la baie, ea era întovărășită de două-trei jupînese bătrîne și credincioase. Fetele erau ținute și mai aspru ; de-abia aveau voie să iasă în grădină, și grădina era încunjurată cu zid nalt sau cu uluci de scînduri de stejar. Nici măcar pețitorii nu le vedeau pînă nu se isprăvea vorba de căsătorie, încît ginerele nu era totdeauna sigur că a văzut bine fața logodnicei sale."

Înapoiate rămăseseră și practicile ce reglementau pedepsirea celor certați cu legea. Executarea sentințelor judecătorești se petrecea, în vremea lui Caragea, în fața pușcăriei de la Curtea Veche, pe locul actualei „pieți de flori". Întru păstrarea tradițiilor, „departamentul criminalion" interzicea în anul 1814 clădirea de prăvălii sau alte construcții în spațiul din fața bisericii, ce „din vechime a fost orînduit a fi loc de osîndă a vinovaților". În afara condamnării prin spînzurătoare, celelalte pedepse erau statornicite pe „grade", după gravitatea faptelor comise de răufăcători. Astfel, în gradul I intra „bătaia prin mijlocul stradelor", vinovatul fiind „dezbrăcat în pielea goală pînă la brîu și bătut cu nuele pe două, trei sau mai multe strade de prin capitală ; de aici s-a născut vorba : «că l-a dat prin tîrg»". În gradul II era inclusă „țintuirea de cercelu urechii la colțul unei strade mai umblate", pedeapsă ce se aplica negustorilor ce înșelau la cîntar. Gradul III prevedea închisoarea, pe timp mai îndelungat, „pentru mofluzi". Gradul IV, ce se aplica plastografilor, consta în tăierea mîinilor de la încheieturi. În sfîrșit, pedeapsa de gradul V era ocna, pe timp mărginit sau pe viață, aplicată ucigașilor „de neveste, de amante, de rude, de copii și alți omorîtori comuni", în timp ce „omorîtorii de părinți și ai mai multor oameni d-odată erau osîndiți în cea mai mare parte la punerea în țeapă și lăsarea cadavrelor lor, ca și pe spînzurați, trei zile în cîmp, pe locul de executare" (D. Pappasoglu).

Organizarea sănătății publice păstra, de asemenea, urmele învechitelor rînduieli orientale. Pe doctorii greci, nici ei prea mulți la număr, poporul nu-i chema, necunoscîndu-le limba și, firește, din lipsa mijloacelor materiale. Tîrgoveții, arată D. Pappasoglu, „nu avea alți doctori decît pe sfinți și pe sfinte, precum : Ion, Maica Domnului de la biserica Olarilor, sf. Elefterie de sub Cotroceni, sf. Vineri, sf. Trei Erarhi de la Colțea, Dimitrie, Basarabov, sf. Haralambie și sf. Mina (acesta pentru hoți)". Pe unguri și nemți, aflăm din aceeași sursă, îi lecuia „un doctor Baratu", al cărui procedeu de combatere a ofticii cu broaște țestoase e de tot interesul : „Avea într-o încăpere 50-100 de broaște pe care le hrănea numai cu dulceață de trandafiri." „Acestora, la un caz de oftică le tăia capetele și picioarele, iar trunchiurile le fierbea, zeama o dădea drept decoct și carnea o usca și o ardea, făcînd-o prafuri și o dădea pe urmă sub această formă la bolnavi."

Așezămintele spitalicești, unele datînd din prima jumătate a veacului al XVIII-lea, indicau o oarecare preocupare pentru sănătatea populației, dar ele nu puteau face față nenumăratelor și pustiitoarelor

molimi ce se abăteau asupra urbei. Alături de spitalul Colţei, prima instituţie spitalicească amenajată în Bucureşti, funcţionau spitalele Pantelimon, construit de Grigore Ghica (cu 12 paturi !), al sfintei Vineri (pentru adăpostirea săracilor, situat în chiliile bisericii cu acelaşi nume), spitalul Mavrogheni, numit mai tîrziu Filantropia, spitalul Brîncovenilor, pe malul Dîmboviţei, al Colentinei, pe şoseaua Herăstrău, precum şi un spital la Dudeşti, destinat ciumaţilor. În chiliile mănăstirii Sărindar zăceau nebunii furioşi, care vor fi transferaţi în ultimii ani ai veacului al XVIII-lea la mănăstirea Mărcuţa. Nu avem ştiri despre calitatea tratamentelor aplicate bolnavilor, dar în 1813, după statisticile vremii, existau în Capitală doar 10 doctori şi o singură spiţerie.

Ciuma adusă de Caragea din călătoria sa de la Istanbul la Bucureşti, în iarna lui 1812, cu prilejul înscăunării ca domn, avea să arate cît de fragilă era organizarea sănătăţii populaţiei în oraşul de pe malurile Dîmboviţei. Primele cazuri de îmbolnăvire apar chiar în luna decembrie, printre însoţitorii lui vodă. În ianuarie Caragea ordonă cîteva măsuri severe pentru combaterea flagelului, dar în aprilie boala se revarsă cu furie asupra Capitalei. Drumurile încep să fie păzite, la barierele oraşului se ridică porţi straşnic cetluite, epistaţii, vătăşeii şi clericii colindă mahalalele în vederea depistării bolnavilor. Spaima începe să cuprindă pe oameni. „Contagiunea era aşa de primejdioasă, încît cel mai mic contact cu o casă molipsită ducea moartea într-o familie întreagă, şi violenţa era aşa de mare, încît un om lovit de ciumă era un om mort“ (Ion Ghica).

În faţa acestei neprevăzute nenorociri, dispoziţiile primite de la curtea domnească par ridicole. Numărul cioclilor este sporit de la 27 la 60, banii intraţi în oraş din judeţele contaminate sînt spălaţi cu oţet, cîrciumile şi cafenelele sînt închise, vinul servindu-se pe fereastră, cei ce sînt descoperiţi că beau în faţa cîrciumilor sînt spînzuraţi pe loc. „Spaima intrase în toate inimile şi făcuse să dispară orice simţămînt de iubire şi devotament. Muma îşi părăsea copiii şi bărbatul soţia pe mîinile cioclilor“ (Ion Ghica). În luna lui august, tîrgoveţii încep să părăsească oraşul, cu permisiunea lui vodă. Judecăţile sînt suspendate (cu excepţia cazurilor ce intrau în competenţa „Departamentului criminalion“), tîrgurile sînt închise, Capitala se goleşte treptat sub vijelia tot mai puternică a flagelului. Fuga devine singura speranţă a oamenilor. Caragea însuşi pleacă speriat, adăpostindu-se la Cotroceni. Grozăviilor aduse de boală li se adaugă bestialităţile de neimaginat ale cioclilor. „Toţi beţivii, toţi destrămaţii, arată Ion Ghica, îşi atîrnau un şervet roşu la gît (semnul distinctiv al cioclilor), se urcau într-un car cu boi şi porneau pe hoţie din casă în casă, din curte în curte. Ei se introduceau ziua şi noaptea prin locuinţele oamenilor şi puneau mîna pe ce

găseau, luau bani, argintării, ceasornice, scule, şaluri etc., fără ca nimeni să îndrăznească a li se împotrivi. Fugea lumea de dînşii ca de moarte, căci ei luau pe bolnavi sau pe morţi în spinare, îi trînteau în car claie peste grămadă, şi porneau cu carul plin spre Dudeşti sau spre Cioplea, unde erau ordiile (...) Rareori bolnavul ajungea cu viaţă la cîmpul ciumaţilor. De multe ori o măciucă peste cap făcea într-o clipă ce era să facă boala în două-trei zile !“ Tîrgul, bîntuit de apocaliptica dezlănţuire a molimii, oferea o imagine sinistră : „Deasupra oraşului se ridica un fum galben şi acru, fumul băligarului care ardea în curţile boiereşti, şi oraşul răsuna de urletul jalnic al cîinilor rămaşi fără stăpîn.“ În luna octombrie, flagelul atingea cota maximă a mortalităţii. Meşteşugarul Ioan Dobrescu, martor al acestor nemaivăzute calamităţi, descrie astfel desfăşurarea molimei : „Iar cînd fu la octomvrie să întări o groaznecă moarte, care nici nu s-au mai pomenit să fi mai fost vreodată (...) Şi să sparse oraşul şi să duseră care încotrou le-au văzut ochii. Şi rămase tîrgul pustiu. Şi ce era să vezi ? Încotrou ascultai, aceasta să auzia : «păziţi, la o parte, că vin cioclii cu morţii», cîte opt, cîte zece, unul peste altul morţi, şi cei zmreduiţi după cară, la ordie, cu copilaşii plîngînd. Şi-i cără du prin toate mahalalile, pînă cînd n-avea ce le mai face şi sta pre uliţe morţi, pînă cînd venea cioclii cu cară de-i rădica. Şi cîţi eram vii, ne socoteam morţi şi umblam ameţiţi. Apoi începură a să îngropa unul pă altul prin grădini, pînă să umplură. Unde intra, din zece scăpa unul sau doi. La alte locuri nici unul (...) Să pustiiră mahalalile. Şi ţinu tot moarte groaznică de la avgust pînă la ghenarie. Apoi de la ghenarie au mai rărit (...) Iară aicea în Bucureşti, cum să zicem, avea cine să-i îngroape, şi de-au mîncat cîinii cîte unul pîn grădini, pe carii de frică nu-i îngropa adînc (...) Şi spunea că pînă la ghenarie numai răportuiţi în catastih morţi mai mult de 20 mii, atară de cei din grădini, carii să îngropa noaptea (...) Iară la spital făcea grămezi cîte 100 trupuri goale, flăcăi tineri, fete mari, copii, bătrîni, bogaţi, săraci (...) Apoi făcea şanţuri şi-i arunca acolo unul peste altul, ţiganu, boeru, ovreiu, armeanu, nu să căuta la rînd. Şi să prăpădiră doă părţi de lume şi mai mulţi. Acest fel de groaznecă moarte s-au făcut la acest leat.“

Treptat, urgia molimei se domoleşte şi tîrgoveţii, vărsînd o lacrimă în amintirea celor pierduţi pe cîmpia întristătoare a Dudeştilor, îşi reiau rosturile şi obişnuitele ocupaţii. Nu după multă vreme ordinea se restabileşte în oraş. Cei pribegiţi pe alte meleaguri de spaima îngrozitorului flagel se reîntorc acasă. Viaţa începe să curgă încă o dată în vechile vaduri.

În acest an de pomină, 1813, anul „ciumei lui Caragea“, se nimereşte Anton Pann pe străzile pustiite de suferinţă ale Bucureştilor. Ora-

şul, asupra căruia stăruia semnul dementţial al morţii, i-a făcut viitorului poet o nu prea îmbietoare primire. El îl va iubi, totuşi, în pofida nenumăratelor belele ce avea să i le mai rezerve, îl va părăsi doar pentru puţină vreme, şi va crea aici o operă atît de încorporată mediului în care a trăit, încît numele lui va rămîne pentru totdeauna legat de peisajul şi oamenii acestor locuri.

În umbra stranei

Hărăzit de natură cu o voce de o mare frumuseţe şi înzestrat cu toate harurile Euterpei, ne gîndim că, ivit din întîmplare pe plaiurile însorite ale Italiei, într-o ţară în care muzica de operă era în plină expansiune, destinul de compozitor şi cîntăreţ al lui Anton Pann ar fi fost neîndoielnic. Bellini, autorul „Normei", se născuse numai cu cinci ani mai tîrziu decît Pann, iar Gioacchino Rossini, cel ce avea să creeze „Bărbierul din Sevilla", era mai vîrstnic decît psaltul nostru cu patru ani.

Capitala regimului fanariot al lui Caragea, în care nu se pomeneau săli de concert, nici şcoli de canto, nici teatre, în afara celui de la „Cişmeaua Roşie" al domniţei Ralù, nu-i putea oferi tînărului abia sosit prin bariera Colentinei decît o strană de biserică, pentru a-şi pune în valoare darurile sorţii. Băiatul, sfătuit poate şi de maică-sa, şi împins de nevoile existenţei, îşi va fi căutat norocul pe la atît de numeroasele biserici ale Bucureştilor, pustiite de urmările ciumei, şi fu primit paracliser la biserica Olari, pe podul Tîrgului de afară, dincolo de barierele vechi ale oraşului, unde „se afla icoana Maicii Domnului cea făcătoare de minuni, care se transporta totdeauna pe la persoane cuprinse de boale grele" (D. Pappasoglu). Că Anton Pann avea o voce ieşită din comun o dovedeşte faptul că aproape toată viaţa a cîntat în strană, solicitat de multe mari biserici poleite din centrul tîrgului. Muzica a constituit pentru el întîia pasiune, căreia i s-a devotat cu abnegaţie şi pe care nu a trădat-o niciodată. „Că fără muzică nimic nu să săvîrşaşte", scrie el sentenţios într-o precuvîntare la „Bazul teoretic şi practic". „Pentru că cu muzica toată vîrsta, toată viaţa şi toată fapta se împodobeşte şi se înfrumuseţează. Ea tinerilor e plăcută şi potrivită prin desfătătoarea ei melodie. Bătrînilor iarăşi e bine priimită, pentru darurile şi puterea ce izvoraşte din întocmirea şi frumuseţea melodii ; căci printr-însa se îmblînzeşte furia, se porneşte mila, se încorăjesc sol-

dații, se descriu patimile sufletești și trupești, și, în sfîrșit, vedem că e legată cu viața omului, fie în soțietate, fie în pustie."

E lesne de înțeles cum într-o epocă în care muzica psaltică juca un rol atît de important în existența spirituală a oamenilor, glasul de aur al tînărului poposit de puțină vreme în Bucureștii oropsiți de molimă avea să devină foarte curînd cunoscut și apreciat prin mahalale. Popularitatea sa va crește și îi va aduce o notorietate ce se va păstra nu numai în legendă, dar și în unele însemnări contemporane. Lui G. Sion îi face plăcere să evoce „concertele" din casa unchiului său dinspre mamă, avocatul Eustațiu Schina, care, „pre cînd musafirii și amicii ieșeau într-un pavilion mare" pentru a admira spectacolul de vis al lunii, își lua tambura și „se punea să cînte manele turcești de acele ce din copilărie învățase la Constantinopole". Se pare că boierul, om de viață, știa să-și aleagă partenerii de petrecere. „Un singur om, încheie G. Sion, era pe atuncea în București care mai cunoștea muzica profană și religioasă ca unchiul : acesta era Anton Pann, care se distingea prin aceea că el știa a și scrie muzica și mai știa a compune cîntece de lume cari ajungeau populare. Și Anton Pann venea adesea și lua parte la concertele familiale ale unchiului meu, ale căror accente și deliciuri nu le voi uita cît voi trăi." Despre vocea măiastră a psaltului avem o mărturie și de la Titu Maiorescu, elev în anul 1851 la „școlița" din Șcheii Brașovului. El locuia în casele unchiului său, protopopul Ioan Popazu, venerabilă figură a mișcării culturale românești din Transilvania și creator al primului gimnaziu brașovean, și a avut prilejul să-l cunoască pe „finul Pepelei" pe cînd avea doar 11 ani : „O amintire deosebită din acest timp e cea despre Anton Pann", scrie el. „La masa ospitalieră a protopopului Popazu se perindau, mai ales vara, mulți români din Principate, care luau drumul spre Vîlcele (Elöpatak) și Zizin. După una din acele mese, Anton Pann, care avea glas foarte frumos, a prins a cînta unele cîntece de lume, vestite pe acea vreme : «În zorii zilei de dimineață...» ș.a. ; iar cînd a adăugat la urmă «Sărmană frunză nenorocită» (vechea poezie a lui Arnauld, tradusă de Leopardi și răspîndită pe la 1848 și în traducere românească) toți cei de la masă au isbucnit în lacrămi, cu gîndul la prietenii și la rudele din exil" (după Simion Mehedinți).

Glasul plăcut și cunoștințele de psaltichie pe care și le va fi însușit la Chișinău l-au adus pe tînărul Antonie, după puțină vreme, de la biserica Olari la cea „cu Sfinți" sau „cu Sibile", din mahalaua Popa Herea, mahala numită astfel după presupusul ctitor din secolul al XVII-lea al lăcașului, ieromonahul Filotei, cu nume de mirenie Herea. Biserica, situată tot pe podul Tîrgului de afară, însă cu mult mai aproape de inima comercială a Capitalei, delimita cea de-a doua „streajă" a orașului, pe unde, în zilele de tîrg, treceau în șir căruțele cu mărfuri spre drumurile Colentinei. Casele, cîrciumile și prăvăliile negustătorilor

se înghesuiau în marginea podului, formînd un neîntrerupt bazar pe firul șerpuit și îngust al drumului. Un neastîmpăr de tîrg oriental anima această stradă unde se încheia o mare parte din tranzacțiile comerciale ale urbei. „Fiindcă tot anul fierbeau alișverișurile Oborului, spune Alexandru Predescu, Calea Moșilor era mereu vie. Pe lîngă cîrciumi și grădini se înșirau una lîngă alta cafenelele, unde misiții de cereale și fînețuri, de cherestea și lemne-ster își încheiau afacerile. Veneau apoi la rînd bragageriile, simigeriile și iaurgeriile, întesîndu-se printre prăvăliași mărunți și meșteșugari de tot soiul. De cînd dădea căldura și pînă toamna tîrziu tarabele și mesele se înșirau pe trotuare, cu marfa, negustorii și clienții «la vedere». De cînd răsărea soarele și pînă ieșea luna, se trăia în stradă, negustorindu-se gălăgios, neobosit și agitat, astfel că mai toată Calea Moșilor fierbea într-o forfotă de bazar, întins din Sf. Gheorghe Vechi pînă-n barieră (...) De vrea stăpînirea să aducă vreo poruncă la cunoștința obștei — pe podul Tîrgului de afară porneau mai întîi pristavii să bată toba și să citească cu glas tare pitacele domnești ; de voia ca să afle orașul faptele netrebnicilor — pe aici erau purtați, de arnăuți ori dorobanți, cei osîndiți. Nu era zi de la Dumnezeu ca mulțimea să nu vadă «calpuzani» (falsificatori de bani) care erau duși să li se taie mîna dreaptă, negustori puși în obezi, fiindcă fuseseră «prinși cu ocaua mică», ori femei adultere, care, despletite și numai în cămașă, erau purtate călare pe măgari, cu fața întoarsă către coada dobitocului, deseori ținut de căpăstru, ca o supremă răzbunare, de soțul încornorat." În această mahala atît de vînturată, vuind de strigătele negustorilor, de roțile căruțelor hurducăind pe bîrnele stricate ale podului, sau de tobele neobosite ale stăpînirii, și-a trăit Anton Pann primii ani după sosirea în București. El trebuie să-și fi găsit o casă cu chirie, după modestele mijloace pe care le avea, într-una din locuințele dărăpănate de la marginea podului, nu departe de poarta bisericii „cu Sibile", unde slujea de rîndul acesta ca devteriu (sau cîntăreț de-al doilea), trecîndu-și timpul între îndeletnicirile cerute de tipicurile slujbei și ambiția de a învăța și a ajunge, ca atîția alții, în „treapta cîntăreților lăudați".

Din puținele referințe ce ne-au rămas în legătură cu această epocă, aflăm că tînărul devteriu ia primele lecții de muzică bisericească de la serdarul Dionisie Fotino, „românit în familia lui Dinicu Filipescu", unde fusese intendent. Dionisie Fotino, „scriitor erudit și compozitor muzical", „unul din rarii fanarioți, care — dotat cu frumoase calități și talente, cunoscînd perfect știința muzicii orientale, activ și inteligent (...) lucră cu zel și scrise nu numai patru volume despre Istoria românilor, ci și mai multe compoziții musico-eclesiastice" (G. Dem. Teodorescu), deschisese, pe la 1809, o școală de muzichie în București, unde urmează să învețe și Anton Pann „ca auditor", alături de alți „nobili

fii ai patriei", între care viitorul episcop al Buzăului, Chesarie. Despre el, Anton Pann va scrie numai cuvinte de laudă : „Iar acum vine rîndul a vorbi şi de cei ce i-am apucat cu viaţă, şi mai întîi de bunul meu dascăl, serdarul Dionisie Fotino, care era din oraşul Peloponesului Palea-Patra şi venise de se statornicise în Bucureşti, unde a scris *Istoria ţării româneşti* (...), a versificat pe *Erotocrit*, a făcut şi alte versuri originale, care-l vădesc că a fost un bun istoric, poet şi ritor. Iar în ştiinţa musicei bisericeşti, mărturiseşte singur că a fost şcolar dascălilor săi Iacov Protopsaltul şi Petru Vizantie, cărora a fost şi imitator ; însă, făcînd cineva băgare de seamă, va cunoaşte că natura l-a înzestrat a covîrşi pe cei mai înainte decît dînsul, căci, în elegantul său stil, vede cineva patimile sufleteşti după meşteşugul ritoric." „Dionisie Fotino, arată Anton Pann în altă parte, fiind desăvîrşit în meşteşugul musichii, a dat o probă de talentul său îmbogăţind podoaba bisericii cu această întocmire a sa (Doxastarul) prin care au arătat că şi cîntările bisericeşti le putem glăsui cu rostire ritoricească, ca să fie cu înţeles şi cu dulceaţă în auzul ascultătorilor." Presupunem că tînărul Antonie începe să audieze cursurile lui Dionisie Fotino de prin 1814, în cel de-al doilea an al stabilirii sale în oraş, cînd cei fugiţi de grozăvia ciumei se reîntorc la casele lor şi viaţa Capitalei reintră în rosturile de mai înainte. „În acest grec românizat, scrie G. Dem. Teodorescu, Anton Pann va găsi un dascăl şi un protector : lui îi va datora, în mare parte, cunoştinţele şi lucrările ce-l vor renumi."

În anul 1816, însă, soseşte în Bucureşti Petru Efesiul, aducînd pe malurile Dîmboviţei „noua metodă" a transcrierii psaltice a lui Agapie Paliermu din Chios, perfecţionată de curînd (1814) la Constantinopol de Grigorie Protopsaltul, Hurmuz Chartofilax şi Hrisant de Mandit (ajuns mitropolit al Brusei). Petru Efesiul, întîmpinat cu toată cinstea de „cei mai însemnaţi bărbaţi ai epocei" (G. Dem. Teodorescu), întemeiază, sprijinit de însuşi vodă Caragea, o şcoală la biserica Sfîntul Nicolae-Şelari, în care introduce în predarea muzicii orientale înnoirile ideilor reformatoare. „Pe atunci viind şi Petru Efesiu cu sistema cea nuoună a artei musicale, arată Anton Pann în dedicaţia la «Nuoul Anastasimatar», s-a părăsit sistema cea veche şi au început toţi să urmeze într-aceasta, fiind mai lesne şi uşoară de învăţat." Noua „sistemă" consta în esenţă în simplificarea notaţiei, care prevedea un număr prea mare de semne de scriere, apoi în stabilirea ritmului cîntărilor şi în sistematizarea scărilor. Anton Pann, împreună cu alţi învăţăcei, părăseşte în 1816 şcoala lui Dionisie Fotino şi se înscrie la aceea a lui Petru Efesiul, unde va urma, probabil, doi ani, deoarece îl găsim în anul 1819 la mare stimă în ochii profesorului său, care îl aşază diriguitor al tipografiei înfiinţată cu un an înainte în chiliile bisericii Sf. Nicolae-Şelari (după D. Pappasoglu, în „palatele lui Mavrogheni ... în capul podului Mogoşoaei").

Perioada de patru ani, între 1814—1818, o putem socoti aşadar hotărîtoare pentru formarea profesională a tînărului psalt. Condiţiile în care îşi desfăşoară ucenicia sînt dintre cele mai avantajoase, datorită încurajării de care se bucurau biserica şi muzica psaltică din partea boierimii în epoca de amurg a dominaţiei fanariote. El a beneficiat, de asemenea, de şansa de a învăţa cu doi mari dascăli, Dionisie Fotino şi Petru Efesiul, oameni cu o vastă cultură şi cu un orizont deschis spre înnoiri, care i-au transmis nu numai cunoştinţele de bază ale artei muzicale, dar şi dorinţa de perfecţiune, care l-a însoţit în activitatea sa tot timpul vieţii. „Urmaţi musichia regulat ca să ajungeţi în treapta cîntăreţilor lăudaţi", îi îndeamnă el pe colegii de breaslă în prefaţa la „Noul Doxastar" din 1841. „Nu vă mulţumiţi cu a urma prin şcoli numai pînă începeţi a pricepe meşteşugul şi a silabisi cîntarea singuri ; căci atunci vă asemănaţi pruncilor carii învaţă numai să citească (...) iar de gramatică, de loghică şi de ritorică nici o idee n-au, întocma să socoteşte şi cel ce nu învaţă meşteşugul musichii pînă la desăvîrşire."

În epoca în care a păşit pe băncile şcolii, arta cîntării în biserică era preţuită în toate straturile sociale ale Capitalei. „Un bun psalt, spune G. Dem. Teodorescu, priceput a intona cu «ifos» şi a-şi modula vocea după placul cutărui arhiereu sau egumen, era scump plătit în toate ţara. La Bucureşti aveau căutare cei ce excelau prin suavitatea vocii şi prin măiestria cîntării, fiindcă se considera ca artist nu numai «cel ce avea glas lăudat, ci acela ce ştia a-şi purta şi glasul, ca un instrument meşteşugit la degete»." Glăsuirea frumoasă presupunea o întreagă gamă de subtilităţi, nebănuite pentru un profan al muzicii eclesiastice. Cîntăreţul, arată Anton Pann, trebuie să ştie „să păzească tonul" la ligusa, la paraligusa şi la proparaligusa, să cunoască diapasonul şi dis-diapasonul fiecărui glas „în înălţare peste înălţare şi în pogorîre pînă sub pogorîre" ; el va deprinde ifosul cîntărilor, trecînd prin toate nuanţele interpretării : liniştit, cucernic, mîngîios şi dulce, uşor suind şi uşor pogorînd, fără să se abată „în niscai adaosuri şi afărături schimonosite", „urîte lui Dumnezeu şi oamenilor" ; în sfîrşit, el trebuie să înveţe cum să glăsuiască „întrebătoarea, minunătoarea şi ce săvîrşiri să întrebuinţeze la toată pontuaţia", ţinînd seama de varietatea „tesurilor", precum de umilinţă, de rugăciune, de plîngere, de întristare, de bucurie şi altele.

Anton Pann a fost, în cunoaşterea muzicii bisericeşti, cu adevărat „desăvîrşit", cum îi place lui însuşi să afirme fără falsă modestie, şi,

credem, a reprezentat autoritatea de netăgăduit a epocii de după 1840. Firește, treptele grele ale urcușului le-a suit nu numai cu talent dar și cu trudă, așa cum ne lasă să înțelegem din numeroasele referiri pe care le face în prefețele cărților tipărite, ca și în corespondență. „Eu din mica mea copilărie avînd aplecare asupra cîntărilor bisericești, cu osîrdie am urmat la meșteșugul musichii și am izbutit atît în metodul vechi, cît și în cel nou", afirmă într-o scrisoare către Neofit, mitropolitul. Devoțiunea pentru munca asiduă, pentru perseverență și studiu o arată și în versuri, stîngace ce e drept, dar semnificative pentru concepțiile iluministe din anii premergători revoluției de la 1848 :

„Vă puneți dar sîrguința,
Ca să dobîndiți știința
Celor ce sînt lăudați,
Grăbiți cu nepregetare,
Pișind către-naintare,
Moliciunii nu vă dați.
. . . . . .
Că oriunde cînd lipsește
Acolo se priimește
Omul cu talent înalt,
De nație nu să-ntreabă,
Ci să rînduiește-n treabă,
Fie dascăl, fie alt ;

Căci știința e cinstită
Și de obște priimită
În tot globul pămîntesc,
De-mpărați pe tron s-așază,
De domni să îmbrățișază
Și de toți cîți o doresc."

Exigențele sale în domeniul execuției cîntărilor psaltice pun în lumină personalitatea deosebită și erudiția lui Anton Pann, care, indignîndu-se împotriva diletantismului și imposturii celor ce fac de ocară breasla, tipărește în Heruvico-Chinonicarul din 1847 o adevărată filipică adresată cîntăreților lipsiți de har și dezinteresați de a se „desăvîrși" în arta muzichiei :

„Că meșteșug, psaltichie știu cît știe un cocoș,
Axioase, viermănoase ți le cînt ca pe roboș,
Iar cînd e la tereremuri sînt vestitul Cucuzel,

Ba încă multor le pare că îl întrec și pe el.
Cînd se umflă ca curcanul și mi-ți ridică un glas,
Ca o minge îți trînteșe nenenalele pe nas,
De te face să caști gura și la dînsul să privești
Și alteori te adoarme de nu-ți vine să clipești.
Despre a lor neștiință cît de purici nu se pișc,
Cînt și tot mereu în strană din deșe ca-n fluier mișc.
Aci îi vezi clătind capul ca rățoii unui alt,
Aci-ntind gît ca cocoșul (pentru că și el e psalt)."

Pînă la începutul secolului al XIX-lea cîntăreții greci din București erau considerați maeștri de necontestat în muzica psaltică. „În țările române veneau necontenit «părinți sfetagorești» ca să întrețină maiestatea cîntărilor religioase, pompa cultului, dulceața limbii grece. Cu timpul, românii începură a excela și dînșii prin «meșteșugul și firescul glas cel dulce» al lor" (G. Dem. Teodorescu). Astfel, odată cu crepusculul domniilor fanariote, în stranele bisericilor Capitalei încep să răsune vocile psalților români care ajung să se bucure de mare popularitate, făcînd să pălească meșteșugul socotit pînă atunci de neîntrecut al grecilor. Edificatoare în acest sens sînt cuvintele lui Macarie Ieromonahul din prefața la Irmologhionul tipărit la Viena în 1823 : „În zilele fericitului întru pomenire dascălului Șerban Protopsaltul, viind cel mai desăvîrșit și cel mai vestit dascăl al vremii aceia dintre greci, Anastasie Rapsaniotul, cu socoteala ca să-și găsească norocul și să rămîie în țara noastră, cînd a văzut desăvîrșirea meșteșugului și a auzit pre dulcea firească glăsuire a lui Șerban, a lui Constantin și a celorlalți dascăli din neamul nostru, s-a înspăimîntat și, singur judecîndu-se că nu este trebuincios, nearătîndu-se în multe zile, s-a întors și a murit în țara lui."

Procesul de ridicare a cîntăreților români în anii domniei ultimilor fanarioți a favorizat ascensiunea lui Anton Pann în lumea slujitorilor stranei și a pus noi probleme, ca aceea a tipăririi cărților de psaltichie într-o notație accesibilă „ifosului" românesc. Un imens cîmp de acțiune se deschidea progresului muzicii și tiparului bisericesc, mergînd paralel cu mișcarea iluministă a vremii, premergătoare revoluției de la 1848. Spiritul novator adus de Gheorghe Lazăr lucra la deșteptarea conștiinței și culturii naționale. În anul cînd Lazăr deschidea porțile școlii de la Sf. Sava (1818), tînărul Antonie își încheia ucenicia de psalt la Petru Efesiul, în chiliile bisericii Sfîntul Nicolae-Șelari. El nu va fi fost străin de nobilele idei ale cărturarului venit de peste munți de vreme

ce-şi va dărui întreaga pasiune şi putere de muncă nu numai „românirii" muzicii bisericeşti, dar şi îmbogăţirii limbii şi literaturii noastre, aflată în pragul erei moderne. Peste un an va fi angajat de Petru Efesiul în tipografia sa şi tot atunci va scoate la lumină prima carte. Numele lui intra modest dar trainic în istoria culturii româneşti.

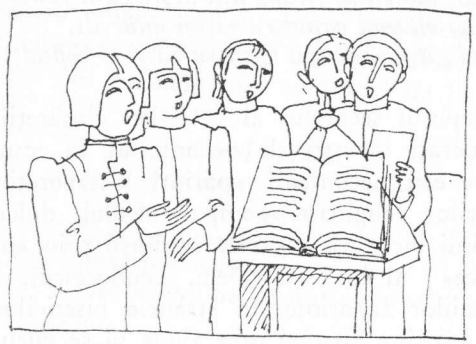

Lupta cu Kyrie eleison

Într-o frumoasă zi din toamna anului 1818, vodă Caragea, după ce participă la slujba religioasă întru pomenirea boierului Radu Golescu, fost mare ban şi mare vornic, ieşi la plimbare în afara oraşului cu caleştile, însoţit de întreaga familie. El nu se mai întoarse, însă, ca în atîtea alte rînduri, din promenada sa insolită, ci alese drumul Braşovului, distrugînd toate podurile pe care le trecea, apoi, în urma unui scurt sejur la Kronstadt, se stabili la Pisa pentru totdeauna, după ce avusese prevederea să strîngă o considerabilă avere la băncile de prin apusul Europei, evaluată de contemporani la suma de 18 milioane de piaştri. „Stranie epocă!" va exclama Ion Ghica despre o vreme în care orice exces părea posibil.

După îngrozitoarea ciumă care înspăimîntase Capitala, oraşul renăscuse spectaculos, scăpat din încleştarea ameninţătoare a morţii. Desfrîul, nunţile şi chefurile se ţin lanţ, în locul vaietelor se aud chiote şi larmă de petrecere, domniţele şi jupîniţele alunecă în butci strălucitoare pe podurile hodorogite ale urbei, gătite în rochii scumpe ce uimeau pe tîrgoveţii ieşiţi să le privească. Cîrciumile mahalalelor răsunau de cîntece de lume şi veselie. În acest decor bizar şi pitoresc, ni-l putem imagina pe tînărul psalt, în anii uceniciei sale, alergînd pe podul Tîrgului de afară, între biserica „cu Sibile" şi biserica Sfîntul Nicolae-Şelari, zorit să nu întîrzie la lecţii, strecurîndu-se cu greu prin furnicarul ameţitor al străzii, printre sacale şi tarabele încărcate cu mărfuri, ferindu-se de roţile căruţelor şi de noroiul ce ţîşnea de sub podişul putred. În piaţă şi pe stradă se vorbesc atîtea limbi încît urechea neobişnuită se năucmereşte. Dintre toate limbile, însă, în afara celei de baştină, limba greacă e cea mai întîlnită.

Penetraţia limbii greceşti în viaţa politică şi social-culturală a Capitalei ajunsese, în anii ultimelor domnii fanariote, la proporţii fără precedent. La curtea domnească şi în casele boierilor se vorbea exclusiv limba greacă. Teatrul domniţei Ralù, de la Cişmeaua Roşie, organiza

reprezentații în care tinerele vlăstare ale protipendadei jucau în limba lui Sofocle și Euripide. Aproape toate școlile, în afara celor care pregăteau personal destinat cultului bisericesc, erau grecești. Limba română, socotită de clasele avute incapabilă de a exprima sentimente și idei nobile, era vorbită doar de tîrgoveți și oamenii simpli. „Limba noastră, spune cu amărăciune Gh. Asachi, era defăimată și privită numai ca bună pentru a ne înțelege cu slugile și oamenii de la țară.“ Pînă și slujba religioasă din bisericile atît de numeroase ale Bucureștilor, tot în grecește se putea asculta. „Ieșind din biserică, scrie Heliade Rădulescu, vedeai pe jeluitorul a se sili să-și dea jalba către stăpînire în limba grecească, a se ruga de alcătuitor ca să o facă cît mai elinică ; cine era boier, îi era rușine să zică că e român.“ Rostirea limbii noastre ajunsese un lucru atît de dezonorant pentru boieri încît nu ne mirăm aflînd că Heliade, tînăr, era silit să citească Alexandria, în românește, tipărită dincolo de munți, ascuns în podul casei de teama de a nu primi mustrarea părintească (după M. Gaster).

Reacțiunea împotriva stării existente e exprimată prin ideile de redeșteptare națională ce animă spiritele odată cu deschiderea primei școli în limba patriei, în chiliile mănăstirii Sf. Sava. Aceste idei pătrund și printre fețele bisericești din dealul Mitropoliei, care încep să se preocupe de înființarea unor școli în care cîntarea să se predea în limba noastră. În 1819, scaunul arhieresc din Capitală e ocupat de Dionisie Lupu, om luminat, care pornește o adevărată campanie de „autohtonizare“ a vieții eclesiastice. El are ideea, pentru prima oară, de a trimite tineri de ispravă să studieze în Apus, iar la Mitropolie dă ființă unei școli de muzică bisericească, în fruntea căreia așază pe Macarie ieromonahul, cu 16 ani mai vîrstnic decît Pann, elev și el la Sf. Nicolae-Șelari și adept al noului „metod“. Macarie, unul dintre cei mai de seamă reformatori ai muzicii eclesiastice din Țara Românească, e însărcinat de Dionisie Lupu să „traducă“ în limba națională cîntările de cult, primind pentru aceasta, ca ajutor, pe Anton Pann și pe Panaiot Enghiurliu, fost protopsalt al Mitropoliei, intrat în viața monahală sub numele de Pangratie. „Atunci fără zăbavă, scrie mai tîrziu Anton Pann, am fost chemat și eu de conlucrător la tălmăcirea cîntărilor în românește și pentru facerea unui tipar spre tipărirea lor, dîndu-ne de ajutor și pe părintele Pangratie monahul. Și pentru ca să nu-mi fie cuvîntul spre lauda mea, mărturisește însuși contractul meu, scris în condica sfintei mitropolii, că și eu eram conlucrător cu părintele Macarie, în zilele prea sfințitului Dionisie mitropolitul. Care atunci, pe cît îmi socoteam lucrul de bun, pe atît acum îl judec de simplu, căci atunci metodul musicei noi abia se arătase la lumină și regula tălmăcirii nu ne era cunoscută.“

Numirea lui Anton Pann în „comisia“ de „românire“ a cîntărilor psaltice, fiind în vîrstă de numai 24 de ani, e o dovadă că devenise,

doar după doi ani de la absolvirea școlii lui Petru Efesiul, un nume cunoscut în viața muzicii bisericești a epocii. El simte nevoia de a aduce contractul consemnat în condica Mitropoliei drept mărturie în sprijinul „conlucrării“ cu Macarie la „traducerea“ muzicii eclesiastice datorită incriminărilor reciproce și a neînțelegerilor avute cu mai vîrstnicul său colaborator, neînțelegeri ce vor fi durat pînă la săvîrșirea din viață a acestuia, avînd fiecare „ambițiunea să lucreze separat și să publice cărți de psaltichie pe românește, supt iscălitura sa proprie“ (Nifon N. Ploeșteanu). Comisia își întrerupe din pricina aceasta activitatea (dar și din cauza iscării revoluției lui Tudor), urmînd ca fiecare să-și ducă munca de tălmăcire pe cont propriu. După anul 1821, Macarie reușește să publice la Viena cîteva din lucrările fundamentale de muzică bisericească, fără colaborarea lui Anton Pann, fapt ce-l va mîhni profund pe „finul Pepelei“, care nu-l va ierta nici după moarte, așa cum se vede din aceste rînduri adresate lui Neofit, mitropolitul, în iulie 1840, în care insinuează că venerabilul muzician s-ar fi desăvîrșit în știința noului metod cu ajutorul său : „Din nenorocire, însă din răzvrătirea în Țara Românească, s-au împrăștiat toți în toate laturile, cînd răposatul părintele Macarie învățase de la mine ortografia meșteșugului muzichii nouă (nefiind desăvîrșit într-însul)... Și așa a știut părintele Macarie a să folosi fără de mine, tipărind la Viena Teoreticonul, Anastasimatarul, Irmologhionul și mai pe urmă tomul al doilea în București.“

La rîndul său, nici Anton Pann n-a stat cu mîinile în sîn. După despărțirea de Macarie, el transcrie în românește o bună parte din cărțile de psaltichie cele mai trebuincioase cultului, fără să fi avut șansa fostului său „conlucrător“ de a le tipări imediat. „Eu însă, îi spune mitropolitului în aceeași scrisoare, de atunci încă m-am apucat a tălmăci după metodul cel vechi *Docsastarul* serdarului Dionisie Fotino, *Irmologhiul* sau *Catavasierul grabnic* cum și *Heruvico-Chinonicarul*, care am socotit că sînt mai de lipsă a să preda prin școli, toate acestea nădăjduind a le închina Patrii, dîndu-le la lumină cu tiparul. Dar nestatornicirea vremilor zăticnindu-le, au rămas pînă în zioa de astăzi nedate la lumină (deși dintr-însele am predat școlarilor cînd eram orînduit dascăl la Rîmnicul-Vîlcii).“ Într-o prefață la „Fabule și istorioare“ (1841) Anton Pann revine asupra vechilor strădanii din tinerețe, prilejuindu-ne și o datare aproximativă a elaborării lucrărilor : „După ce am învățat canoanele și ortografia acestui meșteșug, n-am zăbovit a români și a lucra pe note cărțile cele mai trebuincioase. Care sînt : *Anastasimatarul serdarului Dionisie Fotino*, *Docsastarul* dimpreună cu *Triodul* și *Pendicostarul*, *Heruvico-Chinonicarul*, *Catavasierul* și alte multe. Care nedîndu-mi mîna să le tipăresc, șed pe fundul lăzii de vreo douăzeci de ani. Și nu vor ieși la lumină pînă nu să va găsi un patriot care să știe prețul asemenea osteneli și să jertfească un ce pentru tipărirea lor.“

Derulînd tortul istoriei în sens invers, rezultă că lucrările menționate au fost „românite" în jurul anului 1821, fapt ce ne apare verosimil, întrucît aceasta este perioada „de maximă activitate în domeniul traducerii din limba greacească în cea românească a cărților de cîntare religioasă", „de maximă încordare a luptei de întronare a limbii române în școală si în biserică" (Gh. Ciobanu). Chestiunea datării primelor „traduceri" ale lui Anton Pann prezintă interes, în măsura în care aduce dovada hărniciei și competenței bravului devteriu încă din anii tinereții sale, ani despre care ni s-au păstrat puține referințe biografice. O indicație măruntă strecurată în scrisoarea către mitropolitul Neofit, și anume aceea că încă de atunci s-a apucat a români „după *metodul cel vechi*", întărește cele afirmate mai sus, deoarece e greu de presupus că după anul 1821, cînd se „desăvîrșise" în noul metod de care era atît de mîndru, ar mai fi folosit sistema abandonată de toți cei ce lucrau în spiritul novator al vremurilor. Indicația e, de asemenea, de natură să modereze opiniile acelor cercetători care au acordat un rol hotărîtor sejurului lui Pann la Brașov, în anul 1821, supralicitînd influența cărturarilor transilvăneni asupra formării de mai tîrziu a scriitorului. În anul revoluției lui Tudor, tînărul de 25 de ani ajunsese „desăvîrșit" în arta muzichiei, lucra de doi ani în tipografia lui Petru Efesiul, tipărise o carte și scria versuri, avînd încă de pe atunci ambiții mari. Contactul cu Brașovul îi va fi deschis, fără îndoială, noi orizonturi spre o cultură despre care, în vremea aceea, avea puține cunoștințe.

Ca să se înțeleagă semnificația pe care a avut-o în epocă „traducerea" cărților bisericești trebuie amintită situația anacronică și neobișnuită în care se afla poporul, silit să asculte în biserică tipicul slujbei într-o limbă străină lui. „Preoții și cîntăreții, scrie Heliade Rădulescu, avea drept fală a face sfînta slujbă într-o limbă necunoscută de dînșii și prin urmare schimonosită în gura lor nedeprinsă cu dînsa ; cîntările de slujba sfintei liturghii se tipărea într-o bucoavnă cu literile slavone în limba grecească ; preoții de la mahalale, cum chiar cei de prin sate, ca să imite pe cei de prin tîrg, îi vedeai îngîmfîndu-se cîntînd : «Aghios, ofteos, acsion estin os aliftos ș.c.l.»" E de la sine înțeles că norodul, arată în continuare Heliade, „își da coate și își răsucea mustățile" (după Ion Manole). O istorie vie, scrisă cu umor, a epocii de „românire" a cîntărilor psaltice ne-a lăsat Anton Pann într-un manuscris aflător la Mănăstirea dintr-un Lemn, elaborat în iunie 1836 la Rîmnicu Vîlcea și dedicat ierodiaconului Chesarie, „protocantor la mînăstirea Hurezu" :

„Pe cînd stăpînea străinii, în puțin trecuții ani
Și cîrmuia pe rumîni, ca niște cruzi și tirani,
Atunci băgase în biserici cărți grecești și slavonești,
Lepădînd cele române, ca niște ereticești
Gîndind cu vremea să facă pe rumâni ca pă țigani

Să-și uite limba și neamul strămoșilor săi romani
Începuse joc să-și bată, zicîndu-ne schatovlahi,
Cum rîd și de frații noștri, ce i-au numit cuțovlahi (...)
Încît le era rușine să zică că sînt rumâni ;
Vorbea tot limba grecească, copii, tineri și bătrîni.
La biserici l-era silă românește cînd citea,
Toți tot Chirie eleison să auză le plăcea.
Heruvice, chinonice românește cînd cînta,
Începea toți să rînjească și nimenea n-asculta.
Un cîntăreț pe atuncea grecește de nu știa,
Să fi cîntat îngerește tot iar îl ticăloșea
Și zicea : Păcat săracul, el grecește de ar ști
Măcar că un rumân este, dar tot ceva ar plăti.
Auzindu-le aceste cîntăreții românești,
Erea siliți să alerge să învețe cele grecești.
Și nefiindu-i natura să vorbească lenevos,
Cum vorbesc în vîrful limbii pă la locul călduros
Cînd pronunția cuvîntul, să vedea că îi păsa,
Că parcă fărîma cremeni în gură cu limba sa.
Trebuia să-mbătrînească numai limba învățînd,
Și apoi să se hrănească cu grecești cîntînd.
Știu cîțiva-n zilele mele, rumâni cu glas minunat,
Cu știința musichii, cîntînd foarte regulat,
Și că nu știa grecește la mahalale trăia,
La monastiri niciodată cîntăreți nu-i priimea.
Tot greci era pă la toate, de alți procopsiți numiți
Cu cafea și cu tutunuri de la Țarigrad veniți.
Parcă — 'm-erea și rușine, că pînă-n anul trecut
Bragagii și pînzari meșteri, drept cîntăreți am văzut
În zile de lucrătoare lucra și marfă vindea
Și în zi de sărbătoare loc de cîntăreț prindea.
Acum însă multă milă împăratului ceresc,
Nu sînt așa batjocure-n lăcașul dumnezăesc.
De cînd Alexandru Ghica prinț român s-a-ncoronat,
Prin școli limba românească s-a-nălțat și s-a-ntronat
În biserici nu voiește s-asculte grecești cîntînd,
Cere, Doamne miluește, să audă tot zicînd
Și așa se deșteptară români(i) din somnul greu
Începură toți în limbă-și să roage pă Dumnezeu.
Cîntăreți de rumânie a se căuta-a-nceput,
Cîți era la mahalale, la mînăstiri a-ncăput
Această dar reformare plăcută lui Dumnezeu,

Ca un fiu crescut al patrii, dacă-am văzut-o şi eu,
Am gîndit după putinţa-mi şi din ce ştiu să slujesc
Să-mpărtăşesc talentul la tot duhul românesc.“

(după Mihai Cîrstea ; publicat pentru întîia oară de Al. Petrescu în 1901).

Campania pentru introducerea cînturilor româneşti în ritualul bisericesc trebuie să fi ridicat dificultăţi nebănuite, ca orice luptă împotriva unei tradiţii seculare, însoţită de ignoranţă şi conservatism, şi numai existenţa pe baricade a unor personalităţi ca Macarie ieromonahul şi Anton Pann a putut hotărî izbînda de partea limbii române. „Nu este mai urît unui cîntăreţ român, scrie Anton Pann, decît a zice că nu poate sau nu ştie cînta româneşte ; şi nu este mai greu decît a se sluji cu cîntările unei limbi pe care el nu o cunoaşte. Toţi pretutindenea s-au obicinuit ca să cînte în biserică : catavasii, doxologhii, heruvice, chinonice şi altele, tot în limbă streină, şi, neînvăţînd sau neînţelegînd ce zic, sînt siliţi să se pocească şi pe sine şi cîntarea cu pronunţia zicerilor stravagante.“ În ajunul revoluţiei de la 1848, cînd ideile patriotice înflăcărează o naţie în plină deşteptare, îndemnurile sale se contaminează de spiritul epocii şi capătă accente patetice :

„Cîntă, măi frate române, pe graiul şi limba ta
Şi lasă cele streine ei de a şi le cînta.
Cîntă să-nţelegi şi însuţi, şi cîţi la tine ascult,
Cinsteşte ca fieşcare limba şi neamu-ţi mai mult.
Nu fi în ţara-ţi ca unul din nemernici, venetici,
Ca cînd nu ştii româneşte ş-în limba care poţi zici,
Mai demult aveai dreptate să te pocesti, vrînd-nevrînd,
Cu pronunţia streină, tîlmăcite neavînd.
Acum însă-mbrăţişază pe aceste româneşti,
Pe limba tatii ş-a mamii, pe care o şi vorbeşti.“

Circulaţia unor astfel de versuri în pragul revoluţiei (1847), într-un tiraj cu mult superior literaturii paşoptiste, citite fiind nu numai de oamenii bisericii dar şi de o largă pătură de tîrgoveţi, va fi adus o contribuţie considerabilă la răspîndirea ideilor generoase ale vremii.

Amărăciunea poetului la 1845 („Nu este mai urît unui cîntăreţ român...“) se repetă şi în alte locuri şi arată rezistenţa acerbă întîmpinată de înnoirea cîntărilor psaltice din partea unei mari părţi a slujitorilor stranei. Numărul cîntăreţilor români era încă insuficient, iar pregătirea lor precară lăsa mult de dorit. „Învederat este, se plînge Anton Pann în dedicaţia la «Bazul teoretic şi practic», că numărul cîntăreţilor români s-au împuţinat cu totul, şi mai la toate bisericile se văd cîntăreţi fără nici o ştiinţă şi meşteşug, pricinuind auditorilor, în loc de mîngîiere

şi evlavie, neplăcere. Ba la cele mai multe biserici se văd cîntăreţi streini, asemenea fără nici o ştiinţă de meşteşugul muzicii.“ Grija psaltului pentru „plăcerea“ pe care cîntarea trebuie să o producă ascultătorilor ne trimite cu gîndul la exigenţa profesională a soliştilor de muzică profană în faţa publicului. Nici o deosebire nu distingem între orgoliul acestora şi seriozitatea cu care îşi tratează Pann auditoriul. E explicabil, deci, să-l întîlnim adesea nemulţumit de starea materială jalnică a celor ce-şi îndreaptă gîndul spre cîntarea psaltică : „Fiindcă nici un bogat nu-şi dă copilul său să-l facă cîntăreţ, ci numai săracii şi văduvele, care nu au nici hrana de toate zilele ; şi neînlesnindu-se a le cumpăra cărţi şi a le îngriji de hrana şi îmbrăcămintea lor, mai bucuros îşi iau copiii de la şcoală şi îi dau la alte meserii ucenici pe 7—8 ani de zile, ştiind că se scutesc de toate cîte ar trebui să cheltuiască cu dînşii ţiindu-i acasă ; pentru care pricină şi cîntăreţii s-au împuţinat cu totul şi abia se găseşte ici-colea cîte unul mai bunişor.“

„Românirea“ cîntecelor eclesiastice a constituit pentru Anton Pann o activitate trudnică şi fără odihnă, căreia psaltul i-a adus nenumărate corective pe parcursul a mai mult de două decenii de muncă. „Douăzeci şi cinci de ani sînt, de cînd am luat în mînă condeiul tălmăcirii cîntărilor bisericeşti, scrie el, şi lucrarea cea de totdeauna (scrierea şi prescrierea, predarea lecţiilor şi întrebuinţarea lor în bisericile de prin politii şi kinovii) mi-a dat pricină să le prefac mai de multe ori.“ Transpunerea cîntărilor greceşti în limba română se întîlnea cu nepotrivirea dintre textul tradus în româneşte şi melodia grecească. „În greceşte, arată Gh. Ciobanu, foarte multe cîntări sînt alcătuite, în ceea ce priveşte textul, după cîte un model, respectîndu-se întocmai atît numărul silabelor cît şi locul accentelor modelului propus. Aşa fiind, se înţelege că se cîntă cu cea mai mare uşurinţă o asemenea cîntare al cărei model este indicat. În româneşte, cînd s-a făcut traducerea nu s-a ţinut seama nici de lungimea cîntării şi nici de locul accentelor, aşa că textele au ieşit uneori mai lungi, alteori mai scurte decît în greceşte, iar accentele nu au mai căzut după vreo regulă oarecare, ci cum s-a întîmplat. Din această cauză este imposibil să se cînte un text religios românesc pe o melodie religioasă grecească fără ca unul sau altul să fie schimbate.“ Măiestria tînărului muzician s-a dovedit tocmai în apropierea liniei melodice de text, constituind un întreg armonic coerent, adaptat, pe cît cu putinţă, tradiţiilor muzicii autohtone. „Am băgat de seamă, explică Anton Pann, că unele cîntări în melodia papadică şi stihirarică veniau foarte lungi şi eram silit, pe cînd le cîntam, să le scurtez şi să le tai deodată la locuri nepotrivite, unde melodia trebuia să rămînă atîrnată şi ciontită fără gust. Şi aşa, fiind îndemnat şi de alţii, lungirile ce se făceau peste măsură le-am scurtat în scrierile mele, fără să se bage de seamă. Figurile esterne iarăşi, ce în totul se asemănau cu cele asiatice şi aduceau greutate auditorilor, le-am curăţit şi le-am adus în cea mai apropiată melodie biseri-

cească, păzind drumul şi ifosul vechilor sfinţi Munteni şi mai ales al patriei, pentru că musica bisericească de mult şi-a dobîndit caracterul naţional şi numai ifosul de Ţarigrad a rămas apropiat de cel asiatic. Cu un cuvînt, cîntările sînt tot acelea şi melodia tot aceia : n-am adăugat nici o figură din parte-mi, ci — am cules pe cele mai plăcute şi obicinuite bisericii noastre."

Cîntăreţul în strana stîngă de la biserica „cu Sibile" îşi începuse ambiţios activitatea de înnoitor în arta muzicii eclesiastice. Rolul pe care l-a jucat în „românirea" cîntărilor de psaltichie e imens, istoria muzicii bisericeşti punîndu-l în fruntea celor ce i-au dat strălucire în secolul al XIX-lea. El şi-a depăşit încă de timpuriu predecesorii, înţelegînd ceea ce alţii, cu toată erudiţia lor, n-au izbutit să înţeleagă, şi anume că „tălmăcirea" cînturilor nu e o activitate pur formală, şi definind cu limpezime „caracterul naţional" al muzicii create pe meleagurile noastre.

Îndeletnicirea de „românire" a cărţilor psaltice nu s-a oprit în anii tinereţii. El o va continua, cu întreruperi, toată viaţa, în funcţie de şansa pe care soarta i-o va acorda, şi se va materializa în numeroase cărţi pe care le va trage la tipar de-a lungul vremii. Nu avem ştire dacă în momentul cînd mitropolitul Dionisie Lupu îl va fi chemat la „conlucrare" pentru românirea cînturilor psaltice devteriul de la biserica „cu Sfinţi", urcînd pe dealul blînd al reşedinţei metropolitane, emoţionat de importanţa clipei, se va fi gîndit că rostul său, în ani, nu se va limita la tălmăcirea muzicii greceşti, ci se va îndrepta spre alte ademenitoare ţărmuri. Oricum, în ziua aceea trebuie să fi fost cuprins de fericire şi multe zile la fel de norocoase nu-i va mai fi dat să întîlnească pe calea întortocheată a vieţii.

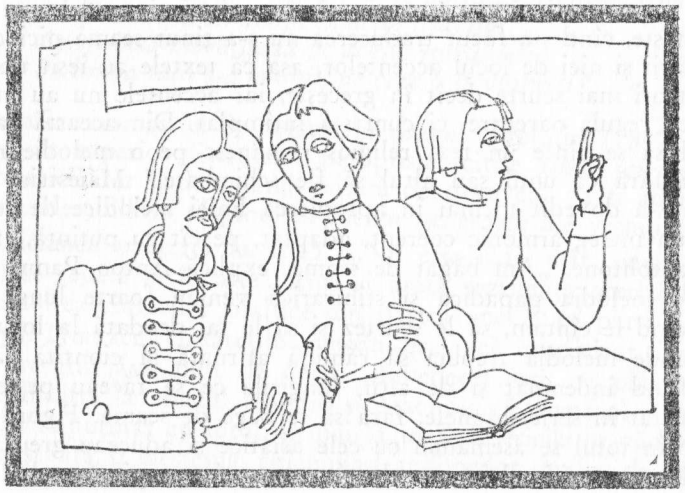

Vremea „Zaverei"

Urmărind drumurile lui Anton Pann în perioada de dinaintea „Zaverei", ne putem închipui un tînăr de o robusteţe ieşită din comun, tenace, întreprinzător şi harnic, alergînd fără odihnă între îndeletnicirile de psalt şi munca la tipografia lui Petru Efesiul, unde a învăţat destul de repede şi de temeinic meseria, fiindcă îl găsim în anul 1819 conducînd activitatea acesteia (ca „director", cum se întitulează singur). Se presupune, pe baza unei însemnări tîrzii, că psaltul şi-ar fi publicat aici întîia carte, un axion, din care, din păcate, nu s-a păstrat nici un exemplar.

Prin Bucureştii anului 1820 începuse să se simtă mirosul prafului de puşcă şi zvonul zăngănitului de arme ale eteriştilor, ce agitau spiritele populaţiei. Alexandru Suţu, succesorul lui Caragea la tronul Ţării Româneşti, încerca zadarnic, prin măsuri stîngace, să amîne un deznodămînt ce avea să fie inevitabil. „În Bucureşti, scrie Ion Ghica, înscrierea arnăuţilor zavergii se făcea ziua în amiaza mare în casa lui Constantin Samurcaş de sub Mitropolie, unde este astăzi cazarma sergenţilor de oraş, şi cuvintele *ţaruchi*, *paluchi* era în gura tuturor." Capitala fierbea. Peste tot circulau libele, „foiţe de critică şi batjocură", care se strecurau prin curţile boierilor. Ici-colo se adăuga şi cîte o caricatură (după N. Iorga).

Pe toamnă, podul Mogoşoaei şi celelalte drumuri ce duceau spre divanul ţării se îmbulziră de mulţime de tîrgovişteni, revoltaţi împotriva cîrmuirii, din pricină că domnul dăruise drept zestre tinerei domniţe Catinca moşia tîrgului, cu ocazia căsătoriei acesteia cu un vlăstar al nobilei familii a Bălenilor. Tîrgoviştenii, „cu mic cu mare", sosiră la Divan „cu rogojini aprinse în cap şi cu jalbe în proţap", şi negăsind ascultare, au intrat în „biserică la Sfîntul Niculae cel Sărac din strada Victoriei". După terminarea liturghiei au ieşit „în curtea bisericei toţi cu făclii de ceară galbenă aprinse", pe care le-au stins într-un butoi cu smoală, strigînd : „Afurisit să fie vornicul... şi aşa să se topească casa lui !" „Se

zicea că ţi se făcea părul măciucă, povesteşte Ion Ghica. Vornicul pe care îl afurisea era boierul român care iscălise darea moşiei.

N-a trecut un an, şi domniţa, nevasta Băleanului, murea de facere. Vodă, tatăl ei, murea otrăvit de ai lui, şi mai tîrziu casa boierului care iscălise în adevăr că s-a stins.

De atunci a ieşit vorba «gură de Tîrgovişte».“

Aceasta era atmosfera Bucureştilor cînd Anton Pann se hotărî să se căsătorească. Situaţia sa materială se va fi îmbunătăţit de pe urma veniturilor ce le primea de la tipografie, împlinise 24 de ani şi căutarea unui rost îl va zori să-şi ia nevastă, cu atît mai mult cu cît condiţia de persoană semiclericală o impunea. Dealtminteri, fiind o fire comunicativă, un „om de lume“, căruia îi plăcea să asculte pe alţii dar şi să se audă vorbind, a ocolit întreaga-i viaţa singurătatea, cu care soarta, însă, îl va întovărăşi adesea :

„Mulţi doresc singurătatea, dar eu de ea sînt sătul,
I-am cunoscut bunătatea, mi-a venit acră destul.
Un om singur într-o casă şade ca un surd şi mut,
Mănîncă fără de masă, doarme fără aşternut.“

Abundenţa de argumente aduse în „Povestea vorbii“ împotriva burlăciei poate reconstitui cu minuţie viaţa sa săracă de om singur, trăind într-o lume agitată, robită de egoism şi prejudecăţi. După opinia poetului, omul becher

„Prînzeşte unde-i e foame, mănîncă ce o afla,
Unde înserează doarme, aşterne ce s-o-ntîmpla.“

Fiind neînsurat, e privit cu suspiciune în familiile celor „căpătuiţi“ :

„In case familiare cu văz bun nu-l priimesc,
E greţos la fiecare, deşi-n faţă îl cinstesc,“

deoarece :

„Fieştecare îşi teme nevasta, fata la fel.
Şi să sfieşte să-l cheme să petreacă-n vreun fel.“

Şi :

„De se duce la vreo treabă mai des unde sînt femei,
Curtezan îl fac în grabă, ş-îşi rîd de el între ei.“

Singurătatea devine apăsătoare cu osebire în orele libere :

„De se duce la plimbare, umblă singur ca un cuc
Şi priveşte cu jind mare la cîţi de braţet se duc.
Unde vede vreo figură, vreo tînără, vreun pantof,
Stă, să uită, cască gură şi se alege cu of !“

Nici acasă traiul burlacului nu e de invidiat :

„Acasă iar dacă vine, trăieşte cu totul prost,
Rareori mănîncă bine, mai mult uscături şi post.“

Iar :

„Cînd e bolnav, n-are cine un păhar apă să-i dea,
Moare pînă cînd îi vine un cunoscut a-l vedea.“

Dacă e sărac, omul neînsurat „moare cu zile“, fără un suflet la căpătîiul său, în schimb,

„De are bani, tot găseşte cîte un mai doritor
Şi vine de-l linguşeşte, să-l lase moştenitor.“

În concluzie, celui ce nu şi-a făcut un cămin

„Nu-i rămîne din viaţă pomenire c-a trăit,
Trăieşte fără dulceaţă, se duce cum a venit.“

Aleasa sufletului îi va fi Zamfira Agurezan, fată nevîrstnică, săracă, de care tînărul psalt se va fi îndrăgostit în răgazul ce i-l îngăduiau orele de trudă la tipografie. Nunta trebuie să se fi petrecut după obiceiul vremii, aşa cum o descrie Ion Ghica într-una din scrisorile către Vasile Alecsandri : „Mai întîi peţitorii şi colăcerii cu adălmaş ; după ei logodnă cu arhiereu, cu diaconi, cu preoţi, cu cîntăreţi, cu lăutari şi cu ziafet toată noaptea pînă la luceafărul de zi (...) Cînd se apropia ziua nunţii, mahalaua se împodobea cu brazi de la casa ginerelui pînă la casa miresei. În ajunul nunţii, cam după amiazi, porneau *călţunuresele*, tot cucoane alese dintre rudele cele mai frumoase ale ginerelui (...) Mulţime de fete încunjurau pe mireasă, şi lăutarii ziceau din vioare şi din gură cîntecul vechi :

Astăzi cu fetele
Mîine cu nevestele...

După ce fetele deschideau boccelele şi admirau darurile, ele tăbărau pe tavele cu peteală şi pe flori ; unele împleteau cununiile : cruce întreagă pentru ginere şi cruce jumătate pentru mireasă. Celelalte desfăşurau jurubiţele de peteală, le depănau şi făceau urzeală lungă de trei coţi, podoaba miresei, un rîu de aur în care se putea ascunde copila logodită din cap pînă-n picioare. Din vreme în vreme, fetele trăgeau cu coada ochiului şi aruncau flori sau noduri de peteală în partea flăcăilor (...) După clacă se puneau cu toţii la jocuri : de-a ineluş-învîrteguş, de-a baba mija, de-a gaia, de-a cîrpa, şi acestea se încheiau printr-o horă mare. Astfel mireasa îşi *lua ziua bună* de la fete şi surate ; iar bătrînii şi babele, bărbaţii şi nevestele petreceau toată noaptea pe ziafet, pe bere şi pe mîncare, în sunetul necurmat al lăutarilor.

Dar a doua zi mai cu seamă ce era ! Nunta începea chiar din zori ; nuntaşii nu mai osteneau într-una de la casa ginerelui la casa miresei. Cununia se celebra la amiazi la biserica enoriei, de unde apoi mireasa nu se mai întorcea la căminul părintesc. Ea, împreună cu mirele, se punea în trăsură cu cei care purtau gevrele, şi luau în trăsură lumînările aprinse, înfipte într-o pîine (...)

Momentul despărţeniei de părinţi era solemn pentru mireasă, însă ea, cînd păşea pragul casei părinteşti, trebuia să tragă din picior, pentru ca să se mărite şi celelalte fete. Obiceiul cerea ca să o podidească plînsul în acel moment, şi lăutarii cîntau :

Taci, mireasă, nu mai plînge,
Căci la mă-ta mi te-i duce
Cînd o face plopul pere
Şi răchita vişinele... etc.

După cununie, masă mare cu zaharicale de la becerul Manolachi şi cu cofeturi de la vestitul Pascu ; cu vin de Drăgăşani, cu pelin de Dealu-Mare şi cu vutcă de vanilie şi de cursă. Lăutari şi horă toată noaptea, iar în ziuă se trămiteau nunii, socrii şi nuntaşii pe la casele lor, cu lăutari."

Nu avem ştire unde vor fi locuit tinerii căsătoriţi după cununie. E posibil să-şi fi găsit o casă în aceeaşi zonă a oraşului, situată între podul Tîrgului de afară, Curtea Veche, biserica Olteni şi mahalaua Lucaci, în care Anton Pann şi-a trăit mai toată viaţa de bucureştean. Cu ei o vor fi luat-o şi pe Tomaida, pe care fiul nu a părăsit-o niciodată. Multă vreme n-au avut, însă, linişte, fiindcă evenimentele ce se precipitau au înnorat încă o dată existenţa atît de frămîntată a Capitalei.

La începutul anului 1821, vodă Alexandru Suţu murea în palatul său, spre a împlini blestemul teribil al tîrgoviştenilor, şi ţara se ridică la

luptă sub steagul slugerului Tudor. Vestea sosirii pandurilor în Capitală produse mare îngrijorare în rîndul protipendadei, dar şi al tîrgoveţilor, înspăimîntaţi de eventualitatea trecerii armatei otomane peste Dunăre. O zăpăceală unanimă cuprinse populaţia. Iată cum zugrăveşte meşteşugarul Ioan Dobrescu tabloul grotesc şi ilar al băjeniei : „Iar pînă la o vreme tot socoteam glumă. Apoi, după ce se înglotă gluma, începură boierii a să găti de fugă. Şi era tulburare mare în Bucureşti, iar neguţătorii îşi căra mărfurile pîn hanuri şi stam la mirare toţi : ce va să fie aceasta ? Şi merse lucru pînă la fevruarie (...) Şi mai vîrtos boerii nebuniseră în baluri şi în plimbări şi în măncătorii, şi de celelalte nu-şi aducea aminte. Şi trecu pînă la fevruarie 26, iar de aici în colo mai tare să siguripsea lumea de prin case prin besirici, prin hanuri, alţii afară spre Braşov, prin taină.

Iar la martie întîi, în zioa de sfînta muceniţă Evdochiia, mare băjenie s-au făcut, încît cară nu să mai ajungea, om peste om da, iar alţii căra prin hanuri cu spinarea, alţii prin besirici. Şi unul pre altul întreba : «ce e, ce e ?» Şi nici unul nici altul nu putea da răspuns. Toţi mutește umbla. Apoi era şi un noroi (gro(a)znec, şi fămeile, de mare gro(a)ză, îşi lăsa copiii prin noroaie şi alerga prin besirici, înnoroite. Şi taman preoţii era în sfînta leturghie prezdesfeşteniia. Şi era un lucru grozav a vedea ochii omeneşti. Şi să cărară afară în zioa aceea pînă a două zi, şi să mai conteni (...)

Vai, vai voaă boieri ! Că nu v-au luat numai ce aţi avut, ci şi de cinstea caselor voastre s-au atins, după voia lor, şi cu deosebite cazne v-au căznit şi pre alţii v-au omorît. Şi iar vai, voaă neguţători. Că pă unde v-au găsit, v-au jăfuit. Ferice de cela ce au scăpat întru aceiaşi vreme în Braşov."

Deşi nu avea „stare", pe care să o ocrotească de prădăciunile zavergiilor, tulburările sîngeroase petrecute în Bucureşti, degringolada generală şi mai ales condiţia sa de om al stranei, ce trebuia să urmeze înaltul cler în pribegie, l-au determinat pe Anton Pann să se alăture mulţimii de băjenari, fugiţi „pentru scăparea sufletului lor" pe căile de costişe ale Braşovului. Această nedorită călătorie este, după cît se cunoaşte, prima ieşire a psaltului din Capitală, deşi G. Dem. Teodorescu susţine, fără temeiuri, că întreprinsese în anii precedenţi „felurite călătorii prin ţară, ca să studieze melodiile naţionale, firea, limba şi obiceiurile poporului ; ca să noteze impresiunile ce-i deşteptau persoanele, împrejurările, localităţile ; ca să predea lecţiuni de psaltichie şi, prin măiastra-i cîntare, să-şi creeze o necontestată reputaţiune".

Drumurile rele şi primejduite, cărările îmbulzite de oameni şi căruţe (ce-i vor fi amintit de alte băjenii anterioare), restriştea, teama de tîlhari vor fi făcut din precipitata călătorie un coşmar. Anton Pann va închina

acestui episod întristător un cîntec din versurile căruia presupunem că-şi lăsase, din motive ce au rămas neclare, tînăra-i soţie în Bucureşti :

„Munţilor fiţi mărturii,
Că prin voi călătorii
Cu sufletul plin de dor
Şi inima de dogor.

Păduri, copaci înfrunziţi,
Şi voi mărturii să-mi fiţi
Cu ce chin şi cu ce foc
Am trecut prin acest loc.

Rîuri, ape mari şi mici,
Ce v-am trecut pîn-aici,
Nu uitaţi cu ce nevoi
Am băut apă din voi !

Mierliţe, privigători,
Păsări dulci glăsuitori,
Cîntaţi şi voi acest vers,
Al truditului mieu mers.“

Cîntecul, compus în spiritul sentimental al vremii, prezintă interes întrucît este prima încercare lirică pe care ne-a lăsat-o poetul.

Prezenţa lui Anton Pann în oraşul de sub dealul Tîmpei e atestată de însemnarea viitorului său elev George Ucenescu, la sfîrşitul textului poeziei, unde menţionează : „Anton Pann, băjenar peste Prahova la Braşov, anul 1821.“ Pe un alt cîntec, „Ah, cu ce dor, cu ce jale !“ Ucenescu notează : „Acest cînt în acrostih este dedicat de poet adoratei sale, sora Anica — cînd poetul, de groaza zaverii, a trecut la Braşov, 1821.“ Informaţia cu privire la prezenţa lui Anton Pann la Braşov e preţioasă, dar cîntecul nu putea fi dedicat „adoratei sale, sora Anica“, deoarece el o va cunoaşte pe nepoata stareţei Platonida de la Mănăstirea dintr-un Lemn abia după scurgerea a cinci ani.

La Braşov, Anton Pann întîlneşte un mediu cultural cu totul deosebit de atmosfera de sfîrşit de ev fanariot a Bucureştilor. Luptele de emancipare naţională a românilor transilvăneni, avînd în vechiul şi mîndrul oraş unul din centrele cele mai reprezentative, au contribuit implicit şi la o emancipare culturală, exprimată prin obţinerea anumitor drepturi şi înlesniri, dar mai ales prin înfiinţarea de şcoli ce vor dobîndi renume în toată ţara de dincolo de munţi. Aceste şcoli, administrate de biserici şi susţinute de bogaţii negustori braşoveni, au pregătit cărturari

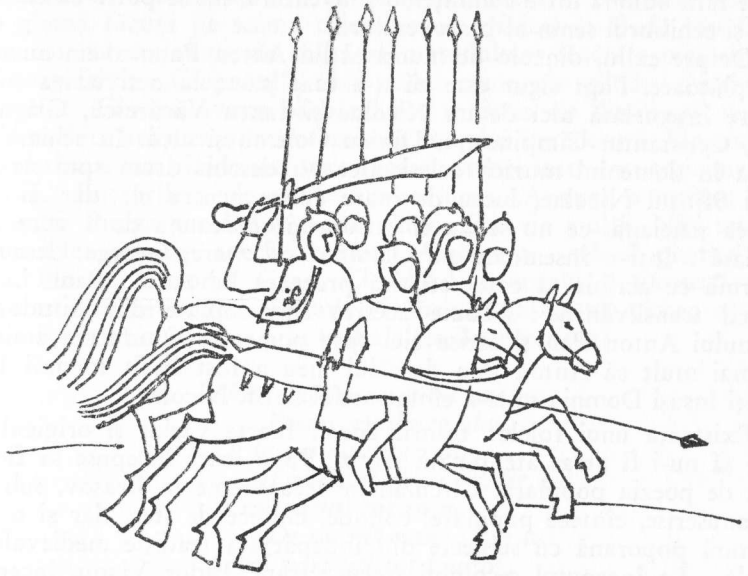

de frunte, cu nepreţuite contribuţii la dezvoltarea culturii româneşti de pretutindeni.

Vreme de secole, activitatea cea mai intensă a Braşovului românesc s-a concentrat în Şchei, unde impunătoarea biserică Sf. Nicolae, atestată documentar încă din veacul al XIV-lea, a constituit o adevărată citadelă de cultură. „De cum ai intrat prin Poarta Şcheilor, scrie Sextil Puşcariu în suvenirurile sale, vezi îndată că ai a face cu oameni de alt temperament, alte preferinţe şi alt fel de a se simţi fericiţi (...) Viaţa din Şchei palpita în Piaţa Prundului. Acolo e prima din seria de cruci ridicate de oameni cu frica de Dumnezeu — a doua e mai sus, crucea «căpitanului», eroul şcheian Ilie Birt —, cîrciuma lui Sterică, cu vinul cel bun, tîrgul de duminică şi, înainte de toate, biserica Sfîntului Nicolae, fala Braşovului românesc. În cimitirul acesteia sînt îngropaţi atîţia buni creştini localnici, alături de boieri mari de peste munţi, adăpostiţi în oraşul de sub Tîmpa de urgia turcească şi cruzimea eteriştilor greci.“

Anton Pann a stat prea puţin la Braşov în această băjenie (cel mult un an de zile) pentru a se fi acomodat cu noul fel „de a se simţi fericiţi“ al oamenilor din Şcheii româneşti. El i-a iubit, neîndoielnic, fiindcă s-a întors în mai multe rînduri în aceste locuri şi a stabilit legături trainice cu personalităţi ale vieţii culturale braşovene, dar temperamentul său de meridional, firea veselă, neastîmpărată şi iscoditoare, ce-l făcea să pen-

duleze fără odihnă între cumințenie și aventură, nu se potrivea cu austeritatea și echilibrul senin al brașovenilor.

Despre exilul dincolo de munți al lui Anton Pann avem numai știri întîmplătoare. Fapt sigur este că n-a luat parte la activitatea societății literare întemeiată aici de un Nicolae și Iancu Văcărescu, Grigore Băleanu, Constantin Cîmpineanu, Dinicu Golescu și alții. În schimb, autoritatea în domeniul muzicii eclesiastice i-a deschis drum spre strana bisericii Sfîntul Nicolae, lucru de mare cinste pentru el, dar și pentru biserica șcheiană, ce nu se va fi bucurat întotdeauna de o voce atît de „lăudată". Într-o însemnare pe *Octoihul cel mare*, George Ucenescu ne confirmă cu acribia sa caracteristică prezența lui Anton Pann în strana bisericii transilvănene : „Toate acestea sînt copiate din Antologhionul Domnului Anton Pan și scrise aici spre pomenire și aducere aminte, cu atît mai mult că Anton Pan dascălul meu a fost Psalt în anii 1821 și 1828 și însuși Domnia sa le-a cîntat astfel la Sf. Nicolae."

Existența unui folclor transilvănean foarte variat și original nu se poate să nu-i fi atras atenția lui Anton Pann, care începuse să fie preocupat de poezia populară. Circulau în acea vreme în Brașov, sub formă de manuscrise, cîntece populare, colinde, cîntece de stea, dar și o bogată literatură poporană cu subiecte din îndepărtata tradiție medievală occidentală. „La începutul secolului trecut, arată Tudor Vianu, începuse în Ardeal o mișcare de cărți poporane care continua o îndrumare mai veche, provenită din literaturile Apusului." Acest gen de literatură, foarte accesibilă, apropiată gustului de atunci al cititorilor, îl va fi impresionat și pe Anton Pann. Nu este de admis, consideră Ion Mușlea, referindu-se la peregrinările brașovene ale poetului, ca „psaltul bucureștean să nu fi auzit de *Arghir și Elena* (Sibiu, 1801, și Brașov, 1809 și 1812) și mai ales de *Risipirea Ierusalimului* (București, 1821), operele tipărite ale lui Barac." Pe acesta din urmă Anton Pann l-a cunoscut îndeaproape și i-a fost, probabil, oaspete, întrucît închină un cîntec („Ah, noroc noroace !") Miniței Barac, fiica de șase ani a poetului („Dedicat Miniții Barac de A.P. anu 1821, pentru gitară", menționează „finul Pepelei" la sfîrșitul textului). Este probabil să-l fi cunoscut tot acum și pe Vasile Aaron, în ultimul an al vieții acestuia. Oricum, cărțile i le va fi citit, și se va întoarce în București cu o experiență la care nu gîndise în clipele exodului. „Dar ceea ce a fost decisiv pentru drumul spre literatură al lui Anton Pann, afirmă Ovidiu Papadima, a fost experiența lui transilvăneană. Mai întîi de toate, a văzut că din tipărirea de cărți se poate realiza un venit complimentar. Nu numai atît însă. I s-a confirmat și conștiința — întrezărită încă din București — că prin scris și tipar se realizează o operă națională, de ridicare a poporului prin cultură și ținută morală, implicite în cărțile desfătătoare."

Un prim pas spre această literatură „desfătătoare" îl va face prin publicarea „Calendarului lui Bonifatie Setosul", tipărit, după opinia lui

Ion Manole, în Transilvania în anii băjeniei sale (1821—1822). Cărticica este o glumă făcută pe seama calendarelor apărute la Buda sau Brașov, în care umorul amintește de calitatea materialelor inserate mai tîrziu de I.L. Caragiale în „Claponul". Iată ce se spune, de pildă, „despre întunerecime" : „Cînd se ivește bărbatul sau muierea de dimineață cu capul plin de rachiu, atuncea e întunerecimea soarelui învederată. Iar cînd vine bărbatul tîrziu sau nicidecum seara acasă, atunci iaste întunericimea lunii nevăzută." Lucrurile „cele rele" sînt acestea : „A avea o muiere rea cu copii mulți. Punga goală. Lipsa mămăligii. Datoria multă. Nici un cîștig. Și a nu avea omenie, adecă : credet." Asemenea, „cele 7 planite" sînt : „Sticla, Plosca, Urciorul, Cana, Clondirul, Borcanul și Ocaua." Calendarul continuă pe același portativ, încheindu-se cu un cîntec al ploștii ce se va fi cîntat mulți ani prin mahalalele Bucureștilor :

„Ploschița mea, iubit vas,
Pasere cu dulce glas,
Eu în sus cînd te ridic,
Tu îmi cînți cu lic, lic, lic
Și mă săruți tot în nas,
De nu mă-ndur să te las.
Și-mi vorbești tot binișor,
Sus, sus, sus și linișor."

În primăvara anului 1822, Capitala țării începe să respire după lunile grele ale represiunilor turcești. Zavera fusese înăbușită cu o cruzime rar întîlnită. La începutul anului, încă mai aveau loc execuții : „1822, ghenarie, 4 (consemnează Ioan Dobrescu în cronica sa) au spînzurat pă un Dima grecu ot Colintina, om al dumnealui Grigorie Ghica vel ban, i pă un Ivanciu starostea ot Necopoie, om al dumnealui Aslanoolo, ispravnic de Ilfov, și pă un Stroie hoțul, pîrîșu lor, pentru niște pricini de mai înainte vechi.

Iară la fevruarie 20 au mai spînzurat doi inși, iarăși cu pricini.

1822, fevruarie 14, în tîrg, la vale despre Pușcărie, la prăvălia lui Panait Hagiu rachieru, în zioa aflării capului sfîntului Ioan, s-au împușcat un zaporojan cu un manaf. Și din pricina aceea s-au făcut întărîtare între turcii manafi și au scos cuțitele și pă cine le-au ieșit înainte i-au tăiat, ca la 70 de creștini ; dar n-au murit toți, numai unii dintr-înșii. Și s-au închis tîrgu și abia i-au potolit. Încă și a doă zi au mai fost un vai. Și jaf s-au făcut pă alocurea.

1822, martie 22, au rădicat din București șapte boeri mari, marți în săptămîna patimilor, și i-au trimis la Silistra, la pașa."

Abia la sfîrșitul lunii mai orașul cunoaște o oarecare siguranță : „Mai 29, s-au rădicat manafii din București și s-au dus în țara turcească, trecînd Dunărea pă la Sălistra. Apoi lumea din Brașov, cum au auzit că

s-au rădicat manafii, s-au pornit să vie la Bucureşti şi unii din boieri."

Băjenarii, deci, încep să se întoarcă şi să-şi reia vechile îndeletniciri. La 6 iulie 1822, arată aceeaşi cronică, „joi noaptea spre vineri, au sosit ferman de la Ţarigrad sus la mitropolie. Iar vineri s-au strîns boerimea şi norodu în dealu mitropoliei şi s-au citit acel ferman în trei limbi. Pace, pace ! Iar dumnealui banu Grigorie Ghica, domn în Ţara Muntenească. Şi s-au dat pă la toate s. beserici să se pomenească Ioo Grigorie Dimitrie Ghica voievod."

La sosirea în Bucureşti, Anton Pann va găsi oraşul sub impresia teribilelor încercări. Dar, ca şi în atîtea rînduri, după războaie, molime sau alte nenorociri, viaţa mahalalelor va fi cuprinsă de fervoarea marilor descătuşări. Pieţele şi tîrgurile vuiesc din nou de larma alişverişurilor, drumurile spre Tîrgovişte, Giurgiu sau Braşov se deschid căruţelor încărcate cu mărfuri, caleştile se îndreaptă iar zorite spre dumbrăvile răcoritoare ale Bănesii, tarafurile lăutarilor îşi revarsă sfîşietoarele melancolii, la vremea serii, sub ferestrele misterioase ale iubitelor, grădinile şi cîrciumile clocotesc de oameni.

Probabil este ca perioada anilor 1822—1826 să fi deschis spre posteritate imaginea unui Anton Pann petrecăreţ, colindînd cîrciumile împreună cu Nănescu şi Chiosea-fiul, cîntînd prin grădinile lui Deşliu, Giafer şi Pană Breslea şi veselind pe coconaşii din lumea bună, ca alde Bărbucică al Tiţii Văcăreaschii, Costache Faca sau fraţii Bărcăneşti. Oraşul, legănat între livezi şi vii, se trezea seara de cîntecele ce se auzeau din Cişmigiu şi pînă la grădina Filaretului.

Anton Pann îşi va fi reluat locul în strană, la ce biserică nu ştim, precum şi munca de „romănire" a cîntărilor eclesiastice. În tipografia lui Petru Efesiul e posibil să nu mai fi lucrat, aceasta urmînd a fi vîndută în anul 1827 Mitropoliei. La un an după sosirea din pribegia braşoveană e „orînduit" „psalt învăţător" de copii în „arta muzichiei" la şcoala de pe podul Mogoşoaiei, începînd astfel o activitate nouă căreia i se va dărui o bună parte a vieţii cu aceeaşi pasiune cu care s-a aplecat asupra teascurilor sau a manuscrisului. Funcţionau în acea vreme încă două şcoli, cum dovedeşte o plîngere înaintată în 1831 către Eforia Şcoalelor şi iscălită, în afară de poetul nostru, de Costache Chiosea, „titularul" şcolii de pe Şerban Vodă, şi de Constantin, dascălul de pe podul Tîrgului de afară, plîngere prin care cîntăreţii protestau că de opt ani de zile de cînd au fost numiţi la şcolile amintite lefurile le-au rămas aceleaşi.

Tot în această epocă, îşi va continua activitatea de „traducere" a cînturilor bisericeşti pe care le va publica mult mai tîrziu, dar despre elaborarea cărora aflăm din însemnări întîmplătoare făcute pe unele tipărituri, cum este „La Sfînta Liturghie a Marelui Vasilie", unde citim pe o filă : „Aceste (cîntări) fiind compuse greceşte şi româneşte, de mine Anton Pann la anul 1822, s-a prelucrat la anul 1854, ianuarie 30, pe ifosul vechi naţional" ; iar pe o pagină mai departe : „Altul (un axion)

compus de mine, Anton Pann, la anul 1825 şi la anul 1854 mai modificat." De asemenea, i se atribuie, pentru anii 1820—1822, culegerea şi tipărirea unei cărticele de „Cîntări de stea", pe care Anton Pann o aminteşte printre cărţile „cele politiceşti" îndată după „Calendarul lui Bonifatie Setosul", în lapidarul şi ingenuul curriculum vitae publicat într-o prefaţă la ediţia de „Fabule şi istorioare" din 1841.

În anii de după Zaveră, viaţa lui Anton Pann va fi chinuită de certurile cu soţia sa Zamfira cu care, după declaraţiile poetului din întîia adiată, nu s-a înţeles încă din prima zi a căsniciei :

„Căci cu întîia nevastă
Şapte ani trăind cu foc
N-am putut în lumea astă
Să leg două la un loc

Chiar în ziua cununiii
A fugit şi m-a lăsat
Şi dealul Mitropoliii
Necontenit ı-am urcat."

Dezlegarea căsătoriilor se făcea atunci de către înaltul arhiereu, şi Anton Pann, ca slujitor al bisericii, trebuie să se fi simţit nu numai adînc mîhnit dar şi stînjenit în faţa tribunalului eclesiastic, cînd soţia sa va fi dat în vileag faptul că fusese măritată împotriva propriei voinţe :

„Arătînd la judecată
Că ea pe alt a voit
Şi cu mine cununată
Cu minciuni s-a pomenit."

Conflictele dintre cei doi soţi se ţin lanţ, psaltul folosind pentru împăcare şi procedee mai puţin creştineşti :

„Judecata porni silă
Cu bici a o-nfricoşa
Gîndind că va prinde milă
Asupra mea ea aşa.

Dar geaba, mijloc nu fuse
S-o facă a mă iubi,
Că ea îndată se duse
Şi iarăşi se osebi.

Judecata iar mi-a dat-o,
Ea asemeni iar fugi,
Mii de ori a-nfricoşat-o,
Dar nu mă putu-ndrăgi.“

E de presupus, socotind după cerbicia cu care a urcat de atîtea ori dealul Mitropoliei, că Anton Pann şi-a iubit mult nevasta, care era însă dintre „muierile cele rele“ ce-i vor fi inspirat versurile din „Calendarul lui Bonifatie Setosul“ :

„Bici de foc muierea mea,
Una voi eu ş-alta ea.
Cînd voi dulce, ea amar,
Eu cer apă, ea-mi dă jar.
Eu zic cald, ea zice frig,
Şi-mpotrivă-i n-am să strig.
Doamne, nenorocit fui !
Vai de nunta ce făcui.“

După mai multe înfăţişări înaintea judecăţii, în aşteptarea unei minuni izbăvitoare ce nu se produse, cei doi soţi se despărţiră, încheindu-se astfel primul capitol din viaţa sentimentală a poetului :

„Dacă vede-n cea din urmă
Că vrea a se omorî,
Judecata ni se curmă
Şi s-o las îmi hotărî

Asfel făcîndu-i eu voia
Prin înscris cu mărturii,
Dîndu-i zestrea, am rupt foaia
Şi de ea mă despărţi.“

Deşi versurile adiatei sînt scrise după 23 de ani de la despărţenie, ele mai păstrează încă, în ciuda tonului ostentativ impersonal, o încîntătoare melancolie, şi e semnificativ faptul că vîrstnicul Anton Pann, trecut acum de 50 de ani, simţea nevoia, în faţa nefiinţei, să recapituleze acest dezolant episod al existenţei sale. Unirea, apoi despărţirea celor doi soţi, repetînd experienţa atîtor căsătorii de mahala, pot înşela o privire grăbită, cu atît mai mult cu cît indiferenţa rău trucată a poetului e deservită de un prozaism descurajant. Trecerea Zamfirei prin viaţa sa trebuie să fi avut însă înţelesuri mai adînci, pe care spovedania îmbrăcată în haine tipografice le-a ascuns, fără îndoială.

După referinţele lui G. Dem. Teodorescu, Zamfira s-a recăsătorit cu un vărar din suburbia Tabaci (pe malul drept al Dîmboviţei), „a asistat în 1854 la înmormîntarea lui Anton Pann şi, strămutîndu-se în urmă la o rudă din comuna Slobozia, judeţul Ialomiţa, a trăit pînă la 1889“. Cu ea, Anton Pann avu în cel din urmă an al căsniciei un fecior, pe Lazăr (sosirea tîrzie a copilului şi moravurile zburdalnice ale tinerei neveste pot pune sub semnul întrebării paternitatea psaltului) cu care nu se înţelese şi pe care îl va dezmoşteni în prima adiată, mînia împotriva lui mergînd pînă acolo încît îi interzice să participe la ceremonia înmormîntării. Iată reproşurile ce i le aduce :

„Umblînd întru desfrînare,
Şcoalelor nu s-a supus,
Dînd mumi-sii ascultare,
N-a stătut unde l-am dus.

După ce s-a făcut mare,
Iar m-am încercat cu el
Şi mi-a fost toate-n zadare,
Nefiind supus de fel.

M-a defăimat şi în faţă
Şi în dos, cum i-a venit,
Vrăşmaş mi-a fost pe viaţă,
Binele nu mi-a voit.

Atît m-a necăjit foarte
Ş-atît mi-a dat supărări,
Încît mă rănea de moarte
Urîtele-i defăimări.

Precum nici se iscăleşte
Cu pronumele meu : Pann,
Ci p-al mumi-sii iubeşte,
Ş-îşi zice Agurezan.

. . . . . .

Şi ca un ce-mi ruga moarte,
Înjurîndu-mă grozav,
Ş-avea bucurie foarte
Cînd auzea că-s bolnav.“

Faptul că fiul său nu iscălea cu numele de Pann vedem că îl irită în cel mai înalt grad pe poet, sugerîndu-ne orgoliul imens al creatorului, conştient în anii maturităţii de importanţa operei semnată cu acest nume.

Se pare că băiatul nu a fost un soi bun. Înscris la seminar, el părăsi școala, apoi fugi și din alte locuri unde fusese rînduit să învețe meserie. Abia după 1850, la intervenția tatălui pe lîngă chiriarh, Lazăr fu hirotonisit diacon și ajunse mai tîrziu preot la biserica Visarion. În cea de-a doua diată, din 1854, poetul revine la sentimente mai bune, ridică afurisenia aruncată asupra fiului și îi lasă moștenire tipografia (evaluată la prețul de aproape o mie de galbeni), „cu toate cîte s-au însemnat și cu dreptul de a tipări toate cărțile cîte s-au lucrat prin condeiul meu și s-au dat la lumină". Poetul își mai făcea iluzii că are în fiul său un om de carte și un continuator !

Aventura primei căsătorii a lui Anton Pann se încheia, deci, în anul 1826. Despărțirea de Zamfira a însemnat o ispășire și începutul unor drumuri noi. Ele îl vor duce în Oltenia, unde va cunoaște alt univers și va silabisi abecedarul altor ispititoare dulci nădejdi.

Macarie Ieromonahul (1780-1836) teoretician muzical și compozitor, unul din colaboratorii lui Anton Pann la „românirea" cîntărilor psaltice

„Iar acum vine rîndul a vorbi (...) de bunul meu dascăl serdarul Dionisie Fotino, care era din orașul Peloponesului Palea Patra..." (Anton Pann)

Școală în vremea tinereții lui Anton Pann („Dar să ne întoarcem la școala noastră de la Udricani, școală sub albastrul cerului pe prispa bisericii..." – Ion Ghica)

Casă în București la jumătatea secolului trecut (desen de Lancelot)

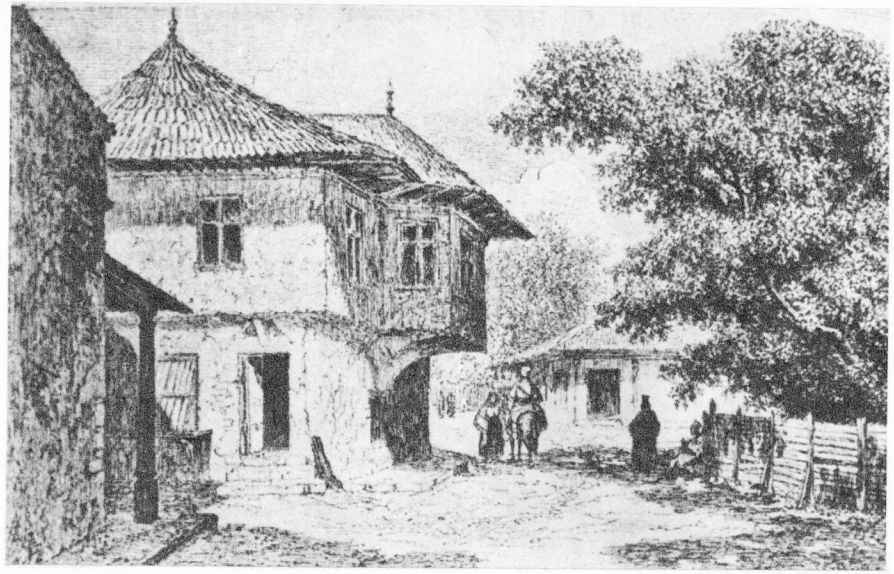

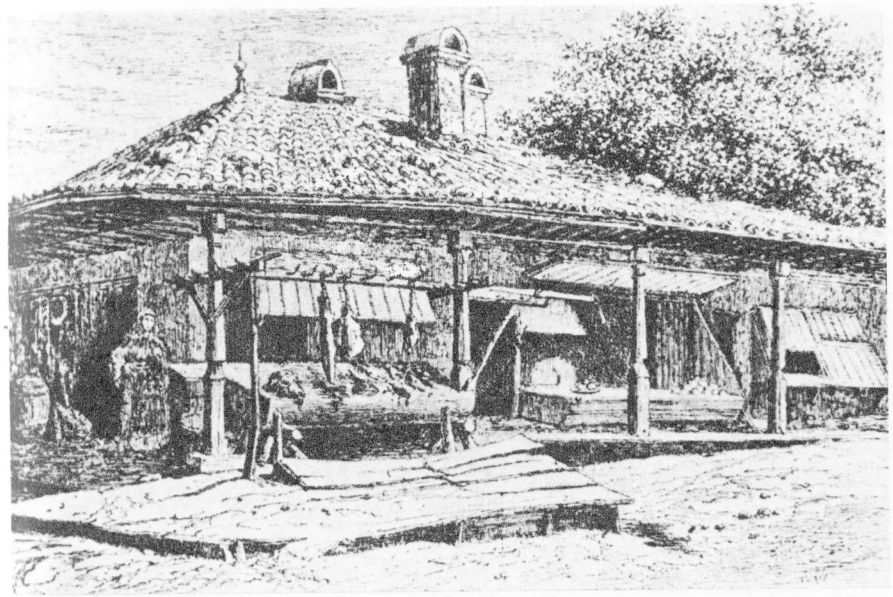

Măcelărie și brutărie în București (litografie de Lancelot)

Negustori de pepeni la București pe la 1842 (gravură în lemn de Ch. Doussault)

Bărbieri in București (gravură in lemn de Ch. Doussault)

Hanul Manuc (desen de Lancelot)

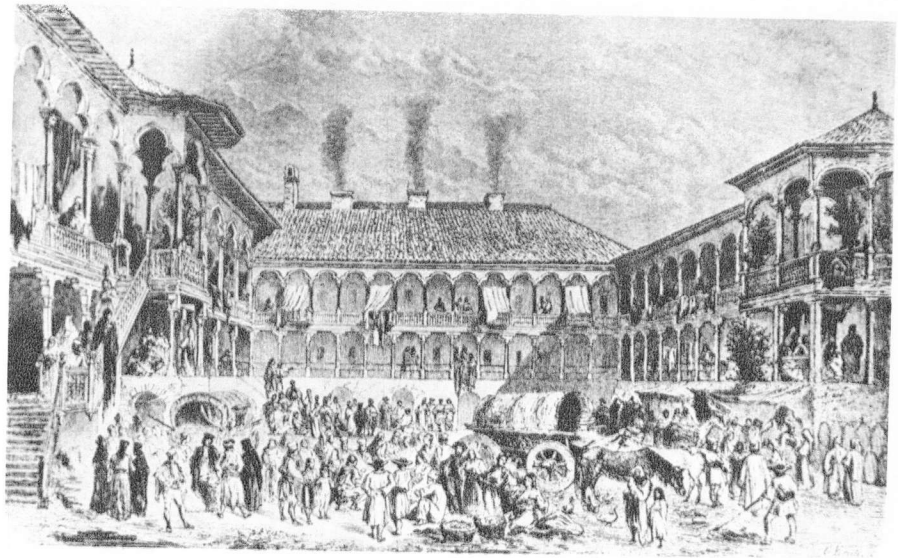

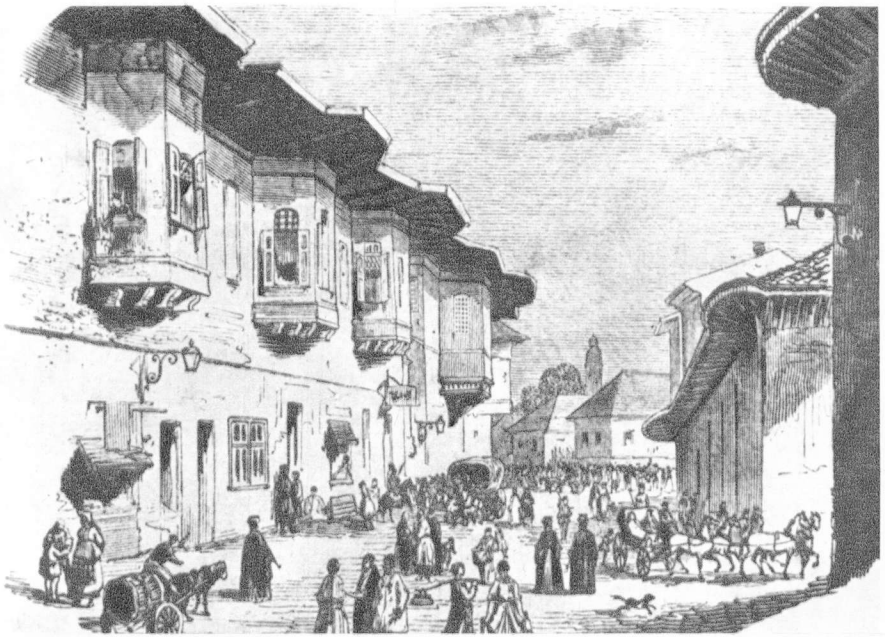

Stradă în București la mijlocul secolului trecut (desen de Ch. Doussault)

Stație de Poștă în prima jumătate a secolului trecut

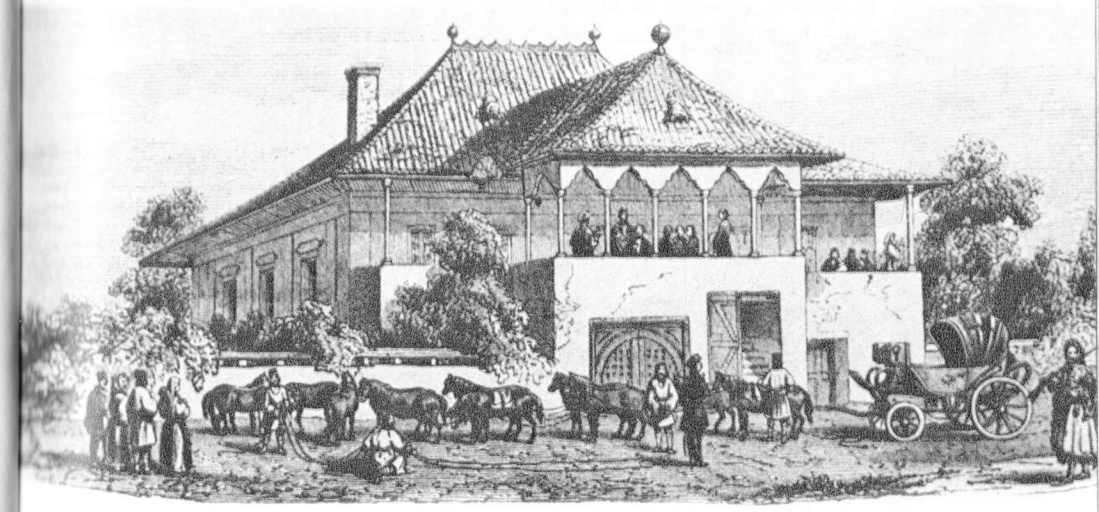

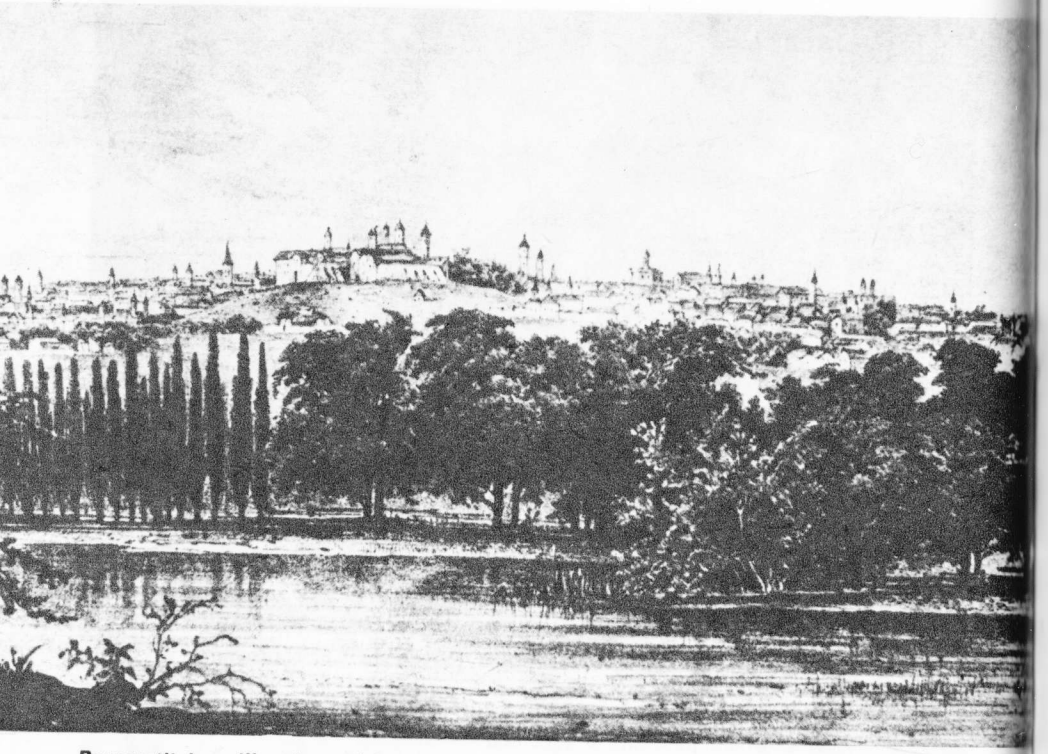

Bucureștii la mijlocul secolului al XIX-lea văzut de pe dealul Filaretului (desen de R. Bielitz)

Imagine panoramică a vechiului București

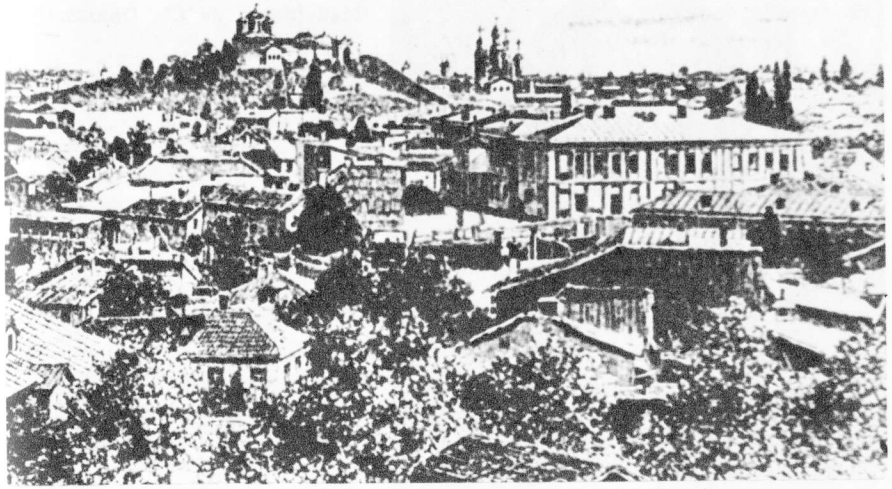

București. Vedere spre dealul Mitropoliei și spre biserica Sf. Spiridon

Sacagiu bucureștean în vremea lui Anton Pann

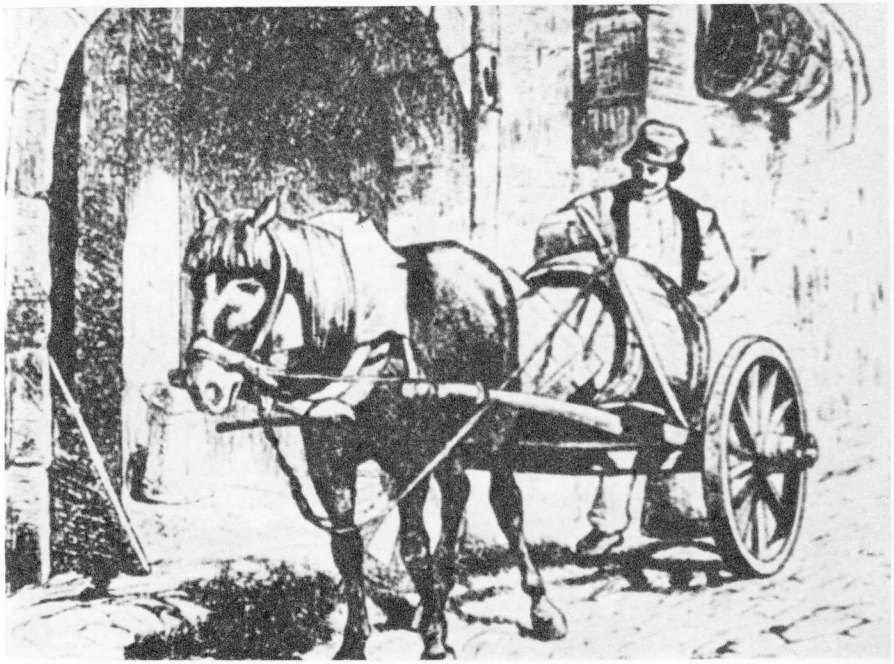

Fată din mahalaua Stelea pe la 1842 (desen de Ch. Doussault)

Episcopia Rîmnicului, la a cărei şcoală de cîntăreţi bisericeşti va fi chemat să predea Anton Pann în anul 1826

Drumurile Rîmnicului

Pe vremea lui Anton Pann, drumurile nu aveau confortul celor de astăzi, şi nici măcar al celor din epoca lui Ion Ghica, pe care îl vom aduce martor, în schimb se bucurau de o anumită extravaganţă ce făcea hazul şi obiectul ironiei călătorilor străini, siliţi să traverseze Principatele. „Vreţi să călătoriţi prin Moldo-Valachia ? "întreabă retoric Stanislas Bellanger în cartea sa intitulată straniu „Le Kéroutza" şi scrisă în urma unei vizite făcută în ţara noastră în anul 1836. „Vă duceţi la aga sau, în lipsa acestuia, la ispravnicul oraşului în care locuiţi. Aga vă întreabă unde doriţi să mergeţi, ziua, ora şi adresa dumneavoastră. După îndeplinirea acestei formalităţi vă remite un *podoroge*, foaia de drum pe care sînteţi obligat să o arătaţi la fiecare oprire căpitanului sau şefului poştei." Vehiculul cu care se călătoreşte e, de asemenea, ciudat : „Închipuiţi-vă o cutie fără capac, înaltă de trei degete, largă de două picioare, lungă de trei, înţepenită între patru roţi, dintr-o singură bucată rotunjită cu toporul şi montată pe două osii de lemn, totul construit fără să se fi folosit nici un cui. După cum vedeţi, ceva mai mult decît o roabă, şi mai puţin decît un tomberon, este de fapt o troacă." La acest bizar mijloc de locomoţie sînt ataşaţi „opt, zece sau doisprezece cai, în funcţie de traseul ce urmează a fi parcurs". În momentul plecării, călătorul e silit să se ghemuiască pe patul de fîn cu care e umplută căruţa, „surugiul scoate un strigăt ascuţit, sălbatic", „îşi flutură biciul în jurul capului" şi porneşte fără ca bietul călător să aibă vreun sprijin oarecare, cramponîndu-se la nevoie de marginea căruţii „ca un călăreţ neîndemînatic de coama calului său nărăvaş".

La porţile oraşului căruţa e oprită şi voiajorului i se cere, de către un funcţionar, biletul de călătorie, însoţit de bacşişul de rigoare. „Bacşişul, spune Bellanger, nu e obligatoriu, dar va exercita o mare influenţă asupra destinelor călătoriei." Pe parcurs, voiajul devine şi mai interesant. Cei trei surugii încep să urle din toţi plămînii, biciuind caii, şi im-

petuozitatea lor e atît de profesională încît nimic nu-i mai oprește din drum, nici gropile, nici rîpele, torentele de apă sau bălăriile și mărăcinii. Dacă se sfărîmă o roată, căruța se clatină, își pierde echilibrul, azvîrle cît colo pe pasager, rupîndu-i umărul sau un picior, dar surugiii își continuă imperturbabil drumul pînă la primul schimb de poștă. Numai atunci constată că le lipsește o roată sau un călător...

Familiarizat cu comoditățile drumurilor „moldo-valahe", Dimitrie Ralet face descripția călătoriei sale prin Muntenia din anul 1855 cu un ochi mai îngăduitor : „Din Focșani la București aveam 10 poște lungi, fără dealuri. Capitanii se cheamă ceauși ; biletele de poștă care, pînă ieri din pacate, la noi se chemau podorojne, se numesc aice meziluri, și chiotul surugiului e un diapazon pe toate vocalele rostite atît de iute, încît se înghit una în alta (...) Caii postași ai Valahiei fug tare și (...) surugiii sînt un feliu de judecători corecționali foarte espeditivi chiar în pedepsele nevinovaților. Tot drumul deveni un nour prelungit de colb, și întinsul șes ce începe de la marginea Focșanilor face mare contrazicere cu numirea de munteni. Acel șes pustiu (...) e destul de înfiorător cînd te face a cugeta la o întîmplare de drum, mai apropiată și foarte putincioasă, la o rătăcire, la o stricare de resor sau la o boală (...) Așa făcurăm 10 poste într-o zi, cu o herghelie de 80 cai ce au pătimit alternativ pentru a ne duce mai repede în capitala României."

Frumoase rînduri despre călătoriile de altădată ne-a lăsat Ion Ghica într-o „scrisoare" de la 1881 : „Azi te pui în tren la 9 seara, după ce ai prînzit bine la «Hugues» sau la «Brofft», arăți tichetul conductorului care vine și ți-l timbrează cu cleștele, fumezi o țigară, două pînă la Ploiești ; acolo îți bei ceaiul în ticnă, te întorci în vagon, apoi te înfășuri bine în tartan, îți pui paltonul căpătîi, te lungești pe canapeaua de catifea roșie sau în vagonul-pat, dormi ca acasă vreo nouă ceasuri și, la opt dimineața, te deștepți la Roman. Aici cafea cu lapte, cu un *kipfel*, două, și 17 ceasuri, minut cu minut, după ce ai plecat din București, te găsești transportat pe malul îmbalsamat al Bahluiului (...) unde ajungi dormit, mîncat și odihnit." Cu ani în urmă, însă, lucrurile nu se petreceau atît de simplu : „După mai multe vizite pe la vornicie, la postelnicie, la agie, la casa poștei, alergături cari au dăinuit vreo zece zile, într-o vineri, în sfîrșit, pe la orele 3 d.a., trosc, pleosc în curte opt cai cu doi surugii, precedați de un ceauș călare. Cît te ștergi la ochi înșirase caii, cîte doi-doi la trăsură, un fel de brișcă ușoară, s-o duci cu un cal : într-o clipă eram în capul Podului Tîrgului de Afară, Bariera Moșilor de astăzi ; chiuiau și plesneau surugiii pe ulițele Bucureștiului de ridicau lumea în picioare, bărbați și femei alergau la uși și la ferestre să vadă cine trece." După depășirea „strejii", unde îndeplinește formalitățile descrise și de Bellanger, călătoria intră în domeniul aventurii : „La barieră se isprăvise caldarîmul și o luam pe șleau cu roatele în noroi pînă la bucea, caii la pas și surugiii croindu-le cu bicele la dungi bășicate pe spi-

nare. După patru ore de răcnete și înjurături, cruci și răscruci, sfinți și evanghelii, pe la opt seara intram în curtea poștiei de la Șindrilita ; picioarele cailor pocneau de cîte ori ieșeau din noroiul gros, cleios și adînc. Făcusem 16 kilometri. Acolo, după ce m-am rugat și m-am certat vreo două ceasuri cu căpitanul de poște, cu căpităneasa și cu ceaușul, mi s-a dat de hatîr un surugiu cu șase cai în loc de opt scriși în *podorojnă* ; și pe cînd se ridica luceafărul de ziuă eram la Movilița, altă poștă."

Nu lipsită de interes era organizarea „poștei". Aceasta, arată D. Pappasoglu, „avea grajduri încăpătoare pentru 40 pînă la 60 de cai. O pereche de cai nu erau 2 cai, ci 4 cai conduși de un surugiu. Poștile aveau încăperile lor, pentru căpitanu poștii, pentru pasageri și pentru surugii. Căruțele de poștă erau mici, de lemn simplu, fără legături de fer, cu osiile unse cu păcură ; hamurile cailor cu tot tacîmu lor erau de șreanguri cu gurile de chingă de sfoară bătută ; nu se vedea fer nici la hamuri, nici la cărucior ; erau numai lemn și funii de cînepă."

Despre peripețiile călătoriilor spre Rîmnic, oraș cu veche reședință episcopală, nici cronicile, nici însemnările din epocă nu ne-au lăsat prea multe mărturii, dar trebuie să fi fost destul de asemănătoare cu cele descrise în rîndurile de mai sus, ba poate și mai neobișnuite, cărările fiind mai puțin căutate de cărăuși și diligențe, și, prin urmare, mai primejduite, urmînd să treacă peste dealul Negru, a cărui denumire nu pare să fi fost îmbietoare pentru drumeții acelor vremuri. Anton Pann a bătut această cale de nenumărate ori. E drumul spre care soarta l-a trimis cel mai ades, în viața sa atît de îmbelșugată în drumuri.

Putem crede că pînă în anul 1826 psaltul nu-și îndreptase pașii spre locurile de dincolo de Olt. În acest an, îl găsim orînduit dascăl de muzichie la școala de pe lîngă episcopia Rîmnicului, așa cum dovedește însemnarea de pe manuscrisul aflător la mănăstirea Surpatele (județul Vîlcea), caligrafiat și adnotat de proaspătul profesor rîmnicean : „Alcătuirea mea, Antonie Pantoleon, dascălul școlii de muzichie ot Rîmnicul Vîlcii, întru slava Nașterii Prea Sfintei Născătoarei pentru Har Prea Cuvioasei Platonidei, stareții ot Mănăstirea Dintr-un Lemn, leat 1826, august 18." Faptul că Anton Pann o cunoscuse încă din august pe apriga egumenă a mănăstirii Dintr-un Lemn, ba ajunsese cu ea în asemenea raporturi încît să-i compună o dedicație, fixează sosirea sa în Rîmnic cu cel puțin o lună înainte. Dealtminteri, și alte manuscrise atestă prezența sa aici la jumătatea anului 1826. O adnotare pe fila 35 a „Stihurilor Paștelor românești" e edificatoare : „Anton Pantoleon la leatul 826 August 13." De asemenea, pe un manuscris intitulat „Floarea cîntărilor" se vede scris : „Început cu Dumnezeu cel Sfînt, Floarea cîntărilor, alcătuită de mine Antonie Pantoleon Petroveanu, prin cererea și îndemnarea d-lui Hristea, Logofăt al Cozii, în Rîmnic, la anul 1826, septembrie 14."

Motivele plecării bruşte a lui Anton Pann din Bucureşti şi instalării sale în Rîmnic rămîn şi astăzi acoperite de mister. Sînt două explicaţii plauzibile, nici una dintre ele, însă, suverană : surghiunul eclesiastic, survenit în urma vieţii sale laice, sau autoexilarea, pricinuită de decepţia despărţirii de Zamfira. Un plus de credibilitate oferă prima explicaţie, deoarece e dificil să ni-l închipuim pe psalt, care învăţase bine lecţia vieţii, abandonînd din proprie iniţiativă situaţia sigură oferită de şcoala de pe podul Mogoşoaiei, pentru a se aventura departe, într-un tîrg necunoscut, fără prieteni şi neştiut de nimeni. La Rîmnic, Anton Pann se vede nevoit să înceapă o existenţă nouă. Era tînăr (împlinea treizeci de ani), voinic şi harnic, talentat, ambiţios, şi poseda o extraordinară putere de adaptare la orice împrejurare. În scurtă vreme oraşul îl va adopta şi psaltul va petrece aici cea mai romanţioasă perioadă a vieţii sale.

În cel de-al treilea deceniu al veacului trecut, Rîmnicu Vîlcea era un tîrg al muzicii pădurilor, cu o urbanitate puţin evoluată dar curată, cu case albe, orchestrate savant sub poalele umbrite ale Capelei, pe un decor în care natura se revarsă dimineaţa în ape limpezi de lumină, iar seara înalţă misterioase şi tăcute umbre pe străzile înguste, învăluite în parfumul teilor. Tradiţia teilor în Rîmnic e veche. Îi întîlnim plantaţi modest în curţile înflorite ale caselor, sau coborînd pe pajiştea bogată ce alcătuieşte lunca Oltului. Oraşul nu a prins un ritm de dezvoltare egal cu al altor localităţi din Ţara Românească. Dacă în vremea lui Mircea cel Bătrîn sau chiar a Brîncoveanului se număra printre oraşele de frunte ale ţării, el va rămîne treptat în urmă, ceea ce va face ca în secolul al XIX-lea să ajungă cea mai mică reşedinţă de judeţ din vechea împărţire administrativă a ţării.

Renumele de urbe liniştită şi patriarhală trebuie să-i fi venit din acea vreme, de început de secol. Firește, oraşul a trăit în prima jumătate a veacului toate vicisitudinile şi frămîntările ce au marcat istoria epocii. După războiul ruso-turc, urmează o perioadă de înviorare, care aduce şi în Vîlcea un aer proaspăt, de înnoiri şi emulaţie a meşteşugurilor şi comerţului. O înflorire în această vreme o au bîlciurile. După un document din epocă, în 1839 funcţionau în tot judeţul 42 de bîlciuri şi 5 tîrguri. La Rîmnic, locuitorii beneficiau de două tîrguri anuale, în afara tîrgului de săptămînă ce se ţinea în oraş, după tradiţie marţea, pe proprietatea comună a locuitorilor, a stolnicului Ioan Lahovary şi a mănăstirii franciscane. O litografie a lui Carol Popp de Szathmáry ne înfăţişează tîrgul de săptămînă ce trebuie să se fi aflat pe actuala terasă din piaţa Mircea cel Bătrîn. Imaginea e vie, dinamică şi excepţional de sugestivă pentru amploarea tîrgului, pentru varietatea şi bogăţia mărfurilor, pentru îmbrăcămintea tîrgoveţilor, cît şi pentru edilitatea acestui loc central al Rîmnicului la jumătatea secolului trecut. Dar cel mai mare şi mai însemnat tîrg va fi fără îndoială bîlciul Rîurenilor, care se deschidea în fiecare an la începutul toamnei. Despre acest bîlci s-a scris o întreagă literatură, ba a intrat chiar în legendă. Terenul pe care secole de-a rîndul s-au mijlocit atîtea schimburi de mărfuri, s-au consumat averi şi patimi, însăilîndu-se adevărate pagini de istorie, este cuprins astăzi în perimetrul urbanistic al Rîmnicului.

Dar sufletul oraşului, mai multe secole de-a rîndul, a fost episcopia, care a rezistat orgolios, încă din veacul al XVI-lea, vicisitudinilor vremii, prezenţa ei în spaţiul de miazănoapte al Olteniei, aproape inexplicabilă, subsumînd şi absorbind o arie de cultură, şi făcînd posibilă în zilele de astăzi caligrafierea cu litere frumos împodobite a unor pagini de istorie fără de care poporul nostru ar rămîne altfel păgubit.

Situată în zona de nord-vest a oraşului, sub coasta împădurită a Capelei, ea impune chiar de la intrare prin aleea care urcă în pantă, însoţită de-o parte şi de cealaltă de brazi şi terminîndu-se cu poarta care lasă să se vadă armoniosul şi odihnitorul complex de tip mănăstiresc ce se întinde şi se pierde spre apus, în umbra amăgitoare a dealurilor. În mijlocul incintei se ridică biserica episcopală, spre miazănoapte paraclisul, a cărui siluetă încîntătoare e podoaba aşezării, alături e palatul episcopal, pe celelalte laturi sînt chiliile şi turnul simplu al clopotniţei, iar spre apus clădirea bolniţei, zidită de episcopul Climent la 1745, „spre odihna şi îngroparea răposaţilor slujitori ai Sfintei Episcopii".

Privit în grabă, peisajul încremenit în liniște al episcopiei creează iluzia unor imagini constituite în timp şi conservate aidoma de multe veacuri. Iluzia e susţinută şi de contactul nemijlocit al zidurilor albe ale bisericilor cu pădurea, contact intim, coagulat de vremuri, atît de strîns încît natura nu mai e decor, ci parte intrinsec constitutivă a ansamblului. Această zonă de nord-vest a Rîmnicului a fost mai multe veacuri albia în care s-a scurs întreaga civilizaţie de ev mediu a oraşului. Dacă acesta n-a avut însemnătatea politică a Tîrgoviştei, Craiovei sau Bucureştilor, în schimb s-a bucurat de faima unui puternic focar de emulaţie a culturii care, începînd cu secolul al XVI-lea şi culminînd cu cel de-al XVII-lea, ridică Rîmnicul, ca centru tipografic, printre oraşele de frunte ale ţării.

Imaginaţia ne poartă cu gîndul la anii cînd unii din marii noştri domnitori, în trecere prin Rîmnic spre ctitoriile apropiate, au păşit pe drumul de urcuş ce duce la episcopie. Episcopia îi va fi găzduit pe Radu de la Afumaţi şi pe Pătraşcu cel Bun, dar şi pe Mihai Viteazul, a cărui doamnă e înmormîntată în Bolniţă. Pe aici va fi venit în drumurile sale spre Arnota sau Govora Matei Basarab (se pare că iniţial voievodul intenţiona să-şi instaleze tiparniţa la Rîmnic). Tot la episcopie se va fi adăpostit adeseori şi Brîncoveanu, pe vremea cînd a ridicat podoaba de arhitectură românească de la Hurezu. Buzeştii şi-au creat o ctitorie la Stăneşti, iar Preda (înmormîntat în propria-i biserică) va fi venit

adesea să se închine episcopului. Boierii Craioveşti, care au jucat un rol de seamă în istoria secolului al XVI-lea, au ridicat frumoasa ctitorie a Bistriţei, care a dat episcopiei mai mulţi prelaţi. Pe aici s-au perindat în veacuri vlădici, egumeni, călători din ţări străine.

La Rîmnic se făceau şi desfăceau egumeniile, se împărţea dreptatea eclesiastică, se administrau averi considerabile, se consumau aceleaşi pasiuni comune instituţiilor de concentrare a puterii. O parte dintre episcopii de Rîmnic au devenit mitropoliţi, jucînd un rol de seamă în treburile complicate ale domniei.

Ca şi episcopia Romanului sau Buzăului, cu care are comună aceeaşi seninătate şi tristeţe gravă, venind din secolele cunoscute numai în bibliotecile acoperite sub colbul vremurilor, episcopia Rîmnicului închide între zidurile sale un farmec inefabil. „Cum se trăia la Rîmnic în 1806, arată Nicolae Iorga, putem şti după un caiet de socoteală păstrat din fericire. Prea Sfinţia Sa, cînd nu e la Bucureşti ori în pribegie peste munte (...) petrece în cămările sale cu clericii episcopiei, arhimandritul, eclesiarhul, protopopul, preoţii, diaconul. E o mare gospodărie acolo, cu portarii, jimblarii, chelarii şi «marele bucătar», cu ciobanii, porcarii, vizitiii, boarii. Într-o parte lucrează tipografia, în alta e «şcoala românească», în alta învaţă pe copiii mai înaintaţi «dascălul grecesc». E o mare bucurie cînd vin oaspeţi, anume sau în trecere spre Turnu-Roşu şi spre Sibiu. Astfel, în acel an au trecut boierii Ştirbei şi Brăiloiu, Căimăcăneasa Craiovei, a lui Dimitrie Hangerli, Păharnicul Gheorghe, cîte un turc de cinste chiar."

Pe lîngă episcopie funcţiona, în vremea cînd Anton Pann va fi păşit întîia oară pe aleea de brădet ce urcă spre Capela, o şcoală de cîntăreţi bisericeşti, şi abia mai tîrziu un seminar, inaugurat în anul 1837, ce va avea dascăli de seamă, ca Radu Tempea, apoi o şcoală „a candidaţilor la preoţie necăsătoriţi", cu o durată de şase luni. La şcoala de cîntăreţi bisericeşti este chemat în vara anului 1826 Anton Pann, pentru a preda învăţătura cîntărilor eclesiastice.

Sosirea în oraş a profesorului de muzichie n-a fost, probabil, trecută cu vederea de tîrgoveţi şi de mai marii diriguitori ai Rîmnicului. Mulţi dascăli nu avea în vremea aceea tîrgul, deşi o anumită tradiţie a învăţămîntului găsim aici încă din veacul al XVIII-lea. Într-o anaforă din 25 aprilie 1815 „toţi boiernaşii" şi „toată obştea" Rîmnicului se sumeţesc că în acest oraş „dintru început au avut şcoală la episcopie" cu „dascăli procopsiţi". În continuare, se propune ca biv clucerul Socoteanu, „ce se află în şedere în acest oraş al Rîmnicului", să fie împuternicit a se îngriji de şcoală „prin povaţa noastră, a epitropilor", fapt ce se consfinţeşte printr-un hrisov emis de Caragea la 24 mai 1815. Înainte de înfiinţarea şcolii naţionale la Rîmnic, a funcţionat aici o şcoală particulară condusă de dascălul Dimitrie Serghiad (după Gh. Părnuţă).

Venit din mediul cosmopolit al Bucureştilor, cu populaţia lui heteroclită, zgomotoasă, foind prin pieţe şi pe poduri, profesorul de muzichie se va fi minunat la început de viaţa patriarhală şi leneşă a Rîmnicului. Temperament balcanic, dedat vieţii de veselă petrecere dar şi „melanholiei", Anton Pann va îndrăgi oraşul, iar nota de uşoară frivolitate cu care îl descrie în poezia „La Rîmnic" e mai degrabă un semn al simpatiei pe care a purtat-o toată viaţa urbei de sub poalele Capelei :

„Primăvară cum s-arată,
Împodobită-nflorată,
Multe inimiori răneşte
Şi spre amor le porneşte.
Cu dor mare le cuprinde
Şi cu foc greu le aprinde.
Care alt leac nu mai are
Decît exohi plimbare.
Unii plec rîu pă vale,
De să răcoresc în cale.
Alţii ies la Olt, să plimbă,
Vîntu-i bate, doru-şi schimbă,
Unii la Înăteşti afară
Îşi potolesc a lor pară.
Şi de văd că nu le trece,
Beau şi cîte-o apă rece.
Alţii pă la Cetăţuie
Merg focul ca să-şi răpuie
Şi d-acolo să pogoară
Cu durere mai uşoară.
Alţii în Capela suie,
Sicreturile să-şi spuie.
Precum se obicinuieşte,
Fel de fel să răcoreşte."

Poezia e unica pe care poetul o va închina unui oraş al ţării. Reperele turistice ale tîrgului din acea vreme sînt, după cum se vede, aceleaşi ca totdeauna : Oltul, Capela, Înăteştii, Cetăţuia, închizînd Rîmnicul într-un cerc de imuabilă perenitate. Poetul e tînăr, şi cărările umbroase ale Capelei, ca şi lunca înverzită a Oltului l-au atras pesemne în mod deosebit, marcîndu-i sensibilitatea. Exactitatea cu care sînt amintite locurile de agrement ale oraşului, neomiţîndu-se nici unul, fac din poezie un veritabil document de epocă.

Pe lîngă funcţia de profesor de muzichie, Anton Pann va fi, în toată perioada cît va sta la Rîmnic, şi cîntăreţ la biserica Buna Vestire

din centrul tîrgului. Biserica e construită în vatra veche a orașului și, după cum se crede, e ctitoria lui Mircea Voievod, zis Mircea Vodă Pretendentul (octombrie 1509 — februarie 1510), fiul lui Mihnea Vodă cel Rău, deși sînt și păreri că ar fi fost zidită de Mircea Ciobanul. Oricum, lăcașul e unul dintre cele mai vechi și mai impunătoare ale Rîmnicului, cu o poziție dominantă pe *Terasă*, dînd o replică arhitectonică bisericii catolice și Bărăției, care, pe vremea psaltului, ocupa în întregime patrulaterul din centrul actual al municipiului.

Activitatea lui Anton Pann la Rîmnic se împarte, prin urmare, între îndeletnicirea de profesor și cea de cîntăreț, dar el nu va înceta să se ocupe și de „românirea" muzicii bisericești. La mănăstirea Dintr-un Lemn se află manuscrise, redactate cu scrisul fin al psaltului, care trădează mîna de artist și hărnicia neobosită a acestuia. Pe o filă a unuia din manuscrise citim : „Polileu scurt... după Dionisie, tradus de Anton Pantoleon glasul 6" ; pe altă filă : „Cele unsprezece voscresne ale aceluiași Dionisie... îndreptat de Anton Pantoleon" ; în fine, pe o alta : „Doxologii... după Dionisie Peloponezul, traduse de Anton Pantoleon în anul 1826, glas 5." De asemenea, în manuscrisul de la mănăstirea Surpatele, caligrafiat cu aceeași admirabilă devoțiune pentru frumos, putem citi : „Începutul glasului al II alcătuirea mea Antonie Pantoleon, leat 1827 iunie" ; și mai departe : „Începutul Penticostarului compus de mine Anton Pann, pentru cererea și îndemnarea Prea Cuvioasei Sale Maici Platonida stareța Mănăstirii Dintr-un Lemn. În sfînta și minunata zi a Paștilor" (probabil, 1827).

Anton Pann nu și-a semnat întotdeauna operele în felul în care a rămas fixat în istoria culturii noastre. Pe numele adevărat Antonie Pantoleon Petrov („vreun Pandele sau Pantelimon" cum sugerează într-un studiu Tudor Vianu, referitor la numele cel mic al tatălui), el se va iscăli în primii ani de activitate (pînă în 1826), cînd Anton Pandoleon, cînd Antonie Petrovitis, sau Antonie Petroveanu (cele două nume de familie fiind metamorfozarea în greceşte, respectiv în româneşte, a numelui real, Petrov), cînd Anton Pann. În manuscrisul intitulat „Floarea cîntărilor" (1826), menționat mai înainte, pe iscălitura psaltului, Antonie Pantoleon Petroveanu, finalul *toleon* și numele de *Petroveanu* sînt șterse, trăgîndu-se peste ele cu cerneală linii orizontale și verticale. În același manuscris, mai întîlnim o dată numele Antonie Pantoleon Petroveanu, nemodificat, și de mai multe ori Antonie Pantoleon (după D. Russo). De atunci înainte scriitorul va semna Anton Pan..., cu un singur *n* și puncte de suspensie, pe urmă fără puncte de suspensie, iar de la 1840 încoace Anton Pann. „E și mai poetic", va exclama D. Furtună, care s-a ocupat într-un studiu de numele „finului Pepelei". Demnă de menționat e și opinia lui Al. T. Dumitrescu, din 1911, care oferă o explicație originală formării pseudonimului de Pann : „Pe tatăl său nu l-a chemat Pan ori Pann (cu 2 n), ci Petru, de unde numele Petroveanu.

Din Petroveanu Anton, ca și din G. Ionescu Gion, a făcut scriitorul popular pseudonimul său P. An, care la început era compus numai din trei litere, urmate de 3 puncte : Anton Pan... (la 1830), apoi din 4 litere, reduplicîndu-și finala : Pann, cum e de obicei cunoscut. De la Petroveanu Anton la Anton Pann scriitorul mai întrebuințează, însă numai în manuscripte, forma Pantoleon, iscălindu-se Antonie Pantoleon Petroveanu. Această formă se vede că provine tot din numele P(etroveanu) și Anton, Panton, Pantoleon." În legătură cu motivele schimbării numelui s-au încercat mai multe explicații (de pildă, teama de vindicația Platonidei, în urma evadării psaltului din Rîmnic), dar chestiunea prezintă prea puțină importanță pentru a se risca supoziții lipsite de acoperire.

În atmosfera primitoare și patriarhală a Rîmnicului, ferit de grijile curente ale existenței (din documentele de epocă rezultă că era remunerat ca dascăl cu 300 de lei pe lună), Anton Pann va avea răgazul să lucreze, din perioada aceasta datînd o parte din „versurile muzicești", pe care le va tipări abia în 1830, și unele „poezii diferite", inspirate de ochii șăgalnici ai frumoaselor din partea locului :

„Ochilor, ajung-atît !
Nu mai plîngeți amărît."

Cu firea sa deschisă și proverbiala-i isteține, trebuie să-și fi făcut destul de repede relații și prietenii durabile (pe care se va bizui în anii de restriște) în primul rînd printre egumenii și arhimandriții falnicelor mănăstiri din preajma Rîmnicului, cum ar fi Bistrița, Hurezu, Cozia sau Govora. E probabil ca tot acum să fi bătut pentru întîia oară drumurile împădurite și muntoase ale Tismanei, unde îl va cunoaște pe „preacuviosul" Spiridon, „igumenul" acestei mănăstiri, figură impresionantă de monah, ce va juca un rol benefic în destinul împovărat al scriitorului. Printre elevii profesorului de muzichie s-a aflat și Nifon, economul episcopiei, care a ajuns ulterior mitropolit al țării. De asemenea, Neofit, pe vremea aceea arhiereu în scaunul de la Rîmnic, își va da seama de valoarea cu totul excepțională a cîntărețului și îl va îndrăgi, iar mai tîrziu, cînd va fi uns „mitropolit al Ungrovlahiei, exarh al Plaiurilor și locțiitor al Chesariei Capadochiei", își va aduce aminte de el și îl va sprijini în dese rînduri.

Avem temeiuri să considerăm că anii 1826—1827 au fost înfloritori pentru profesorul de muzică de la episcopie. Desenul publicat de Barbu Delavrancea în Revista Nouă (frumos omagiu !), redînd înfățișarea unui bărbat chipos și oacheș, cu sprîncene conturate fin, cu nas balcanic, mustața neagră, „pe oală", și cu privirea caldă, șovăind între melancolie și maliție, constituie, credem, plăsmuirea cea mai apropiată de imaginea reală a poetului, așa cum va fi arătat în perioada primei sale strămutări în Rîmnic. Ea s-a impus posterității nu numai datorită repro-

ducerilor în ediţii, dar şi şansei de a coincide afectiv cu ipostaza imaginară, „mitică“ a povestitorului de geniu.

S-a văzut că încă de la sosirea în Rîmnic, Pann vizitează mănăstirea Dintru-n Lemn şi intră în graţiile stareţei Platonida, care se numără printre egumenele prestigioase ale chinoviei, sub autoritatea ei efectuîndu-se o importantă restaurare a lăcaşului mănăstiresc în anul 1837. Stareţa, bună cunoscătoare a muzicii eclesiastice, avea căderea să aprecieze cunoştinţele profesorului de la Rîmnic, şi va fi fost sedusă, ca atîţia de glasul mîngîios al psaltului. Ea va decide ca o parte din monahiile şi surorile de sub oblăduirea sa, în rîndul cărora se afla şi tînăra de 16 ani Anica, nepoata stareţei, să înveţe cînturile psaltice cu profesorul. Dacă le va fi trimis la Rîmnic pentru această îndeletnicire, cum se deduce dintr-o scrisoare ulterioară a Platonidei („La leat 1828, orînduindu-se un profesor de muzichie la oraşul Rîmnicu, am dat-o să înveţe oareşice muzichie“), sau dacă îl va fi chemat pe Pann la mănăstire, nu se ştie. Mai de crezare e tradiţia, păstrată din generaţie în generaţie printre călugăriţe (şi susţinută de G. Dem. Teodorescu), că psaltul e cel ce a venit la mănăstire, fiind prea puţin plauzibil ca în vremea aceea, cînd viaţa monahală stătea supusă sub rînduieli mult mai austere decît astăzi, teribila stareţă să fi făcut eroarea să lase pe tinerele maici în prada ispitelor nesăbuite ale oraşului. Opinia e împărtăşită şi de D. Furtună, cunoscător atent şi serios al epocii, care arată într-un studiu că Anton Pann fusese „cîntăreţ la biserica «Maica Precista», profesor de musică la Şcoala de grămătici de la Episcopie şi la Şcoala de cîntări de la mănăstirea Dintr-un Lemn“. De asemenea, Al. Petrescu, fiind oaspetele mănăstirii în anul 1900, ne lasă o mărturie edificatoare în acest sens : „E de prisos a face în amănunţime descrierea manuscriptului (de la mănăstirea Dintr-un Lemn), precum şi a provenienţei lui. Se vede a fi scris de însuşi Anton Pann care a şi fost la această Monastire spre a preda musica bisericească monahiilor de acolo. Aşa afirmă cuv. Super. Varvara Dumitrescu, precum şi cîteva maici bătrîne din numita Monastire.“

Indiferent unde se află adevărul, fapt sigur e că dascălul de muzichie a vizitat în dese rînduri mănăstirea, lăsînd dovezi suficiente despre afecţiunea ce-l lega de aceste locuri. Dealtminteri, sfîntul lăcaş nefiind prea depărtat de Rîmnic (26 km), putem să credem că drumul l-a făcut adesea cu piciorul, peste dealuri, pe întortocheatele poteci ce duc la mănăstirea Govora, apoi la schitul Surpatele, şi de acolo, coborînd o vale împădurită şi atrăgătoare, ajungînd la mănăstirea de pe pîrîul Otăsăului.

Chinovia e una dintre cele mai frumoase ale Vîlcii şi ascunde o legendă, venită din vechime, înregistrată pentru prima oară în anul 1657 de Paul de Alep, ce însoţea pe patriarhul Antiohiei, Macarie, în drumurile acestuia prin ţările române. Conform credinţei, biserica a fost cio-

plită dintr-un stejar imens în care se găsise icoana Maicii Domnului. Întreaga aşezare e situată în terase, pe cea superioară aflîndu-se bisericuţa veche, din lemn, datînd de la 1814 (ridicată pe locul uneia mai vechi, din secolul al XVI-lea) şi lucrată cu mare meşteşug din bîrne de stejar încheiate în coadă de rîndunică. Bijuterie de artă populară, biserica e învecinată cu arbori multiseculari, bătrîni cît şi legenda, ce împrumută ansamblului un farmec straniu şi un pitoresc inegalabil. Pe una din terasele inferioare se află biserica din zid, clădită în prima jumătate a veacului al XVII-lea de Preda Brîncoveanu, mare spătar, mare clucer şi mare vornic sub domnia lui Matei Basarab, unchiul ctitorului. Ea e înconjurată de chilii curate, albe, pe care le domină foişorul şi palatul stăreţiei, zidite în gustul epocii lui Brîncoveanu.

E de la sine înţeles că farmecul misterios al cadrului mănăstiresc l-a atras pe tînărul profesor de muzică, ce va trăi aici momente neuitate. Între el şi sora Anica se va înfiripa o dragoste ascunsă, primejduită de paza strașnică a vajnicei şi inflexibilei stareţe. Tradiţia locului păstrează informaţia că profesorul de muzichie va fi predat cîntările bisericeşti şi maicilor de la însinguratul schit Surpatele (ctitorie a fraţilor Buzeşti, reconstruită în forma în care se găseşte astăzi de Maria, Doamna Brâncoveanului, în anul 1706), aflat la numai patru kilometri de mănăstirea Dintr-un Lemn, unde egumenea Elisaveta, sora Platonidei. Încă

și astăzi, cîntăreți localnici îngînă melodii și versuri ticluite de poet în urma deselor peregrinări la schit, trecînd peste frumosul deal al Colniculului :

„Trece leica pe Colnic
Cu papucii lic, lic, lic,
Răsucind la borangic,
Dar pe fus n-are nimic,
Răsucește de trei zile
Și pe fus n-are trei fire."

Dragostea poetului pentru nevîrstnica aspirantă la viața monahală a cunoscut la început îngrijorări și incertitudini, exprimate în poezii cu acrostih, pe care i le strecura în taină :

„Ah ! o păsărică
Mult odihna-mi strică.
Tot pricin-îmi face,
Nu mă lasă-n pace.
Nu știu ce gînd are
Ast-a ei urmare,
Că prea îmi arată
Față-namorată.
Ivindu-să, vine
Aproape de mine,
Și îmi pricinește,
De mă-nnebunește.
Cînd s-o apuc, zboară,
Cînd stau, să scoboară,
Nici va să se ducă,
Nici nu să apucă.
Asta păsărică,
Ce liniștea-mi strică,
Altfel nu să prinde
Decît laț d-ai tinde."

Versurile, cît vor fi de „adevărate", dovedesc că „păsărica", deși fragedă ca vîrstă și trăită departe de ispitele vieții, avea instinctul jocului primejdios al dragostei. Cînd fata îi împărtășește sentimentele, despărțirile lor mîhnite, prilejuite de îndatoririle ce-l purtau pe profesorul de muzichie la Rîmnic, îi inspiră acestuia stihuri din care se întrezăresc intențiile celor doi îndrăgostiți :

„Ah, cu ce dor, cu ce jale
De tine m-am depărtat !

Că-n toată-a mea lungă cale
Nencetat am suspinat.

Nu voi da în veac uitării,
Nici îmi vor ieși din gînd
Cîte-n minutul plecării
Mi le ziceai lăcrămînd.

Inima arzînd în mine
Ț-am zis : Adio, rămîi,
Și peste zile puține
Iară viu să te mîngîi.

Că sînt silit a mă duce
Și-în mîhnire să te las,
Dar amorul tău cel dulce
Îl voi dori-n orice ceas.

Al meu suflet niciodată
Dragostea nu-și va-nceta,
Ci fii pe parola-ți dată
Și te rog nu mă uita."

Întîlnirile îndrăgostiților devin mai frecvente, și nerăbdarea revederii, seara, sub clar de lună, capătă în versurile poetului accente romantice :

„Luniță luminătoare
Și stele strălucitoare,
Luminați mai cu tărie
Scumpa mea călătorie.
Dați lumină înfocată
Pîn cărarea-ntunecată.
Să văz drumul d-a mă duce
La iubita mea cea dulce,
Carea tristă și deșteaptă
Cu dor mare mă așteaptă,
Ca să ajung cît mai tare,
Să-mi dea dulce sărutare."

Episodul de dragoste dintre profesorul de muzichie ce împlinise 32 de ani și consumase experiența unei nefericite căsnicii și tînăra de 16 ani, „rămasă săracă de mică copilă de amîndoi părinții" și crescută între zidurile claustrale, a dat naștere multor comentarii. G. Dem. Teodorescu

susţine că Anton Pann ar fi cerut-o pe fată în căsătorie, ceea ce ar fi dezlănţuit furia Platonidei, care a supus-o pe nepoată unei supravegheri sporite, ba chiar şi unor „corecţiuni corporale, sub nume de «canoane»". Lucrul e posibil, dar nu se acordă cu împrejurarea că tînăra pereche, după evadarea dintre zidurile mănăstirii, nu s-a mai înfăţişat, aşa cum ar fi fost de aşteptat, înaintea altarului pentru primirea binecuvîntării duhovniceşti. Dealtfel, psaltul, cunoscător la oameni, nu era atît de naiv încît să spere că stareţa îi va îngădui nepoatei să părăsească viaţa monahală. Cert este că într-o bună zi Anica dispăru din mănăstire şi cu toate cercetările întreprinse nu fu găsită nici în sat şi nici la mănăstirile de primprejur. Odată cu ea, se făcu nevăzut din oraş şi profesorul de muzichie. Acesta, pentru mai multă siguranţă şi pentru a înşela planurile urmăritorilor, îi tăie părul fetei şi o îmbrăcă în straie bărbăteşti. Faptul e atestat după mulţi ani de Ucenescu („În anul 1828, răpind Anton Pann pe sora Anica de la mănăstire, a îmbrăcat-o bărbăteşte, cu culion pe cap ca pe seminarişti, cu anteriu şi cu scurteică vînătă. Şi a venit la Braşov cu Anica, recomandînd-o ucenicul d-sale") a cărui mărturie e sigură, în măsura în care sigură e bună-credinţa scriitorului, de la care învăţăcelul a aflat istorioara.

Cei doi fugari evită drumul Bucureştilor şi se îndreaptă spre Cîmpulung, de unde vor trece munţii la Braşov, nu numai pentru a scăpa de sub atenţia vigilentă a Platonidei, dar şi pentru motivul bine întemeiat că în vremea aceea începuse din nou conflictul ruso-turc şi Capitala era ameninţată de ocupaţie. Glosînd pe tema romanţioasei răpiri, G. Dem. Teodorescu îşi imaginează cum „cărăuşii şi călătorii de spre Transilvania, întîlnindu-i, se opreau şi îi opreau în cale, îi priveau curioşi şi ziceau în felul lor: — «no, că mîndru ţi-i ficiorul, dragă domnule; să ţi-l trăiască dumnezeu şi să ţi-l tunie, că parc-ar fi o băieţică»!"

Cu această aventură se încheie primul sejur în Rîmnic al poetului. El părăseşte postul bine plătit de dascăl al şcolii de la episcopie, precum şi strana bisericii Buna Vestire, abandonează o situaţie stabilă şi o reputaţie consolidată, pentru a privi încă o dată cu ochi mijiţi, nesiguri, viitorul. În faţă i se deschid noi drumuri. Viaţa i se va desfăşura sub alte zodii, dar atmosfera de prăfoasă urbe de provincie, cu străzi înguste şi murdare, hanuri rele şi tîrguri forfotind de lume amestecată, cu iazuri şi grădini, şi rîuri limpezi, şi izvoare, şi seri buimace petrecute în cerdacuri, atmosfera aceasta va pătrunde în scrierile sale, cu finеţuri şi rafinamente de artist inegalabil. La Rîmnic, Anton Pann învaţă întîia lecţie olteneasă.

Lumea lui Anton Pann

Anton Pann revenea la Braşov după şase ani, însoţit de rîndul acesta de feciorul cel mîndru, „îmbrăcat în anteriu şi cu scurteică vînătă". Agonisise în Rîmnic ceva bani, dar trebuinţele vieţii îl îndemnau să-şi găsească de lucru. Nu-i va fi greu, fiindcă va fi primit din nou în strana bisericii „celei mari" din Şchei. Pe urmă îşi va fi căutat o locuinţă dosnică, ferită de privirile iscoditoare ale oamenilor. „În toate duminicile şi sărbătorile, fabulează G. Dem. Teodorescu, psaltul venea întovărăşit de un băiat drăgălaş, a cărui voce suavă producea o plăcută impresie alături de glasul puternic al maestrului. Şi mai ciudat era că băieţelul se făcea nevăzut înainte de terminarea serviciului, iar Anton Pann pleca printre cei ce ieşeau mai întîi din biserică, spre a nu-l mai ispiti nimeni «cine e băiatul cunoscător în ale psaltichiei»."

La Braşov Anton Pann reînnoadă vechile prietenii, în primul rînd cu Ioan Barac, care îi va îndrepta atenţia asupra literaturii „politiceşti", cu mult mai profitabilă decît „românirea" cîntărilor psaltice. El continuă, totuşi, preocupările de traducere a muzicii bisericeşti, după cum vedem din însemnarea pe cartea „Rînduiala Sfintei şi Dumnezeieştei Liturghii", tipărită în 1847, unde citim la pagina 53: „Iar la anul 1828 s-au reformat în grabnic, aflîndu-mă cantor în Braşov, la biserica cea mare din Şchei"; iar pe pagina următoare: „Altul (Doamne miluieşte) prelucrat la anul 1829."

Avem îndreptăţirea să credem că dragostea Anicăi i-a ocupat aproape în întregime cele cîteva luni petrecute la Braşov. Plimbările pe Tîmpa sau la Poiană, hoinăreala pe străzile înguste, pavate cu piatră şi mirosind a vîsc, printre case cu o arhitectură atît de ciudată pentru cei doi îndrăgostiţi, vizitarea bisericii Negre (ce impresie copleşitoare şi stranie îi va fi produs catedrala ucenicei întru monahie, crescută în chiliile pitice ale chinoviei de pe valea Otăsăului!), apoi contactul cu o lume vorbind o limbă neînţeleasă, în fine, ţinuta de oraş occiden-

tal a Kronstadtului trebuie să fi constituit prilej de vii discuţii în casa tinerei perechi. Versurile pe care le compune acum poetul vădesc climatul de intimă convieţuire a amorezilor :

„Azi rîz, vorbesc şi glumesc
Cu ceea ce o iubesc
Ş-amîndoi ne mîngîiem,
Foc şi dor nu mai avem.
Azi soarele-a luminat
Mai frumos, mai seninat,
Că de ceea ce doream,
Acum cu mine o am.
Azi luna a strălucit
Limpede, mai îndulcit,
Că la ceea ce-am gîndit,
Acum o am dobîndit.“

O ipoteză a lui Anton Pann, pribeag în universul Şcheilor Braşovului, ne oferă Lucian Blaga în piesa de teatru purtînd numele „finului Pepelei“. Depărtîndu-se în mod deliberat de datele reale ale biografiei, Lucian Blaga configurează un Anton Pann ceţos şi metafizic, cu suflet de haiduc bîntuit de fiorurile artei. „Te iubesc, Ioano“, îi spune el eroinei. „Pe tine şi cîntecul, gluma şi tristeţea, şi iarăşi pe tine ! Poate că de-acolo de unde se hotărăsc tablele sorţii mie mi s-a menit să devin haiduc, să mă-ndrăgească fetele şi nevestele din împărăţia otomană şi din ăst colţ de-mpărăţie nemţească ! Dar mi s-a ales altfel ! Dumnezeu m-a ademenit cu tine şi cu cîntecul ! Şi în loc să sting sub paloş capete de negustori şi bogătaşi, eu tai numai capete de trandafiri.“ Piesa, elaborată în anul 1945 în Şchei, se resimte de farmecul discret pe care cartierul braşovean l-a exercitat asupra sensibilităţii lui Blaga şi reprezintă omagiul marelui poet închinat înţelepciunii şi geniului sfiitului psalt.

În primăvara anului 1829 Anton Pann se vede nevoit să plece din Braşov, după aproximativ opt luni de vieţuire, deoarece „prinse de veste că lumea începuse a şopti cîte ceva despre băiatul frumos la viers şi la figură“ (G. Dem. Teodorescu). Nu se întoarce însă la Rîmnicu Vîlcea, din motive uşor de înţeles, ci alege drumul Bucureştilor, înnădind firul întrerupt cu trei ani înainte. Climatul Capitalei se arată, însă, dintre cele mai neprimitoare. Războiul ruso-turc era pe sfîrşite şi oraşul intrase sub administraţia ţaristă, mai întîi a generalului Feodor Petrovici Pahlen, apoi a generalului Petr Teodorovici Jeltuhin. La începutul anului, mitropolitul Grigorie e ridicat din scaunul arhieresc de trupele de ocupaţie şi locul rămas liber e ocupat pînă la reîntoarcerea acestuia în 1833 de Neofit, episcopul de Rîmnic, ceea ce-l va fi îngrijorat la

început pe Anton Pann, ierarhul cunoscîndu-i isprăvile nu atît de cuviose. De asemenea, o nouă molimă de ciumă începe să bîntuie prin mahalale. „Iar năprasneca boală a ciumii din zi în zi fo(a)rte să sporea“, notează înspăimîntat Ioan Dobrescu. „Întru această vreme în gro(a)ză mare ne aflam din partea molimii.“ În luna iunie se consemnează 441 „case molipsite“, iar pînă la 1 iulie încă 80, şi 240 bolnavi trimişi să moară în spitalul de trist renume al Dudeştilor.

Viaţa nu pare prielnică poeziei. Cu toate acestea, în aprilie apare în tipografia mitropoliei de la cişmeaua Mavrogheni „Curierul românesc“, la care vor colabora Vasile Cîrlova, I. Heliade Rădulescu, Iancu Văcărescu, Dimitrie Bolintineanu, Cezar Bolliac şi alţii. În scurtă vreme lucrurile se normalizează, în septembrie se încheie pacea de la Adrianopole, iar generalul Kiseleff preia administrarea ţărilor române. Din cauza epidemiei şcolile îşi închid pentru o vreme porţile şi Anton Pann îşi va relua activitatea de profesor abia după un an, cum ne înştiinţează el însuşi în pagina de titlu a „Versurilor muzicești“ : „Compuse de Anton Pan..., profesorul de muzică al Şcolii Naţionale din Bucureşti.“ Cu ce se va fi ocupat pînă atunci nu ştim (avem o singură însemnare din perioada aceasta, anume un „Doamne miluieşte“, prelucrat la anul 1829), dar e mai mult ca sigur că a găsit o stranã care să-l primească şi să-i asigure existenţa.

Odată cu apariţia „Versurilor muzicești“, Anton Pann păşeşte în literatură, modest, publicînd versuri „ce se cîntă la naşterea Mîntuitorului“, însoţite de textul muzical. Succesul „de public“ e nesperat şi ediţiei din 1830 îi urmează succesiv, în interval de 24 de ani, încă cinci ediţii. Datorită sinceităţii şi acurateţii lor prozodice, unele cîntece au depăşit pragul veacului, fiind îngînate de atîtea generaţii de copii, cu ocazia sărbătorilor de iarnă, înfrigurați şi emoţionaţi pe sub ferestrele acoperite cu promoroacă ale orăşenilor, în aşteptarea colindeţilor de datină :

„Steaua sus răsare
Ca o taină mare,
Steaua străluceşte
Şi lumii vesteşte...“

E demn de consemnat că la festivalul internaţional „George Enescu“ din toamna anului 1979, formaţia corală Collegium Musicum din Iugoslavia a interpretat, printre alte piese, şi un cîntec de Anton Pann, aflat în repertoriul permanent al ansamblului.

Prin tipărirea acestor cîntece, Anton Pann îşi lărgeşte în mod considerabil cercul de cumpărători, care se limita pînă atunci la aria restrînsă şi „profesionalizată“ a clerului şi oamenilor stranei. Succesul dobîndit îl va încuraja să dea tiparului, în anul următor, o altă carte, „Poezii deo-

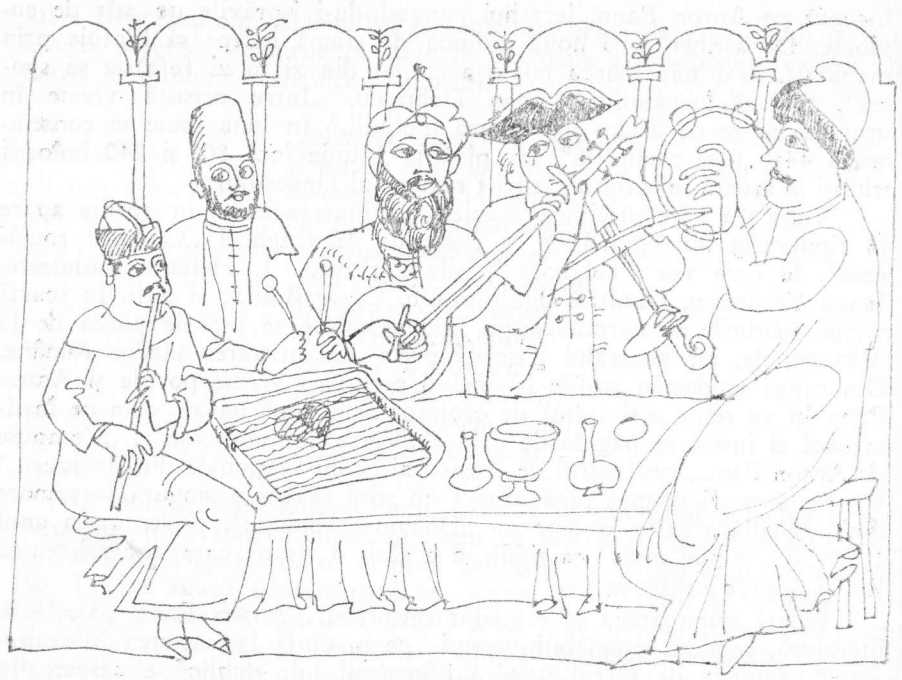

sebite sau Cîntece de lume", ivită de sub teascurile „privileghiatei tipografii din Bucureşti", în care publică, după mărturisirea-i proprie, versuri „culese de la alţii", dar şi „altele originale". Într-o prefaţă, poetul se justifică (înaintea feţelor bisericeşti, pesemne) că tipăreşte poezii lumeşti, argumentînd că el „mai totdeauna" avea „silă de către prieteni a le da izvoade", împrejurarea pricinuindu-i „zăticnirea de la alte lucruri mai folositoare". În realitate, Pann înţelesese că acest gen de cîntece se bucura de o mare popularitate în straturile de mijloc ale populaţiei, avînd „bogate izvoare în cîntecul popular propriu-zis, dar (...) şi puternice legături cu «mica poezie», cel mai adesea ocazională, pe care n-au ezitat s-o abordeze un Voltaire, de exemplu, în Franţa, iar la noi o întreagă constelaţie de poeţi ai pragului dintre cele două secole — XVIII şi XIX — în frunte cu Văcăreştii şi Conachi" (Ovidiu Papadima). Împreună cu cîntecele publicate mai tîrziu în „Spitalul amorului" (1852), ele vor menţine perenitatea genului pînă la graniţele secolului nostru. „Faţă de mulţimea manuscriselor similare, arată Ovidiu Papadima, Anton Pann este cel dintîi care le-a tipărit împreună cu melodiile lor, într-o antologie care cuprinde aproape un secol de existenţă a cîntecului de lume la noi, de la textele transilvănene din mijlocul secolului al

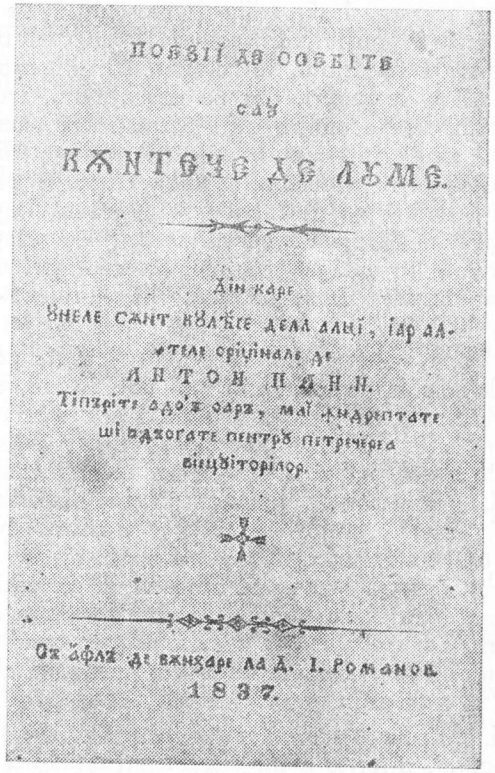

ПОЕЗІЇ ДЕ ОСЕБІТЕ

САУ

КѪНТЕЧЕ ДЕ ЛУМЕ.

Дін каре

Унеле сѫнт кулѣсе дела алцї, іар ал-
теле оріџінале де

АНТОН ПАНН.

Тіпъріте адо'ъ оаръ, маї ѫндрептате
ші ѫдъогате пентрѹ петречереа
віецѹіторілор.

Оъ ăфлъ де вѫнзаре ла Д. І. Романов.
1837.

Foaie de titlu a volumului „Poezii deosebite sau cîntece de lume (ediţia a doua, 1837)

XVIII-lea pînă la anul apariţiei *Spitalului amorului*. Dacă în ceea ce priveşte poeziile, contribuţia sa e minimă, aportul creator al său e mult mai amplu în desăvîrşirea şi chiar crearea melodiilor care le purtau."

Lumea căreia i se adresau „cîntecele de lume" ale lui Anton Pann era formată din oameni avînd cele mai diferite ocupaţii, locuind prin case risipite printre vii, livezi şi curţi întinse, năpădite de verdeaţă, strîngîndu-se în timpul zilei prin pieţe, înghesuindu-se pe podurile prăfuite, forfotind fără întrerupere, trebăluind prin hanuri sau ateliere, exteriorizîndu-se cu zgomot, mişunînd de-a lungul Dîmboviţei pestilenţiale, pentru ca seara să dea buzna prin grădinile şi cîrciumile mahalalelor, vărsîndu-şi focul în petreceri vesele, însoţite de oftatul languros al

lăutarilor. Lumea aceasta, însă, trăia într-o epocă de mari prefaceri, clocotind de frenezie și inițiativă, așezată la punctul de întîlnire între îndelungata dominație fanariotă, în crepuscul, și germenii fecunzi ai occidentalizării, sleită de puteri, dar nu descurajată, trecută prin atîtea jalnice domnii, prin dese ocupații, prin permanenta teamă de iataganele din sudul Dunării, sau prin nenumăratele epidemii pustiitoare. „Fanariotismul plutește deja între istorie și legendă cînd, în plină epocă laică, mereu însănătoșită de cărțile de înțelepciune, trăim singurătatea, imensa singurătate a veacului, adăpostită cu rafinament decadent în schimburile epistolare ale vremii, în gălăgia «ultimei Grecii», precum și în spiritul general, debusolat de ceea ce se petrecea în «Franția» revoluționară" (Mircea Muthu).

Lui Anton Pann i-a fost dat să parcurgă toate aceste vremuri de mari prefaceri, de bejenii, de spaime în fața unei istorii ce-i părea absurdă prin lipsa ei desăvîrșită de logică, oscilînd între patriarhalitatea venită din Balcani, atemporală, încremenită în proverbe, și pulsul nou, dinamic, rodind din revoluția lui Tudor. E interesant de remarcat că „istoria" nu apare nicăieri în operele sale, ci numai „sufletul" istoriei, spiritul incandescent al epocii, fixat în modul de gîndire al oamenilor. Citindu-i cărțile, e imposibil de reconstituit evenimențial această epocă bizară, călcată în picioare de războaie și răzmeriți, bîntuită de incendii și de molime. Excepție face descrierea halucinantă a focului cel mare de la 1847, alcătuită, parcă, pentru a confirma o regulă. Povestitorul e atît de pudic cu istoria încît nici în scrisori nu amintește evenimentele, decît arareori și cu parcimonie în ceea ce privește judecata de valoare.

Există, deci, o lume a *scrierilor* lui Anton Pann și o lume vie, în care a viețuit poetul, diferite între ele, inconfundabile, deși trăind prin ființa lui aceeași existență. „Mai dreapta cinstire" a lumii lui Anton Pann, „ruptă din coastă de soare" de autorul „Isarlîk"-ului, a generat o întreagă literatură despre balcanism, „subtilă în arome și bogată în «farmecul» ce-l va pecetlui pe Mateiu Caragiale", exercitînd „o adevărată forță de atracție asupra spiritelor de azi", care „seduse, ele recompun caleidoscopic, istorisesc sau «recitesc» o epocă ce reclamă încă cercetare atentă, sistematică" (Mircea Muthu). Firește, lumea „adevărată", cea trăită de poet, n-avea cum să emane arome subtile și nici cum să exercite seducții, decît privită telescopic, cu instrumentarul critic al cercetătorului de azi, dispus să redescopere noi teritorii ale esteticului într-o umanitate „păstrată în formele ei elementare, arhaice chiar". În schimb, „subtilă în arome" ne apare lumea scrierilor lui Anton Pann, tocmai prin forța inegalabilă a talentului poetului, care a intuit semnificațiile și farmecul burlesc al unei epoci revolute, fixîndu-le în cuvinte arhetipale. O altfel de înțelegere a problemei poate conduce la concluzia, nu lipsită de ingenuitate, că această lume își capătă autonomia proprie, echivalînd „ea însăși cu o operă de proporții, demnă de a fi preluată, gîndită, visată,

interpretată și creată din nou", „pe cît de rudimentară" dovedindu-se „pe alocuri arta lui Anton Pann, pe atît de viabilă" rămînînd „lumea despre care scrie el" (Dinu Flămînd).

Anton Pann se ivește în cîmpul literaturii într-o vreme în care învățămîntul în limba patriei prindea să se dezvolte și aria de cititori să se lărgească simțitor. Între literatură, puțină în această epocă, și noul contingent de lectori apare un fenomen de schimb, mărirea numărului știutorilor de carte cerînd o cantitate sporită de broșuri și cărți, iar pe de altă parte, conținutul ispititor al cărților contribuind la creșterea considerabilă a apetitului pentru citit și a atracției exercitată de cuvîntul scris asupra orășenilor. Cum e de înțeles, literatura de factură populară era cea mai căutată de mulțimea cititorilor. „Exponent al folclorului orășenesc al Bucureștilor, arată Ovidiu Papadima, Anton Pann a fost în același timp cel mai credincios slujitor al cititorilor săi, care la rîndul lor erau iubitori și propagatori ai acestui folclor. Publicul era alcătuit din tîrgoveți : meseriași, negustori, profesori și învățători, dascăli de biserică, mici boieri — ducînd o viață care se desprindea încet de vechile forme feudale și tindea să se adapteze formelor moderne. După cum ulițele întortocheate înfățișau un pitoresc amestecat de costume orientale și europenești, alături de portul oamenilor de la sate veniți aici, după cum palatele în cele mai diverse stiluri occidentale se învecinau cu vechi conacuri boierești și cu case modeste ca de la țară, aceeași complexitate se întîlnea și în moravurile bucureștenilor și în preferințele lor artistice. Oamenii din cele mai diverse straturi sociale — chiar și marii boieri iubitori de literatură franceză — citeau încă cu plăcere *Alexandria*, *Genoveva de Brabant* și alte cărți populare și ascultau la petreceri cîntece de lume zise de lăutari." De asemenea, o importantă categorie de cititori o va găsi în rîndurile clerului și oamenilor devotați bisericii. „Lumea în care trăia Pann avea coloarea ei", scrie G. Călinescu. „Erau psalți și protopsalți pricepuți în «ifose» care scoteau «aghioase», mîndri de a descifra notațiile șerpuite, «înzorzonate». Ei reprezentau o clasă de specialiști sub oblăduirea vechiului Cucuzel dela Durazzo, avîndu-și gloriile lor, pe un popa Ioaniță Năpîrcă, pe Matache Cîntărețu, de la seminarul Buzăului (...) Erau printre ei savanți și proști și Anton Pann care nădăjduise să vîndă în tagma lor mai multe Heruvice îi biciuia fără milă."

O listă de „prenumeranți", dată publicității de D. Munteanu-Rîmnic, menționează printre abonații cărților lui Pann arhimandriți și protosingheli, preoți, călugărițe, un mare logofăt, lipscani, ierodiaconi, psalți etc. M. Gaster publică la rîndul lui o listă de prenumeranți pentru „Hristoitia" (regretînd că exemplarului pe care-l are îi lipsesc cîteva pagini), printre aceștia aflîndu-se mai multe personalități din lumea arhierească, după care urmează : „Marele căminar Ștefan, Marele Păharnic Constandin Olănescul, Pitarul Ioniță Bîțcoveanul, Vistierul Toma

Cernovodeanul, Polcovnicul Mihalachi." „Nici un fanariot, toți români neaoși", exclamă eruditul folclorist, lăsînd la sfîrșit clasa meseriașilor și negustorilor, precum și a „oamenilor de rînd", cu mult „mai largă decît celelalte două". Printre profesori, descoperă și numele lui Heliade Rădulescu care, se vede, gusta literatura cîntărețului de strană, fără să o fi mărturisit vreodată public.

Dar lumea lui Anton Pann, lumea „adevărată", a mahalalelor și străzilor mustind de oameni, era, așa cum s-a mai spus, o societate în mișcare, trăind o epocă a prefacerilor și risipei de schimbări, neegalată, poate, decît de aceea a vremurilor lui Caragiale. Între 1831, cînd publică poetul „Poezii deosebite", și anul 1852, ce consemnează apariția ediției a doua, completată, a „Poveștii vorbii", sînt douăzeci de ani în care istoria a lucrat cu spor, modificînd spectaculos conștiința oamenilor și augmentînd tot mai vizibil clivajul dintre anacronismul vechilor structuri de tip oriental, fanariote, și solicitările tot mai presante ale unei culturi și ale unui mod de viață deschise spre hotarele Apusului. Deși această lume a evoluat constant și decisiv, poetul a rămas pînă la sfîrșitul vieții închis în universul său miraculos și tainic, primind sugestii de la viață doar în măsura în care nu-i vor modifica mentalitatea.

La 1831, anul apariției „Poeziilor deosebite", avem o mărturie „contabilă" a lumii Bucureștilor în care a trăit poetul, păstrată într-o catagrafie. Orașul, împărțit în cinci văpsele, număra 58 791 băștinași, totalizînd 13 065 familii, care împreună cu flotanții și cu 1795 străini (1226 austrieci, 236 ruși, 158 prusieni, 95 englezi, 80 francezi) alcătuiau o populație de peste 60 000 de locuitori. În Capitală se aflau 10 074 case, 26 mănăstiri, 95 biserici ortodoxe, 6 străine (una armeană, două catolice, una luterană, una evanghelică și o sinagogă) și 98 de fabrici și ateliere manufacturiere (trei de lumînări de ceară, opt ulierii, una de colțuni, zece de basmale, una de testemeluri, trei de pălării, una de pînzeturi, cinci găitănării de mătase și lînă, 64 căldărării și două săpunării (după Paul Cernovodeanu).

Aceste informații, interesante în sine, nu au din păcate grai, deși, în felul lor, reflectă ca un cadru fotografic afumat de vreme ambianța în care s-a fixat destinul de povestitor al lui Anton Pann. Fiindcă din acest an, fără să fi abandonat preocupările de reformare a muzicii eclesiastice, începe să se afirme cu pregnanță scriitorul, căruia ne place să credem că i s-ar fi potrivit portretul zugrăvit cu harurile unui pictor de vechi biserici bizantine de pana lui Marin Sorescu : „Purta plete lungi ca Eminescu. Potcap ca Ion Creangă. Avea mustață. (Mustața lui Ion Barbu se trage de aici). Știa grecește, slavonește, bulgărește, turcește, tocise pragurile învățaților și, modest, se considera că știe carte pînă la glezne, pentru că : omul învață cît trăiește și moare tot neînvățat. Se purta copilărește și era bătrîn ca vremea. Bătrîn ca lumea."

Moravurile vremii

Soartă potrivnică a făcut ca nici cea de-a doua tovarășă de viață a lui Anton Pann să nu-i rămînă multă vreme devotată. Nu știm cu certitudine de cînd au început să se răcească raporturile dintre el și Anica, dar presupunem că fosta ucenică întru monahie nu s-a putut acomoda cu lumea împestrițată a Bucureștilor, cu forfota alișverișurilor, cu viața zgomotoasă și nesigură sau, poate, cu existența atît de agitată a bărbatului, trudind de dimineață pînă seara pentru acoperirea nevoilor gospodăriei. Mai adăugăm că Pann, pe lîngă alte pămînteşti păcate, suferea de patima zuliei, ceea ce trebuie să le fi tulburat adeseori convieţuirea. Despre nevasta frumoasă poetul avea vederi foarte realiste (am zice, moderne) pe care le va fi probat prin propria-i experiență :

„Dar nevasta cea frumoasă
E ca boala lipicioasă :
Oricine cum o zăreşte,
Pe loc de ea se răneşte,
Şi bărbatul ei, fireşte,
Tot cu frica-n sînt trăieşte.
Şi de o muscă o teme,
N-are ticnă nici o vreme.
Căci d-ar fi cît de cinstită,
Curînd dă peste ispită,
Că tinerii nu au treabă,
Umblă pe drumuri degeabă,
Şi oriunde văd frumoase,
Cu nurire drăgăstoase,
Încerc curte să le facă,
Mai des pe aici să treacă.
Dau bani, pun cîte o babă

Meşteră la aşa treabă
Ş-o momeşte cu cuvinte
Pînă o scoate din minte."

Nu ne putem explica, de asemenea, din ce pricini Anton Pann n-a legalizat comuniunea sa cu Anica, pe care a iubit-o mai mult decît pe cele două soţii „cu cununie". Faptul apare cu atît mai ciudat cu cît psaltul era de o moralitate fără dubiu (cu slăbiciunile şi viţiurile inerente tinereţii), deşi posteritatea l-a fixat într-o efigie bahică, de faun petrecînd în neistovite bacanale. Despre „greşeala" convieţuirii cu Anica, fără oficierea tainei căsătoriei, mărturiseşte poetul însuşi în prima adiată din anul 1849 :

„O fiică ce am născută
Din păcate-n anii mei,
Anume Tinca, crescută
De Anica, muma ei",

precum şi într-a doua, din 1854, în care e şi mai explicit : „Eu alte rudenii nu am, decît o fiică anume Tinca, născută cu mumă-sa Anica, ce n-am fost cununat cu dînsa şi lăsîndu-mă s-a măritat."

Sînt motive să credem că debilitarea legăturilor de dragoste ce avuseseră un debut atît de romantic şi aventuros se datoreşte şi intervenţiilor iscusite ale Platonidei, secondată de sora sa Elisaveta, egumena schitului Surpatele, ce va fi făcut neobosite demersuri pentru a-i separa şi a o readuce pe Anica între zidurile mănăstirii. Fata se simţea singură în străini, era necoaptă şi influenţabilă, iar bărbatul nu-i putea oferi condiţia materială pe care, poate, ar fi rîvnit-o :

„Nu zic că şedeai pe bani
Şi umblai cu caleaşcă,
Sau te slujeai de ţigani,
Muştele să-ţi gonească

Nu. Căci eu singur am fost
Cu dragoste la toate,
Bărbat, slugă şi rob prost,
Slujindu-ţi cît se poate."

Indiferent care vor fi fost adevăratele pricini, fapt e că dragostea Anicăi începe să dea semne de oboseală, în timp ce „profesorul de muzică vocală al şcoalelor naţionale din Bucureşti", cum se intitulează pe foaia de gardă a „Hristoitiei", apărută în anul 1834, strecoară în versuri cu acrostih amărăciunea şi tonalitatea sumbră a zădărniciei, pe care,

îndeobşte, nu le mai întîlnim în creaţiile sale lirice. Iată o poezie compusă după toate probabilităţile în împrejurările amintite şi care poartă pecetea sentimentelor poetului din această epocă :

„Anii ca zilele trec
Şi minutele ca clipa,
Nu simţim cum să petrec
Tinereţile cu pripa.

Noi din zi în zi murim
Şi ne pierdem din viaţă,
Ca musca ne amăgim
Şi ne-necăm în dulceaţă.

Interesuri căutînd,
Trăim tot în neodihnă,
Şi ne hrănim griji păscînd,
N-avem un minut în ticnă.

Cu nădejdi ne mîngîiem
Şi ne îndulcim amarul,
Ne îmbătăm şi iar bem
Pînă la drojdii păharul.

Am vrea pe plac să trăim
Şi să fim în fericire,
Dar oricît să dobîndim,
Murim în nemulţămire."

Guri rele şi intrigi vor fi înăsprit aceste relaţii ce-i vor aduce poetului mari mîhniri sufleteşti :

„Nu crede, iubită, minciuni pentru mine,
Că trăiesc în lume numai pentru tine.
Duşmanii din pizmă într-ale lor şoapte
Născocesc defaime în zi şi în noapte,
Se mir cu ce pîre să mă clevetească,
Să te depărteze şi să mă răcească.
Cu ochii vezi bine cu cîtă dulceaţă
În toată minuta te privesc în faţă."

În anul 1832, reluînd preocupările tematice mai vechi din „Calendarul lui Bonifatie Setosul", Anton Pann tipăreşte o broşurică de 74 de pagini intitulată „Îndreptătorul beţivilor care cuprinde în sine numirile

beţivilor şi toate faptele ce decurg din beţie". Posibil este ca scrierea să nu fie străină de nefericirile conjugale ale poetului. Cartea e publicată cu scopul învederat de a-şi înveseli cititorii, iar nu de a-i îndrepta, fiind un soi de inventar al deosebitelor tipologii de închinători ai lui Bachus. „Nu era un chefliu de rînd, spune Ion Pillat, nici un amator ordinar de băutură, acela care în *„Îndreptătorul beţivilor"* arătase, ca un Rabelais autohton, ca un Villon al mahalalei bucureştene, în savuroasa lui carte, adevărat tratat satiric al beţiei, pe toţi acei cari sufăr

De pofta băutului
Şi de dorul suptului

toţi acei pe care-i împarte în : *chefsizi, purcei, nebuni, muieratici, voinici, şerpoi, golani...* după felul lor de a se purta şi de a ţine la băutură."

O sumară schiţă a locurilor de petrecere de altădată se poate detaşa din această cărticică doctă în felul ei, scrisă de un cunoscător atent al nevinovatelor slăbiciuni omeneşti. Aflăm astfel că la băutură

„Beţivii şunca iubesc
Şi limbile le cinstesc,
Ghiudenurile le plac
Ş-orice uscături se fac",

după care urmează ceapa „sărată frumos", covrigii, pesmeţii şi

„pastramele
Muşchiul, zălhănalele,
Urzile şi brînzurile,
Toate căşăriile"

pe care amatorii

„Cu preţ cumpăratu-le-au,
Pentru pofta vinului
Şi dorul pelinului."

Un ciudat năravau „compănaşii", care

„cînd se chefuiesc
Se dezbrac, se dezgolesc,
Leapăd după dînşii tot,
Şi izmenele îşi scot."

Unii beţivi adorm pe scaune „cu ciubucele în nări", în timp ce alţii prind a vorbi alte limbi, oferindu-ni-se o idee despre împestriţatele mahalale bucureştene :

„Apoi cînd se ameţesc,
În limbi străine vorbesc,
Două, trei vorbe turceşti,
Patru greceşti, cinci nemţeşti,
Se fac ritori învăţaţi,
Cu ştiinţe adăpaţi."

Vinul preferat al autorului, căruia i se închină un adevărat omagiu, e adus de pe meleagurile Vîlcii :

„Vinul cel de Drăgăşani
E vestit la orăşani,
Că e la gust dulcişor
Şi veseleşte uşor,
Face pe om frumuşel,
Cu obrazul rumenel,
Curăţă mintea curînd,
Grijile mai depărtînd,
Deschide limba curat
A vorbi mai luminat",

de unde bănuim nostalgii din primul sejur al lui Pann în Rîmnic.

În sfîrşit, sînt amintite şi cele mai frecventate locuri de desfăt :

„Beţivii toţi strînşi colac
Pe la grădini beţii fac,
Pîn mahala la Izvor,
Şi la Breslea în pridvor
Dar mai mult şi mai vîrtos
Pe la Tabacii de jos,
Unde petrec la vin bînd
Şi împreună cîntînd."

Cîrciumile sînt numeroase, adesea ordinare, şi veselia e generală :

„Nu poate om socoti,
Nici de a le povesti
Cîrcimele din Bucureşti,
Bordeile măhăleşti
Unde toţi cei însetaţi

Să strîng şi beau adunaţi,
Cu muzici, cu lăutari,
Jucînd cărţi cu mici, cu mari."

Un năduf osebit are „finul Pepelei" împotriva femeilor petrecăreţe, care trebuie să-i fi tulburat de multe ori cheful :

„Să află şi din muieri
Care dau pe vin fuieri,
Din jupînese fiind,
Şi beau pînă la chef prind,
Dar neharnice-s de rînd,
Că să îmbată curînd,
Apoi fac tot mişelii."

Se observă, din „aşezarea în pagină" a versurilor, o evidentă pornire a poetului împotriva muierilor rele, observată şi de Eugen Simion, care susţine teoretic un adevărat „misoginism al lui Anton Pann" : „Însă femeia este, din fire, rea, înşelătoare, şi Pann dă mai multe pilde. Toate duc spre o morală misogină." Şi : „Vinovată este, de regulă, femeia rea (în misoginia lui, Pann îşi pierde umorul). Într-o epocă în care femeia este divinizată, iar poezia erotică domină producţia literară, Pann introduce critica erosului." Mai mult chiar : „Moralistul e pe punctul de a pune în discuţie temeliile morale ale literaturii erotice. O temă nouă se deschide, astfel, în versurile lui : tema poeziei care sminteşte femeia şi strică familia."

Analizînd versurile din „Îndreptătorul beţivilor", Ion Pillat produce o fină observaţie asupra caracterului complicat al poetului, chinuit de contradicţii dar aureolat de o sfîntă gingăşie : „Am insistat mai mult asupra acestei laturi a lui Pann (în sens rabelaisian — n.n.) tocmai fiindcă reliefează prin contrast partea de «psalt» cuvios a sufletului său complex, cum dealtfel ardoarea romantică a pasiunilor sale stă în echilibru firesc cu moralistul necruţător din atîtea snoave, poveşti şi fabule, cum se lovesc cap în cap la Anton Pann, liricul cu tipograful, dascălul cu umoristul şi omul de viaţă cu omul de carte, pe care le-a întrupat deopotrivă geniul său proteic şi bogat."

Vremurile în care scria Anton Pann „Îndreptătorul beţivilor" sînt însă rele şi veselia lui arată numai reversul strălucitor al medaliei. În vara anului 1831 o puternică epidemie de holeră îngrozeşte populaţia Capitalei. Boala, care loveşte pentru prima oară Bucureştii, e mai pustietoare decît ciuma ce devenise, după mărturiile contemporane, endemică. „În anul 1831, scrie D. Pappasoglu, ivindu-se cholera în România Mare (sic !), am pornit cu regimentele întîi şi al doilea, împreună cu patru escadroane, în marş forţat spre Bucureşti ; regimentul întîi, cu două escadroane, a fost poprit în Bucureşti pentru strejuire." Cîteva însemnări din epocă ale lui Grigore Andronescu dau o imagine sugestivă a stării de spirit ce domnea prin mahalalele bucureştene : „1831, iulie 15, au răposat Chiriani, copila de 14 ani a Mariuţi doici din casa domnului Suţu de boala holeri în 6 ceasuri (...) Multă jale au dat la toată casa mea. Urîtă boală această holeră, rea urgie dumnezeiască, încît mai mult decît în vremile dă ciumă omenirea s-a speriiat. Milostivul Dumnezeu numai să ne erte şi să-i aridice urgiia după noi, că sîntem părinţi. 1831, iunie, au răposat în Domnul soţiia lui Dumitrache Deşliu, fiica serdarului Chiriţă Căplescu, de boala holerii şi au scos-o afară de aici, apoi au început boala a da jale mai tare, încît pînă astăzi, iulie 16, au ajuns pînă la 120 într-o zi, morţi şi bolnavi." Spaima era cu atît mai crîncenă cu cît necruţătoarea boală secera pe oameni la scurtă vreme după contaminare. Printre victime aflăm şi mari boieri, însărcinaţi cu străşnicia carantinei : „1831, iulie, au răposat de boala holerii dumnialui biv vel ban Barbu Văcărescu la sf. mănăstire Găiseni, unde să dusese spre pază. Iar cocoana dumisale întorcîndu-se în Bucureşti cu copilele dumniaei, Safta şi Irinota, amîndouă au răposat aici fără zăbavă, dupe (ce) au venit, întîi Safta."

În aceşti ani de nesiguranţă şi primejduite întîmplări ale vieţii, asupra casei lui Anton Pann se abătu o neaşteptată nenorocire : moartea băiatului său Gheorghiţă, în vîrstă de trei ani, ce fu „înmormîntat la biserica Bradul (astăzi Boteanu) din coloarea de Negru" (G. Dem. Teodorescu). Evenimentul avu ecou în cîteva poezii în care poetul îşi deplînge destinul :

„Ah, ce rană ! ce durere !
Ce cumplit şi groaznic chin !
Jale fără mîngîiere
Şi necontenit suspin !
. . . . . .
Nu nădăjduiam în viaţă,
Nici că puteam să gîndesc,
Într-acest fel a ta faţă
Vreodată să o privesc.

Unde-ţi este frumuseţea,
Sufleţelul meu iubit ?
Unde-ţi este rumeneţea
Şi drăgăstosul zîmbit ?
. . . . . .
Unde-s dulcile-ţi cuvinte
Ş-întru tot mierosul glas,

Cu care p-al tău părinte
Veseleai în orice ceas?

Te-am pierdut, ah! vai de mine!
Te-am răpus, soarele meu,
Am rămas fără de tine,
Nenorocitul de eu.

De acum dar te voi plînge
Și țărîna-ți voi uda,
Pînă moartea ne va strînge,
Sufletul cînd îmi voi da."

După cum se vede, poetul l-a îndrăgit cu toată ființa pe acest copil al Anicăi, încît aversiunea sa față de Lazăr o putem interpreta mai degrabă ca o urmare a nevolniciei acestuia. Poezia ne oferă singura mărturie despre viața în familie a lui Anton Pann din anii tinereții, ignorată sau trecută cu vederea de posteritate, revelînd o nouă față a poetului, surprinzătoare și tragică în același timp, cu totul alta decît aceea pe care o arăta în lume.

Tot din această perioadă, un „Catalog de școlari ce urmează frandzuzesce în clasul al 4-lea în Școala Centrală din București, supt d. I. Pop", comunicat de Șerban Cioculescu, ne dezvăluie că în anul școlar 1831—1832 figurează înscris la nr. 21 elevul Pan Antonie de 36 ani, de profesiune „cîntăreț", cu adresa „Lucaci", pesemne locuind în încăperile parohiale. Psaltul era cel mai în vîrstă dintre cei 31 de elevi (colegii lui avînd între 12 și 24 de ani!) și figurează numai într-un „clas", primul din cele două, de franceză. Iată cum comentează Șerban Cioculescu această descoperire prețioasă: „Prezența lui Anton Pann, adult de 36 de ani — confirmînd ipoteza nașterii lui în 1796 — printre copii, adolescenți și tineri, trebuie totuși să fi stîrnit oarecare senzație. Cum de nu și-a amintit Ghica de acea vîlvă? În tot cuprinsul cataloagelor, nu mai întîlnim un asemenea «caz». Noul «școlar», profesor el însuși de muzică bisericească, și autor de cărți de specialitate și de literatură populară, făcea desigur figură de «rara avis», sau de «merle blanc», în limba lui La Fontaine, pe care a avut atunci ocazia să-l silabisească și să-l învețe pe dinafară (și pe dinăuntru). Catalogul nu dă, ca altele, și calificarea prin note a «școlarului». Credem însă că prin maturitatea sa, dublată de aptitudinile de poliglotism, Anton Pann nu se va fi simțit, cum se spune astăzi, handicapat de mai tinerii săi conșcolari, dintre care unii, odrasle de boieri și de ciocoi, știau franceza «din familie»."

Înregistrarea cîntărețului de strană în scriptele Școlii Centrale din București, alături de școlari impuberi, e o dovadă nu atît a „științei" sale în limbile „cele poleite", cît mai degrabă a ambiției excepționale de a învăța și de a fi în ton cu suflul nou al vremurilor. Probabil, a suferit întreaga-i viață de complexul lipsei de învățătură, fapt ce răzbate uneori în rînduri amare și subtil ironice: „În anii cruzimii mele de ar fi fost școli ca acum și de învățam vreo limbă din cele lăudate, nu era să mă joc cu astfel de lucruri mici, ci era să traduc osebite cărți, care să mă folosească și pe mine, și pe alții", scrie el într-o prefață la „Fabule și istorioare". Ideea e preluată de Lucian Blaga în piesa de teatru închinată marelui psalt: „Cu primăvara aceea în brațe, spune Anton Pann, ar fi trebuit, de-acolo, de la Tîrgoviște, s-o iau peste Dunăre spre porturile grecești, dar am fost șui și am trecut munții spre cetatea cu neguri, unde mi-e dat acu să-mi port jugul și fesul. Ce cîntec aș fi nimerit atunci și pe ce strune aș fi cîntat! Aș fi scris în limba zeilor, nu în limba Șcheilor!"

Buclucașul „Catalog de școlari", pe lîngă confirmarea veridicității rîndurilor lui Ion Ghica din cunoscuta scrisoare către Vasile Alecsandri referitoare la trecerea lui Anton Pann prin școala de la Sfîntu Sava, luminează o fațetă necunoscută încă a vieții scriitorului și oferă noi sugestii asupra personalității sale contradictorii și ciudate. E de notat, conform aceleiași surse de informații, că numărul total al elevilor din școlile publice bucureștene în anul 1832 era de numai 1259. „Promoția generației literare de la 1840, conchide Șerban Cioculescu, este reprezentată prin Ion Ghica, Cezar Bolliac și Nicolae Bălcescu. Lipsește Grigore Alexandrescu. Este prezent, ca decan de vîrstă și vechi scriitor, Anton Pann!"

O pagină vie a moravurilor din vremea aceea putem citi în „Hristoitie au Școala moralului, care învață toate obiceiurile și năravurile cele bune", tipărită în anul 1834. Cartea este o „poezire" a unor versiuni românești mai vechi (una aparținînd lui Naum Rîmniceanu), ce prelucrau la rîndul lor, prin filieră grecească, lucrarea lui Erasmus din Rotterdam, „De civilitate morum puerilium", scrisă în 1530 pentru buna educație a lui Henric, odrasla principelui Adolf de Veere. Deși „Hristoitia" lui Pann nu e după cum se vede o operă originală, ea prezintă totuși interes nu atît prin faptul că „emană din ea un haz nebun, absurd" (Dinu Flămînd), provenind din anacronismul moravurilor (cea mai mare parte a urîtelor obiceiuri stigmatizate de poet putînd fi întîlnite adeseori și astăzi), cît datorită modului cum e tratată materia. Scrisă în proză, cartea ar fi cu siguranță ilizibilă. Versificată, ea degajă un farmec cu totul aparte, purtînd pecetea artei lui Anton Pann.

Prin definiție, „Hristoitia" are un caracter moralizator, fiind destinată unei clase „în expansiune", epocii „lui Dinu Păturică, al cărui arbore genealogic (atunci arbust) se va ramifica mai tîrziu cu Tănase

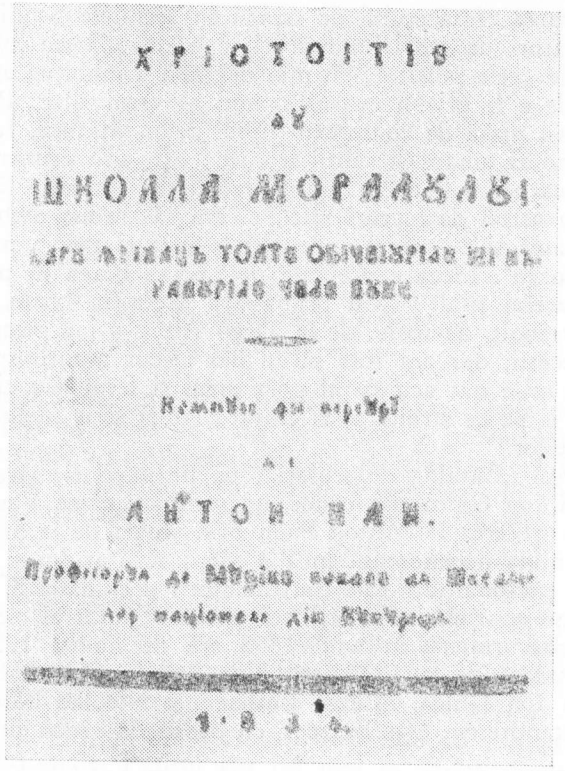

Foaie de titlu a volumului „Hristoitie au Şcoala moralului“ de „Anton Pann, profesorul de muzică vocală al şcoalelor naţionale din Bucureşti“

Scatiul, cu Gore Pirgul, şi alte crăci de soi mai prost. Toţi mitocani, cu musca pe căciulă — se simţeau la început prea din topor. Erau stingheriţi, şi le trebuia «zor nevoie mare» un îndreptar pe limba lor, care să le spună — ieftin şi poporan — cum trebuie să se poarte, ce trebuie să facă, şi mai ales ce să nu facă“ (Barbu Brezianu). Versificaţia e de cele mai multe ori rudimentară, umorul, însă, nu e nici pe departe involuntar. Pentru folosirea „băsmalei“ se dau următoarele sfaturi :

„Aşa şi cînd este ceasul
Ca să-ţi sufli de muci nasul,
Să o faci cu pază mare
Şi cu multă ruşinare :

Să nu faci sunet suflării,
Ca cînd trîmbiţezi cu nării.“

Unghiile trebuie tăiate după rînduiala bunei cuviinţe :

„Aşa e şi fără cale
Să tai unghiile tale
De faţă cu oarecine,
Şezînd de vorbă cu tine,
Ori să ţi le rozi cu dinţii,
Din neajungerea minţii.“

Uciderea insectelor vătămătoare e necuvenită în public :

„Pureci ş-alte ca aceste
Asemenea orice este,
Să nu sfărami niciodată
Cînd vei fi cu alţi vreodată.“

Starea precară a străzilor făcea utilă această povaţă :

„Şi după fereastră iară
Pe uliţă-n drum afară
Să nu scuipi păzeşte tare,
C-asta multe pricini are.“

Igiena corporală trebuie respectată, însă cu oarecare cumpătare :

„Zic, adică, spălătura
A dinţilor tăi şi gura,
Cum şi pe mîini, pe picioare,
Nelăsîndu-le-n putoare
Însă cît e trebuinţă,
Iar nu peste cuviinţă,
Cît să cazi din omenie
'Nmuiereasca nebunie.“

Cînd se citeşte în public „vreun vers, vro poezie“, respectul faţă de autor e obligatoriu :

„E obrăznicie mare
Pîna nu-ţi face întrebare
Să începi să-ţi dai părerea,
Şi a-i judeca puterea,

Vorbe de laude-a-i pune,
Or a-i zice că nu-s bune.“

Sfaturi de bun simţ se dau şi pentru doctorii improvizaţi :

„Cînd te duci spre cercetare
La vrun bolnav oarecare,
Este fără cuviinţă
Să te arăţi cu ştiinţă,
Şi doftor a te preface,
Să pipăi pre cel ce zace,
Fără să aibi cunoştinţă
Despre vreo neputinţă.“

La redactarea scrisorilor se recomandă buna cumpănire a gîndului şi corectarea atentă a textului pentru a se evita ulterioare neplăceri :

„La această-nţelepţeşte
Omir zicînd versuieşte
Că gîndul în om se plimbă,
Şi din ceas în ceas se schimbă.“

Vorbele mustrătoare trebuie aplicate după o anumită terapie, ca să nu rănească pe cel vizat :

„Ca doftorii cum dau leacul :
Că ei au obicinuire
Cînd dau vreo doftorie
Mai greţoasă sau amară,
Peste ea zahar presară,
Ceva d-o mai îndulceşte,
Ş-o dau celui ce boleşte.“

Un sfat înţelept e oferit şi celor ce rîd singuri de glumele lor :

„De vei vrea în adunare
Să spui ceva de rîs mare,
Mai întîi tu te opreşte
Şi rîsul îţi stăpîneşte,
Ca să nu t-arăţi îndată
Cu pornire bucurată
Şi să rîzi fără de cale
Însuţi de vorbele tale.“

In privinţa vestimentaţiei, se dau, de asemenea, poveţe chibzuite :

„Brîul iar de a-l descinge
Ş-a-l întinde ş-a-l încinge
Niciodată nu se cade
Altul de faţă cînd şade.“

Îmbrăcămintea trebuie să corespundă stării sociale a fiecăruia, urît lucru fiind să-ţi faci „haine strălucite, cu îmblăniri preţuite“, pentru a te înfăţişa altfel de cum eşti,

„Precum fac comediaşii,
Acterii, istoriaşii,
Carii prin îmbrăcăminte
Alţi ni s-arată nainte.“

„Este fără de cuviinţă“, printre altele, să ieşi pe stradă „cu condeiul la ureche“, să-ţi împodobeşti capul cu flori, „după moada ţărănimii“, să mănînci pe uliţi, să vorbeşti de unul singur („Nici vorbi singur cu sine“), să tropăi, „să caşti gura degeabă“ etc.

Conversaţia în societate are şi ea regulile ei bine statornicite :

„Şi cînd vorbeşti totdaună
Cu orice om împreună,
Ţine-ţi gura-n depărtare,
Nu o apropia tare,
Cît suflarea gurii tale
Să meargă-n nările sale.
Şi mai vîrtos îngrijeşte,
Şi d-această te fereşte,
Cînd ştii c-ai mîncat la masă
Ceapă, usturoi, au prasă,
Ş-alte legumi puturoase,
Care foarte greu miroase.“

O interesantă povaţă dă la iveală atmosfera de poliglotism a epocii :

„În niscaiva limbi streine
Care tu nu le ştii bine,
Să nu vorbeşti te fereşte,
Că este prea nebuneşte“,

cuviincios fiind a te exprima

„în limba cea legiuită
Ş-în cea deobşte vorbită.“

Este indicată în continuare supravegherea atentă a limbajului :

„Nu vorbi-n gură ce-ţi vine
Pînă nu te gîndeşti bine
Ca să nu-ţi scape vreodată
Vreo vorbă neregulată,
Au urîtă, ruşinoasă,
Şi deşartă, flecăroasă.“

Nerecomandabil, în timpul conversaţiei, este să întrerupi pe cei ce cuvîntează, să foloseşti o gesticulaţie exagerată, „să-ţi ţii bastonul la buze“, să vorbeşti în şoaptă, să divulgi confidenţe şi altele. În timpul mesei,

„Asemenea te păzeşte
Să nu mănînci lăcomeşte.“

De asemenea :

„Oriunde ş-or în ce casă
Cînd şezi şi mănînci la masă,
Mai-nainte decît toate
Te fereşte cît să poate
Să nu te scarpini vrodată,
Că e faptă defăimată.“

Servirea mesei impune o anumită disciplină şi respectarea unor reguli elementare de civilitate :

„Nu-ţi pune pe masă cotul,
Nici te răzima cu totul.
Şi nu-ţi umplea gura tare,
Îndesînd-o cu mîncare.
. . . . . .
Urît lucru este încă
Oarecine cînd mănîncă
Gura, bucile să-şi umfle
Şi în lingură să sufle.“

Sfaturi de cea mai mare utilitate se dau şi pentru băutori, reluîndu-se unele sugestii din „Îndreptătorul beţivilor“.

Înzestrat cu un rar spirit de observaţie, acest „Chamfort de la Dunăre, mai puţin maliţios decît colegul lui auvergnat“ (Romulus Vulpescu) converteşte savantul tratat de bună purtare al lui Erasm într-un

veritabil roman de moravuri, ce poate fi citit şi astăzi cu delectare (şi chiar cu folos !). „Hristoitia“ e prima operă în care Anton Pann îşi exersează talentul de narator. Activitatea-i literară va fi întreruptă, însă, cîtăva vreme, deoarece alte drumuri şi alte răscruci îi vor sta în faţă. Soarta i-a hărăzit să fie un neobosit călător. Nu el şi-a ales această zodie, dar nici nu i s-a împotrivit. Obişnuit cu răul, a ajuns să-i caute rosturi, ba chiar să tragă foloase de pe urma lui. În 1834, cînd publica „Hristoitia“, împlinea 38 de ani. Nu parcursese nici jumătate din itinerarul care urma să-l facă nepieritor, era în putere încă, şi nutrea ambiţii mari. După un an, avea să o pornească încă o dată pe drumurile Rîmnicului.

Casa cu foișor

Există în Rîmnicu Vîlcea, în spațiul infim dintre latura sudică a Capelei și iazul morilor, pe drumul altădată arar bătut de vreo căruță ce se îndrepta spre Cheia sau spre Olănești, o casă zveltă, cu pridvor înalt, sprijinit pe grinzi de lemn sculptate, și contraforți, și pivniță împodobită cu gîrlici și poartă zăbrelită, după arhitectura caracteristică acestui colț de țară. Casa a fost durată de un om de bine la jumătatea veacului al XVIII-lea și s-a numit mult timp „casa papistășească", deoarece fusese în vremuri uitate de oameni proprietatea unuia dintre bulgarii catolici ce populau orașul odinioară. Model de artă oltenească dar și prezență arhaică în partea locului (e una dintre cele mai străvechi construcții civile ale Vîlcii), locuința stătea pe vremuri aruncată la marginea orașului, acolo unde începeau să se întindă satul Ulița și morile mănăstirești de-a lungul apei Rîmnicului. Ocolită ca prin miracol de flăcările incendiului de la 1847, trecînd prin succesive lucrări de reparații și restaurare, casa își datorează mai mult întîmplării dăinuirea în cursul veacului trecut.

În această casă veche și fermecătoare a locuit Anton Pann în cea de-a doua ședere a sa la Rîmnic și, poate, și în prima, dacă ținem seama că psaltul era îndeobște statornic în privința alegerii și hotărîrii domiciliului. Astăzi, municipalitatea a transformat-o în spațiu muzeistic și a redat-o circuitului culturii. Ea e depozitara cîtorva obiecte din vremea „finului Pepelei" : o călimară, sfeșnice afumate de timp, o casă de fier în care își va fi îngrămădit avutul, o carpetă, o haină lungă, căptușită cu astrahan. Cîteva cărți legate sînt rupte parcă dintr-o bibliotecă imaginară, ocolită de eroziunea timpului.

Plăcerea de a descoperi universul secret al scriitorului o are vizitatorul încă din clipa cînd urcă treptele de piatră care-l conduc în foișorul spațios de unde va fi privit Anton Pann în orele de seară sclipirea blîndă a apei ce se va topi nu peste multă vreme în unda Oltului. Casa poartă cu demnitate povara grea a anilor, păstrîndu-și aerul vetust al epocii și restituind contemporaneității o parte din atmosfera de suavă tihnă a încăperilor prin care și-a trăit poetul visele.

Dacă motivul stabilirii pentru întîia oară a lui Pann la Rîmnic rămîne încă o enigmă, alegerea a doua oară a orașului de pe Olt ca loc de domiciliu nu mai ridică semne de întrebare. Ea e determinată de relațiile dintre cei doi „soți", relații devenite critice în lunile din urmă ale anului 1833.

Din documentele ce s-au păstrat, rezultă limpede că cele două starețe surori, mătușile Anicăi, nu au descurajat după aventuroasa fugă a fetei peste munți cu cîntărețul. Ele au păstrat tot timpul nădejdea de a aduce oaia rătăcită pe calea îndreptării. Îndată ce i-au dat de urmă, la București, n-au obosit să țese în jurul ei urzeala unor meșteșugite intrigi cu scopul de a semăna zavistia între soți, fapt lesnicios pentru o femeie ca Platonida, inteligentă, intrepidă, înzestrată cu o mare putere de inițiativă și persuasiune. O fotografie executată la jumătatea secolului trecut, păstrată în muzeul de la Rîmnic, o arată, între alte două maici, avînd ținuta dreaptă, țeapănă, cu o expresie voluntară întipărită pe figura aspră și bătrînicioasă. În 1834 se afla în al 15-lea an de egumenie. Putem să bănuim ce uluită va fi fost aflînd, cu ani în urmă, de fuga fetei, și cît de îndîrjită va fi pornit la lucru, pentru a o aduce înapoi la mănăstire.

Ceea ce sigur, e că în luna martie 1834 Anica părăsește împreună cu Elisaveta București, fără știrea psaltului, luînd cu sine și băiețelul ce li se născuse între timp, al doilea, care muri, probabil, destul de repede, fiindcă în diata din anul 1854 Anton Pann scrie că alte rude n-are decît „o fiică anume Tinca, născută cu mămă-sa Anica (...) fiind numita mea fiică atunci încă neînțărcată de țîță".

Plecarea precipitată a Anicăi, sub povața mătușă-si Elisaveta, și întoarcerea la mănăstire l-a mîhnit profund pe Anton Pann. El face la 30 martie o jalbă către Vornicia din lăuntru (echivalentă cu ministerul de interne) prin care cere să fie repus în drepturi, socotind-o pe Anica, după cum citim, soție „legiuită" : „Cu umilință arăt că o Elisaveta, stareța schitulu(i) Surpatele, la 24 ale următorului mar(tie), găzduind la mine, cu felurite momele au scos din fire pă soția mea și au luoat-o fără voe(mi) cu tot calabalîcu casi(i) ca să o călugărească ; care și altă dată, de cîte ori au găzduit la mine, cu felurimi de făgăduieli o îndemna spre fapta aceasta, care însăși soția mea mi le spunea. Osebit au înșălat și o slujnică de la vecini și au luat-o, pentru care mă apucă stăpînul ei să împlinesc o pereche (de) cercei ce zice că i-au furat.

De aceea mă rog fierbinte cinst(itei) Vornicii ca luînd în adîncă băgare de seamă urmarea numitei stareți asupra unei legiuite căsnici(i), mai vîrtos legată și cu prunci, să binevoiască a porunci unde să cuvine,

de a le întoarce înapoi aici cu tot calabalîcu. Şi pă deoparte soţia mea să s(e) aşeze în liniştita căsnicie, precum au fost pînă acum. Iar pă de alta, rămîne a să chibzui de către Marea Vornicie urmarea numitei stareţe." Plîngerea o semnează „Anton Pan cîntăreţu", fără a adăuga, aşa cum face pe pagina de titlu a „Hristoitiei", apărută în acelaşi an, „profesorul de muzică vocală al şcoalelor naţionale din Bucureşti".

Mătuşile îşi luaseră revanşa, după şase ani, asupra psaltului, utilizînd aceleaşi mijloace, însă războiul abia acum începe, un război lung, de uzură, cu izbînzi vremelnice de o parte şi de cealaltă a celor două tabere, care va duce, cum era firesc, la ruperea definitivă a legăturilor dintre îndrăgostiţii ce fugiseră odinioară de la mănăstire, ca în romanele medievale cu cavalcade şi răpiri romantice sub clar de lună.

În plîngerea înaintată, Anton Pann comite cu bună ştiinţă două inexactităţi : referitor la „legiuita căsnicie" şi la faptul că Anica fusese „luoată fără voia ei". Nu rămîne nici o îndoială că evadarea se petrecuse cu consimţămîntul fetei, dar tot atît de adevărat e că Anica, avînd atunci doar 22 de ani, era o pradă uşoară în mîna celor două aprige mătuşi, a „feluritelor momele" ale acestora.

Departamentul Vorniciei din lăuntru „al Principatului Ţării Româneşti" trimite chiar în ziua primirii jalbei o „adresă" „Preaosfinţiei Sale Părintelui Episcop Rîmnicu Kir Neofit" prin care, anexînd scrisoarea cîntăreţului, solicită arhiereului să ia măsuri de îndreptare : „Cu cinste să trimite alăturata copie după jalba ce au dat cîntăreţu Anton Pană (sic) din care veţi luoa Preaosfinţia Voastră mai pă larg înţelegere, ci fiindcă aceasta să socoteşte ca o nelegiuire să binevoiţi Preaosfinţia Voastră a porunci să s(ă) facă cuviincioasa îndestulare a nu să sparge casa, avînd şi copi(i) mici. Şi a să străşnici acea stareţă ca să să păzească pă vremea viitoare, a nu să mai aluneca la urmări împotrivă şi care nu sînt primite nici biserici(i)."

Arhiereul, „văzînd coprinderea acestor alăturate" (scrisoarea Vorniciei era semnată de ministrul Cornescu însuşi), se conformează, poruncind protopopului Kir Popa Ilie al Plăşii Muntelui Sud Vîlcea să meargă „acolo la numitu Schit Surpatele" cu împuterniciri depline : „De la cuvioas(a) Elisaveta stareţa să ceri a-ţi da în mînă pă hrăpita legiuita soţie a dascălului Anton şi pă ceialaltă slujnică (...) ca să le trimiţi aici cu tot calabalîcul lor după cerere (...) Iar dacă din împotrivă să va întîmpla ca să tăinuiască pă cerutele fămei supt cuvînt că n-are de ştire (...) negreşit să trimiţi pă numita stariţă în locul cerutel(or) fămei să-şi dea cuvîntul. Zăbavă însă să nu faci întraceasta şi nici să te uneşti cu numita întru apărare căci cu hotărîre să ştii că vei cădea în răspundere."

Descinderea la schit a protopopului (în 6 aprilie), departe de a limpezi litigiul, îl complică. „Găsind pă cuvioasa stareţa Elisaveta, scrie el în raportul înaintat episcopiei, i-am făcut cunoscut toate cele co-

prinse poruncite în pricina pîri(i) ce au făcut numitul cîntăreţ pentru hrăpirea soţii sale ; la care cuprinzîndu-să de o mare mirare au răspuns că nici unele din cele coprinse în copia de jalbă nu i-au trecut prin minte a urma, arătîndu-m(i) numai că cu adevărat fiind mearsă la Bucureşti în trebuinţe, însuşi Anton cu soţia sa au rugat-o la plecare ca să o ia în căruţe a o aduce aicea la Rîmnic (...) Chiar Anica, soţia numitului, mi-au arătat trebuinţa şi o carte a bărbatu-său trimisă către un Ianache Boltaşu din Rîmnic, prin care îl roagă ca priimind cîteva cărţi «Hristoitii» de la soţia sa." În continuare, Elisaveta se disculpă precizînd că Anica „mai vîrtos" „de multe ori au venit în partea locului spre vederea cuvioaselor stariţe şi a sorii sfinţii sale maica Platonida stareţa Sf. Mănăstiri Dintr-un Lemn de pă dorirea ce au avut ca către neşte adevărate mume fiindu-le numita nepoată de frate, de la care apururea au primit facere de bine". Pînă la sfîrşit, stareţa făgăduieşte să-i înlesnească „numitului" „ardicarea soţii sale şi acei slujnice ce au dat-o cu dînsa, necunoscîndu-să mai mult îndatorate cu facerea de bine la o aşa nemulţumire".

În loc să înlesnească, însă, „ardicarea" Anicăi şi „acei slujnice", Elisaveta expediază după şase zile o scrisoare episcopului, în urma consultării mai mult decît probabile cu Platonida, în care îşi exprimă limpede şi cu deosebită fermitate punctul de vedere : „Prea Cins(tite) Stăpîne, Astăzi, la 6 ale următorului, viind aici sfin(ţia) sa Părintele Protopopul Ilie ne-au arătat prea cins(tita) porunca Preaosfin(ţii)lor voastre, împreunată şi cu alte doaoă hîrtii, prin care i să porunceşte ca viind aici (să) caute pre soţia dascălului Anton Pan, a o trimite la bărbatu-său, fiindcă s-au hrăpit de către mine, cu cuvînt ca să o călugăresc.

Prea Sfinţite Stăpîne, aceast(ă) urmare a numitului fiind cu tot(ul) împotriva cinstii cei mari întru care mă aflu, nu putui de a răbda a nu arăta Preaosf(inţiilor) voas(tre), rugîndu-vă ca să chem(aţi) jeluitoru a i să face cuviincioasă dojană a nu mai urma asemenea şi cu alţii. Căci eu în trecutele zile aflîndu-mă la Bucureşti şi fiindcă am mers şi la casa numitului, însuşi m-au pohtit zicîndu-mi că soţia dum(nea)lui vrea ca să (se) mai preumble, vrînd a vedea şi pă maica soru-mea, după cum au mai venit şi în alte dăţi şi fiindcă îi va face bine pentru schimbarea aerului şi apoi să s(e) întoarcă la casă-şi. Cu acest chip au fost primită de mine în căruţă împreună cu o slujnică a sa şi cu copil mic, scoţîndu-mi însuşi răvaşi de drum pentru cinci suflete. Deosebit dă soţii sale şi o scrisoare către un negustător la oraşu Rîmnic, prin care îi trimite şi cîtevaş bucăţi de cărţi (...) Apoi aceste bîrfeli cîte bîrfeşte, nu ştiu de unde le-au scos şi pentru care sfîrşit au făcut o asemenea urmare." Stareţa aminteşte apoi de fuga fetei („Ştiut(ă) e(s)t(e) Preaosfiinţia voas(tră) istoria numitului") şi îl roagă umilită pe arhiereu „ca să nu

fie fără dojană, după ce Preaosfiinţia voastră veţi vedea în fiinţă că oricîte au jeluit sînt bîrfeli împotriva cinstii mele".

Şubrezenia argumentelor Elisavetei e învederată. Ea nu pomeneşte nimic de „calabalîcu" cu care pornise la drum Anica, în schimb vorbeşte despre „schimbarea aerului" (interesant trouvaille pentru acea epocă !), precum şi despre vizitele anterioare făcute cuvioaselor mătuşi care ca „neşte adevărate mume fiindu-le", „apururea" au îngrijit-o cu „facere de bine". Stareţele cunosc că timpul lucrează pentru ele şi tergiverseză. E vremea în care cîntăreţul, rănit de fuga neaşteptată a Anicăi, se exprimă în versuri cu acrostih din care întrezărim nădejdea întoarcerii femeii iubite :

„Ar fi fost cu mult mai bine
De nu te mai întîlneam,
Că acest dor pentru tine
În inima-mi nu-l aveam.

Nu era să am pornire
Într-atît să te iubesc,
Ci trăind în liniştire
Era să mă odihnesc.

Iar acum îmi turbur viaţa,
Mintea nu poci să-mi împac,
Că tot doresc să-ţi văz faţa
Şi stau, mă mir ce să fac.

Că eu umblu după tine
Şi-ţi arăt că te iubesc,
Iar tu te fereşti de mine,
Să nu te mai întîlnesc.

Ah ! nu fugi, ci-mi arată,
Spune, pe plac de nu-ţi sînt,
Să stricăm parola dată
Şi făcutul jurămînt.

Ar fi fost cu mult mai bine
Vederea să-mi fi pierit
Cînd te-am întîlnit pe tine,
Decît să te fi zărit."

Planul celor două mătuşi era de a cîştiga timp, pentru a o trece pe nepoată în Transilvania, unde aveau rubedenii. Vedem că Anica se comportă în această împrejurare complet lipsită de iniţiativă, părînd un

manechin inert în mîna celor două stareţe. E posibil ca gîndurile ei să se fi îndreptat încă de atunci spre Alecu Milcoveanu, nepotul medelnicerului Alecu Bujoreanu, om cu stare şi cu o poziţie socială mult superioară cîntăreţului, cu care, dealtminteri, se va căsători după 1838. Acum, însă, planul stareţelor e dejucat de rîvna protopopului Ilie care, din nu se ştie ce motive, se devotează cauzei lui Anton Pann. Pentru a o scoate pe tînăra femeie de sub sechestrul neîndurător al stareţelor, el procedează însă cu stîngăcie şi brutalitate, de unde se stîrneşte o nouă „delă", ce va fi dat mult timp prilej de vorbă şi distracţie rîmnicenilor. Cunoaştem faptele dintr-o scrisoare a Platonidei adresată episcopului în ziua de 3 mai, la o lună şi jumătate după plecarea Anicăi la Rîmnic, cu „calabalîcu" : „Prea Sfinte Stăpîne, Şi la trecutul apr(ilie) arătîndu-să cucernicu Protopop Ilie Radovici al plăşii Munte(lui) dintr-acest judeţ Vîlcea cu prea cinst(ita) porunca Preasfinţi(ei) Voastre ca să dau pre nepoata mea dum(n)e(aei) Anica soţia dascălului Anton şi a să trimite acolea, după reclamaţia numitului ce coprinde că o au hrăpit-o maica Elisaveta soru-mea, a şi fost în cunoştinţa Preaosfinţii Voastre pă larg prin d-adreptul prea plecat(ă) scrisoare toată împrejurarea adevărului aceştii urmări, nădăjduindu-mă tare în stăpînească milostivire şi în nalta înţelepciune a Preasfinţi(i)lor Voastre (...) apoi unde mă aflam cu umbra aceştii nădejdi, cunoscută fiind în public înfocată osîrdia Preaosfinţii Voastre către turma binecuvîntătoare şi de Dumnezeu încredinţată, dimpotrivă, luni, la 30 apr(ilie) mergînd cu nepoată-mea la Rîmnic să-i tîrguesc cîte cevaş pentru drum, căci erea gătită a veni la bărbatul său, iarăşi împreună cu soru-mea, sau cu altă maică a mănăstirii — m-am pomenit cu cucernicul protopop Ilie făcîndu-mă muhaserea în curtea D. medelnicerul Alecu Bujoreanu, unde eram sălăşluită şi viind la mine în casă cu nejudecată asprime şi cu înfăţişare urîtă, dojenitoare, mi-au zis că s-au trimis de iznoavă porunca Preaosfinţii Voastre tot pentru nepoată-mea, şi fără să-mi arate prea cin(stit)a poruncă, au pus să tragă din casă pre nepoată-mea cu îmbrînciturі, făcînd-o necinstită şi altele multe, iar după aceasta înfiinţîndu-mi şi asupră-mi un deosebit necuvi(i)ncios zgomot în casa D. Medel(ni)cer, unde să întîmplase spre vizită cu alte obraze osăbite, categorisindu-mă asemenea şi în tot oraşul şi la cinstita ocîrmuire a judeţului. Eu în(să) pentru răspectul stăpîneştii porunci Preaosfinţii Voastre ce bănuiam că va avea, împetrindu-mi inima cu singură răbdare am petrecut în tăcere, cerîndu-i să-mi arate porunca Preaosfinţii Voastre, socotind că nu va avea acest ordin să-mi facă atîta mare defăimare prin case streine boereşti, şi mai vîrtos cucernicul protopop Ilie al cărui caracter şi nepotrivite purtări este ştiut tot judeţului, că nu stă tot multă vreme supt dreaptă şi milostivă osîrdă Preaosfinţii Voastre. Iar numitul fiind aprins de nesuferita sa omenească iuţime, n-au luat în băgare de seamă cîte încredinţări i-am făcut : că este gata să plece

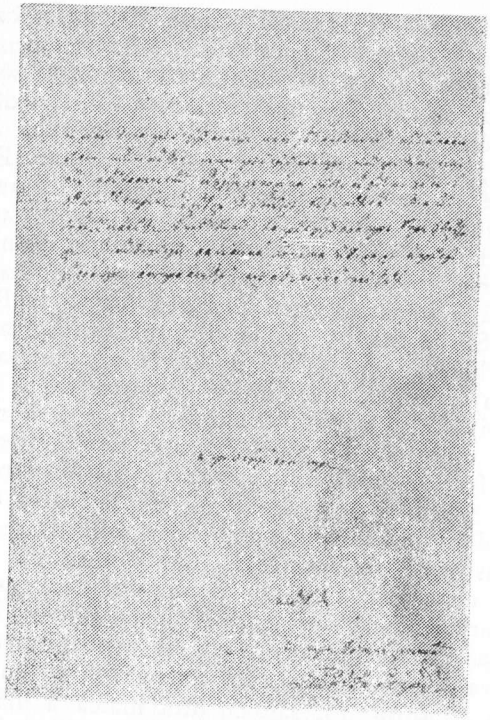

Fragment dintr-o scrisoare a Platonidei, apriga egumenă a mănăstirii Dintr-un Lemn

nepoată-mea la bărbatu-său şi nici au pus temei la doo scrisori ale dascălului Anton de la 10 şi 19 apr(ilie) scrise către nepoată-mea Anica, soţia sa, prin care să făcea dovadă că es(te) trimisă de însuşi la noi spre vedere, iar nu dosită după cum către Preaosfinţia Voastră rău să jăluise (...) au prisosit neertată hulă împotriva cinst(ei) noastre cît au vrut, pricinuind cu aceasta nu numai nooă necovîrşită obidită mîhnire, ci şi chiar obrazelor întîmplate în casa D. Med(e)l(ni)cer. Drept aceea (...) mă rog cu smerită şi prea plecată metanie Preaosfinţii Voastre, ca să vă milostiviţi a nu să lăsa de supt pătrunzătoarea dreap(tă) judecată fiinţa pomenitului protopop, fără canonisita mustrare pentru relele sale întrebuinţări care au fost fără asemănare la această a noastră ramură de naţie romană şi a-i orîndui şi cercetare în faţa locului fiindcă şi Preaosfinţia Voastră şi auzul vericăreia nemilostive stăpîniri va fi nesuferit a rămînea noi necinstite de către protopopul Ilie Radovici prin case streine boereşti şi publicuită în rostul graiului oroşenilor din Rîmnic,

pentru a avea de iznoavă poruncă de la Preaosfinţia Voastră ca să-mi facă această necinste tocmai acum la vîrsta cînd nu m-am ştiut către Preaosfinţia Voastră (cu) nimic greşită. Să cuvenea a veni la mănăstire să-mi înfinţeze porunca iar nu să-mi facă muhaserea în locuri streine drept rîs şi împlinirea cugetării sale, şi apoi iarăşi el să alerge înainte cu pîră la Preaosfinţia Voastră spre îndreptare, şi cum duhul sfînt va lumina bogata îndurare a Preaosfinţii Voastre asupra aceştii prea adevărate plîngeri."

O misivă în aceiaşi termeni îi scrie episcopului şi medelnicerul Alecu Bujoreanu, ofensat în autoritatea lui de fruntaş al urbei: „Luni la 30 apr(ilie) aflîndu-să la mine în sălaş cuvioasa Platonida Stariţa Sfintei Mănăstiri Dintr-un Lemn, împreună cu dum(nea)ei Anica nepoată-sa, soţia dascălului Anton, m-am pomenit cu cucernicul protopop Ilie Bără(i)tărescu de aici din Rîmnic punînd pă deoparte streji la porţile curţii, iar pă de alta intrînd în casă cu un mare zgomot defăimător asupra maici(i) stariţe trăgînd cu îmbrîncire pă nepoata cuvioşii sale, a căruia îndărătnică urmare neputîndu-să suferi de soţia mea i de alte obraze ce să întîmplase venite spre vizită (fiindcă eu lipseam la Tribunal în postul judecătoresc) i s-au făcut întrebare pă ce temei îndrăzneşte a-m(i) călca casa, necinstind pă maica stariţă şi pă nepoată-sa, umblînd să o scoată şi cu îmbrîncire din casă. Iar numitul arătînd că cu porunca Preaosfinţii Voastre ce i s-au trimis acum pentru luarea soţiei dascălului Anton. I s-au cerut ca să o facă cunoscută, căci Preaosfinţia Voastră nu veţi fi poruncit a să purta numitul cu asemenea obrăznicie şi n-au voit nici de a o arăta porunca, nici de-a încontena zgomotul, ci în cele din urmă s-au dus făcînd pretenţie la ocîrmuire a să trimite nepoata maicii stariţi acolea. Şi aşa înţelegînd şi eu mai înainte din zvon această urmare, am mers de am văzut şi am auzit şi singur sălbatica pornire şi strigare a numitului protopop. De aceea dar, cunoscînd că o acest fel dă nepotrivită mişcare este nesuferită şi Preaosfinţii Voastre, nu lipsii cu plecată metanie a vă ruga fierbinte cu venirea soţii D. Dascălului Anton ca să binevoiţi a face canonisita dojană pomenitului protopop (...) pentru că deşi au mai cercat numitul şi altădată străşnicită osîndă la Preaosfinţia Voastră, dar împietrirea cugetărilor sale şi nedomirirea spre căile bune l-au făcut de şi-au uitat acelaş canon şi de va rămînea astă una dată nepilduit dă către Preaosfinţiia Voastră, să va nărăvi pă viitorime şi spre mai însemnate vătămătoare urmări."

Zelul lipsit de tact al protopopului Ilie Radovici face ca atenţia fo-rurilor eclesiastice de sub dealul Capelei să se deplaseze spre „nesuferita omeneasca iuţime" a acestuia, în timp ce psaltul aştepta la Bucureşti dreptatea ce zăbovea să se arate. Luînd cunoştinţă de noile urzeli ale stareţelor, Anton Pann trimite arhiereului pe 7 mai o nouă jalbă în care, după temeneaua de rigoare („Am văzut în faptă că v-aţi făcut

arhipăstorească datorie de ați poruncit ca să fie adusă aici atît legiuita mea soție cu pruncul și tot calabalîcul ce l-au fost luat cu sine, cît și streina slujnică, ce deodată a fost luată", îi dezvăluie episcopului că Elisaveta ceruse îngăduința să amîne trimiterea Anicăi „o samă de vreme hotărîtă pînă după trecerea sfintelor sărbători ale Învierii, și atunci cu a stareții căruță le va trimite aici în București după poruncă", în vreme ce cuviosia sa, „în loc de a pune în lucrare" cele făgăduite, „au pregătit-o s-o trimiță în Transilvania peste granița ca să o lase la celelalte rude d-ale sale, iar la vedere au dat cuvînt că merge spre facere de băi, precum pentru aceea poate să facă dovadă și ocîrmuirea județului, de unde au scos răvaș de drum". „Ca să nu ajungă prin aceasta la desăvîrșită spargere de casă, își încheie psaltul jalba, ieu mă rog prea plecat să binevoiți a scri către ocîrmuirea jude(țu)lui să trimiță negreșit pă legiuita mea soție cu pruncu și cu arătata slujnică aici dimpreună și cu cuviosia sa Elisaveta stareța ca una ce însuși este pricina."

Neofit trebuie să se fi iritat de tărăgănarea acestei „dele", cu atît mai mult cu cît porunca arhierească întîrzia să fie dusă la îndeplinire de stareță. Pe de altă parte, tărăboiul din casa medelnicerului nu se va fi desfășurat întocmai în versiunea înfățișată de Platonida și de Alecu Bujoreanu (ce nu fusese martor !), aceștia ascunzînd că protopopul suferise injurii ce lezau autoritatea eclesiastică. Pentru statornicirea adevărului și încheierea pricinii ce se amînase dincolo de limitele răbdării înaltului prelat, episcopul îi scrie pe 12 mai lui Hrisant, egumenul de la Hurezu, cu porunca să rezolve chestiunea : „Din coprinderea pe lîngă această alăturată jalbă ce au dat către noi cucernicu Protopop Ilie, luînd Preacuviosia ta înțelegere din arătare, vei vedea cele urmate de la fața locului de către stareța Platonida de la Măn(ăsti)rea Dintr-un Lemn pentru care fiindcă și întîi cînd i s-au făcut cunoscută porunca noastră dată într-această pricină, s-au arătat cu pricinuire plăsmuită. Dar și în urmă, în loc de a face urmare cu a trimite pă cerutele fămei, au mijlocit viclesug că unde era să le pornească aicea, le pregătise a le trimite peste granită. După care cucernicu Protopop pătimind pe temeiul poruncii, stăruind de a le popri, prin netrebnice cuvinte s-au necinstit de către numita.

De aceea pentru că stareța s-au arătat cu obrăznicie și abatere de la ale ei datorii, precum și nesupusă poruncii noastre, scrim prea cuviosii tale ca îndată după primirea aceștia să aduci înainte-ne pă numita și după ce mai întîi o vei pune înainte pentru împotriva urmare dă nesupunerea cu care s-au arătat (de vor fi în adevăr) pă deoparte să o străsnicești de a nu să mai arăta așa pă viitorime cu asemenea fapte. Iar pă de alta să stăruiești a despăgubi pă cucernicu Protopop de toate cheltuielile ce i s-au pricinuit."

Demersurile din urmă ale lui Neofit au readus-o pe Anica la București, în mahalaua Lucaci. În urma uneltirilor imunde ale mătușilor, con-

viețuirea ei cu psaltul trebuie să fi fost însă precară. Poetul o iubea pe tînăra femeie și anii dinaintea despărțirii îi vor fi adus amare deziluzii. Într-un „Adaos" la tomul al cincilea al „Noului Erotocrit", el inserează o poezie ce prefigurează, poate, starea-i sufletească din această epocă :

„A sta cu mirare,
cu nencredințare,
la al meu cuvînt,
Nu-i cu cuviință,
cînd de-a mea voință
îți fac jurămînt.
Iată îți zic iară,
din suflet cu pară,
că eu te iubesc.
Cum sînt mă vezi bine,
cum și eu pe tine
zînă te numesc.
O fi poate-n lume
alți să-ți zică glume,
numai așa-n vînt,
Sufletul meu însă
îți dă mînă strînsă
pînă la mormînt.
Unul cînd iubește
ș-altul iar pofțește,
lesne să-nvoiesc.
Fac să se-ntîlnească
și să se unească
după cum doresc.
Lasă dar fereala,
leapădă-ndoiala
și dă-mi un cuvînt.
Eu nu voi cu sila
să-ți dobîndesc mila,
ci, la gust de-ți sînt,
Tot ce ai răspunde,
nimic nu ascunde,
tăcîndă nu sta.
Urît de-ți sînt iară,
fără rău să-mi pară,
mă voi depărta.
La un cu simțire
silita iubire
este de prisos.

Multe, din natură,
mor, iubesc din gură,
pentru vrun folos.
Eşti dar înţeleaptă,
judecă deşteaptă
cîte ţi le zic,
Uită-te la tine
şi mă vezi pe mine,
nu-ţi mai zic nimic.“

Poezia poartă în acrostih cuvintele : „Anico sufletul meu“. Deşi a scris versuri cu acrostih şi pentru alte muze, numele Anicăi revine cel mai frecvent pe paginile tipărite în decursul anilor de poet. Dealtminteri, din cele trei soţii (cu sau fără cununie) pe care le-a ţinut, Anica a fost singura ştiutoare de carte, capabilă să se bucure privindu-şi numele răsărind pe filele cărţilor. Din păcate, i-a lipsit înţelepciunea de a trage foloase de pe urma acestui rar noroc. Îi va fi năzărit vreodată gîndul, în serile de vis şi de tandreţe, că bărbatul petrecăreţ, ghiduş şi vesel, cu vocea mlădiată şi frumoasă, fusese uns cu mirul geniului ? Greu de crezut. Crescută între zidurile mănăstirii încă de mică, nu va fi citit nimic, probabil, în afara bucoavnelor de slujbă şi de psaltichie.

La nici un an după întoarcerea acasă, Anica îl convinge pe Anton Pann să-şi lase rosturile din Bucureşti şi să se stabilească în Rîmnic. Va închiria aceeaşi casă cu foişor, la marginea oraşului, pe drumul Cheii şi al Olăneştilor, şi va căuta să se deprindă încă o dată cu viaţa liniştită a tîrgului. De rîndul acesta tinereţea nu-i mai surîdea poetului : avea aproape 40 de ani, iar trista experienţă a anilor îl va determina să însăileze versuri amare, nu fără ecouri de sarcastică ironie :

„În loc să plîngă fetele,
Se vaită nevestele,
Care au avut luaţi
Cîte doi şi trei bărbaţi.“

Poetul îşi va relua locul în strana bisericii Buna Vestire din centrul Rîmnicului, precum şi îndeletnicirea de „românire“ a muzicii eclesiastice, după cum vedem din unele însemnări pe manuscrisele de la mănăstirea Dintr-un Lemn şi schitul Surpatele, unde, de voie de nevoie, va fi mers cînd şi cînd, în pofida sentimentelor ce le purta celor două stareţe. Pe o filă a unuia din manuscrisele de la mănăstirea Dintr-un Lemn, Anton Pann a notat : „Kinonicele duminicilor pă fiecare glas compus de Anton Pantoleon la anul 1837 iulie 10 (informaţia e preţioasă pentru identificarea perioadei în care psaltul a locuit în Rîmnic). Pe un alt „Kinonice“ a însemnat doar anul : 1837. Un „Kinonicar“ purtînd caligrafia delicată a cîntăreţului conţine versificarea unui pasaj din Apostolul Pavel :

„Decît mii în limbi străine
În biserică să-ncep
Numai cinci vorbe mai bine
În limba care pricep.“

Pasajul, tipărit mai tîrziu (1846) în „Irmologhiu sau Catavasier“ („În biserică voiesc mai bine cinci cuvinte care să le înţeleagă, decît o mie în limbă streină“), e semnificativ pentru preocuparea statornică a lui Pann de introducere a limbii române în cîntările psaltice. Pe aceeaşi pagină a Kinonicarului, ceva mai sus, notează : „Kinonicar care cuprinde în sine Heruvicele pe toate glasurile şi kinonicele duminicilor, cum şi kinonicele şi Axioanele sărbătorilor de peste tot anul, compuse de Anton Pan Profesorul de muzică Eclesiastică şi dedicate prea cinstitului şi cuviosului părinte Chesarie ierodiacon şi protocantor la Mănăstirea Hurezu. Anul 1836 iunie 25 R(îmnicu) V(îlcea).“ Surprinzătoare ni se pare titulatura ce şi-o atribuie, de „profesor de muzică eclesiastică“ (în 1836 !), fapt care corectează cunoştinţele ce le aveam despre preocupările lui Anton Pann în cea de-a doua şedere a sa în Rîmnic.

Dintre însemnările acestei epoci mai amintim : „Heruvice pe opt glasuri, compuse de mine, Anton Pan. Anul 1836, aprilie.“ „Şi aceasta de-npreună cu celelalte Kinonice (le-a) compus D.D. Anton Pandoleon profesorul de musichie“ (textul, datînd din anii 1836—1837, confirmă că psaltul a deţinut în perioada respectivă şi postul de profesor de muzică). Apoi : „Kinonicele duminicilor pe opt glasuri, compuse de mine Anton Pan, anul 1856, luna aprilie 12 şi Kinonice de peste tot anul.“ În sfîrşit, „Kinonicele pe fiecare glas, compuse de D. Anton Pan, după cererea lui Alecsandru Oltenescu, 1837.“

Tot în această a doua perioadă rîmniceană, Anton Pann tălmăceşte poemul medieval „Noul Erotocrit“, pe care îl publică în anul 1837, în cinci volume, la Sibiu (probabil la începutul anului) şi îl dedică (ciudat lucru !) „Dumnealui marelui medelnicer Alecu Bojoreanu“, unchiul lui Alecu Milcoveanu, de care Anica se înamorase.

Lucrarea este o traducere din greceşte după prelucrarea lui Dionisie Fotino a operei cretanului Vincenţiu Kornaros, datînd de la sfîrşitul veacului al XVI-lea sau începutul celui de-al XVII-lea. Sînt păreri (Paul Cornea) că la întocmirea cărţii sale, Anton Pann a prelucrat o versiune în proză a lui Tudorache Eliad (pe care poetul îl menţionează ca „ajutător la traducerea aceştii istorii“). „Erotocritul“, avînd 650 de pagini

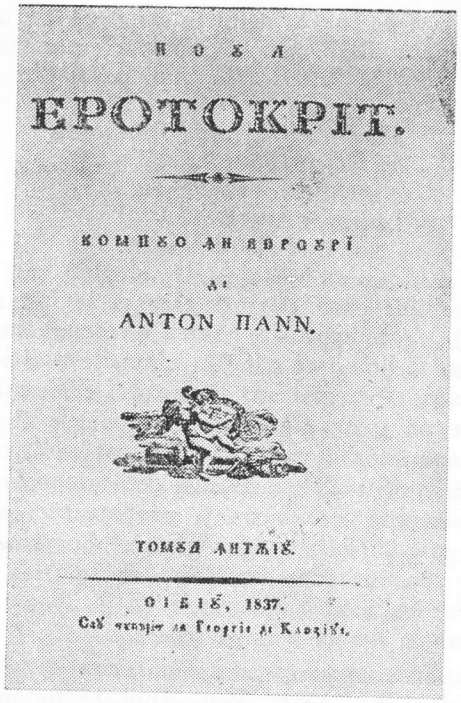

Foaia de titlu a volumului „Noul Erotocrit“ scris la Rîmnic și tipărit în 1837 la Sibiu

și circa 15 000 de versuri, îi va fi cerut lui Anton Pann un volum de muncă epuizant și o temeritate ieșită din comun. El însuși, în cuvîntul „către cititori“, mărturisește acest lucru :

„Că, precum să vede, asta istorie,
Dup-a ei mărime, nu e jucărie.
Ci trebui cu anii la ea să muncească,
Și ziua și noaptea să se amețească.
Eu îmi făcui însă mare-ncorăjare,
L-a multor prietini deasa invitare
Ș-am găsit cu cale, cînd și cînd n-am treabă,
Să lucrez la dînsa, să nu șez degeabă.“

Poetul a lucrat la această „istorie mitică“ în cerdacul de lemn, înalt și răcoros, al casei oltenești în stil de culă, ce-i oferea climatul și tihna necesare unei asemenea trudnice întreprinderi. Ca și în alte rînduri, el

pune pe seama prietenilor „încorăjarea“ de a porni la o atît de anevoioasă îndeletnicire, socotind astfel „să nu șază degeaba“. Versurile cu care încheie Introducerea „simțitoarei“ povești de dragoste dintre Areti și „amurezul“ ei Erotocrit par o ironie a sorții, gîndindu-ne că tocmai în acea vreme își pierdea orice nădejde de a o mai păstra lîngă el pe Anica :

„Căci, cu cît amorul
La-nceput dă dorul
Ș-aduce nevoi,
Cu atît firește,
În urmă-ndulcește
Sufletul în doi.
Și dacă nainte
Vor fi fost cu cinste
'N ale lor urmări,
Atunci vor aduce
Și roadă prea dulce
'Ntr-ale lor cămări.“

„Cei trei ani de distanță, arată Perpessicius, ce separă versurile de pînă acum de poemul din 1837 («*Noul Erotocrit*, operă de vizibil travaliu literar»), sînt sub raportul reușitei artistice, incalculabili. Cerințele subiectului, varietatea compunerii, exigențele modelului, alternarea tiparelor metrice au silit pe scriitorul popular să-și adauge noi coarde la liră și să instrune uneori crîmpeie de adevărată poezie.“

Anul apariției „Noului Erotocrit“ marchează sfîrșitul legăturilor dintre Anton Pann și Anica. Aceasta, sfătuită poate de mătuși sau sub impulsul sentimentelor proprii, începe să-l frecventeze pe Alecu Milcoveanu, fapt ce-i va atrage din partea psaltului corecții legitime. Anton Pann era un om cu principii pedagogice severe, crezînd în mod sincer în terapia miraculoasă a bătăii. Cu Zamfira Agurezan avusese o experiență asemănătoare, care însă nu dădu roade :

„Judecata porni silă
Cu bici a o-nfricoșa.“

Pe de altă parte, e posibil să fi întîrziat prea des prin cîrciumile mahalalelor rîmnicene (cum va arăta Platonida, stareța, într-o scrisoare), deși sîntem îndreptățiți să credem că „travaliul literar“ excepțional depus în această perioadă nu se potrivește cu o viață de chefuri și dezmăț. Adevărul este că dragostea fostei novice de la mănăstirea Dintr-un Lemn se dovedise netrebnică, iar psaltul, care-i va fi promis pe vremuri și

luna de pe cer, o dezamăgise jalnic în privinţa ascensiunii sale spre o stare materială superioară. Iată cîteva versuri din „Povestea vorbii" ce reconstituie sumar istoria ultimilor ani de convieţuire dintre cei doi:

„N-a mai rămas, frăţioare,
Cineva ca să se-nsoare,
Că precum cîştig nu este,
De vom lua şi neveste,
Pas apoi de mai trăieşte,
Ori în lume pribegeşte
Că ele nu te întreabă
D-ai negustorie slabă,
Ci : ado, dă-i, cheltuieşte,
La mode mereu croieşte,
Dă bani pe pălărie,
De n-ai, ia în datorie
Ele privesc la cocoane

Şi la alte mari persoane,
Ce în toată săptămîna
Să-şi croiască le dă mîna ;
Asfel şi ele să-mbracă,
Nu lasă modă să treacă,
Tot îţi cer, tot te frămîntă
Pînă văd că cucu-ţi cîntă.
Apoi atunci ori te lasă,
Ori de tine nu-i mai pasă,
Cît trăieşti nu mai vezi pace,
Casa-n iad ţi să preface ;
De ocări şi de blesteme
Îmbătrîneşti fără vreme."

Faptele ni se relevă în toată cruditatea lor din subtextul unei scrisori a Platonidei şi Elisavetei, adresată episcopului la 11 iunie 1837, prin care starețele dau ultima lovitură, şi cea mai dureroasă, cîntăreţului: „Prea Sfinte şi mult milostive Stăpîne, Suptiscălitele cu supunere arătăm preaosfinţiilor voastre că avînd o nepoată de frate şi anume Anica, rămasă săracă de mică copilă de amîndoi părinţii, şi, după datorie, am luat-o noi şi am crescut-o pînă am adus-o în vîrstă de ani 12. Şi la leat 828, orînduindu-să un profesor de muzichie la oraşu Rîmnicu, am dat-o ca să înveţe oareşice muzichie, fiindcă avea ştiinţă şi de carte. Numitul profesor şi anume Anton Pantoleon au amăgit copila şi cu ce mijloc nu ştiu că s-au făcut nevăzuţi din oraş. Şi cercetînd noi în toate părţile, nu am putut a le da în urmă-le. Cînd, trecînd o dieastămă de vreme, aflarăm că numitul este la Bucureşti împreună cu copila. Şi fără zăbavă am mers la dînşii şi i-am găsit. Cărora, făcîndu-le întrebare pentru ce să facă o asemenea nelegiuită urmare, ne-au răspuns că s-au învoit unu(l) cu altu(l) şi s-au cununat. În urmă am făcut întrebare, la ce parte de loc şi la ce biserică s-au cununat ; şi ei ne-au răspuns că în Transilvania, la care răspunsuri au fost amîndoi uniţi. Ş-aşa văzînd că împreună cu el şi copila este întru nenorocire căzută. Văzînd mai vîrtos pă numitul profesor că este stăpînit de patima băuturii, i-am lăsat în ştirea lui Dumnezeu, ca cum va voi Dumnezeu cu dînşii aşa să facă de aci înainte. S-apropie doi ani acum de cînd iar au venit la oraşu Rîmnicu, şi s-au tocmit cîntăreţ la o biserică — însă patima băuturii ce au avut mai înainte din zi în zi se înmulţea, asemenea şi dragostea cea multă şi nebunească ce-au avut asupră-i, din pricina patimii sale, earăşi din zi în zi se perdea şi o mîhnea totdauna fără milostivire. Acum, la trecut mai, într-o noapte, bătînd-o de moarte, în puterea nopţii, au fugit prin mahalale la o casă boierească, pentru care vestindu-ne (dumnea)-lui medelnicer Alecu Bujoreanu de a ei patimă, totdeodată ne şi sfătuia ca să ne milostivim şi să trimitem a o lua la noi căci, neîntorcîndu-ne cu

milostivirea părintească asupră-i, poate să-şi facă singură primejdie. Şi ca să nu se întîmple un asemenea extraordinar lucru, am primit şi am luat-o la noi, pă care văzînd-o, ne-am speriat de a ei patimă. Şi tocmai atunci şi-au cunoscut şi ea greşeala ce au făcut la tinereţe. Pentru care, în genunchi înainte-ne, au (cerut) cu plîngere ertăciune şi prin spovedanie ne-au arătat (...) că nu este nici cununată cu dînsul şi toate cîte ne-au arătat amîndoi că s-au cununat în Transilvania au fost neadevărate şi plăsmuite de dînşii. Prea sfinte Stăpîne, mirare ne-au coprins de o asemenea nelegiuire a numitului, avînd împreunare amîndoi ani 9, făcînd şi trei copii în această dieastimă şi să nu ne facă cunoscut nici unu nici altu, tăinuind un asemenea păcat. Şi fiindcă împreunarea lor au fost nepravilnică şi, în scurt, cu nelegiuire, şi în vreme ce însăşi, fără vreo silă, cu lacrămi pă obraz au mărturisit că nu este cununată cu dînsul după părintească datorie ce avem, ne este cu neputinţă a mai lăsa nepoata noastră să păcătuiască cu dînsul, ci, de astăzi înainte, am luat-o earăşi supt ocîrmuirea noastră. Încă, spre mai buna descoperire a adevărului, plecate ne rugăm să binevoieşti ca să orînduiţi această plecată jalbă în cercetarea cinstitului chiricat al Sfintei Episcopii ca să aducă de faţă mai sus pomenita nepoata noastră şi să se întrebe, descoperindu-se dreptul adevăr. Că, poate, numitul din pismă să reclamarisească sau preaosfinţiilor voastre sau la judecata politicească, arătînd felurite deziceri după al lui plac, ca să se trepede prin judecăţi. Şi cinstitul clericat dovedind urmarea cea nelegiuită a numitei, să încunoştinţeze preaosfinţiilor voastre, spre a-şi luoa pravilnica pedeapsă spre pilda şi altora. Şi cum duhul Sfînt vă va lumina pă Prea Sfinţiile Voastre."

După cum se vede, Anica mărturiseşte „împreunarea nepravilnică" în faţa mătuşilor abia după nouă ani, ceea ce confirmă intenţiile sale, ascunse încă, de a se mărita cu Alecu Milcoveanu. Mărturisirea echivalează cu un denunţ şi în acelaşi timp cu ruperea definitivă a relaţiilor dintre ea şi cîntăreţ. Jalbei „suptiscălitelor" i se dă imediat curs prin următoarea scrisoare a episcopiei, din 14 iunie, adresată arhimandritului chir Nifon şi „cucernicilor Protopopi Ioniţă al Plăşii Rîmnicului şi Ilie al plăşii Muntelui din sud Vîlcea" (adevărată comisie de anchetă !) : „Îndestulată înţelegere veţi lua din alăturata pă lîngă această copie a jelbi(i) cuvioaselor stareţe Platonida şi Elisaveta. Pentru care poruncim ca să înfăţişaţi înainte-vă atît pă Anica, ce se arată că este nepoata jeluitoarelor, cît şi pă pîrîtu Anton Pantoleon, ce să zice că este soţ al Anicăi şi să-i cercetaţi cu deamăruntul de sînt căsătoriţi după lege sau nu ; şi de vor zice că sînt cununaţi, să li se ceară dovezi în care-şi an, lună şi zi, în care oraş sau sat, în care eparhie, la ce biserică, ce preot anume şi cine le-au fost naş şi nună. Şi orice adevăr veţi descoperi, în grab să mi se trimită raportu iscălit atît de prea cuviosia voastră, cît şi de cucernicia voastră. Şi pînă se va da hotărîre şi de la noi de urmarea ce are a să face asupra acestei pricini, numita Anica să fie îndatorată a petrece în schit lîngă una din cuvioasele stareţe ce se arată că sînt mătuşe ale Anicăi."

Porunca arhiereului pune capăt şederii lui Anton Pann în Rîmnic, întrucît, practic, este despărţit cu sila de consoartă de o autoritate dincolo de care nu mai exista apel. Părăsit de Anica, nemaiavînd nici un sprijin de nicăieri, rosturile lui în oraş deveniseră superflue. O poezie cu acrostih, publicată în cea de-a doua ediţie a „Cîntecelor de lume" (1837), sună ca un acord final al unei triste istorii de dragoste :

„Adio zicînd, iubită,
Mă duc şi mă osibesc.
Iată-ţi dau veste scîrbită
Că n-am pas să te iubesc.
Nu gîndi că din nemilă
Mă duc şi mă osibesc,
Această o fac din silă,
Că n-am pas să te iubesc.
Iubindu-te împreuna,
Mă duc să mă osibesc,
Ş-o să oftez totdauna
Că n-am pas să te iubesc.
Cu inima de dor plină
Mă duc şi mă osibesc,
Jalea nu-mi va fi puţină,
Că n-am pas să te iubesc.
Oftînd din piept cu durere,
Mă duc şi mă osibesc
Şi plîng fără mîngîiere,
Că n-am pas să te iubesc."

Nu ştim din ce pricini „comisia de anchetă" însărcinată cu „mai buna descoperire a adevărului" nu dă curs poruncii atît de categorice a episcopului. După un an de la consumarea dramei, protopopul Ilie Sacheliu, unul din cei trei împuterniciţi cu rezolvarea jalbei, comunică episcopiei (15 octombrie 1838) că doi preoţi, „popa Scarlat şi popa Matei de la Mănăstirea Dintr-un Lemn", au „săvîrşit o cununie fără voie şi răvaş protopopii, pă Anica soţia d-lui Anton Pan, cîntăreţu, cu un nepot al d-lui medelnicerului Bojoreanu şi anume Alecu Milcoveanu, carele de nesupunerea preoţilor şi a poruncilor stăpînirii nu lipsii a încunoştinţa pă prea sfinţia voastră şi totdeodată rugîndu-mă eu a să chibzui cele de cuviinţă într-această pricină".

Cît de pornite vor fi fost stareţele împotriva lui Anton Pann se vădeşte din faptul că acestea, asumîndu-şi mari riscuri, mergînd pînă la suspendarea din funcţie, patronează o ilegalitate (căsătoria, în taină,

între zidurile mănăstirii, a Anicăi, fără răvaşul legiuit al protopopului), numai pentru a pune capăt pentru totdeauna eventualităţii reîntoarcerii hulitului psalt. În schimb, e limpede că protopopul Ilie Sacheliu îl va fi avut la inimă pe cîntăreţ, deoarece îl numeşte „Anton Pan", aşa cum îşi iscălea scriitorul operele, şi o consideră în continuare pe Anica „însoţită căsniceşte" cu acesta. Arhiereul, „văzîndu-se cele coprinse" în raportul protopopului, aminteşte cu uşoară dojană de neaducerea la îndeplinire a poruncii sale privind cercetarea adevăratelor legături dintre Anton Pann şi Anica şi „canoniseşte" pe cei doi preoţi „ce au îndrăznit de au citit slujba cununiei fără a cere forme şi n(e) avînd răvaş", interzicîndu-le a „nu mai sluji cele prea sfinte nici la mănăstirea Dintr-un Lemn, nici la altă biserică, pînă nu se vor primi a doilea poruncă", urmînd ca în locul lor să se orînduiască alţi preoţi, „de unde vei găsi cu cuvinţă, ca să ţie rîndul preoţesc la acea mănăstire".

Cei doi preoţi sînt „popriţi", după cum se vede dintr-un raport din 20 noiembrie al protopopului către episcopie, dar intervenţia Platonidei, implicată moral în suspendarea celor doi preoţi, şi solidară, deci, cu ei, e promptă şi eficientă. Ea trimite o scrisoare lui Hrisant, puternicul egumen al Hurezului, cerîndu-i sprijinul pe lîngă episcop, din care ne putem da seama cu ce teribil adversar îşi încrucişase spada în decursul anilor poetul : „Cu fiască evlavie mă închin sfinţii tale, Înalt Părinte. Într-unile greşim şi într-altele ne pedepsim noi, amîndouă surorile, însă, se vede că sîntem păcătoase înaintea milostivului Dumnezeu şi, pentru răsplătirea păcatului, ne-au dat pe acea ticăloasă nepoată a noastră dă frate şi anume Anica, că sînt acum aproape zece ani, cînd despre una cînd despre alta, ne aflăm tot cu lacrămile pe obraji. Şi, din vreme în vreme, tot întru întristare ne aflăm. În trecutile zile fiind aici la mănăstire protopopu plăşii, au poprit pe amîndoi preoţii (...) d-a nu mai sluji de aci înainte cele sfinte. Eu am rugat pe sfinţia sa ca să binevoiască a ne face cunoscut pricina greşelilor, fiindcă cu acea poprire a lor rămîne sfîntu locaş închis şi maicile fără nici o mîngîiere sufletească — şi mi-au dat răspuns că greşeala preoţilor este că au cununat pe acea ticăloasă de nepoată-ne fără a lua răvaş de slobozenie de la protopopie (...) Eu însă rog pe sfinţia ta ca să ei osteneală, fiindcă te afli la Craiova, să mergi la prea sfinţia sa, dacă vei găsi de cuviinţă, să arăţi din partea noastră amîndorora surorile şi obştea maicilor că cu genu(n)chii plecaţi prea o sfinţiei sale ca să să milostivească a erta acea greşală atît a celor doi preoţi, cît şi a noastră păcătoaselor, că cunoaştem că sîntem greşiţi înaintea prea sfinţii (sale), căci milostivirea prea sfinţii (sale) este mare, ca să nu stea sfîntul locaş închis, fiindcă noi ne pierdurăm cumpătu din pricina mai susnumitei. Şi iar ne rugăm că dacă cunoşti că face trebuinţă ca să ne arătăm cu jalbă către prea sfinţia sa, pentru această pricină, vei bine voi a face sfinţia ta şi a ne iscăli, pe

temeiul arătării ce cu smerenie facem. Şi iar ne rugăm ca să rogi şi sfinţia ta pă prea sfinţia sa a nu ne lăsa mîhnite cu închiderea sfintei biserici ; dar şi noă nu ne este mai puţină ruşine şi ocară, fiind sfînta biserică fără preoţi, căci lumea va găsi acum prilej a rîde şi a vorbi după cum vor voi, precum poţi judeca şi sfinţia ta pentru aceea."

Scrisoarea e un superb amestec de farsă şi diplomaţie. Stareţa avea, fără îndoială, „stil". Ea merge cu îndrăzneala pînă acolo încît le interzice intrarea în mănăstire preoţilor numiţi de protopop să slujească în locul celor suspendaţi, făcîndu-l în acelaşi timp pe arhiereu să creadă că protopopul, neîmplinindu-i strașnica poruncă, a lăsat chinovia fără duhovnici. Cauza ei va fi astfel cîştigată şi preoţii vor fi repuşi în drepturi.

Toate acestea, însă, nu-l mai interesau pe Anton Pann. El se afla de un an de zile la Bucureşti şi paşii lui se îndreptau acum spre alte drumuri. Casa cu foişor va fi, pesemne, loc de popas şi în celelalte călătorii pe care le-a făcut la Rîmnic. Se va întoarce să-şi vadă fata, pe Tinca. O iubea. În Adiata din 1849 o roagă pe „soţia lui iubită" să-i cumpere fetei un inel,

„Ca să-şi aducă aminte,
Purtînd suvenirul meu,
Şi pentru al său părinte
Să roage pe Dumnezeu."

Fata trebuie să fi venit pe lume cu puţin timp înaintea despărţirii celor doi, fiindcă poetul arată că era „atunci încă neînţărcată de ţîţă". În cea de-a doua Diată, din 1854, revine asupra clauzei anterioare şi „orînduieşte" să i se dea „lei cinci sute" (în timp ce fetelor cumnatei sale Elena numai cîte „lei trei sute"). Tinca (numită Milcoveanu după soţul „legiuit" al Anicăi) se va căsători de două ori : prima oară cu braşoveanul Fotache Radovici, avocat, preşedinte de tribunal şi fost prefect de Vîlcea (în 1874) cu care a avut şapte copii, şi a doua oară (după 19 ani de convieţuire cu juristul !) cu un Antonescu, despre care nu avem relaţii. Va muri tînără (se presupune că de tuberculoză) în 1874 şi va fi înmormîntată, după dorinţa proprie, la mănăstirea Dintr-un Lemn, alături de impetuoasa sa bunică. Dintre cei şapte copii avuţi cu Radovici au trăit doar patru băieţi. Unul, Petre (1856—1941), inginer, „semăna izbitor cu Anton Pann" (G. Călinescu). Un fiu al acestuia, Eugen Radovici, născut în anul 1906, a moştenit însuşirile străbunicului său, fiind un distins compozitor, încununat de două ori cu menţiuni pentru lucrările create. Un alt băiat al Tincăi, Victor, a murit nonagenar (în 1951). Din cauza bătrîneţii şi-a semnat buletinul de populaţie prin punere de deget. „Altfel, era general !" exclamă cu maliţie Călinescu.

Anica n-a convieţuit cu Alecu Milcoveanu decît un an, ducîndu-şi apoi singură calvarul (sau, poate, împreună cu fiică-sa, Tinca) şi a murit în anul 1881 (aproape de 70 de ani), înmormîntată fiind în curtea bisericii Toţi Sfinţii din centrul oraşului Rîmnicu Vîlcea. Celorlalţi urmaşi în linie dreaptă ai lui Pann li s-a pierdut cu timpul stirpea. A mai rămas în Rîmnic casa înaltă, cu pridvor şi contraforţi, sfiită şi modestă, mărturie unică dar generoasă a vremii în care psaltul şi-a petrecut aici o parte dintre cei mai mîhniţi ani ai vieţii.

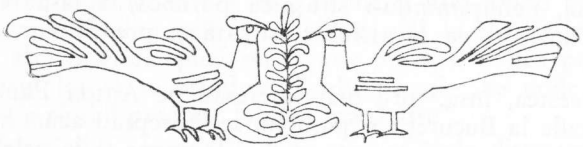

Anii de cumpănă

În luna aprilie a anului 1838, doar la cîteva luni după sosirea în Bucureşti, Anton Pann ar fi putut citi în gazetă următoarea „staşistică" pe care Grigore Andronescu şi-o notează în „Însemnările" sale, „pentru pomenire a să cunoaşte ce oameni de ispravă sînt" francezii :

„1 132 femei fugite dela bărbaţi
2 348 bărbaţi fugiţi dela femei
4 175 case despărţite
17 345 case certate pe faţă
13 279 case certate în taină
55 240 case în care nu-i pasă nici bărbatului de nevastă, nici nevestii de bărbat
3 175 case socotite fericite
127 case aproape fericite
13 case adevărat fericite."

„Staşistica" pare extrasă dintr-o revistă de umor, dar cîntăreţul va fi putut găsi în ea o consolare. Singurătatea nu era, cum se observă, o stare de excepţie, ea bîntuind printre ceilalţi „evropeni" ca şi în ţărişoara de la Dunăre unde, subliniază Andronescu, „tot să mai ţine între noi mai mult această odihnă".

Anton Pann tocmai se ridicase după o boală grea care durase „trei luni" (cum precizează G. Dem. Teodorescu) pricinuită, poate, de „întîmplările nenorocite" de care aminteşte într-o notă din „Adaosul" la tomul IV al „Noului Erotocrit" : „Pentru că din ceasul care am pus sub tipar acest Erotocrit, pînă în minutul acesta, nu mi-am văzut sănătatea (din pricina a multor întîmplări nenorocite, care poate vă sînt cunoscute) şi de aceea nici n-am putut să prescriu cioarnele şi să le mai îndreptez precum să cădea, ci le-am trimis să se tipărească cum le scrisesem întîi, cu grabă şi fără băgare de seamă."

O anumită intimitate cu cititorii, cărora le împărtăşeşte „ofurile" sale, e învederată, de unde presupunem că se bucura de mare notorietate în epocă. Reţinem, de asemenea, probitatea profesională a artistului, mîhnit că n-a putut el însuşi să facă „îndreptările", dar mulţumit că Gheorghie de Clozius, tipograful sibian, ştiind „româneşte bine", s-a descurcat în „cioarne", „urmînd cu tiparul foarte frumos, fără a arăta supărare, crezîndu-mi la boală".

Pe la sfîrşitul anului 1837 va publica ediţia a doua din „Poezii deosebite sau cîntece de lume", „mai îndreptate şi adăogate pentru petrecerea vieţuitorilor", de rîndul acesta într-o tipografie din Bucureşti, fapt ce confirmă plecarea din urbea de sub poalele Capelei a scriitorului, ce şi-ar fi tipărit altfel lucrarea la Sibiu, fiindu-i mult mai la îndemînă.

Volumul se încheie cu cîteva versuri adresate „domnilor cititori", în care Anton Pann simte trebuinţa să explice condiţia scriitorului popular, silit ca şi lăutarul să-şi acordeze strunele după gustul capricios şi de o calitate dubioasă al consumatorilor :

„Nu mă defăimaţi pe mine
Pîn' nu veţi critica bine,
Căci un muzic nu lui cîntă,
Ci celui ce îi descîntă.
De-i zice : «Cîntă cu jale»,
Face pe voile sale.
De-i zice de veselie,
El şi aceasta o ştie.
De îi va porunci danţul,
El îl cîntă şi ia sfanţul.
Cheful la toţi împlineşte
Pe nimenea nu scîrbeşte.
Aşa-i este meşteşugul,
Nu strică prieteşugul :
Că la tot omul fireşte
Gustul să deosibeşte."

„Sfanţul" poetului trebuie să fi fost foarte debil, de vreme ce, într-un document al districtului Vîlcea din anul 1838, figurează printre datornicii unui spiţer şi Anton Pann, „dascăl din Bucureşti". O ironie a sorţii a făcut ca singurele mărturii documentare ale şederii sale în Rîmnic, în aceşti doi ani de mari dezamăgiri, să fie cîteva epistole infamante şi consemnarea într-o condică de datorii.

După „osibirea" de Anica, Anton Pann se va fi întors în mahalaua Bradu, reluîndu-şi locul în strana vreunei biserici, poate la biserica Albă, unde-l găsim cu certitudine cîntăreţ „protos" în anul 1840. Boala şi supărările îl vor opri mai multă vreme de la îndeletnicirile scriitoriceşti. Între

1837 şi 1840 nu mai publică nimic, în afară de o „Povestire arabică vrednică de băgare de seamă. Găsită în manuscris şi îndreptată de Stanciu Gheorghiescu", lucrată în tipografia pitarului Constandin Pencovici (1839). Într-un „răspuns" adresat „domnului Gheorghiesc" scriitorul notează cîteva cuvinte care mai mult ascund decît explică starea-i sufletească din vremea cu pricina : „Această istorioară cuprinde într-însa o foarte pilduită învăţătură asupra tinerilor, ce găsesc cu cale să umble neînsuraţi pe drumurile desfrînării, cum şi asupra bărbaţilor celor ce de multă dragoste asupra nevestilor lor cad în patima zulii (temirii), care patimă este mai rea decît beţia, după proverbul care zice : «cel ce umblă pe drum cu gîndul acasă îşi pierde căciula în tîrg»." Anton Pann avea vocaţia moralistului : propăvăduia cu aerul cel mai inocent de pe lume, crezînd sincer în preceptele sfinte ale moralei, pe care le considera însă „neatingătoare", cu detaşarea impersonală a filosofului.

La întoarcerea în Capitală, el regăseşte oraşul fără schimbări spectaculoase. Ne aflăm în plină perioadă „regulamentară", fiind domn al ţării Alexandru Dimitrie Ghica, ce-i va ieşi în întîmpinare la Silistra (aprilie 1837) „împăratului Turchii, sultan", care venise în „preumblare de vedere a mărginii Dunării (...) ca nici un alt sultan de cînd este împărăţia Turcului" (Grigore Andronescu). O altă vizită de marcă se va înregistra la 10 iunie 1839, cînd poposeşte în Capitală „domnul Sîrbilor, Miloş (Obrenovici), conăcindu-l în casile lui Meitani". În octombrie 1840 „s-au ivit un complot de apostasie asupra domnului şi fratelui mării sale, Mihalache, şi s-au arădicat de aici la închisoare : un Marin cîntăreţu (se vede că existau şi dascăli apostaţi, din altă tagmă decît aceea a lui Anton Pann), un Sotir logofeţelu, un sărdar Măinescu, un sărdar Mehtuociu Niţu, căminaru Mitică Filipescu, sărdaru Machedon, carele au fost în apostasie cu Tudor şi alţi şapte du peste Olt, din cei mici. Gazetele franţozeşti au vorbit că şi tot neamul Filipeştilor este în complot" (Grigore Andronescu). Oraşul îşi trăia evenimentele cu un calm ce nu ieşise încă din încremenirea hipnotică a epocii fanariote.

O adevărată vîlvă trebuie să fi produs în tîrg falimentul căminarului Ştefan Moshu (1837) „cu sumă de datorie mare pentru cincisprezece meleoane, cum să aude". Relatarea pe care ne-o lasă Grigore Andronescu e edificatoare pentru panica ce o stîrnise evenimentul în rîndul negustorilor : „La 4 mai i s-au pecetluit casa şi lucrurile din trînsa, pînă la lumănările de seu. Numai de această casă nu avea temere ţara să o vază căzută la adîncă sărăcie. Deaceia şi toţi la dînsul da bani cu dobîndă. Dumnezeu să ferească pă tot omul de nevoie." La începutul anului 1838, o nouă nenorocire se abate asupra Capitalei : seismul foarte violent din 11 ianuarie care pricinuieşte „zminteală" clădirilor Hanului Manuc, „plecîndu-să într-o parte cu vreo trei ţoluri din a lor cumpănire" (George Potra), hanului „mănăstirii Creţulescului după Podul

Mogoşoaiei", hanului Papazoglu, bisericii hanului Şerban Vodă şi altor edificii şi vechi biserici. În fine, în luna lui septembrie 1837 se inaugurează noul spital de pe malul Dîmboviţei, în apropierea bisericii Domniţa Bălaşa, ridicat din iniţiativa Saftei Brâncoveanu, soţia marelui Ban Grigore, ce va fi cunoscut pînă astăzi sub numele de Aşezămintele brîncoveneşti.

În aceşti ani începe poetul să lucreze la elaborarea volumului de „Fabule şi istorioare". A fost o epocă în care singurătatea îl va fi copleşit cu totul, mai ales după ce maică-sa, bătrîna Tomaida, se stinge în toamna anului 1838. Despre femeia care l-a adus pe lume pe Anton Pann şi i-a întovărăşit destinul în cea mai mare parte a vieţii nu ne-a rămas nici o însemnare, nici o amintire, nici un gînd. Împrejurarea ni se pare insolită, ea adăugînd o umbră de mister legendei atît de fascinante create în jurul scriitorului. Avem motive să presupunem că acesta şi-a iubit cu tot devotamentul mama. „Cinci luni din 1838, susţine G. Dem Teodorescu, şi trei din 1839 le dăruieşte petrecerilor de tot felul, chefurilor pe înfundate, în camere retrase, cu 2-3 amici de încredere, adesea cu cîte un preot, egumen sau arhiereu cu dare de mînă. Era o deosebită desfătare societatea acestui tip cu faţa expresivă, cu inima tînără şi veselă. Unora le plăceau cuvintele-i de spirit, anecdotele sărate, alusiunile muşcătoare cu care-i captiva ; alţii preferau vocea-i dulce şi cu artă potrivită cîntărilor duioase ce intona, însoţindu-l cu acordul chitarei ; mulţi doreau să-l audă vorbind, să-l vadă notînd, cugetînd şi improvizînd (...) Pentru aceste motive s-a zis, şi mulţi au crezut, că Anton Pann ar fi fost un beţiv de frunte. În ce priveşte laudele vinului, ele îi sînt sugerate de operele poeţilor lirici greci, mai ales de clasicul Anacreonte. În ce-l priveşte personal, voluminosu-i corp nu putea să nu ceară băutură. La masă ori la petreceri, îi trebuia un pahar mare, dar nimeni nu l-a văzut vreodată bînd vin curat, ci totdeauna înjumătăţit cu apă ; nimeni nu l-a văzut în stare anormală. Pentru dînsul petrecerile erau o necesitate, căci atunci găsea momente de inspiraţiune."

E de la sine înţeles că Anton Pann nu va fi chefuit cu „amicii de încredere" numai în cele opt luni stabilite cu atîta exactitate de biograful său cel mai competent. Răstimpul acesta în care bea „pe înfundate în camere retrase" dar şi în cîrciumile atît de numeroase ale mahalalelor, a fost însă, fără îndoială, o perioadă grea, de cumpănă. Sînt anii în care colindă cu Chiosea-fiul, cu Nănescu şi cu Unghiurliu prin ademenitoarele grădini ale lui Pană Breslea sau Giafer, amintite de Ion Ghica, precum şi prin acelea ale Castrişoaiei, ale lui Laptev, sau Procopoaiei,

„Dar mai mult şi mai vîrtos
Pe la Tabacii de jos."

Cuvintele de duh „despre beţie" din „Povestea vorbii" vor fi fost turnate în versuri de mare expresivitate în aceşti ani nebuni pierduţi prin grădini şi cîrciumi în căutarea unei clipe de uitare şi noroc :

„Cu vinul şi cu somnul uită grijile omul.
Vinul e toiagul bătrîneţelor şi nebunia tinereţelor.
Însă
Vinul bun şi nevasta frumoasă sînt două otrăvi dulci la om.
Apoi
Fluieră în bute şi suge cep.
Mustăţile îi caută în oală.
A suflat în fundul oalei.
S-a afumat cu luleaua.
L-a bătut cărbunii la cap.
Picioarele nu-l mai ţin
Şi tot strigă : Ado vin !
Îl atîrnă într-o parte.
Şi :
Beţivul cînd este beat
Îi pare că-i împărat.
În sfîrşit,
Omul se îmbată şi de inimă rea şi de inimă bună.
Dar
De multe ori necazul îmbată mai rău decît orice băutură
De aceea
Vinul e dat să-l bea voinicii, iar nu nevoiaşii.
Că
Toată lumea bea vinul, dar nu-şi bea mintea
Şi
Umblă cu ochii logodiţi.
Cum a zis ţiganul :
Dacă nenai puterinţă, la ce chichirezi gîlceavă ?
Iar nu
Toarnă, umple foalele,
Pînă-şi udă poalele."

Pe lîngă grupul vesel de petrecăreţi, „unul şi nedespărţit", arată Ion Ghica într-o scrisoare către Vasile Alecsandri, „se lipise un copilandru nalt, rumen, sprintenel, cu pletele de ţîrcovnic ; se introdusese în societatea acelor diletanţi făcîndu-le tot felul de misiuni ; ştia unde se găsea pelinul cel mai bun şi unde se frigea *«trandafirii»* cei mai gustoşi ; îl făceau haz fiindcă era plin de originalitate, de duh şi veselie. Acela era tînărul Filimon, care, deşi aspirant la preoţie, dar ştia pe *Arghir* pe de rost din scoarţă pînă-n scoarţă. Îndată ce Iancu Văcărescu, Eliad,

Alexandrescu sau Anton Pan făceau o poezie, a doua zi el o ştia pe dinafară."

Nicolae Filimon ne prilejuieşte singura descriere „pe viu" a lui Anton Pann, din păcate extrem de sumară, care scoate din legendă, măcar în fulgerarea unei clipe, figura poetului, cunoscută numai din portretele a căror autenticitate e incertă. Întîlnirea dintre cei doi scriitori e povestită de G. Negulescu-Batişte într-o prefaţă a unei ediţii de nuvele a autorului „Ciocoilor vechi şi noi", după o relatare a popii Ioniţă Sărindăreanu, prieten cu „Nae" (Nicolae Filimon) din copilărie. În urma unei farse pe care Ioniţă şi cu Nae o fac unui pîlc de ţigani ce se scăldau în Dîmboviţa (ca în acuarela binecunoscută a lui Preziosi), cei doi băieţi ajung „cu sufletul la gură în nişte bozii înalte, din curtea din dos a banului Ghica", ascunzîndu-se de ţiganii urmăritori. „Acolo, continuă Ioniţă firul întîmplării, am stat pitiţi pînă ce au plecat ţiganii, după care am eşit şi noi binişor din ascunzătoare şi am trecut gîrla pe podul de la Mihai-Vodă. Era vremea s-o iau pe malul celălalt al gîrlii spre casă, iar Nae să se ducă la mătuşa-sa în Isvor. Dar dincoace, pe malul gîrlii am întîlnit nişte oameni cu peşte, care aveau vîrlani vii într-un borcan de sticlă. Tot uitîndu-ne la vîrlani şi ţinîndu-ne după ei, ne-am pomenit la pescărie. Ne-am sucit noi ce ne-am sucit printre barăcile pescarilor, pînă ce am ajuns în faţa uneia acoperită cu rogojini prinse cu cleşti. Aci, un boer înalt şi gras, cu favorite scurte şi cu musteţile tunse, stătea cu mîinile la spate ţinîndu-şi tichia şi se tocmea cu pescarul pentru doi crapi mari. Nae, după ce dădu roată de vreo două ori boerului şi pescarului, se apropie binişor pe la spate de boer şi cînd îi dădu un pumn în tichie, i-o repezi tocmai sub taraba cu peşte. Şi pe urmă, să te ţii fugă pe malul gîrlii în jos !... După el fugeam şi eu. Dar cît ai clipi din ochi, se luară după noi cîţiva băeţi de prăvălie şi ajutaţi de lume ne-au prins. Acuma, hai înapoi la boer ! Cînd am ajuns acolo şi eu şi Nae tremuram ca varga. Boerul, care era acum cu tichia pe cap, îl întrebă pe Nae, pe care pescarii îl arătau ca vinovat :

— Ce-ai avut, mă ţîncule, cu tichia mea ?

Bietul Nae de frică şi cum era el bîlbîit la vorbă, începu să zică :

— Sărut mîna cucoane, tichia e făcută să stea în cap, nu la...

Pesemne că la acest răspuns nimeni nu se aştepta, că pufniră toţi în rîs. De hazul lui rîdea boerul, rîdeau şi pescarii, rîdeam şi eu, numai bietul Nae se uita ţaglă în ochii boerului, aşteptînd ca un vinovat osînda. Boerul potolindu-se din rîs, porunci vlăjganilor acelora de pescari să ne dea drumul şi în loc de chelfăneală, bagă mîna în buzunar şi scoţînd doi icuşari, îi dădu lui Nae, zicînd :

— Ia, bre ţîncule ! că tu ai dreptate ; tichia se ţine pe cap, nu la...

Acel boer a fost Anton Pann, care mai pe urmă a fost bun prieten cu Nae."

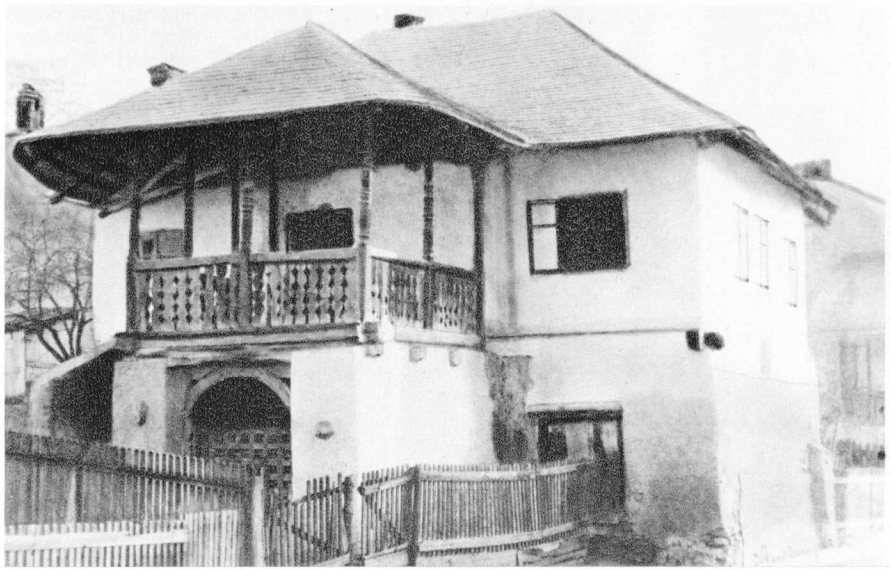

Casa în care a locuit Anton Pann la Rimnicu Vilcea (azi casă memorială), monument de arhitectură din secolul al XVIII-lea

Interiorul uneia din încăperile casei memoriale „Anton Pann" din Rimnicu Vilcea

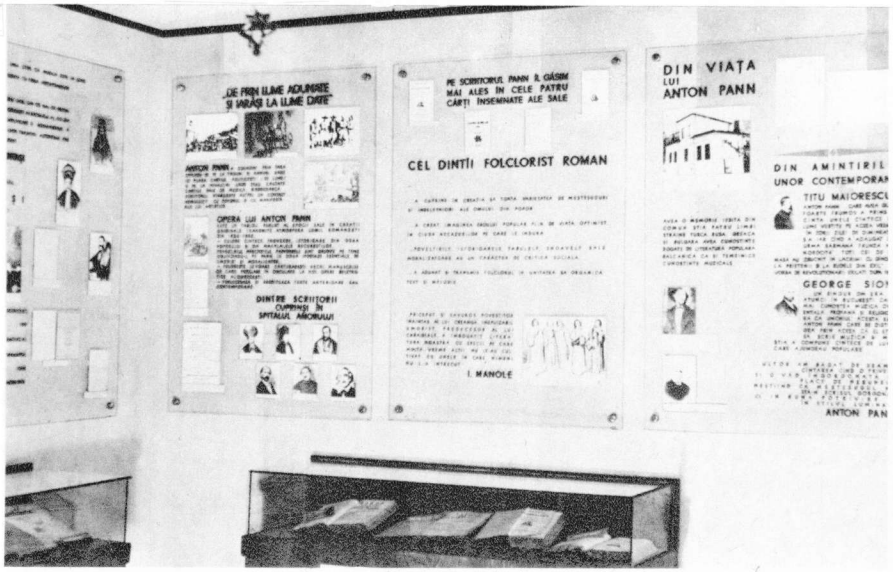

Biserica Buna Vestire din Rîmnicu Vîlcea unde a cîntat în strană Anton Pann

Mănăstirea Dintr-un Lemn, ctitorie din secolul al XVII-lea a marelui vornic Preda Brâncoveanu, unde e chemat Anton Pann să predea cîntările psaltice tinerelor monahii (în prim plan bisericuța din lemn)

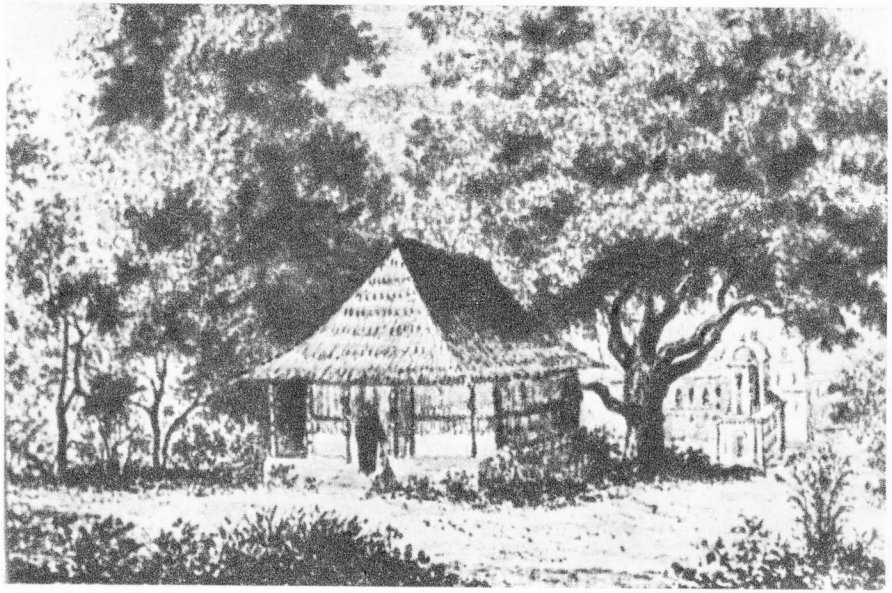

Platonida (pictură în ulei aparținînd colecției muzeului mănăstirii Dintr-un Lemn)

Mănăstirea Surpatele, ctitorie a fraților Buzești, reconstruită de Doamna Brâncoveanului în 1706, pe unde își va fi pierdut adesea pașii Anton Pann

Anica Milcoveanu, a doua soție („nelegiuită") a lui Anton Pann

Tinca Radovici, fiica lui Anton Pann și a Anicăi

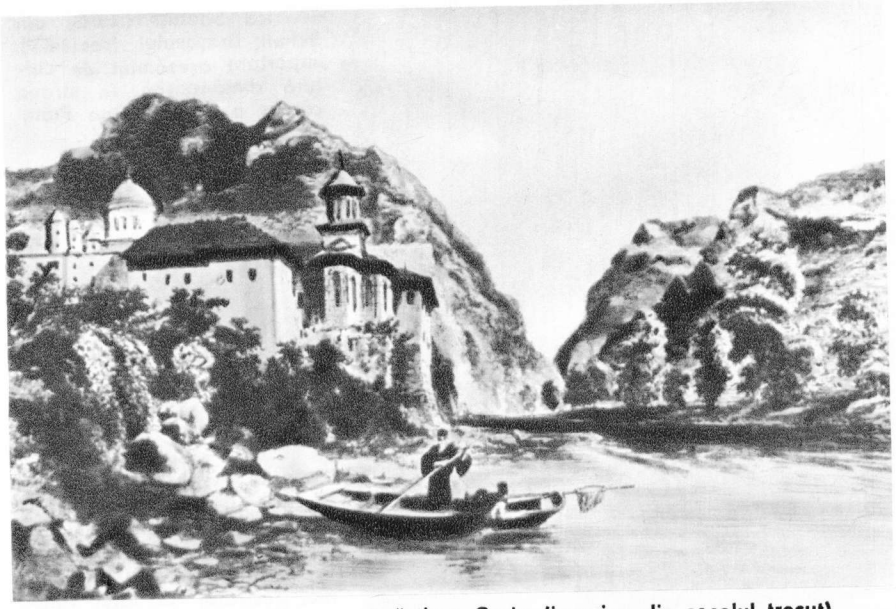

Locuri vizitate de Anton Pann : mănăstirea Cozia (imagine din secolul trecut)

„Cintece de stea" in Bucureștii lui Anton Pann

Biserica Sfintul Nicolae din Șcheii Brașovului (sec. XV), important așezământ de cultură românească, în strana căreia a cîntat Anton Pann

Muzeul bisericii Sfintul Nicolae din Șcheii Brașovului, unde a funcționat prima școală românească din Transilvania, păstrător al unor valoroase vestigii legate de activitatea lui Anton Pann la Brașov

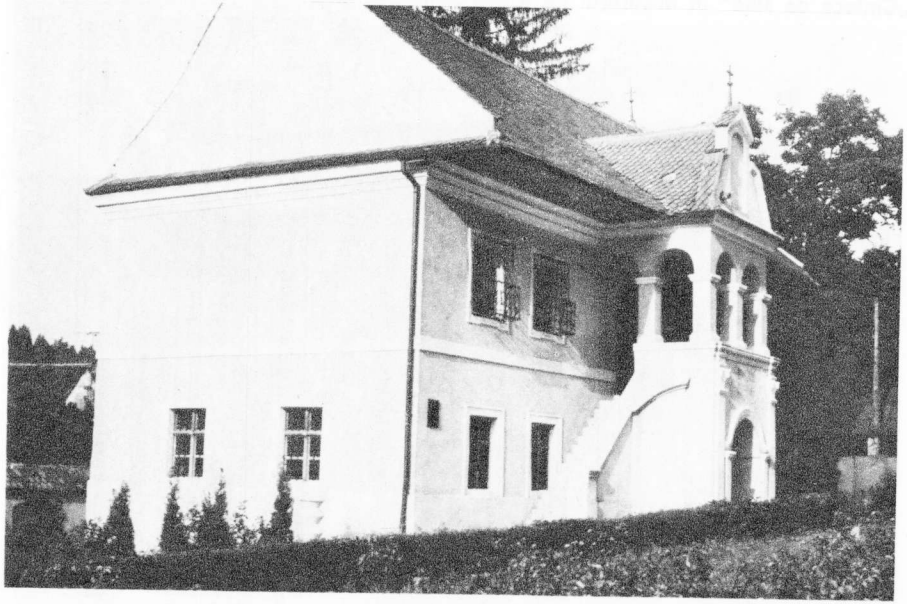

Un admirator al lui Anton Pann : George Sion

Interiorul sălii „Anton Pann" din cadrul muzeului bisericii Sfintul Nicolae din Șchei

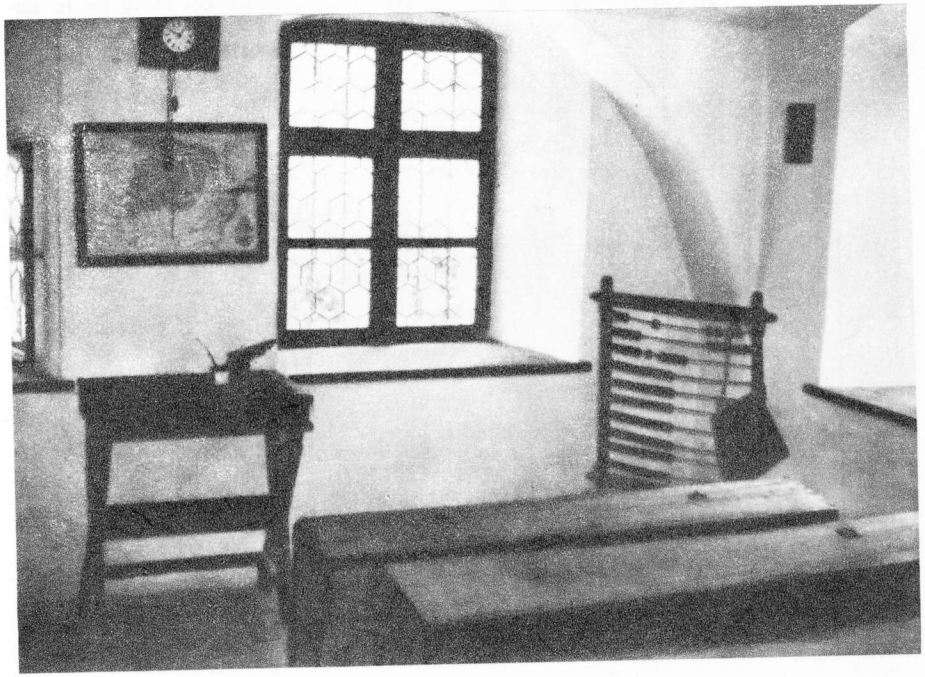

Unul din primii admiratori ai lui Anton Pann : Vasile Alecsandri

Focul cel mare de la București (1847), acuarelă de Mustacoff

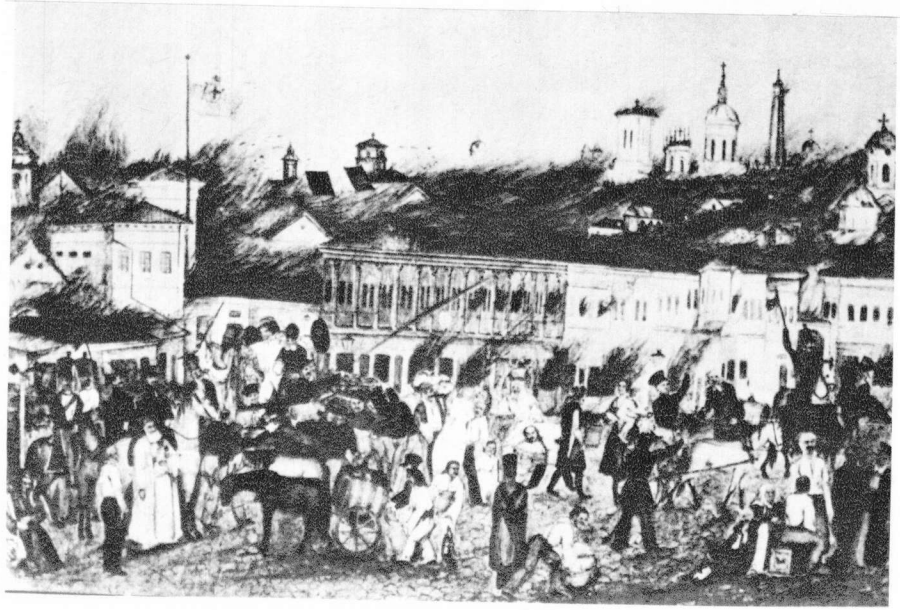

Deşi posterităţii i-a plăcut să-l vadă pe poet în ipostaza bahică, de crai al mahalalelor, acordîndu-şi chitara pe sub balcoanele frumoaselor vremii, improvizînd versuri pentru amorezi şi însufleţind chefurile de pomină ale amicilor de ocazie, Anton Pann trebuie să fi fost un om cumpătat şi la locul lui, vesel şi prietenos, căutînd tovărăşia oamenilor şi disperînd crîncen în orele de dureroasă singurătate. Portretul reprodus mai înainte, schiţat de G. Dem. Teodorescu, ni se pare foarte apropiat de realitate. Dealtminteri, biograful i-a desenat profilul după amintirile celor ce l-au cunoscut şi au trăit în preajma cîntăreţului.

Ni se pare firesc, deci, ca Anton Pann, sătul de viaţa dezordonată care nu i se potrivea şi îi stătea în calea împlinirii ambiţiilor scriitoriceşti, să caute încă o dată virtuţi căsătoriei. El face un scurt bilanţ al celor două experienţe matrimoniale pe care le consideră cu o degajare prost regizată :

„Cunoscut şi ştiut este c-am mai fost căsătorit,
Am ţinut două neveste şi nici una n-a murit.
Una mă lăsă pe mine, pe una o lăsai eu,
De am trăit rău sau bine, să ne ierte Dumnezeu.
Şapte ani trăi cu una şi mereu m-am judecat,
Gîra-mîra totdeauna, dar în sfîrşit am scăpat.
Cu a doua făcui casă şi la al zecilea an
Vrînd să se facă mai grasă, mă urî şi-mi fu duşman.“

Ciudată apare afirmaţia în care susţine că pe a doua soţie „o lăsai eu“, cînd adevărul e bine stabilit de documente. Anton Pann se arată de multe ori contradictoriu (vezi neconcordanţa vîrstelor în cele două versiuni ale Adiatelor), fapt ce-i sporeşte farmecul personalităţii dar nu e de natură să-i încurajeze pe eventualii biografi. O neobosită tentaţie a ludicului îl aduce adesea în lumea de vis a copilăriei. Altfel nu putem interpreta versurile ce urmează, purtînd printre rînduri de frondă o strașnică amărăciune stoică :

„Sărace fuseră toate, săracă şi acum iau.
Cu doar, c-o fi şi cu poate peste mai bine să dau.
Dar însă deloc nu-mi pasă orişicum d-oi nimeri,
Unde o ieşi să iasă, sînt deprins a suferi.
Ca un soldat ce-n războaie mai de multe ori a fost,
N-are frică şi nevoie ca acel recrut şi prost.
Cine n-a umblat cu armă, i-e frică-n mîini să o ia,
În ochi îi e ca o spaimă, îl mănînc cîinii cu ea.
Iar cel învăţat îndată o ia ş-o are de joc,
Se aprinde şi stă gata se intre cu ea în foc ;

Îl vezi cu fruntea semeață peste armați tăbărît,
Pe moarte ori pe viață, nu-i pasă, e hotărît.
Așa și cel ce se-nsoară ș-a tras dansul căsnicesc,
L-a doua ș-a treia oară, frici, spaime nu-l îngrozesc."

Un argument decisiv în favoarea căsătoriilor „disperate" e constatarea că nici celelalte căsnicii cu „iubire multă" nu sînt lipsite de neajunsuri :

„Că unde sînt iubiri multe, sînt și multe-nstricăciuni,
Ca plînsurile la nunte și rîsul la-ngropăciuni."

Concluzia pe care o trage decurge logic din argumentația avocățească, semănînd cu o tiradă caragialeană :

„Cu Dumnezeu înainte, îmi iau inima în dinți,
Mă-nsor, cunună părinte și zică-mi toți că n-am minți."

Ceea ce și făcu la 10 februarie 1840, înfățișîndu-se înaintea altarului cu tînăra de 18 ani Ecaterina, „fiica Niței și a lui Asanache fost vinicer al bătrînului Grădișteanu" (G. Dem. Teodorescu). Fata era orfană și trăia în casa vărului ei mai vîrstnic Simion Stoica, făcîndu-i acestuia gospodăria. În drumurile spre Crucea de Piatră, unde locuia prietenul său apropiat Teodor Sfetescu, Anton Pann o văzuse ades pe Tinca și-i plăcuse („cu ochii după dînsa petrecu Anton Pann zece luni de zile"), dar familia ridică oarecare opoziție, candidatul la însurătoare fiind „mare de corp și de vîrstă" (avea 26 de ani mai mult decît viitoarea mireasă). Pînă la urmă căsătoria se celebră, nășindu-i însuși pitarul Teodor Sfetescu, iar „tînăra" pereche se mută la început la Biserica Albă, unde mirele era prim cîntăreț, după care reveniră în casele din mahalaua Bradu.

Noua viață de însurățel nu-l tulbură pe Anton Pann în preocupările sale. El luă încă o dată drumul Rîmnicului, apoi, dincolo de munți, pe cele ale Sibiului, unde Gheorghe de Clozius îi tipări prima sa carte bisericească, „Sfînta Evanghelie ce să zice în sfînta și luminata zi a Paștilor, la a doua înviere. Culeasă în opt limbi și dată la lumină în zilele obladuirii preaînălțatului nostru prinț Alexandru Dimitrie Ghica cu binecuvîntarea preasfințitului episcop Neofit Rîmnicu". Nu știm motivele ce l-au determinat să-și tipărească Evanghelia în Transilvania, făcînd atîta cale și atîtea cheltuieli suplimentare. Cartea (cap. XX, 19—25 din evanghelia după Ioan) a apărut cu caractere chirilice în limbile „românește, elinește sau grecește, latinește, slavonește și rusește, nemțește, bulgărește, franțozește, turcește". Trebuie să fi muncit mult la transcrierea versetelor pe care s-a străduit să le redea fonetic, pentru mai

buna înțelegere (și pronunțare) de către preoți, mai ales că unele limbi (cum ar fi cea latină sau germană) îi erau străine. Lucrarea e dedicată unui Nicolae Iorgulescu, ce a contribuit băneste (credem) la realizarea tipăriturii, și e precedată de o precuvîntare în care își sfătuiește cititorii să lepede „hîrțoagele cele prescrise de la unii-alții, fiind cu totul pocite și foarte departe de înțeles".

Șansa a făcut ca la sfîrșitul lunii iunie 1840 episcopul de Rîmnic, Neofit, să fie ales în scaunul de Mitropolit al Țării Românești, rămas de șase ani fără arhipăstor. Anton Pann își amintește cu acest prilej de multimea de cărți pe care le „românise" și care așteptau de două decenii pe fundul lăzii să fie „date la lumină" și redactează o scrisoare către înaltul arhiereu în care își dovedește iscusința epistolară și rafinamentul cunoașterii slăbiciunilor celor omenești. După o introducere pe care o mai folosise și în alte locuri, amintind de „țărăniile" lui Creangă („Eu din mica mea copilărie..."), Pann îi enumeră mitropolitului mai toate cărțile de psaltichie traduse de el în decursul anilor, apoi atacă problema cu multă îndrăzneală și aplomb : „Mîhnit peste măsură de strădaniea cea de atîția ani a nu rămînea zădarnică, chibzuisem să merg și să le închin prea sfinții sale Venieamin mitropolitul de la Iași, auzind că cu dragoste primește pe cîți își înfățișează rodul ostenelelor lor. Dar, am judecat iarăși ca, de ce să se fălească Moldova cu aceste cărți, care s-au lucrat în sînul Bucureștiului ? Și așa în lipsa sfințiilor Voastre m-am dus la prea Sfințiea sa părintele Chesarie episcopul Buzăului, cu cărțile împreună și luîndu-le în băgare de seamă m-a povățuit, iarăși, a nu le înstreina din Țara Românească, ci să aștept pînă să va alege arhipăstor Sfintei Mitropolii, cu a căruea ajutor să se poată da la lumină mai lesne.

Acum, dar, din voea Atotputernicului Dumnezeu v-ați ales prea sfințiea Voastră, precum de mult dorea Patriea cu însetare a vedea un asemenea arhipăstor : bun, blînd, milostiv, cucernic și înțelept întru toate ; toți din toate părțile binecuvîntă pre Dumnezeu, că au binevoit a cădea soarta pe prea sfințiea Voastră, rugîndu-l ca să vă îndelunge viața întru sănătate pînă la adînci bătrînețe, spre bucuria tutulor de obște.

De aceia prea Sfințite Stăpîne, ca un mai mic și eu aducînd supusele mele închinăciuni, cu smerenie mă rog celorlalți prea sfinți episcopi și altor persoane, ca să se poată da la lumină mai întîi Docsastarul cu numele prea sfinții voastre spre vrednică pomenire."

Scrisoarea e datată în iunie și poartă următoarea rezoluție a lui Neofit : „Să se însemneze din partea sfintei Mitropolii treizeci eczemplare și pentru sfînta Episcopie a Rîmnicului zece." În chiar anul acela iese de sub teascurile tipografiei pitarului Constandin Pencovici „Noul Doxastar prefăcut în românește după metodul vechi al serd. Dionisie Fotino și dat la lumină pe acest metod nou în zilele obladuirii preaînălțatului nostru prinț Alexandru Ghica cu binecuvîntarea și ajutorul

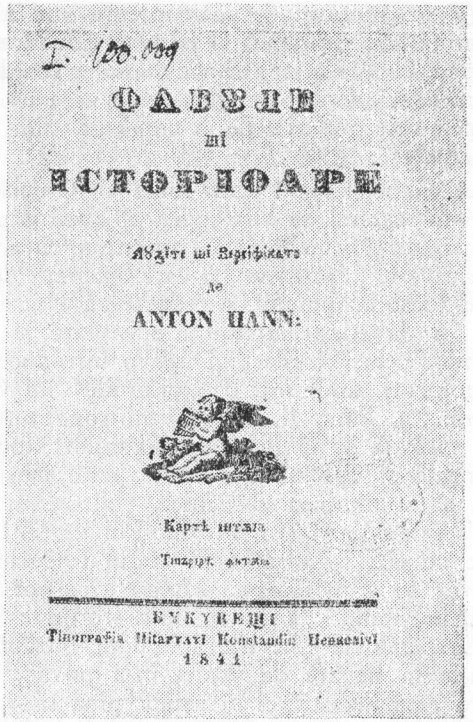

„Fabule şi istorioare auzite şi versificate de Anton Pann“ („tipărirea întîia“)

înaltpreaosfinţitului mitropolit al Ungrovlahii domnul Neofit întru întîiul an al arhipăstoriii sale.“ O mai deplină izbîndă nici nu putea nădăjdui în vremea aceea psaltul. Cu „Doxastarul“ el îşi începe seria tipăririi cărţilor de psaltichie care îl vor ridica, alături de Macarie, decedat cu patru ani înainte, printre cei mai de seamă reformatori şi înnoitori ai muzicii eclesiastice în ţara noastră.

Anul 1841 va înregistra şi apariţia volumului de „Fabule şi istorioare“ (la aceeaşi tipografie a lui Constandin Pancovici), ce va vedea lumina tiparului, probabil, înaintea „Doxastarului“, fiindcă în cuvîntul „Către cititori“ Pann aminteşte printre cărţile ce „şed pe fundul lăzii de vreo douăzeci de ani“ şi „*Doxastarul* dimpreună cu *Triodul şi Pendicostarul*“. Văzînd că osteneala „românirii“ cărţilor de psaltichie e zadarnică, explică poetul în continuare, „m-am apucat a aduna şi a face cîte o carte din cele politiceşti, încet-încet, învăţîndu-mă singur, una ca să-mi treacă de urît şi al doilea socotind ca să trăiesc“. Sinceritatea cu care îşi justifică activitatea literară a dat prilej comentatorilor la ironii,

deşi mărturisirea lui fără ocoluri circumscrie aproape întreaga arie de motivaţie a actului creaţiei. Doar exprimarea genuină ar putea fi amendată pentru echivocul ce-l produc cuvintele „să-mi treacă de urît“ pe care le-ar fi pronunţat şi Vameşul, poetul culorilor nebune de pe malul Senei, fără să-i treacă vreun moment prin minte că ar comite o necuviinţă la adresa Artei.

Orientarea lui Anton Pann spre fabulă e pusă pe seama modei literare a vremii, ce produsese o cantitate abundentă de opere în genul animalier, aparţinînd lui Ţichindeal, Asachi, Săulescu, Mumuleanu, Heliade, Grigore Alexandrescu şi, mai aproape, Alecu Donici. „Pe la 1840—45, explică G. Sion, acest gen de scriere (...) ajunsese à la mode. În toate părţile nu se vorbea decît de fabule. Şcolarii începători se recomandau prin memorizarea fabulelor. Junimea inteligentă de pe băncile şcoalelor ieşea în lume cu o fabulă oarecare.“ Chiar dacă Anton Pann a scris aceste fabule şi istorioare „ca să-şi treacă de urît“ (ceea ce nu e sinonim cu a-şi pierde vremea !), el dovedeşte şi aici aceeaşi siguranţă de povestitor pe care o va aduce la un nivel artistic superior în „Povestea vorbii“ şi „O şezătoare la ţară“. Originalitatea fabulelor şi istorioarelor lui Anton Pann constă nu în subiecte, luate de cele mai multe ori din surse străine, ci în adaptarea lor la structurile sociale şi psihice ale poporului în mijlocul căruia a trăit şi creat. „Arta lui Anton Pann, arată Ion Rotaru, stă (...) în puterea de observaţie a caracterelor şi a mediilor, lumea mahalalelor bucureştene de pe la 1810—1850, negustorimea, isnafii, dăscălimea măruntă, meseriaşii de tot felul, geambaşii, chefliii, bărbaţii înşelaţi, muierile cele rele, babele clevetitoare, costume pestriţe, pitoreşti, un spaţiu de întîlnire a ţăranului cu tîrgoveţul, a lumii de la Dunăre, chiar din Balcani şi din Arhipelag, de ciobanii coborîţi cu oile de la munte cu produsele muncii lor, pe care le vindeau liber la pieţe, cu zapciii, ţiganii ursari, căldărarii, cu zgomotul bîlciurilor, unde tipograful îşi desfăcea marfa lui, cea mai trainică din cîte au fost atunci.“

Deosebirea dintre snoavă şi fabulă, la Anton Pann, e pulverizată. Poetul e în privinţa aceasta un nonconformist, nu „genurile literare“ îl interesează, ci pasiunea de a povesti, dezlănţuită, desfăşurată pe spaţii largi, cu o rară limbuţie şi o nesecată poftă de a amuza. Iată o istorioară al cărei tîlc îşi găseşte rădăcinile în străvechea înţelepciune populară :

„O văduvă oarecînd
Un mic copilaş avînd
A luat iarăşi bărbat,
Văduv şi el c-un băiat,
Crescînd ea p-aceşti copii
Tocma ca pe nişte fii.
Ş-într-o zi pîine tăind,
La amîndoi împărţind,

Întinse la al său, dînd
Un codru bun şi zicînd :
— Na, mojic şi mascara,
Doar te vei sătura,
Aoleo ! mult eşti urît !
Mucos şi posomorît !
Apoi celuilalt a-ntins
O felioară ş-a zis :
— Na, ţie, dragul meu fiu,
Să-ţi dea mama, cilibiu,
Pupa-te-aş, mult eşti frumos,
Curăţel şi drăgăstos.
Iar el a zis către ea,
Pe cînd aşa-l mîngîia :
— Mamă ! aş fi vrut şi eu
Să fiu ca şi frate-meu,
Mojic, urît, cum ziceai,
Şi codru mare să-mi dai.“

Alte povestiri cu subiect „lumesc“ prevestesc prin calitatea umorului cele mai bune snoave din „Povestea vorbii“ :

„Unul plecînd din oraş
A tras în sat la sălaş,
Unde văzu o mătuşe
Ş-o fată mare la uşe.
Baba pe tînăr văzînd
Îl cercetă întrebînd :
— Mamă ! la oraş ce este ?
Ai să ne spui vreo veste ?
Iar el cam bufon fiind
Îi răspunse ei glumind :
— S-a dat poruncă domnească
Ca să se căsătorească
Fetele luînd uncheaş
Şi babele flăcăiaş.
Cum auzi fata mare :
— Dec ! a răspuns cu mirare.
— Ba nici un dec, fata mea,
Zise baba către ea.
Că domnia ce vrea face,
Nu te întreabă de-ţi place.“

„Acest derizoriu *partimen*, notează Eugen Simion, are o ironie foarte fină. Pann dovedeşte sensibilitate la grotescul psihologiilor senile.“

Cîteva dintre snoavele lui Anton Pann au fost republicate de Caragiale în „Claponul“ (de pildă, „Beţivul şi fiul său“, în numărul inaugural). Marele nostru scriitor a intuit în „finul Pepelei“ nu numai un excepţional narator, dar şi un precursor al hazului enorm şi buf. Cu Anton Pann intră în conştiinţa literaturii noastre culte rîsul, adus prin mii de capilare din rănile adînci şi neştiute ale poporului.

Profesorul de muzichie

însemnare a lui Anton Pann pe manuscrisul de muzică eclesiastică păstrat la schitul Surpatele, făcută în anul în care își lega existența de tînăra Ecaterina, ar ridica probleme de interpretare oricărui cercetător al vieții scriitorului. Iată textul :

„Văzînd că pentru mine s-au dus zilele line pui mîna p-a mea frunte și caut un mormînt.

De zilele-mi trecute din veacul fericire.
Din veacul meu de aur, din sfîntul meu amor.
Idei au rămas numai precum o nălucire,
Rămîne dimineața din visul care sbor."

Apoi, mai jos : „Acest ermos Kalofonicon este alcătuirea mea D. Anton Pann 1840."

Este posibil ca „ermosul" să nu-i aparțină lui Anton Pann, așa cum susține, ci să fie numai o „transcriere" a unor versuri circulînd prin epocă, dar inserarea lui între un polileu („Cuvînt bun, adică polileu ce se cîntă la praznicile prea Sfintei Născătoarei de Dumnezeu alcătuit de Anton Pann") și alte cîteva „irmoase calofonice" pare ciudată. El ne transmite un fior de dincolo de timp, dezvăluind lumini secrete ce conturează o imagine cu totul alta decît cea obștește acceptată, a petrecăreților ce-și cîntă ofurile pe strunele duioase ale chitarei.

Tinca, noua lui soție, trebuie să fi fost o femeie cu scaun la cap, posedînd un temeinic instinct al adaptabilității. Pentru ea, tînără orfană săracă, psaltul reprezenta condiția superioară a respectabilității și chiar a „boieriei". Și într-un fel avea dreptate. Cîntăreții se numărau pe atunci printre puținii „cărturari" ai vremii, fiind considerați în tagma intelectualității. Cuvinte pertinente despre ei ne spune I. Breazu, refe-

rindu-se la sursele de inspirație ale poetului : „Anton Pann e prototipul psaltilor, care multă vreme au făcut parte dintre puținii știutori de carte ai satelor, și chiar cînd nu știau carte erau «înțelepții» satelor, rapsozii și sfătoșii lor. Ei cîntă nu numai la biserică, ci și la nunți, înmormîntări și alte împrejurări festive (...) Dascălii de biserică, psaltii, au fost marii fermenți ai literaturii noastre populare, iar rolul lor n-a fost stabilit încă de cercetătorii noștri (...) Anton Pann a învățat multă literatură populară din contactul îndelung cu acești psalți și preoți. Prin aceste profesiuni (de profesor și psalt) el a fost în contact permanent cu psaltii și preoții nu numai din București, ci din toată țara, căci pentru a-și desface cărțile, el călătorește mereu, făcînd popasuri dese pe la mănăstiri, pe la hramuri. Anton Pann (...) este el însuși un reprezentant tipic al psaltilor știutori de carte care existau pe atunci, în mijlocul poporului nostru, de care ei nu se deosebeau dealtfel prin nimic."

Anton Pann a fost întotdeauna mîndru de profesiunea sa, socotind-o echivalentă valoric (dacă nu superioară) aceleia a cîntăreților din teatre. Muzica e, în concepția lui, o știință și presupune, deci, studii temeinice, nu numai talent : „Desăvîrșirea unui muzic, arată el, nu o poate cunoaște decît iarăși un muzic desăvîrșit într-această știință, lucrarea-i însă se poate judeca de oricare ce cunoaște gramatica, adică din glăsuirea propozițiilor cu păzirea tonurilor ultime, penultime și andipenultime, cum și de cel ce cunoaște ritorica i să pot judeca suișurile, pogorîșurile, răpaosele ș.cl."

Această „respectabilitate" a „muzicului" o impresionează (cel puțin în primii ani de căsnicie) pe tînăra femeie, care își înțelege rosturile și își va trata bărbatul după demnitatea la care ea însăși îl ridică.

Pe de altă parte, poetul, ale cărui disponibilități afective se dovedesc neistovite, e tandru și atent cu Tinca. El îi consacră chiar versuri cu acrostih, după mai vechiul obicei, versuri ce și-au pierdut însă înaripărea și prospețimea celor destinate cu cîțiva ani înainte Anicăi :

„Tinerețe
frumusețe
și-alte daruri, cîte sînt
Isteciune
'nțelepciune
la tine-s. Într-un cuvînt.
Numai una
ai cununa
firei toate pre pămînt ;
Căci oricare
spre-ndreptare
te-arată cu jurămînt :

Altă fire
cu-mplinire
a fi nu-i de crezămînt.“

Din păcate, vechea patimă a zuliei, care se va fi întărit după convieţuirea cu Anica, pricepută în rafinatele jocuri ale dragostei, îl împinge pe psalt să ia măsuri extreme : „În gelosia lui, mergea pînă a-şi închide femeia în casă, cu lacătul la uşă“, ne asigură G. Dem. Teodorescu. Întîlnim în „Povestea Vorbii“ nenumărate cuvinte de duh despre zulie şi despre „urmările“ cele rele ale femeilor, pe care scriitorul le caligrafiază pe hîrtie cu seninătatea creatorului desprins de contingent :

„Aşa şi nu să poate
Lînoasă şi lăptoasă şi grasă,
Să vie şi devreme acasă.
Că
Ceea ce săvîrşeşte femeia, nimenea nu poate săvîrşi.
Nu crede, bărbate, ce vezi cu ochii, ci crede ce-ţi spui eu.
Muierea
Îţi judecă pe dracul şi ţi-l scoate şi dator
Că
Cine e mursicat de şarpe se păzeşte şi de şopîrlă
Însă
Bărbatul temător îşi învaţă nevasta curvă
Şi stăpînul scump, sluga hoaţă
Că
Şi curvele poartă rochi,
Dar le cunoşti după ochi
Ş-apoi
Cea din toate mai vestită
Cere să-i zică cinstită
Dar
Căţeaua pînă nu pleacă prin mahala,
Cîinii nu latră după ea
Şi atunci
Decît să-şi păzească cineva nevasta, mai bine crîngul de iepuri
Că ea e
Ca pisica, sapă şi învelește
Însă
Dumnezeu nu sparge două case
Dar tu copilul meu
Să-ţi iei nevastă de casă,
Nici urîtă, nici frumoasă

Că
N-o să o pui cadră-n perete.
Nici
N-o să o atîrni cercel la ureche
Nici
N-o să o scoţi în tîrg la vînzare
Ci
Ia-ţi nevastă săracă ca să-ţi zică : fă ce ştii tu.“

Neveste sărace a avut Anton Pann de fiecare dată, fără să tragă cine ştie ce foloase de pe urma acestei împrejurări. Acum, însă, se pare că norocul i-a ţinut calea, fiindcă Tinca se dovedeşte „şi lînoasă şi devreme acasă“, convieţuirea cu ea nemaiaducîndu-i obişnuitele certuri şi neplăceri. Dovadă e „Adiata“ din 1849 în care Anton Pann, făcînd un bilanţ al primilor nouă ani de căsnicie, îi închină Tincăi cuvinte de mare laudă :

„Tovaroş la orice trudă
Numai soţia mi-a fost

Ea a suferit necazuri,
Ea la boale m-a cătat,
Şi ale lumii talazuri
Dimpreună le-a luptat.

Întru toate cu dreptate
S-a purtat cît a trăit,
De nelegiuite fapte
În viaţă s-a păzit.

La momelele streine
Inima-i nu s-a supus,
Sicret n-a ţinut în sine,
Îndată orice mi-a spus.

Mă asculta cît se poate,
Din cuvîntu-mi nu ieşea,
Se supunea întru toate,
După voinţa-mi pîşea.

Căci dragoste unde este
Şi unde se înţeleg,
Unindu-se cu aceste
Doi se fac un trup întreg.

Ş-aşa cu iconomie,
Neavînd nici ea, nici eu,
Trăim între sărăcie
Ş-între cum vrea Dumnezeu.“

Se pot deduce din versurile de mai sus însuşirile soţiei ideale, aşa cum apar în concepţia lui Anton Pann : sinceritate absolută, credinţă, dragoste, tovărăşie la trudă, purtare cuviincioasă, supuşenie, refuzul „momelelor streine“, cumpătare şi măsură faţă de tentaţiile materiale ale vieţii. Un buchet de virtuţi greu de înmănuncheat într-una şi aceeaşi femeie, mai ales cînd aceasta era cu 26 de ani mai tînără decît el.

După 1841, începe pentru Anton Pann o perioadă de oarecare linişte, în care îşi poate consacra timpul scrisului, precum şi peregrinărilor prin ţară pentru vînzarea cărţilor de psaltichie sau pentru găsirea de noi „prenumeranţi“ în vederea viitoarelor tipărituri. Drumurile cele mai bătute au fost ale Munteniei, dar mai ales ale ţinutului de dincolo de Olt, poetul neocolind însă nici mănăstirile Moldovei (în privinţa cărora avem o mărturie proprie), fără să ştim anume cărările spre care se va fi îndreptat. La Iaşi a fost neîndoielnic, dovadă fiind scrisoarea amintită către Neofit în care îşi denunţa intenţiile de a preda spre publicare lucrările de muzichie ierarhului de la Moldova (frumoasă „lucrătură“ diplomatică !). De asemenea, trebuie să fi umblat şi pe potecile de munte ale Neamţului, unde putea afla, ca şi în Vîlcea, bogate mănăstiri şi cititori interesaţi de scrierile sale.

În timpul liber, cîntăreţul alegea popasuri răcoroase în afara Bucureştilor, căutînd prilej de vorbă şi de veselie împreună cu vreun prieten. O astfel de împrejurare ne relatează G. Dem. Teodorescu, cu intenţia de a dovedi capacitatea de improvizaţie a poetului : „Plecînd cu intimu-i amic, răposatul Tudorache Sfetescu, la o vie de lîngă Greaca, aproape de Olteniţa, se opresc la Valea-Dragului spre a mînca din gustoşii raci, renumiţi în partea locului. Pe cînd şedeau la masă, Anton Pann vede mai multe fete din sat şi, impresionat de rara frumuseţe a uneia din ele, imediat compuse versurile şi melodia cunoscutei esortaţiuni erotice :

Tînără copilă, dragă,
Iubeşte pînă eşti fragă.

După cîţiva ani, acelaşi amic se pomeneşte cu dascălul bisericii Olteni aducîndu-i un crap enorm, însoţit de următoarele versuri (ca alocuţiune din partea peştelui), care nu numai că ne arată felul petrecerilor din acea epocă, dar sînt şi inedite (...) :

Domnule Sfetescu !
Priimeşte-mă cu cinste,
ca cel ce viu mai nainte,

şi în pivniţă mă pune ;
însă nimului nu spune,
pînă vor veni la tine
cei ce m-au trimis pe mine,
zicînd că le este vorbă
să se adune mulţi, ciorbă,
şi să petreacă împreună
făcîndu-şi inimă bună ;
să cîntăm, să facem hazuri
şi să uităm de necazuri
că un minut cu dulceaţă
mult plăteşte în viiaţă.
Eu sînt tocmai de la baltă ;
ia-mă dar în mîini şi saltă,
iar, de vei să tragem danţul,
vom da la lăutari sfanţul.
Cel ce mă trimite este
Anton Pann
1842, mai 13“

În continuare ni se oferă următoarea întîmplare, probînd, de asemenea, puterea de absorbţie, de către poet, a „zicerilor“ auzite întîmplător în drumurile sale : „Într-o zi, eşind cu d-lu Tudorache Sfetescu de la răposatul arhiereu Calist — renumitul colţ zis «la Mişu» (unde strada Decebal taie calea Moşilor) — trecu, după apusul soarelui, prin curtea bisericii Sfîntu-Gheorghe-vechi şi, auzind glasul unei preotese, care zicea servitoarei «aşterne, să ne culcăm», imediat compuse spiritualele versuri cu acest refren, inserate sub no. XXII în adausul tomului V din Erotocrit la pagina 138.“

Această epocă de seninătate şi echilibru sufletesc, de muncă ostenitoare dar şi de agreabile petreceri cîmpeneşti cu prietenii, este răstimpul în care a elaborat o mare parte din opera ce-i va aduce nemurirea, „Povestea vorbii“. Poate că nici unei alte perioade a vieţii sale nu i se potrivesc mai bine versurile închinate omagial în anul 1904 de Şt. O. Iosif :

„Psalt înţelept, comoară nesecată
De basme bătrîneşti şi vechi zicale,
Rapsod glumeţ, iubit de mahalale
Cari răsunau de cîntece odată.

Ce-mi pasă dacă critici de azi cată
În versul tău greşeli gramaticale :
Eu te slăvesc de dragul muzei tale,
Apusă azi cu lumea ei uitată.

Te văd blajin, muncind cu greu, iar seara
Stai în cerdac, îţi acordezi ghitara,
Cîntînd vreun psalm, vreo doină, mici balade...

De prin vecini, pîndiau pe la ferestre,
Oftînd în taină, tinere neveste
Şi pe furiş îţi aruncau ochiade..."

Anul 1842 avea să fie norocos pentru Anton Pann. La cîteva luni de la apariţia „Noului Doxastar", enoriaşii bisericii Curtea Veche se plîng mitropolitului că deşi sfîntul lăcaş avea venituri considerabile, provenind atît de la Vistierie cît şi din chirii şi embaticuri, totuşi el „se află în multe feluri neîngrijit şi mai cu seamă pătimeşte de cîntăreţ, neavînd mai totdeauna cine a întocmi armonia şi tipicul, după cum Sfinţii Părinţi au aşezat". În consecinţă, ei îl roagă pe înaltul arhiereu să poruncească „a se face cuviincioasa punere la cale pentru împlinirea dorinţei" lor. Preţuind activitatea lui Anton Pann pe tărîmul „românirii" melodiilor psaltice, Neofit dispune transferarea acestuia de la biserica Albă la Curtea Veche, angajîndu-l ca protopsalt cu o remuneraţie de 2000 lei anual (după Gh. I. Moisescu).

Tot în acelaşi an se întîmplă să moară vestitul dascăl Chiosea („Unghiurliu şi Chiosea-fiul au fost cei mai mari cîntăreţi ai bisericilor din Bucureşti" — Ion Ghica), ce deţinea postul de profesor de muzică al seminarului Mitropoliei. Anton Pann, care de multă vreme nu mai predase „cîntările bisericeşti" la şcoală, întocmeşte o cerere către înaltul arhiereu, cu data de 26 iunie 1842, solicitîndu-i postul vacant, dar neuitînd să-i amintească de leafă, „potrivită cu cheltuiala acestui oraş mare" : „Înalt Preaosfinţite Stăpîne, Eu din mica mea copilărie avînd aplecare asupra cîntărilor bisericeşti, cu osîrdie am urmat la meşteşugul musichii şi am izbutit atît în metodul cel vechi, cît şi în cel nou, cum şi multe cărţi am alcătuit şi am lucrat în limba Patriei. Dar, din nenorocire, prea cu strîmtoare mă chivernisesc cu acest meşteşug, după cheltuielile cele grele din zioa de astăzi şi după mica leafă ce se plăteşte cîntăreţilor. Şi de multe ori m-am căit cu lacrămi de această epanghelmă, fiind silit a alerga după alte spiculaţii spre chivernisirea vieţii. Dar însă, văzînd că neamul cîntăreţilor s-au stins cu totul, fiind mustrat şi de sfînta Evanghelie, ca să nu îngrop talantul în pămînt, alerg la mila Înalt Prea Sfinţii Voastre şi vă rog cu umilinţă ca să binevoiţi a mă număra în locul cel vacant al răposatului Constandin Chiosa, fostul profesor de cîntări al seminarului Sfintei Mitropolii. Deşi seminarul nu este început încă, dar neapărat face trebuinţă de a mă pregăti din vreme cu lecţii înlesnitoare asupra învăţăturii acestui metod, după ştiinţa cea mai perfectă ce să cuvine a avea un profesor (la) acest seminar. Şi să nu-mi fie

a mă lăuda (după cuvîntul Apostolului Pavel), vrednicia mi să va cunoaşte la intrarea lucrării în seminar. Numai Înalt Preaosfinţite Stăpîne, să mi se orînduiască o leafă potrivită cu cheltuielile acestui oraş mare, ca să nu fiu ocupat de griji şi să fiu silit a alerga după alte spiculaţii din afară, la vreme de neajungere."

Micul „şantaj" cu „spiculaţiile" (care ascundea de fapt o tristă realitate) ne sugerează relaţiile de apropiere ale lui Pann cu înaltul prelat. Acesta pune următoarea rezoluţie : „Priimită cererea şi i să va face carte de orînduire, iar osebit să va da şi în cunoştinţă ecl. ca să îngrijească a paradosi la copiii din Sfînta Mitropolie pînă la deschiderea seminarului."

Deşi situaţia materială a cîntăreţului pare asigurată (e remunerat ca dascăl cu 200 de lei pe lună), lucrurile nu se prezintă atît de înfloritor. După instalarea sa în postul de profesor de muzichie la seminar, un an întreg nu primeşte nici un ban, întrucît „părintele iconomul Sfintei Mitropolii" îi poprise leafa pe temeiul că Mitropolia avansase pitarului Constandin Pencovici o sută de galbeni pentru acoperirea datoriei cîntăreţului făcută cu tipărirea „Doxastarului", şi tot în contul acestei lucrări îi mai dăduse 40 de galbeni, sechestrîndu-i-se în schimb 800 de exemplare din cartea amintită. „De aceea, se plînge Anton Pann într-o altă jalbă către Neofit din 8 iunie 1843, cu umilinţă rog îndurările Înalt Preaosfinţii Voastre ca să vă milostiviţi a da voe a mi să răspunde leafa, că cu mare lipsă şi neajungere trăiesc, amărîndu-mă în toate zilele de datorii.

Iar Docsastarele, ca unele ce sînt trebuincioase seminarelor, să vor opri dintr-însele pentru datoriea ce s-au plătit la Tipografie şi celelalte să mi să dea înapoi, fiindcă omul are şi moarte şi vieaţă şi trebuie să fie descurcate toate lucrurile sale."

Neofit hotărăşte să se oprească 200 de exemplare pentru trebuinţele Mitropoliei, la preţul de 32 lei unul, „iar celelalte să se întoarcă înapoi. Şi dintr-acei bani va scădea patruzeci galbeni ce i s-au dat cu două porunci ale noastre, precum şi banii ce va fi dat iconomia la tipografie".

Rezoluţia mitropolitului nu va fi fost întru totul respectată, fiindcă după numai douăzeci de zile Anton Pann revine cu o cerere, de rîndul acesta adresată „cinstitului Inspector şi profesorul Seminarului Sfintei Mitropolii", în care solicită să i se „slobozească leafa" pe lunile de cînd a fost orînduit profesor, iar „pentru suta de galbeni ce s-au dat la tipografie, sau să se oprească din Doxastare pentru trebuinţa seminarelor, sau să se ţină din leafa mea pe toată luna cîte lei o sută şi Doxastarele să mi se slobozească, ca să le petrec pe unde voi putea, că din pricina acestor cărţi am ajuns în atîta lipsă, încît nu mai am nici pîinea de toate zilele, osebit din împrumuturile ce am luat de la unii alţii şi mă strîmtorează să plătesc".

În urma acestei intervenţii, „dosarul" Doxastarelor a fost închis. Poetul ajunsese la limita răbdării. Dificultăţile materiale, însă, au continuat, fiindcă Anton Pann avea în perioada aceea mari cheltuieli cu instalarea tipografiei proprii, de care nu aminteşte în scrisori, pentru a nu-şi închide drumurile de acces spre milostenia arhiereului. Un nou necaz îl vizitează la începutul anului 1844. Fiind orînduit eclesiarh la „Curtea Veche" arhimandritul rus Visarion, „care se străduia să introducă în biserica noastră, ajutat de stăpînire, muzica vocală sau corală", au apărut fireşti neînţelegeri între „conducătorul corului vocal şi Anton Pann, cîntăreţul de psaltichie de la strană (...) Ca de obicei, s-a întîmplat ca Visarion, care era în spiritul vremii un înnoitor, să-l înlăture prin aprilie 1844 din slujba stranei pe învechitul Anton Pann" (Gh. I. Moisescu).

Rămas numai cu leafa neîndestulătoare de profesor, Anton Pann înaintează o cerere către Mitropolie, sperînd să i se rezolve situaţia dificilă în care se afla. Iată cuprinsul cererii, căreia însă nu i se dă curs : „Înalt Preaosfinţite Stăpîne, Pătruns sînt de recunoştinţă pentru toate facerile de bine care aţi revărsat asupra mea, şi cu rîvnă înflăcărată îmi păzesc datoriile profesiei mele ; zioa şi noaptea mă ocupez de tălmăcirea cîntărilor ce trebuiesc predate în seminar şi mă silesc cu toate puterile mele de a mă arăta vrednic la slujba care sînt chemat. Şi într-aceasta tocma cînd mă luptam cu neajungerea lefii, cînd cu iconomia şi cu strîmtoarea mă ţineam de civilizaţia celor de o treaptă cu mine, fără a osebi cea mai mică părticică pentru o vîrstă neputincioasă, pentru o boală şi pentru o vreme împotrivitoare, şi cînd cu nădejdea mă mîngîiam de un viitor mai bun, atunci mă pomenesc depărtat de la biserică prin eclesiarhul cel nou al Curţii-Vechi, cu cuvînt că această domnească biserică nu mai are trebuinţa de cîntăreţi cu ştiinţă. Şi acum cînd trebuie să plătesc chiria casii lei 1000, pe an, cînd slugile îşi cer simbriile jumătăţii de an, şi cînd nici o biserică nu se află vacantă, atunci sînt depărtat de biserică, atunci pătimesc lipsă şi neajungere la neapăratele cheltuieli ale familiei mele. De aceia cu umilinţă mă rog Înalt Preosfinţiei Voastre, ca să vă milostiviţi asupra-mi or cum veţi găsi de cuviinţă."

Este posibil ca Neofit să se fi sastisit de desele petiţii ale dascălului, sau pur şi simplu să nu-i fi găsit un post vacant în strană. Din textul cererii vedem că psaltul, deşi lupta cu „neajungerea lefii" şi „cu strîmtoarea", locuia într-o casă înstărită, fiindcă plătea chirie mare, ba mai avea şi slugi, fapt ce-l va fi rîvnit cu ani în urmă Anica, pe vremea cînd fugea de acasă cu o slujnică „de la vecini", care furase „o păreche de cercei". De asemenea, simţim sub foşnetul cuvintelor orgoliul noii demnităţi la care ajunsese cîntăreţul, ce-şi va semna de acum înainte operele cu titulatura „profesorul de muzică bisericească la Seminarul sfintei Mitropolii". Condiţia nouă, de profesor, îl obligă pe Pann să fie în ton cu „lumea bună", adică „să se ţină de civilizaţie", „neapărata trebuinţă" impunîndu-i să frecventeze vara băile, aşa cum observăm din cererea înaintată „inspectorului" seminarului (în fapt, conducătorul instituţiei) la 6 iulie 1844 : „Fiindcă acum în vremea vacanţii neapărata trebuinţă cere de a mă duce cu familia la apele minerale din lăuntrul Principatului (probabil, tot în Vîlcea), rog ca împreună cu binecuvîntarea Preaosfinţitului Mitropolit al nostru şi milostiv Stăpîn, de a mi să slobozi leafa pe două luni iulie şi august spre înlesnirea mergerii şi întoarcerii."

Vremurile sînt totuşi grele, iar leafa devine tot mai neîndestulătoare pentru Anton Pann din cauza cheltuielilor făcute cu tipografia. Două scrisori din anul 1845, una adresată mitropolitului, iar cealaltă serdarului Iordache Zosima, şeful cancelariei mitropoliei, ne dau imaginea strîmtorii prin care trece profesorul de muzichie în această perioadă : „Înalt Prea Sfinţite Stăpîne, V-am făcut arătare că sînt depărtat de la biserica Curţii-Vechi încă de la trecutul lui aprilie, cînd toate bisericile erau şi sînt coprinse de cîntăreţi. V-am făcut cunoscut toate neajunsurile mele, m-am plîns că trăiesc în cea mai mare strînsoare şi am cerut îndurare şi ajutorul Înalt Prea Sfinţii Voastre, pentru care nu sînt la deznădăjduire de milostivirea-vă cea părintească, precum şi pînă acum am fost miluit şi ajutat la toate plîngerile mele. Dar neapăratele cheltuieli pentru ţinerea vieţii îmi biruiesc răbdarea şi îmi dau silуire spre a vă aduce aminte iarăşi că leafa ce mi se dă de la seminar este foarte mică şi nepotrivită cu ostenelile unui profesor ce se sileşte la datoriile sale cu rîvnă înflăcărată ca să se arate vrednic pentru slujba care este chemat, care încă şi patru sute lei ar fi fost puţină pe lună (...) ca şi cînd cîntăreţul nu are aceleaşi ostenele şi nu-şi oboseşte pieptul la predarea şi cîntarea lecţiilor ; şi ca şi cînd cîntăreţul nu mănîncă, nu trăieşte în civilizaţie şi ca şi cînd el e dă abănos, nu poartă trup şi slăbiciune, nu este supus boalelor şi nu trebuie să-i prisosească cît de puţin din venitul său pentru bătrîneţe şi alte întîmplări. Acestea, Înalt Prea Sfinţite Stăpîne, trebuie să le gîndească tot omul, că dacă acum, cînd sînt în starea puterii, adesea mi se întîmplă boale şi neputinţe din osteneli şi mă aflu dator unui şi altui cu împrumutul, cu cît mai vîrtos, la o bătrîneţe, care nu mai este departe. De aceia, cu umilinţă rog îndurarea Înalt Prea Sfinţii Voastre ca să vă milostiviţi de a-mi mări leafa, cum şi pe lîngă cei mulţi care priimesc mertic, ca să mi se slobozească şi mie mîngîierea aceasta de care şi profesorii din Eparhii nu sînt lipsiţi."

Scrisoarea lui Pann, dincolo de cuvintele smerite şi umilinţele protocolare, ascunde indignarea pentru „marea strînsoare" în care trăieşte, depăşind în unele locuri condescendenţa cuvenită înaltului prelat care, deşi l-a ajutat în dese rînduri cu mult folos, îl tratează deosebit faţă de ceilalţi profesori ai seminarului, din cinul preoţesc (ce se bucură de mertic !).

Serdarului Zosima, poetul îi destăinuiește pe față toate suferințele, lepădînd haina de ipocrită politețe : „Cocoane Iordache, cu plîngere vă arăt că mă aflu cu totul în deznădăjduire. Iarna m-a apucat fără nici o pregătire de lemne, de îmbrăcăminte și fără nici unele, că cu două sute de lei pe lună ce poci face mai întîi ? Chiria casii este opt sute pe an (cu un an înainte declara mitropolitului chiria de 1000 lei pe an !), o slujnică și o slugă șase sute pe an ; ce îmi mai rămîne ? O mie de lei. Cu aceasta pe mine să mă îmbrac, ori familia ? Lemne de iarnă să-mi cumpăr, ori de hrana vieții să îngrijesc ? Vă rog să judece înțelepciunea dumneavoastră.

Dumneavoastră știți cîte perechi de cizme să rup cu mergerea mea cea de toate zilele la seminar ; știți că fără gheroc, fără iberoc, fără blană și altele nu poci să fiu, că trebuie să înghet și să-mi răpui viața fără de vreme, care toate acestea se fac cu bani. Știți scumpetea postavului și a cusutului. Dar familia mea nu trebuie îmbrăcată ? Nu trebuie să trăim între oameni ? Nu trebuie să mîncăm ?

Socotesc că n-ar fi cu cuviință ca un profesor să umble trențăros sau într-o haină de rînd îmbrăcat, să trăiască ca un ticălos și ca un necivilizat. Osebit de aceasta, eu nu muncesc ca ceilalți profesori ? Nu îmi rup pieptul ? Nu amețesc ? Eu nu zavistuiesc că ceilalți profesori au cîte un clas și eu două clasuri ; eu nu pizmuesc că lecțiile mele sînt mai grele la predat ; eu nu pîrăsc că ceilalți să iconomisesc pe lîngă seminar mai bine decît mine, ci mă plîng că numai eu sînt nesocotit și profesia mea nebăgată în seamă și arăt că nu-mi ajunge să trăiesc.

De aceia, vă rog că dacă nu să poate mări leafa mea în alt chip, fiind hotărîtă ca să se dea numai două sute lei pe lună, cu destulă nedreptate, încai să mi se adauge pentru clasul al doilea, că alta este cînd intră douăzeci seminariști deodată, și alta e cînd intră în două rînduri. Leafa mea este orînduită pentru un clas și acum fac două clasuri, fiind unii înaintați și alții începători. Arătați, vă rog, plîngerea mea Milostivului nostru Stăpîn, că îndurat este și toate îi sînt în putință. Nu uitați însă și pentru mertic a-i aduce aminte și vă veți face pomenire."

Din scrisoare, una dintre cele mai inspirate pagini ce ne-au rămas de la Anton Pann, aflăm că acesta avea două slugi (pesemne, una lucrînd în tipografie), că banii abia îi ajung ca să trăiască „onorabil", dar în primul rînd se desprinde demnitatea profesorului de a se arăta în lume la înălțimea rangului pe care-l dobîndise în societate. Între cîntărețul care părăsea Rîmnicul în anul 1837, sărac și singur, purtînd cu el un sac cu cărți, și profesorul de muzichie din 1845 e o diferență de categorie socială.

Mitropolitul îi sporește la sfîrșitul lunii leafa cu o sută de lei, peste doi ani însă (în ianuarie 1847) Anton Pann revine cu o nouă jalbă de mărire a salariului, justificată de faptul că avea acum în grijă mai multe „clasuri" : „Seminariștii din an în an adăugîndu-se, s-au făcut patru

clasuri. Pentru lecțiile celelante fiecare clas își are profesorul, numai eu sînt la patru clasuri singur. Cu toate aceste eu lupt pe cît poci cu predarea lecțiilor, decît leafa mea este tot cea orînduită acum doi ani, cînd erau clasurile doă. De cuviință ar fi ca fiecare clas să-și aibă și leafa deosebită, precum și osteneala fiecăruia este deosebită. Asfel să urmează în toate școlile și fiecare profesor să bucură de a avea clasuri mai multe, căci și venitul său se mărește, spre îndestularea vieții sale. Eu însă nu cer atît, ci rog ca să vă milostiviți a-mi slobozi numai cinci sute lei pe lună, potrivit cu ostenelele care sînt suptjugat, din care să plătesc și un ajutor, care îl voi alege din școlarii mei cei din afară, cu știință deplină, că a fi numai eu singur este dărăpănarea sănătății și pierdere de viață."

Și de această dată arhiereul îi satisface ofurile, mărindu-i leafa la 500 de lei, precum ceruse, și ordonînd ca ajutorul ce și-l va alege pentru predarea lecțiilor să aibă avizul prealabil al inspectoratului seminarului. Profesorul de muzichie știa să lupte pentru drepturile sale. „Că eu nu mă mulțămesc, spune el într-o scrisoare către G. Ucenescu, cînd îmi dă cineva bravură cu mîna goală, ci cînd mă fericitează, ș-amintrelea să mă vază ; nici cu făgăduiala, după proverbul ce zice : «trăiește murgule pîn-la Paști, c-o să-ți dau iarbă verde să pești», și «caprelor sărițí, vă bucurați, c-acel mugur voi o să-l mîncați», fiindcă «ce e în mînă nu e minciună» ; că «cu făgăduială dată sînt cu inima leșinată»."

Anton Pann și-a exercitat profesiunea de dascăl cu aceeași pasiune cu care s-a devotat muzicii sau literaturii. Referindu-se la elevii săi, el notează în dedicația la „Bazul teoretic și practic" : „Adevărat, nu o să iasă toți desăvîrșiți, toți cîntăreți și toți dascăli, că aceasta este cu neputință, destul este însă din fiecare period să iasă cîte trei patru buni, fiind unii dintr-înșii mai ușor priimitori de învățătură ; carii în anii lor cei hotărîți pentru seminar pot să iasă și compuitori, cu un profesor silitor și cu metod bun, după cercarea ce s-a făcut."

Nu știm cu exactitate pînă cînd a funcționat Anton Pann ca profesor la seminarul din București. Evenimentele de la 1848 fac ca școlile să se închidă iar elevii să se risipească prin toată țara. Ultima oară cînd mai semnează cu titulatura de „profesor de muzică în seminarul Sfintei Mitropolii" o face în Adiata din 1849. La 24 mai 1851, cînd se redeschide seminarul, Pann nu mai figurează pe lista cadrelor didactice. În locul lui, trecuți ca dascăli de muzică, îi întîlnim pe ierodiaconii Calistrat, la clasa întîi, de psaltichie, și Ieronim, la clasa a doua, de cîntări (se înființaseră, deci, două posturi !).

Dovada grăitoare a competenței și seriozității cu care și-a instruit elevii o avem din perioada de sfîrșit a vieții, cînd pregătea „studenți" particular. Renumele-i de dascăl trecuse dincolo de munți, în Transilvania. Autoritatea sa era incontestabilă. În „atestatul de absolvire a școlii de artă muzicală bisericească" eliberat lui George Ucenescu în anul 1853, Anton Pann, scrie : „Gheorghe Ucenescu, fiind trimis de că-

tre reprezentanţii bisericii cei mari române ortodoxe răsăritene din Braşov ca să înveţe arta muzicii eclesiastice cu tot fundamentul, a urmat regulat cu toată sîrguinţa şi purtarea bună în curs de doi ani de zile şi a trecut prin predare atît toate părţile bazului teoretic şi practic al acestei sisteme, împreună cu elopia, compunerea şi ortografia, cît şi toate poemile melodiilor stihirarice, irmologice, papadice şi calofonice şi perfecţionîndu-se în toată cunoştinţa acestei arte, cum şi în regulele versificaţiei, s-a examinat faţă cu alţi profesori, de la carii luînd aplauze, i se dă acest atestat, cu care oriunde se va arăta să i se dea cinstea cea cuviincioasă de cîntăreţiu desăvîrşit şi de profesor al acestei arte."

Ucenescu a confirmat ulterior, prin activitatea prodigioasă de cîntăreţ şi „compuitor", legitimitatea atestatului, redactat într-o formă atît de neobişnuită pentru cititorul zilelor noastre.

Fiindcă, zice Anton Pann în „Povestea vorbii" :

„Meşteşugul vreme cere,
Nu să-nvaţă din vedere.
După proverbul turcesc :
Annaiana bir sivrisinec sazdîr
Annamaiana daul, zurna azdîr.
Adică :
Celuia ce înţelege ţînţaru-i e trîmbiţar,
Iar celui ce nu-nţelege, tobe, surle-s în zadar."

Scriitorul avea, fără îndoială, vocaţie de dascăl.

Memorabilul foc

ctivitatea de muzician şi scriitor a lui Anton Pann se confrunta cu greutatea tot mai supărătoare a tipăririi operelor. Experienţa tristă făcută cu „Doxastarele" precum şi datoriile nenumărate contractate cu prilejul apariţiei cărţilor, în primul rînd a cărţilor de muzică bisericească ce se vindeau mai greu, îl vor determina să ia decizia curajoasă de a-şi cumpăra tipografie proprie. Problema, însă, nu era atît de lesnicioasă, dacă ţinem seama că în Capitală funcţionau în acea vreme doar cîteva tiparniţe, nici una dintre ele netipărind lucrări de muzică bisericească. În anul 1843, cînd presupunem că îşi procurase întregul utilaj trebuincios deschiderii întreprinderii, încep demersurile pentru obţinerea autorizaţiei de funcţionare. Dar lucrurile înaintează încet şi cîntăreţul trebuie să suporte amînări şi umilinţe în aşteptarea „dezlegării". Prin rezoluţia din 14 august al aceluiaşi an, domnitorul George Bibescu porunceşte „Departamentului treburilor bisericeşti" să ia „în băgare de seamă" cererea respectivă, iar la 18 august, acesta înaintează mitropolitului copia după jalba lui „Anton Pann profesor de cîntări în seminarul Sfintei Mitropolii", solicitînd avizul forurilor eclesiastice în legătură cu deschiderea tipografiei (după Gh. I. Moisescu).

Nu ştim motivul pentru care Mitropolia a tergiversat doi ani pînă să-i dea avizul necesar. Fapt e că abia în toamna anului 1845 Anton Pann îşi vede visul împlinit : deschiderea tipografiei, adăpostită la început într-una din chiliile bisericii Olteni, în apropierea locuinţei unde se mutase nu de multă vreme, la încrucişarea străzii Olteni cu calea Dudeşti.

Instalarea tipografiei n-a însemnat, însă, punctul final al strădaniilor sale. Anton Pann era un om activ, deschis înnoirilor. Avem motive să credem că o bună parte din veniturile obţinute pe tipărituri le-a in-

vestit pentru modernizarea şi dezvoltarea întreprinderii, căreia i-a devotat ultimii ani ai vieţii. În Adiata din 1849, redactată la patru ani după intrarea în funcţiune a tipografiei, el arată că avuţia lui

„toată alt nu este
Decît numai nişte cărţi,
Fiind date dintr-aceste
Şi p-afară-n alte părţi.

Unele-n catalog scrise,
Cui s-a dat pentru vîndut,
Altele iarăşi trimise
Cu scrisori cui mi-a cerut.“

Tipografiei îi rezervă doar patru versuri prin care rînduieşte să fie vîndută, pentru a i se ridica un monument de marmură, de unde se vede ponderea insignifiantă ce o avea aceasta în ansamblul bunurilor sale.

După cinci ani, în cea de-a doua Diată, lucrurile se schimbă substanţial. „*Toată starea mea este o tipografie numai*, afirmă el, care cu mari iconomii şi cu ajutorul multor preacuvioşi arhimandriţi, igumeni şi stareţi ai osebitelor monastiri, începînd-o de la anul 1843 cu încetul, abia am adus-o în starea care se află astăzi, adică : cu două teascuri, unul de fier şi altul de lemn, şi cu cinci rînduri de slove, şi anume : terţia, ţiţero, garmond, note orientale şi note europiene, toate cu caştiile lor ; cum şi patru rînduri de ştempi şi matriţe, dimpreună cu un instrument de turnatul slovelor, două instrumente de linii mici şi o maşină de tăiatul slovelor ; care toate mă costă aproape la o mie de galbeni.“ Tipografia devenise principala sa avuţie, o adevărată industrie ! Era, probabil, dacă nu cea mai mare, în orice caz una dintre cele mai moderne întreprinderi de acest fel din Bucureşti, înzestrată cu „note orientale şi europiene“, cu două teascuri şi trei rînduri de slove, unele dintre ele aduse din străinătate. „Fiindcă de mai patru ani încoace, de cînd aveam biserică, scrie el într-o jalbă adresată în martie 1845 mitropolitului, din iconomia micului meu venit, cu încetul am turnat slova pentru tipărirea cîntărilor şi după săvîrşirea lor făcînd trebuinţă am scris pentru teasc, care aducîndu-să de la Buda şi neînlesnindu-mă a plăti poliţa de lei 1080, rog ca să binevoiţi a-mi slobozi leafa de la seminar pe patru luni înainte, că altă nădejde nu am.“

Anii de ucenicie petrecuţi sub oblăduirea lui Petru Efesiul dădeau roade. Cîntăreţul avea acum cu ce să se mîndrească. Şi se şi mîndrea. El va crea la rîndul său o „şcoală“ de tipografi pricepuţi, ce se vor strădui să înveţe meserie de la iscusitul şi mereu neobositul psalt. Pe ultima pagină a „Epitafului sau slujba înmormîntării domnului şi mîntuitorului nostru Iisus Hristos“ tipărit în anul 1846, proaspătul pro-

Foaia de titlu a volumului „Bazul teoretic şi practic al muzicii biariceşti“, lucrare fundamentală pentru muzica religioasă românească

prietar trece numele celor şase lucrători ai tipografiei (fapt nemaiîntîlnit pînă atunci), ce vor fi năzuit să guste şi ei un strop din dulcea amăgire a nemuririi : „Dimitrie Ioan Samolada, turnător de slove ; Gheorghe Popovici Moldoveanul, Dimitrie Mihăescu, Marin Popescu, aşezători de slove sau jeţari ; Costache Gheorghescu, tipăritor ; Costache Marinescu, ucenic.“

Odată cu intrarea în funcţiune a tipografiei, Anton Pann scoate o „Foaie volantă“ de patru pagini cuprinzînd cărţile de psaltichie publicate pînă atunci (inclusiv cele ale lui Macarie), precum şi un „program“ de noi lucrări, împărţite „în mai multe tomuri, dîndu-le numire după cele ce se coprind întrînsele“. El stabileşte tot aici şi modul de „difuzare“ a tipăriturilor care, avînd preţ mare şi „prenumeranţi“ puţini, „m-am învoit ca să le tipăresc în broşura de cîte patru coale şi în fiecare trei săptămîni să se trimiţă ca o gazetă prenumeranţilor orunde

ar fi. Deci cei ce au dorinţă a dobîndi asemene cărţi să binevoiască a-şi suptscrie într-această foaie numele, pronumele şi locul lăcuinţii". Metoda s-a dovedit avantajoasă din punctul de vedere al negustorului (probabil că o foloseau şi alţii) dar difuzarea în fascicule a făcut ca o bună parte din scrierile lui să-şi piardă urma risipindu-se în cele patru vînturi. Rafinamentul tipografului ajunge pînă acolo încît îşi tipăreşte cărţile pe două sorturi de hîrtie : ordinară şi „olandă", după buzunarul fiecăruia : un sfanţ „trupul" de carte pe hîrtie obişnuită şi un sfanţ şi jumătate pe hîrtie de „olandă".

Prima lucrare ieşită de sub teascurile tipografiei proprii este „Bazul teoretic şi practic al muzicii bisericeşti sau Gramatica melodică", operă fundamentală pentru învăţarea muzicii eclesiastice, rezultat al străduiniilor cîntăreţului de mai bine de două decenii. Cartea e dedicată binefăcătorului său, „Înaltpreasfinţitului şi de Dumnezeu alesului mitropolit al sfintei Mitropolii a Ungrovlahiei, domnului domn Neofit, preacinstit exarh al plaiurilor şi locţiitor al Chesariii Capadochiei şi cavaler a feluri de ordine de curţi împărăteşti, al nostru domn şi stăpîn", căruia Anton Pann nu osteneşte a-i trece toate titlurile de onoare spre a-şi arăta gratitudinea, la urma urmelor justificată. Ea avu un succes neaşteptat în rîndul învăţăceilor întru cîntarea bisericească, fiindcă se vîndură din prima ediţie 800 de exemplare.

Epoca frămîntărilor pentru punerea în lucru a tipografiei coincide cu anii fructuoşi de muncă la seminar şi cu nenumăratele călătorii prin ţară în căutare de prenumeranţi pentru volumele ce tot mai des apar de sub teascuri. Existau în acea vreme şi librării (în Bucureşti şi Iaşi), dar ele nu acopereau decît o parte infimă din nevoile desfacerii tipăriturilor. Într-o notă de la sfîrşitul volumului de „Poezii deosebite sau Cîntece de lume" din 1837, Anton Pann publică un „Catalog cărţilor istoriceşti ce se află în librierie d. I. Romanov şi I. Popovici şi Visarion Rus supt nr. 419 pe uliţa Braşovenilor, şi în Iaşi la D. D. Nica". Ni se semnalează, de asemenea, şi existenţa librăriei lui Thenry (cu litografie !). Un călător rus prin Capitala ţării, Aleksandr Mihailovski-Danielevski, constata surprins, cu cîţiva ani înainte, existenţa librăriilor bucureştene : „O adevărată plăcere mi-a pricinuit descoperirea unei librării în care am găsit o bună parte din cărţile interzise în Rusia, ca de pildă : «Mémoires de Michel Oginski», Las Cases «Mémorial de S-te Hélène», «Mémoires d'un homme d'état» etc. Văzîndu-mă printre cărţi, am început să respir un aer ce-mi era parcă mai familiar."

După cum se observă, clienţii librăriilor amintite căutau un anumit gen de literatură, deosebit de cel pe care îl furniza psaltul. Din pricina aceasta, el va fi silit să-şi arunce sacul cu cărţi în căruţă şi, făcîndu-şi semnul crucii, să ia în piept drumurile desfundate şi prăfoase, dar şi primejdioase ale ţării. Cele mai frecvente călătorii le va face în Oltenia, unde mulţimea mănăstirilor din Vîlcea îl atrăgea în mod firesc. „Peste

Olt, iarăşi, spune el enumerînd frumoasele mănăstiri din partea locului, precum este monastirea Cozia şi schitul Stănişoară deasupra muntelui ; după acestea luînd în rînd Govora, monastirea Dintr-un Lemn, Surpatele, Bistriţa şi peştera sfîntului Grigorie, Arnota cea din vîrful muntelui ; apoi Horezul, cu atîtea schituri împrejur, Polovraciul, unde se află şi o peşteră vrednică de văzut ; după aceea Tismana cea zidită deasupra unei stînci, unde este şi peştera sfîntului Nicodim, cum şi dasupra muntelui înalt numit Cioclovina, schitul zidit în cinstea sfîntului Ilie, şi altele şi altele. La aceste monastiri cu adevărat are ce vedea cineva." Cunoaşterea amănunţită a mănăstirilor oltene, chiar şi a celor mai mărunte, ca schitul Polovraci sau mănăstirea Stănişoara, ascunse prin coclauri greu accesibile, ne arată cît de întortocheate au fost cărările poetului în anii săi de pribegie cînd, tînăr încă, sau chiar vîrstnic, se îndeletnicea să-şi vîndă singur rodul propriei trude. „Alte lucruri afară din cele mai sus zise nu am, scrie el în ultima Diată, fiindcă tot într-una din agonisita mea am cheltuit şi cheltuiesc spre a îndeplini lipsele tipografii, care sfîrşit nu au. Iar soţia mea, dobîndind prilej cu deasa mea mergere pe la toate monastirile din Ţara Românească şi Moldova, a năzuit la ajutorul venerabililor arhimandriţi, igumeni şi stareţi ai osebitelor monastiri."

Soţia sa, se vede, luase obişnuinţa să-l întovărăşească în lungile şi obositoarele călătorii prin ţară, determinată, poate, de patima zuliei cîntăreţului. De multe ori aceste drumuri rămîneau infructuoase, aşa cum o mărturiseşte singur în dedicaţia către „părintele Veniamin, ajutorul direcţii la clădirea monastirii Bistriţa" făcută cu prilejul apariţiei „Heruvico-Kinonicarului" din anul 1847 : „Sînt dator a mulţumi tuturor celor ce au binevoit a se abona la această carte, dar mai mult celor ce au ajutat mai cu dărnicie la tipărirea ei, şi mai vîrtos cuviosii-voastre ; căci cuviosia-voastră v-aţi arătat şi mai cu înflăcărată rîvnă şi dragoste pentru darea ei la lumină şi mi-aţi întors în bucurie întristarea ce mă coprinsese pentru puţinii abonaţi ce îi făcusem în umbletele mele într-o lună de zile pe la toate monastirile de peste Olt, cît nici cheltuielile drumului nu le-am scos."

Călătoriile „peste Olt" trebuie să fi devenit tot mai frecvente după 1845, cînd din tipografia proprie apar noi şi noi cărţi : „Calendar purtăreţ pe anul 1846", „Poezii populare", „Epitaful" amintit mai sus, apoi „Irmologhiu sau Catavasier care coprinde în sine toate irmoasele sau catavasiile sărbătorilor împărăteşti de peste an, condacele şi exapostelariile. Coprinde şi podobiile tutulor glasurilor, binecuvîntările şi slujba morţilor şi altele". În fine, publică a treia ediţie a „Versurilor ce se cîntă la naşterea domnului nostru Is. Hs." şi „Calendarul" pe anul 1847.

O puternică afecţiune îl apropie de arhimandritul Spiridon, „igumenul sfintei monastiri Tismana", căruia îi compune o dedicaţie, în „Irmologhiu", în urma vizitei făcute în vara anului 1844, însoţit pesemne

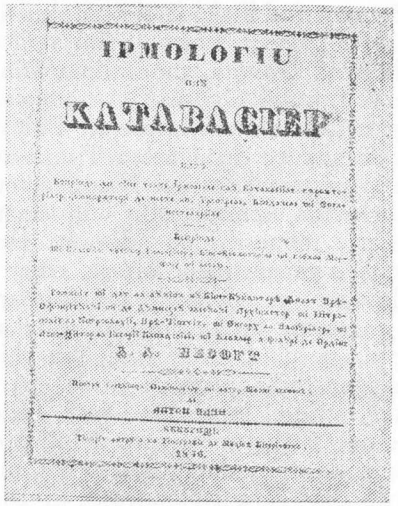
IPMOLOFIU

KATABACIEP

„Irmologhiu sau catavasier“ (1846), închinat mitropolitului Neofit, unul din sprijinitorii lui Anton Pann

şi de Tinca, pe care bătrînul igumen „o iubea ca pe o fiică“, fiindu-i „părinte sufletesc“ şi „slobozindu-i“ „suma trebuincioasă pentru clădirea caselor celor nouao (din strada Taurului) şi pentru toate mobilile, cu cuvînt ca să fie ale soţii mele, şi preacuvioşia-sa cînd va veni pentru trebuinţi în Bucureşti să tragă într-însele pentru liniştea sa.“ Faptul îl va determina pe D. Popovici să afirme cu maliţie că Tinca „avea mai mare putere de convingere decît opera sau autorul ei, deoarece unul dintre efectele cele mai curioase ale acestei întreprinderi este că mai multe feţe bisericeşti — Pann tipărea şi vindea multă muzică bisericească — i-au cumpărat şi nişte case în Bucureşti“.

Prezenţa lui Anton Pann la Tismana, în 1844, cu ocazia hramului mănăstirii, e confirmată de poet într-o însemnare făcută pe un manuscris închinat arhimandritului : „August, în 15. Slujba Adormirii Sfintei de Dumnezeu Născătoarea şi pururea Fecioarei Marii. Alcătuită de mine Anton Pann profesorul Seminarului Sfintei Mitropolii cînd am venit la praznicul Sfintei Mănăstiri şi am şezut mai multe zile, 1844 August în 4.“ Cărările pitoreşti ale Tismanei, aerul de munte, liniştea şi poezia „pustnicească“ a pădurilor, precum şi prietenia venerabilului arhimandrit îl vor atrage pe Anton Pann mai mult chiar decît trebuinţele materiale. „Pe cîţi dorinţa îi aduce în partea locului, scrie psaltul, mărturisesc că chipul cel adevărat monahicesc în persoana preacuvioşii-voastre îl văd, şi nu să pot opri a nu vă numi călugăr al călugărilor şi părinte

al părinţilor (...) Şi în adevăr asfel de părinte, asfel de cîrmuitor să cuvinea să aibă Tismana : liniştit, pacinic şi cugetător de Dumnezeu, potrivit cu natura acestui loc pusnicesc.“ Dincolo de sunetul factice al cuvintelor, caracteristic dedicaţiilor, se simte printre rînduri căldura şi sinceritatea prieteniei, pentru că Anton Pann ştia nu numai să facă haz, dar şi să iubească.

Numeroase trebuie să fi fost şi drumurile Ploieştilor, unde poetul îşi cîştigase „prenumeranţi“ credincioşi. „Bineînţeles, cel mai iubit în timpul vieţii sale, a fost de către ploieşteni. Cel mai citit şi cel mai cumpărat a fost la Ploieşti“, spune Nichita Stănescu mai în glumă, mai în serios. Afirmaţia, preluată de la G. Călinescu, se bazează pe cîteva versuri ale lui Anton Pann în care acesta aduce elogii locuitorilor oraşului pentru „rîvna“ lor spre „cele dumnezeieşti“ :

„Ploieştenii, cum se vede, sînt mai toţi evlavioşi,
Prin urmare şi-n Sriptură sînt mai tare credincioşi,
Că cu-nflăcărată rîvnă spre cele dumnezeieşti,
Cu asupră s-arătară doritori cărţii aceşti.
Negustorii mai cu seamă toţi sărind s-au abonat
Ş-au rămas numai aceia carii (poate) n-au aflat.“

În Prahova, la schitul „Roşioară“ (astăzi, biserica din Filipeştii de Pădure), se chivernisise poetul a-şi găsi locul de veci, aşa cum statorniceşte în „Diata“ din anul 1854. Pe o carte găsită la acest schit citim următoarea dedicaţie : „S-a dat schitului «Roşioară» de Anton Pann şi soţia sa Ecaterina la anul 1849 maiu 24.“ O altă mănăstire prahoveană, „Zamfira“, pe drumul dintre Ploieşti şi Vălenii de Munte, va fi primit vizita poetului. Autograful său pe un „Paresimier“ ne confirmă acest lucru : „Această carte s-au dat în zilele stariţii Minodorii anul 1849 maiu 24.“ Avem de asemenea ştiri şi despre legăturile lui Pann cu Piteştii şi Buzăul. „Noul Doxastar“ din 1853, precum şi „Noul Anastasimatar“ din 1854 sînt tipărite prin „înlesnirea“ şi osîrdia „Preasfinţitului şi de Dumnezeu alesului episcop domnul domn Filotei Buzăul“, fapt pentru care alcătuitorul cărţilor se va fi dus nu de puţine ori pe drumurile presărate cu podgorii ale Buzăului în căutarea norocului şi a bunăvoinţei celor mari şi puternici.

Sărbătorile Paştelui din anul 1847 l-au găsit pe Anton Pann în Bucureşti. El a fost martorul uneia din cele mai mari calamităţi ce s-a abătut asupra oraşului, memorabilul foc din ziua de Înviere (23 martie), care a cuprins o bună parte a Capitalei, provocînd pierderi omeneşti şi materiale imense. Focul porni din joaca unui copil ce locuia într-o casă din apropierea bisericii Sf. Dimitrie (din faţa actualului teatru de Comedie). „Luînd un pistol plin al tatălui său, ne relatează D. Pappasoglu, a mers în şopron unde se ţinea trăsura ca să nu-i vază nimenea

„Memorabilul focului mare“ (1847), singura relatare „reportericească“ rămasă de la Anton Pann

isprava și a descărcat pistolul în tavanul șopronului ; podul fiind plin cu paie, a luat foc îndată șopronul și grajdul.“ Un vînt puternic ce începuse încă de dimineață împinse focul spre miazăzi, dar mai ales spre răsărit și în scurt timp Bucureștii erau în flăcări. „Astfel, continuă istoricul, toată partea dreaptă a uliței Germane, astăzi strada Smîrdan, a luat foc ; de aici s-a întins incendiul în partea dreaptă a Lipscanilor, pe la Curtea Veche, pe la Bărăția, unde erau atîtea prăvălii, prin Covaci plin de hanuri, pe la Sf. Gheorghe și tot centrul, prin strada Rachtivanu, peste Sf. Vineri, peste tot coprinsul Lucacilor, și peste toate stradele din spatele Lucacilor, pînă a ieșit pe bariera Vergului și a Iancului și a distrus și cîteva hrame de prin viile de afară. Alt curent al pîrjolului care a luat direcția Sf. Vineri, pășind peste biserică, a mers drept pe calea călărașilor pînă a ieșit la bariera Iancu. Aceste două fură ramurile mari ale torentului de foc, cari au mistuit tot în drumul lor și care a fost imposibil de a se potoli de mînă omenească.“

Focul l-a impresionat în mod deosebit pe Anton Pann de vreme ce i-a închinat un lung poem, singura relatare „reportericească“ pe care ne-a lăsat-o, redactată, se vede, sub impresia imediată a teribilei încercări. Poetul avusese ocazia să asiste și la alte dezastre ce se abătuseră asupra Bucureștilor : trăise în vremea „ciumei lui Caragea“, a epidemiei de holeră, fusese martor al unor incendii (mai puțin pustiitoare, e drept) și al represiunii sîngeroase a turcilor după „zavera“ lui Tudor. Pesemne, însă, că „memorabilul foc“ întrecuse în grozăvie tot ce-i fusese dat să vadă pînă atunci.

El își începe „reportajul“ intrînd direct în atmosfera de infern a pîrjolului :

„Vai ce vedere ! ce groază-vie !
Ce bici de pară, urgii cerești !
Ce jale mare ! ce sărăcie
Căzu deodată pe București !“

Nenorocirea se abătuse asupra orașului tocmai cînd oamenii, nedormiți după slujba Învierii, își continuau somnul :

„Cînd fiecare după-nviere
Ca-n a sa casă era culcat,
De obosire, de priveghere
Gusta odihnă neîmbrăcat,

Cînd negustorii pe slugi lăsase
Cu părinți, neamuri a se vedea,
Ca la zi mare se-mprăștiase,
La bolte nimeni nu mai gîndea.“

Văpaia izbucnește „cu viiciune“, înălțînd „flăcări de curcubeu“, cuprinde Bărăția, Lucacii, „ca într-o clipă“, apoi Udricanii. Nimic nu scapă blestemului de foc :

„Biserici sfinte făcute bine,
Palate, hanuri, de rînd ardea,
Lipscanii, bolte de mărfuri pline
Focului pradă totul cădea.

Sfîntul Gheorghe, han de cetate,
Cu-mprejurare de zid înalt,
Bolți două rînduri înfrumsețate,
Încît ca dînsul nu era alt.“

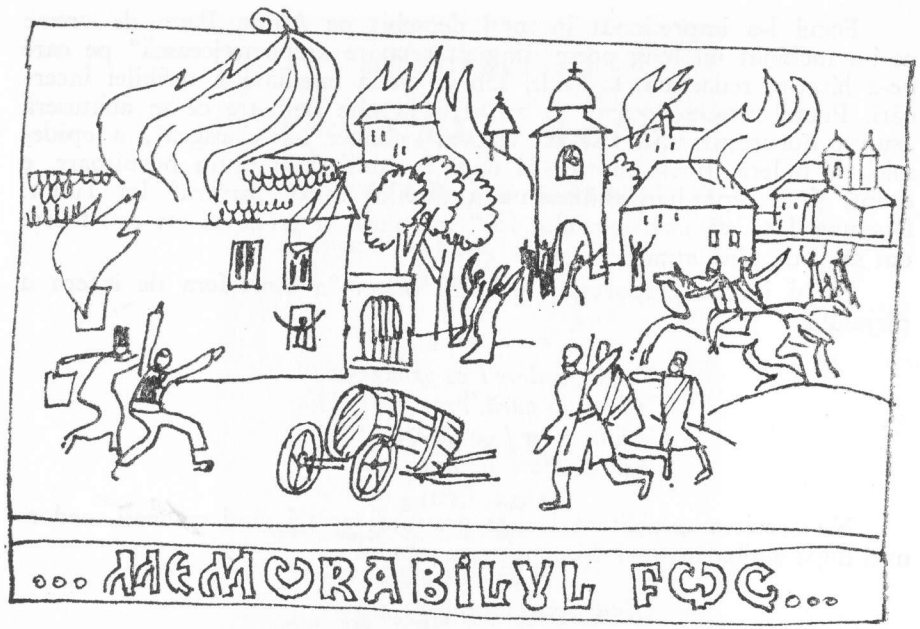

Atenţia psaltului e polarizată, firește, de biserici, pe care le înșiră, într-un subsol, douăsprezece la număr, „înghiţite" de „balaur". Bisericii Lucaci îi acordă spaţiul cel mai larg, fără să știe că sub zidurile ei îi era dat să doarmă somnul cel de veci :

„Lucaciul falnic, mahala mare,
Clădiri frumoase pe al său drum,
Ș-o biserică din cele rare,
Făcută nouă abia acum,

A cării turle preaînălţate
Ș-acoperite numa fier blond,
Cu osebire-nfrumusețate,
Ca nişte cupe formate-n rond."

Lăcaşul va fi restaurat „în forma cea dintîi" „prin îndemnul şi stăruinţa dimpreună şi cu ajutorul părintelui Ioan Sachelarie Călărăşanu" cu care poetul trebuie să fi fost prieten.

Sînt înşirate apoi pagubele, negustorimea rămînînd cea mai năpăstuită :

„Toţi braşovenii, bogasierii,
Şi postăvarii s-au fript, s-au ars."

Scriitorul nu-i uită nici pe „librieri", el însuşi pierzînd în vîlvătaia flăcărilor mulţime de cărţi :

„Şi mai cu seamă sînt librierii
Pagubi simţite care au tras."

Cei ce încearcă să-şi salveze avutul sînt opriţi de furia pojarului :

„Dar vai ! zadarnic se osteniră !
Le fu nădejdea făr' de folos !
Căci aici toate se mistuiră
Şi fir de aţă nimeni n-a scos."

Casele cad pe loc abia atinse de scînteia morţii :

„Şi ca fosforu-n iuţeală mare
Pîn' să vezi casa de s-a aprins,
Ca praf de puşcă, din scăpărare,
Pe clipă para o au şi lins."

Degustătorul de vinuri nu putea să rămînă indiferent la pagubele pricinuite licorii bahice :

„Răzbea prin pivniţi adînci boltite,
Cu spirt şi vinuri buţi aprinzînd,
Ardea cu fierberi înclocotite
Mulţime vase şi înotînd."

Peisajul apocaliptic al prăpădului e surprins în secvenţele cele mai semnificative, selecţia fiind sugestivă şi economic realizată. Orizontul e înnegurat „de fumuri multe", mărfurile zboară prin aer, văzduhul parcă arde, prefăcînd totul în cenuşă :

„În două ceasuri ard mii de case,
Toate cenuşe se prefac, cad,
Tot Bucureştiul se-nflăcărase,
Căzuse parcă întreg în iad."

Spaima ce aleargă pe străzile incendiate degradează condiţia de demnitate umană. „Cocoanele" fug disperate cu pruncii în braţe, proprietarii îşi lasă „scule, avere", copiii ies dezbrăcaţi de prin case „amar plîngînd" :

„Pe poduri, uliţi, înota focul,
Pe om din fugă îl aprindea,

Cenușa, fumul de prin tot locul
Îi orbea ochii, nu mai vedea."

La intervenția domnitorului George Bibescu, focul fu oprit a se extinde și în celelalte mahalale ale Bucureștilor, urmîndu-și drumul în direcția bătăii vîntului :

„*Astfel se duse potop de pară,*
Ca un balaur mîncînd semeț,
Pînă-n cîmpie, la vii afară,
Ș-aci se stînse, neavînd notreț."

Urmează descrierea stării de prostrație a populației după potolirea vîlvorii : lumea amețită, neștiind „unde să facă pas", copii rătăciți de părinți, țipete deznădăjduite, degringoladă generală. Sosind „seara cea răcoroasă", se fac sumare bilanțuri ale pagubelor :

„*Cîți se crescuse în bogăție*
Și neaveri n-au pătimit,
Acum să creadă în sărăcie
Îi duse soarta cum n-au gîndit.

Îți era jale privind persoane
Ce mai nainte galant purta,
Acuma zdrențe lua cocoane,
Punea asupră-și, nu se uita."

Se observă în versurile de mai sus unele „năzăriri" pașoptiste pe care poetul nu le ocolește în pofida clipelor grele ale nenorocirii. Mesele împelșugate de Paști („În loc de jimble, galante mese") sînt înlocuite cu spectacolul jalnic al dezastrului :

„*Mulți bolnăviră, mulți și muriră,*
De frig, de groază, de-nspăimîntări,
Mulți multă vreme-n firi nu-și veniră,
Umbla-n uimire de întristări."

În încheiere, poetul nu oferă motivația ineditului și pateticului său reportaj :

„*Acest foc mare de-nspăimîntare*
De care tremur oricînd gîndind,
Fie deobște în neuitare,
Ăst Memorabil al său citind."

Cîteva rînduri fruste ale lui D. Pappasoglu, ofițer „dejurnă" în acea zi, atestă imaginea pustietoare a incendiului văzut seara de pe dealul Mitropoliei : „Soarele sfințise și cu această ocasie am privit peste partea care ardea. Se vedea într-adevăr ca un pîrjol, întocmai ca acela care cuprinde trestia din bălțile Dunării cînd i se dă foc primăvara. Fum negru de tot, urlete, haute se ridicau la cer ; detunări, trosnituri, resbumbări, de căderea zidurilor se auziau ca un muget al oceanului. Era ceva nemai pomenit de înspăimîntător ; de pe acest deal se vedea foarte bine și recoșetele ce făceau focul din mahala în mahala pînă se perdea în marginea dinspre răsărit a Bucureștilor."

Mărturia lui Anton Pann despre marele foc al anului 1847, unică în ansamblul operei sale, a fost diferit comentată de istoria literară. Ultimele două decenii au adus opinii menite să răstoarne imaginea minimalizatoare acreditată pînă nu de mult. „Capodopera lui Anton Pann mi se pare însă «Memorabilul focului mare» (...) O astfel de poezie ar fi semnat, fără rușine, și Macedonski", scrie Eugen Barbu. Păreri apropiate exprimă în însemnările sale și Leonid Dimov : „Ca peste tot în opera lui Anton Pann, și aici *poezia* se conturează după receptarea întregii construcții, după asimilarea compoziției (...) În «Memorabilul» analizat aici, Anton Pann se confirmă ca un mare *poet epic*, un desăvîrșit componist în stare a scoate poezie din piatra seacă a faptului divers. Iată un exemplu de modernitate și nicidecum unul de demodare."

Destinul a făcut ca după opt zile de la „Memorabilul foc" din București să ardă și Rîmnicul (31 martie 1847). Orașul de pe Olt va fi în mare parte distrus de flăcări. Lui Anton Pann îi va pieri în aceste două incendii aproape toată averea aflată în cărți. „Cuviosia voastră (scrie el într-o prefață din același an adresîndu-se «Preacuviosului părinte Nichifor, arhimandritul sfintei episcopii a Rîmnicului») ...nu ați contenit a mă ajuta nici în ceasul cînd focul v-au mistuit toate din casă, cu arderea Rîmnicului și a sfintei episcopii, neaflîndu-vă aci, ca să scoateți măcar un fir de ață ; cu toate că mulți sînt vrednici de căință și tînguire ! Bucureștii, care au ars cu o săptămînă mai-nainte de Rîmnic, rar oameni au lăsat neatinși de pagubi simțitoare. Eu carele aveam cărți lăsate la mai multe prăvălii, precum și la Rîmnic, toate s-au prefăcut în scrum și cenușă."

Optimismul funciar al poetului îl va apăra, însă, și de această dată de urmările cele rele ale descurajării. În anul „Memorabilului" va scoate de sub teascurile tipografiei prima ediție a „Poveștii vorbii". E o excepțională revanșă pe care „finul Pepelei" și-o ia în jocul mereu primejdios și inegal cu soarta.

Miracolul înțelepciunii românești

Anul 1847 se anunța nefast pentru bucureșteni. În ziua de Paști, orașul arsese scrum și nebunia amenința mahalalele cuminți și liniștite de altădată. De Sfîntu Gheorghe, la ora patru „dăspră zio", un tînăr, Scarlat Prisiceanu, pînă atunci om cu scaun la cap, intră pe furiș în casele domnitorului „printre caraule" și „din odaie în odaie s-au dus în cabinet, și acolo așezîndu-să la masa cu hîrtiile măriile sale și haine, s-au îmbrăcat cu haina mării sale și s-au apucat de citit hîrtiile, pînă ce s-au sculat oamenii casii și l-au găsit de l-au arădicat." Era, firește, dement. „La nici un domn așa lucru nu s-au întîmplat", comentează Grigore Andronescu ciudata întîmplare. „Ieu zic că nu e semn bun, vreo schimbare poate să însemneze. S-au cutremurat și pămîntul la aprilie 26."

Schimbarea avea să întîrzie un an, cînd George Bibescu va fi nevoit să-și lase hainele princiare atît de rîvnite de tînărul Prisiceanu și să pornească pe drumul pribegiei de teama revoluției. Pînă atunci, însă, alte tulburări osebite n-au mai zmintit minţile oamenilor, care și-au văzut gospodărește de grijile lor zilnice.

Pentru Anton Pann, în schimb, anul 1847 a fost unul din cei mai rodnici din punct de vedere tipografic. De trei ani „întreprinderea" sa funcționa din plin, iar cîntărețul nu mai prididea cu treaba, împărțindu-se între orele de muzică predate la seminarul din dealul Mitropoliei și truda fără preget din chiliile bisericii Olteni. În afara „Memoriei Focului mare", publicat în două ediții consecutive (la ultima adăugînd și cîteva „fabul-istorioare", bizar cuvînt inventat de poet pentru a desemna mai exact „specia literară"), el tipărește ediția a doua din „Fabule și istorioare" (tomul I și II), „Heruvico-Chinonicarul care coprinde în sine trei rînduri heruvice și chinonice duminicilor pe toate glasurile, afară de ale săptămînii. Lîngă care s-au alăturat și axioane 22" (tomul I și II), o „Prescurtare din Bazul muzicii bisericești și din Anastasimatar care se cîntă grabnic și zăbavnic", pe urmă „Rînduiala sfintei și dumne-

Кѹлеџере
де
проверѣѹрї
саѹ
повестеа ворбїї
де прін лѹме адѹнате
ші іараші ла лѹме дате
де
Антон Пан
Бѹкѹрещї.
Ѫн Тіпографіа лѹї А. Пан.

Miracolul înțelepciunii românești, „Povestea vorbii" (foaia de titlu a ediției întîi (1847)

zeieștei liturghii", un „Paresimier care coprinde în sine cîntările cele mai de trebuință ale postului mare" și un „Calendar purtativ pe anul 1848. Care arată răsărirea și apunerea soarelui după ceasornicul europienesc, potrivit pe gradele Țării Românești".

Dar dintre atîtea tipărituri diverse, cartea ce avea să-i ridice autorului „un monument" va fi „Culegere de proverburi sau Povestea vorbii, De prin lume adunate și iarăși la lume date", care va fi substanțial completată în ediția, în trei volume, din anii 1852—1853.

Elaborarea „Poveștii vorbii" a durat mulți ani, poate secole, dacă ținem seama de înțelepciunea concentrată în versurile, uneori inegale ca valoare, dar cel mai adesea scăpărînd de inteligență și duh. Arhitectura cărții e simplă, urmînd modelul altor culegeri de proverbe mai vechi : zicalele alternează cu mici istorioare ce ilustrează o idee sau o „zicere",

grupate în „corpuri" (sau capitole) după un plan tematic comentînd defectele fizice sau morale ale oamenilor, relele năravuri, sărăcia și nenorocirea, virtutea și respectul față de stăpîn, negoțul, dragostea și multe altele.

Materialul paremiologic cu care vehiculează poetul e excepțional de felurit și de bogat. „Povestea vorbii, spune Eugen Barbu, e o imensă *anegdotă*, scrisă într-o răsuflare parcă, o debordare lirică întesată de «Ziceri» și vorbe de șagă, care mai de care mai ascuțite, la modul popular, ceea ce și explică larga audiență la public de-a lungul vremii (...) Anton Pann realizează un fel de halima hilară în care proverbele cad ca grindina, amestecate cu povești de un oarecare haz, totdeauna însoțite de *morale* usturătoare."

Aglomerarea de vorbe de duh, asamblate cu o știință a montajului inegalată (și inegalabilă) ne trimite cu gîndul la „seriile" de asocieri tautologice întîlnite la Rabelais, unde abundența și acumularea pînă la sațietate a cuvintelor creează sentimentul epuizării subiectului. Faptul e semnalat întîia oară de G. Călinescu, vorbind, în legătură cu spiritul prozei lui Creangă, despre așa-numita „joyeuseté" a marelui renascentist francez : „Anton Pann ori Creangă, deși atît antonpannismul, cît și humulestenismul sînt varietăți de rabelaisianism, adică de savoare a erudiției joviale, fac cu greu figură de eruditi pentru cititorul comun. Asta vine din prejudecata că autorul livresc trebuie să fie neapărat un cărturar. Erudiția însă nu are limite (...) Deși citatele lor nu sînt scoase din cărți, ci din tradiția orală, operele lor nu sînt mai puțin cărturărești, structura scrierilor lor fiind aceeași ca în opera lui Rabelais : adică o jovialitate enormă, care înăbușă cel mai neînsemnat fapt într-un roi de citate. În nici un chip Anton Pann, autor de mare valoare pe nedrept subprețuit, nu este un culegător. Formula lui este aceea a lui Rabelais, grindina de citațiuni prin asociație, erudiție și «joyeuseté»."

Miracolul face ca „această beție de proverbe sistematizate", cum se exprimă în continuare Călinescu, să placă nu numai cărturarului, ci și „omului simplu", de unde marea popularitate de aproape un veac și jumătate a poetului, tenace și inepuizabilă ca și aceea a ilustrului său precursor francez. Călinescu reia ideea „erudiției" lui Anton Pann în „Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent", exprimînd-o cu o mai rafinată concizie a expresiei : „Erudiția lui în materie de tradiție orală și populară e enormă. Ochiul distinge pe loc elementul țărănesc și cel universal (...) Pann n-are noțiunea de folklor, nu respectă autenticul țărănesc, ci împestrițează graiul popular cu cel cult, uneori grotesc, foarte adeseori însă cu un efect cromatic uluitor, avînd o limbuție, un dar de a versifica extraordinare, nu fără a căuta greutățile (...) Pann are meșteșugul inefabil al măscăriei fine, al mirosurilor lingvistice tari. Povestea vorbii este o comedie a cuvintelor pure și în același timp

o comedie umană integrală, făcută din observații impersonale, stereotipe, cunoscute dinainte, surprinzătoare în totala lor lipsă de inedit, în rigiditatea lor chinezească, persiflatoare, de înțelepciune milenară."

S-a discutat savant, în special între cele două războaie, despre „modelele" lui Pann și despre lipsa lui de originalitate, făcîndu-se adevărate studii, utile ce e drept, asupra surselor de extracție a filonului paremiologic. Chiar dacă poetul nu „construiește" ziceri noi (deși o parte din proverbe și povestiri îi aparțin), modalitatea cu care valorifică savoarea și înțelepciunea ascunsă a cuvintelor e rară. Iată o „reacție în lanț" pe tema prostiei :

„Cine se apucă să învețe pe nerodul nu să osibește de nebun.
Prostu-nvață barberie la capul tău.
Îi dai un ban să te radă și doi să te lase.
Cu nebunul să nu-ți pui nici în clin nici în mînică.
El nu știe nici ce e laie, nici ce e bălaie.
Nebunul nu asudă nici la vale, nici la deal.
Tu îi faci cu ochiul, el îți face cu capul.
Prostul este :
Caută Nan iapa, și el călare pe ea.
N-au ajuns la rîu și ș-a rădicat poalele la brîu.
Nu-l priimise în sat și el întreba de casa pîrcălabului.
E anevoie să tai pom și să cioplești om.
Vițelul după baligă se cunoaște ce bou o să se facă.
Din coada pisicii sită de mătase nu să face.
În tigvă seacă cît să sufli, nu poți să o umfli.
Mintea de ar crește pe toate cărările, ar paște-o și măgarii.
Orbului degeaba îi spui că s-a făcut ziua.
Tu îl trimiți la surcele, și el îți aduce floricele."

Arta lui Pann de a mînui cuvintele, de a le potrivi în mozaicul în aparență simplu al texturii, proiectează asupra acestora lumini de un efect cromatic încîntător. Folosirea cu rafinament a polisemiei, în special a alunecărilor amăgitoare de sensuri, depreciază ideea de sinonimie. Adesea repetițiile, în loc să plictisească, încîntă datorită nuanțelor surprinzătoare, abia sesizabile, ce apar fără veste. Un exemplu dintre multele asemănătoare e acest text „Despre conversații sau petreceri și glume" :

„Vreme e a rîde, vreme e a plînge. (Eclesiastul)
Cînd să vorbește de rîs, nu să spune pentru plîns.
Și cînd să spune de plîns, nu să vorbește de rîs.
Iar nu
Rîs amestecat cu plîns.
Cum a zis una :

Bărbatul meu zace mort în casă şi mă făcuşi de rîsei.
Cu toate că
Moarte fără rîs şi nuntă fără plîns nu să poate.
Dar însă
Glumele nevinovate
Sînt ca sarea în bucate.
Că :
Cu rîsul şi cu glumele
Să culeg toamna prunele
Şi rachiu-l bea zapciul.
Iar nu :
Inima-mi crapă de foc
Şi lui îi arde de joc.
Şi cînd glumeşti,
Glumeşte numai cu gura,
Iar nu şi cu-mbrîncitura.
Că :
Cînd joc magarii-mpreună
Se strică vremea cea bună.
Şi
Pe mulţi prieteni în lume
Îi facem duşmani prin glume.
Că :
Unul ardică la glumă
Ş-altul te-njură de mumă.
O vorbi pe negîndite
Şi ieşi cam pe brodite.
Şi
Parcă o scoase din buzunar.
Şi
N-a dezlegat sacul încă,
Dar să vezi vorbă adîncă."

Există la Anton Pann o artă subtilă, pusă în lumină de unii cercetători, a orînduirii proverbelor în aşa fel încît ele să-şi sporească efectul aforistic printr-o gradaţie minuţios calculată. Cu toate acestea, cea mai mare parte a grupelor de proverbe ce ilustrează o temă dau la lectură impresia de neistovită noutate tocmai datorită absenţei unei „programări" evidente. Poetul ne dă iluzia că „povesteşte" vorbele aşa cum îi vin la îndemînă, lăsîndu-le să curgă liber, într-o bucurie a descătuşării de orice canoane şi legi. Ca la toţi marii artişti, simularea spontaneităţii, a „dicteului automat" e perfectă. O sugestie profitabilă în această direcţie ne oferă Virgil Teodorescu, cititor atent al povestitorului popular : „Chiar dacă am socoti că preocuparea de a moraliza cu orice preţ a

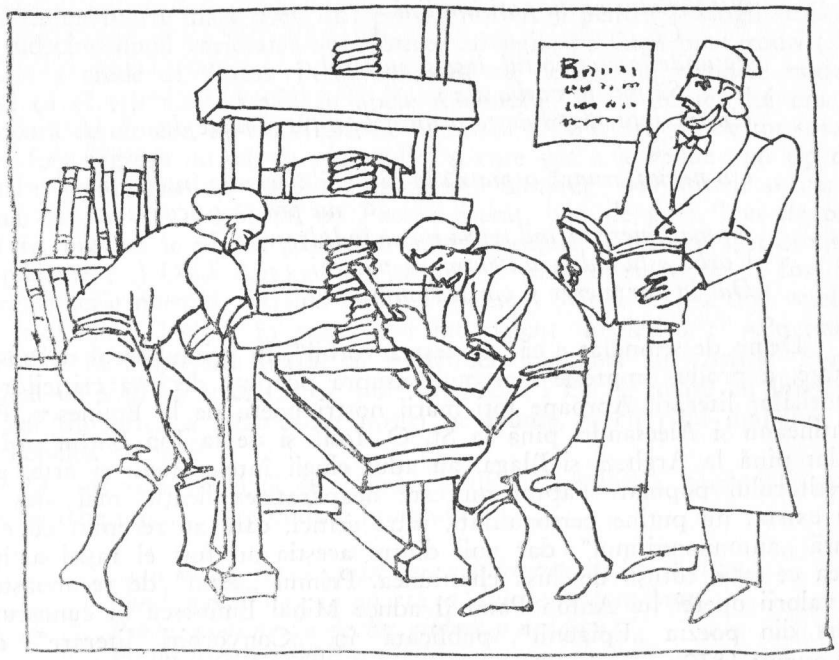

fost motorul principal al activităţii sale, se poate totuşi desluşi o metodă, un fel de a trata limbajul, care pune mereu în evidenţă forţa magnetică a cuvîntului, prin ciocnirea termenilor contradictorii, din care rezultă distanţa dintre elementele constitutive ale metaforei, procedeu atît de mult practicat de poezia modernă, dar totodată şi rigoarea în ceea ce priveşte înglobarea diferitelor proverbe în capitole dictate de o spontaneitate strict supravegheată din punct de vedere artistic." Iată cîteva versuri „Despre făgăduieli şi daruri", unde cuvintele alunecă înşelător în albia sclipitoare a înţelepciunii :

„Decît doi «ţ-oi da», mai bine un «na».
Tragi nădejde ca spînul de barbă.
Cum a zis o fată :
Pînă nu m-oi vedea cununată, nu mă ţiu că sînt măritată.
Că
Eu de făgăduieli am o ladă îndesată cu genunchele.
E o vorbă :
Caprelor, mugurul ala voi o să-l mîncaţi.
De aceea

Nu făgădui ce nu poți împlini
Că
Pe unde iese cuvîntul, iese și sufletul.
Să nu fie vorba aia :
Un înțelept făgăduiește și un nebun trage nădejde.
Că
Un nebun aruncă o piatră în gîrlă și o mie de înțelepți
nu pot să o scoată.
Numai miere zicînd, gura nu se îndulcește.
Vorba asta e de cînd cu moșii putrezi.
Dar la dar merge și cinstea împrumut."

Demn de semnalat e că „Povestea vorbii", în primul secol de posteritate, a produs impresie mai mult asupra poeților decît a criticilor și istoricilor literari. Aproape toți marii noștri poeți, de la Eminescu, Bolintineanu și Alecsandri pînă la Șt. O. Iosif și de la Ion Barbu și Ion Pilat pînă la Arghezi și Blaga, au adus elogii înțelepciunii și artei povestitorului popular. Faptul nu cere neapărat explicații, mai ales că au existat nu puține personalități, între critici, care au receptat cu căldură „antonpannismul", dar unii dintre aceștia au fost ei înșiși artiști, ceea ce lasă, totuși, deschisă chestiunea. Primul „semn" de recunoaștere a valorii operei lui Anton Pann îl aduce Mihai Eminescu în cunoscutul vers din poezia „Epigonii", publicată în „Convorbiri literare" din 15 august 1870 :

„S-a dus Pann, finul Pepelei, cel isteț ca un proverb."

Trecuseră numai 16 ani de la săvîrșirea din viață a psaltului. Eminescu concede într-o scrisoare către Iacob Negruzzi, scrisoare ce însoțește poemul, să se scoată strofa a treia, părîndu-i-se „că nu se prea potrivește cu întregul", din cauza, poate, a considerațiilor făcute pe marginea fabulelor lui Donici. Fapt e că Negruzzi a publicat poezia integral și astfel Pann primește învestitura intrării în nemurire. Eminescu va reveni și în alte locuri asupra importanței lui Anton Pann pentru cultura română. „Adevărata cultură națională, va scrie el în 1879 în Timpul, merge ș-așa alături cu cultura generală și ea își va găsi temeliile numai atunci cînd fiecare țăran va ști a citit și a scrie. Orașele care în locul sănătosului Anton Pann citesc Dramele nesănătoase ale Parisului, ș-așa și-au pierdut tot rostul unei culturi adevărate și vor redeveni într-adevăr românești cînd vor începe a-și reînvăța limba și obiceiurile de la badea Toader."

La doi ani după apariția poemului „Epigonii", Vasile Alecsandri consacră „Poveștii vorbii" un studiu elogios în „Convorbiri literare" în care admirația sa pentru înțelepciunea psaltului e fără rezerve. „Aceste extrageri din Povestea vorbii, scrie Alecsandri, sînt de natură a convinge că, în adevăr, uvragiul lui Anton Pann este o operă națională de un foarte mare preț, atît pentru noi cît și pentru filologii străini, iar judecînd după varietatea anecdotelor adăugite pe lîngă proverburi (...) venim a crede că Anton Pann cunoștea cu desăvîrșire datinele naționale, că el era vîrît deplin în apele românului, și că mintea lui era o comoară de cîntece, de cimilituri, de pîcîlituri și de istorioare de tot soiul. El a fost negreșit un om ce știa multe, și care știa a le spune ; un tip de român vesel, glumeț, spirituos, pîcîlitor, cîntăreț, povestitor, o carte plină din scoarță-n scoarță, un Păcală literat, bun de gură, bun de petrecere, precum le plăcea părinților noștri. Asemenea oameni sînt cronici în picioare (...) Dacă Anton Pann ar mai fi trăit, el singur ar fi fost în stare să scrie poemul național al lui Pepelea (...) însă el și-a dus veselia pe ce-a lume, lăsînd în urmă un monument nepieritor : «Povestea vorbii» ! În Panteonul literar al României, imaginea lui Anton Pann poartă un sigil caracteristic și mult interesant ! Ea ne apare cu înțelepciunea filozofică a strămoșilor noștri pe frunte, și cu rîsul malicios al lui Pepelea pe buze."

O „temenea" smeritâ ne-a rămas și de la Ion Pillat, a cărei frumusețe ne determină a o reproduce integral :

„Tot mai priveam prin veacuri domnescul lui rădvan
Cînd, nas în nas, la poartă, dădui de Anton Pann.
Purta, ca-n moda veche, giubea și antercu,
Pe jos urcase dealul și gîfîia din greu.

— Bine-ai venit ! Pe finul isteț al lui Pepele,
De ani l-așteaptă casa copilăriei mele.
Am găzduit într-însa, pe rînd, pe toți poeții :
La plată mi-am pus lacrimi în ochii tinereții,
Din fagurii iubirii mi-au dăruit durerea,
M-au învățat, nătîngii, s-o prețuiesc ca mierea.
Ei mi-au schimbat stejarii în sălcii plîngătoare,
Și cu băsmiri de lună și de privighetoare,
Mi-au smuls din ceruri pînă și sborul ciocîrliei
Ce înfipsese-n soare săgeata veseliei.
O, Anton Panne, oaspe ce-n țară n-ai pereche,
Tu singur poți cu gluma ta — floare la ureche —
Să înflorești în inimi de plîns amar și ură,
Pe mărăcinii vieții a rîsului răsură.
Povestitor al vorbei, calif peste silabe,
Sedeai, ca într-o mie și una nopți arabe,
În mahala, sub părul bătrîn, la cafenea,
Istorisind zăbavnic cum vorbe îți venea.
La țară, cu Moș Albu, oprit la șezători,
Svîrleai la fete-n poală un pumn de ghicitori,

Și cum prin grîu chiar Domnul a rînduit cicoarea,
Sădit-ai printre oameni să fie zicătoarea.
O, «muzic» blînd, ce-n strană cîntai smerit la îngeri,
Cînd isonul căzuse armonios de plîngeri,
Doar tu, suiai la ceruri cu ris de melodie...

— Nepoate, vorba multă la om e sărăcie.
Pe Nastradin ascultă-l, deși a fost păgîn,
Căci dacă versul trece, proverbele rămîn."

„Povestea vorbii" a găsit drum deschis spre inimile poeților de cele mai diverse structuri și temperamente artistice. „Anton Pann, cel «isteț ca un proverb», scria în tinerețe Lucian Blaga, a avut în valul de romantism — prietenos poporului — de acum un veac, fericita inspirație de a aduna proverbele noastre și de a le grupa după subiect. Pentru fiecare mănunchi a dat și o «poveste a vorbei», o anecdotă, o povestire versificată, drept tîlc al proverbelor. Istețimea neobișnuită cu care a legat în rachete cu explozii multicolore proverbele și exegeza naivă ce le-o alătură fac din «Povestea vorbei» una din cele mai originale cărți ale literaturii noastre. Unele mănunchiuri de proverbe sunt atît de strîns și de firesc și de economic legate în zale încît le crezi creațiuni dintr-un singur bloc. În Anton Pann s-a incarnat întîia și ultima oară proverbul românesc ; apariția lui e în felul său desăvîrșită. Ce s-a mai făcut după el, e oarecum un adaos mecanic de colecțiuni, mai bogate poate, dar nu mai consistente. Nu s-a mai găsit un al doilea, care să trăiască în aceeași măsură proverbul, să aibă același tact, aceeași dragoste în întrebuințarea lui ca Anton Pann, profesorul de muzică cu viața împărțită între biserică și aventură."

Psaltului i-a închinat pagini de neuitat și Tudor Arghezi, ale cărui „cuvinte potrivite" sînt parcă distilarea lentă, în veac, a vorbelor risipite sfiit și generos de cîntărețul în strană : „Un studiu asupra lui Pann, cu numele parcă predestinat, va avea sarcina să-i analizeze calitatea ironiei și satirei, susținute la nivel de la un capăt la celălalt al operei lui (...) E vorba de un scriitor realizat integral și cu pasiune, și nu de un diletant, care, alternînd meseria de protopsalt cu vocația, s-ar amuza, ca mulți dintre contemporanii noștri încă recenți, să-și adaoge o floare la ureche și să sîcîie o coardă maimuțărită (...) Îmbelșugarea variată a moșului și strămoșului e de natură să mire, și ea nu vine atît «de la lume», cum îi place lui să afirme, cît din izvoarele proprii, și snoavele și înțelepciunea lui se țin într-un stil, care-i numai al lui. Pann scrie : «Bărbatul să aducă cu sacul, muierea să scoată cu acul și tot se isprăvește», și asta pe limba lui nevorbită în tîrg și în folclor. «De scund este scund, dar nu-i dai de fund» e de Anton Pann, nu de altcineva, cît și «Omul nu moare de cîte ori se îmbolnăvește» cît și «Omul nevoiaș se-neacă pe

uscat». Cine a mai spus că «Găina ouă atunci cînd îi vine» ? Un profesor de literatură grăiește într-altfel ; el zice «momentul de creație» sau «creativitatea». Mă rog, în treacăt, și alte mostre de plasticitate de stil : «La copacul căzut toți aleargă să taie crengi». În manieră cultivată, asta se exprimă cu «lovitura măgarului» și cu «ingratitudine» (...) «Te mîngîie cu ghimpi», «În față te netezește și în spate te cioplește» sînt ale lui Pann. Nici «După ce răstoarnă carul, atuncea vede drumul cel bun» nu poate fi expresia unui altuia. Nimeni n-a mai zis : «Lelea joacă pînă-n noapte, iar bărbatu-i e pe moarte», nici «Dacă m-am căsătorit, nu m-am și călugărit». Zice : «Au mîncat aguridă părinții și li s-au străpezit copiilor dinții». Tot el zice cu mult înțeles, ca în toate aluziile și stîrnirile lui, că «Mărgăritarul stă în fundul mării și mortăciunea plutește de-asupra apei». Poporul pe care-l iubește — rădăcina lui — și care l-a răsplătit citindu-l, pe cînd lumea selectă și cărturarii ei se lepădau de el, ca de un răzleț vulgar, bun pentru băieții din piață, e unanim prezent în scrierile lui."

Venind la poezia de azi, luăm mărturie pentru modul de receptare a „Poveștii vorbii" condeiul a doi dintre principalii reprezentanți ai ei : Nichita Stănescu și Marin Sorescu. „Povestea vorbii spusă în cuvinte, scrie Nichita Stănescu, constituie una dintre cele mai profunde revelații pe care le poate închide în sine un artist al cuvîntului. Titlul de rară frumusețe, atît de plin de sugestii, atît de creator poate numai «Divina Comedie» să fi avut sau «Metamorfozele» lui Ovidiu. Întrebarea tulbure și fundamentală nu este despre geneza cuvîntului ca atare, ci despre sensul existențial al comunicării. Care este sensul comunicării așa cum se lasă el dedus din scrierea lui Anton Pann ? Să fie oare numai acel semn al comunicării prin loc comun, al transportului de sensuri și de emoții printr-un aer reciproc respirat ? Da și nu. Am răspunde hotărît da și n-ar fi puțină contribuția lui Anton Pann la această misterioasă și tulburătoare întrebare. Faptul că el își clădește opera poetică și mai cu seamă «Povestea vorbii» dintr-o înșiruire de proverbe («cel isteț ca un proverb», cum îl nemuri Eminescu) ritmate și rimate cu deosebită osîrdie dar și cu vervă, faptul că proverbul reprezintă la urma-urmelor un loc comun și subtil al comunicării, o bătătorire de multe cuvinte în altele puține și fugoase, o descojire de lungi fraze, lăsînd în miez o propoziție ; ne-ar face să credem că sensul vorbirii și al comunicării, că însăși «Povestea vorbii» nu este altceva decît încoronarea locului comun. Să ne uităm însă cu atenție la ce fel de locuri comune recurge poetul și cum le structurează în context. Mai întîi remarcăm faptul că pentru Anton Pann ca și pentru o serie relativ limitată de poeți moderni, o frază sau o propoziție (în cazul lui Anton Pann — un proverb) nu joacă decît rolul de simplu cuvînt. Mai apoi, remarcăm relativ deasa contradicție între sensurile diferitelor proverbe înmănunchiate sub o aceeași singură temă. Dar, dacă pentru Anton Pann un proverb întreg are rolul

unui singur cuvînt și dacă pe bună dreptate considerăm înseși cuvintele, mai ales pe cele care reprezintă noțiuni, drept niște semnificări tot ale locului comun, atunci vom constata că sensul comunicării prin loc comun nu constituie principalul mesaj al «Poveștii vorbii». Care este acest mesaj ? Greu de răspuns în numai cîteva aserțiuni. Totuși, în mare, nenuanțat putem afirma că acest mesaj presupune un anume «joie de vivre» manifestat în domeniul esteticului. Povestea vorbii se situează în scara dantescă spre sfîrșitul Purgatoriului și începutul îndepărtat al unui Paradis rubicond."

În sfîrșit, iată ce ne spune despre miracolul înțelepciunii românești, condensată în această alcătuire de „poeme ale vorbii", Marin Sorescu într-un eseu de o mare acuitate a disocierilor : „Proverbele pluteau în aer ca niște nori amărui și trebuia să vină un Sfînt-Ilie să treacă peste ele cu căruța și să le facă să bubuie. Niciodată nu s-a putut spune ceva direct și orice părere trebuia alambicată. Ba că vin ăia, ba că vin ăilalți — pedeapsa tăierii limbii era la modă. Cerul era plin de damful tare al unor alcooluri de înțelepciune. Și Anton Pann a fost într-un fel un om al momentului. «De la lume adunate și iarăși la lume date» — iată circuitul pe care-l face și apa suptă din mare și întoarsă asupra ei sub formă de ploaie. Ce ploaie binefăcătoare pentru seceta sufletelor noastre opera lui Anton Pann. Acum și în veac." Și ceva mai departe : „«Povestea vorbei» este o carte genială, cu fațete multiple. Structura ei e sinusoidală, ca un fulger frînt la infinit. Anton Pann e cerebral și anonim în zicători, pînă se încălzește, apoi devine liric în povești și poeme dramatice, după care se corectează iarăși în zicale. E unul din autorii cei mai complecși din literatură, nu numai a noastră. Și complexat, dacă nu ne speriem de cuvînt. Drama lui a fost de a fi trăit într-o epocă de incultură, bigotism, talentul original fiind socotit erezie. De aceea pentru securitate a trebuit să intre adînc cu fruntea în înțelepciunea și eposul popular, ca mortul cu întreg chipul în gipsul măștii sale. Dar dincolo de mască trebuie să-i citim originalitatea, care e atît de mare încît ne cutremurăm. Toți care au venit după el îi sînt datori într-un fel sau altul, măcar pentru exemplul înalt pe care l-a dat aici la porțile Orientului. Și Eminescu și Creangă și Caragiale și Hasdeu și Iorga au îngenuncheat cu nespusă smerenie în fața umbrei venerate.

— Miruiește părinte."

Cînd a publicat prima ediție (și prima formă) a „Poveștii vorbii", Anton Pann avea 51 de ani. Ediția a doua, mult sporită față de prima, avea să apară după cinci ani. Probabil, cîntărețul a avut dificultăți cu „librierii" și prenumeranții. Revanșa și-o va lua abia după moarte, cînd cartea va cunoaște zeci de ediții și tiraje amețitoare. Poetul lansase în eternitate, fără să știe, miracolul înțelepciunii românești cuprins, modest, în două vorbe simple și istețe.

Pomposul constituțiu

Anul 1848 va fi, în București, anul Revoluției. Cînd la 9 iunie un foc de revolver va zdrențui epoletul încărcat cu fireturi al domnitorului George Bibescu, ce-și făcea promenada cu caleașca la Șosea, însoțit de marele vornic Vilara, populația orașului avea să afle că o nouă epocă, de efervescență și înnoiri, urma să scoată orașul din somnolență și inerție. Evenimentele ce succedară abdicării domnitorului au însuflețit întreaga viață a Capitalei. „Începură îndată adunările revoluționarilor, ne relatează D. Pappasoglu, atît în localul camerei boierești care era dizolvată, cît și pe cîmpia Filaretului unde se aduna în toate zilele poporul bucureștean și unde s-a organizat și garda municipală sub comanda unui fost actor grec, Aristia. În acea cîmpie s-a ridicat o tribună pe pudestale înalte cu trepte ; de acolo țineau toți oratorii revoluționari discursuri către orășeni (...) Aceste întruniri de la Mitropolie se țineau seara, de la 9 ore pînă la 1 din noapte, iar acelea de la Filaret se țineau de la 3 după prînz, pînă seara la 8."

Spectacolul orașului, cu mari manifestații de masă, cu scene populare inedite, cum a fost sfințirea steagurilor revoluției, în ziua de 15 iunie, cu ezitări și neînțelegeri între membrii guvernului provizoriu care-l înlocuiseș pe cel al lui Bibescu, și teama de iminenta intervenție otomană trebuie să fi creat în sînul populației un sentiment de entuziasm amestecat cu neîncredere și teamă. În plus, holera începuse din nou să bîntuie cu furie, o parte dintre prăvăliile din centrul urbei închizîndu-se.

Nu avem vești despre activitatea lui Anton Pann în prima jumătate a anului. Poziția lui în fața evenimentelor trebuie să fi fost destul de tulbure. În scrierile sale, ca și în corespondență, nu transpare nici o reflexie despre zilele fierbinți pe care le-a trăit, de unde am putea să presupunem o atitudine decisă, pentru sau împotriva revoluției. Doar într-un singur loc, în dedicația către Neofit la „Privighier", apărut în anul 1848, ne face să înțelegem vag că țara trece prin momente excepționale : „Pen-

tru că înaltpreasfinţia-voastră aţi fost la începutul tutulor îmbunătăţirilor clerului bisericesc, precum şi mai întîi aţi clădit seminarul de la Rîmnicul-Vîlcii (...) netăgăduit este că aţi avut în cuget a face şi alte mai multe clădiri, dar nesănătatea şi *neliniştea* v-au amînat a le pune în lucrare." Acest cuvînt, *neliniştea*, pe care îl strecoară în dedicaţie, nu e suficient, însă, pentru a defini o ideologie. Firește, Pann nu a fost un revoluţionar în înţelesul ce se acordă termenului. Om al bisericii, apropiat prin legături de prietenie şi recunoştinţă de Neofit (care a avut în timpul revoluţiei o atitudine ostilă faţă de mişcare), slujbaş al seminarului Mitropoliei şi proprietar al unei tipografii abia înjghebate cu atîta trudă, psaltul, indiferent de sentimentele secrete ce le va fi nutrit, nu se putea aventura pe baricade. Credem, dealtminteri, că temperamentul său nu era al unui revoltat, singura răzvrătire crîncenă căreia i-a dat expresie în operele sale cu o voluptate rar întîlnită fiind aceea împotriva neghiobiei. Cu toate acestea, el şi-a iubit cu pasiune patria şi nu-l vedem, în lunile de zbucium ale revoluţiei, în tabăra duşmanilor poporului.

În anii dinaintea lui 1848 încep să apară tot mai adesea în prefeţele lui Pann idei apropiate de noile direcţii ale vremii. „Acum însă, scrie el în dedicaţia la „Bazul teoretic şi practic al muzicii bisericeşti", tipărit în anul 1845, neapărata trebuinţă cere tîlmăcirea cîntărilor bisericeşti, atît pentru *cîntăreţii patrioţi*, cît şi pentru a se preda în seminare, după instrucţiile ce se alătură la sfîrşitul acestei cărţi." Într-o prefaţă la „Irmologhiu sau Catavasier", apărut cu un an mai tîrziu, ideile sale patriotice devin mult mai explicite :

„Că patria noastră muma
Mult a dorit pîn-acuma
Ş-ai ei fii ca-n naţii alte
Să crească cu ştiinţi nalte
Şi să se laude-n lume
Cu româna al ei nume."

Cunoscute sînt versurile din dedicaţia la „Heruvico-Chinonicarul" publicat în 1847, în care Anton Pann susţine ideea că vremurile s-au schimbat, încît a mai folosi „pronunţia streină" cît timp există cărţi „pe limba tatii ş-a mamii" a devenit un lucru aberant :

„Cîntă, măi frate române, pe graiul şi limba ta
Şi lasă cele streine ei de a şi le cînta.
Cîntă să-nţelegi şi însuţi şi cîţi la tine ascult,
Cinsteşte ca fieşcare limba şi neamu-ţi mai mult.
Nu fi în ţara-ţi ca unul din nemernici, venetici,
Ca cînd nu ştii românește ş-în limba care poţi zici.
Mai demult aveai dreptate să te poceşti, vrînd-nevrînd,

Cu pronunţia streină, tîlmăcite neavînd.
Acum însă-mbrăţişază pe aceste românești,
Pe limba tatii ş-a mamii, pe care o şi vorbeşti."

În tomul II al aceleiaşi cărţi, adresîndu-se „cuviosiei-sale părintelui Veniamin, ajutorul direcţii la clădirea monast. Bistriţa", îi mulţumeşte monahului pentru „jertvirea" sa „*în folosul patrii* şi în dragostea sfintelor lui Dumnezeu biserici, ca un adevărat fiu şi credincios al ei." Tot în anul 1847, dedicîndu-i „cuviosului protosinghel Dionisie Romanov, inspectorul Seminarului sf. Mitropolii", „preaplecate" cuvinte, îi urează „ani îndelungaţi cu viaţă plăcută, *ca să puteţi folosi patria*, cu neinteresarea şi dărnicia cuviosii-voastre". Exemplele se înmulţesc pe măsură ce anul revoluţiei e mai aproape. Folosind o badinerie, Anton Pann a „prevestit" în prefeţele sale revoluţia. Trebuie ţinut seama de faptul că mai toate textele citate sînt extrase din dedicaţii adresate unor feţe bisericeşti, ceea ce nu dovedeşte în primul rînd „curajul" cîntăreţului, ci mai degrabă pătrunderea ideilor şi sentimentelor patriotice între zidurile claustrale ale chinoviilor.

Este neîndoios că Anton Pann a simţit duhul înnoitor al revoluţiei şi a lucrat pentru el cu mijloacele care-i stăteau în putinţă. Venit din popor, trăindu-şi întreaga viaţă alături de oamenii simpli, psaltul nu putea fi decît reprezentantul lor pe plan spiritual. Dovada cea mai grăitoare că aşa stau lucrurile e opera sa, prin care s-a identificat cu spiritul poporului, ridicînd „la maxime înălţimi artistice expresia acestui spirit (...) tocmai prin puterea talentului" (Ovidiu Papadima).

Intensa răspîndire a cărţilor de muzică bisericească nu numai printre cîntăreţi şi preoţi (dar şi aici cu mult folos, aceştia fiind în strînsă legătură cu poporul), ci şi într-o largă pătură de cititori de la oraşe, cărţi ce purtau în dedicaţii ideea dragostei de patrie, va fi contribuit la agitaţia făcută în gazete pentru ideile naţionale într-o măsură măcar egală cu acestea.

În anul revoluţiei îl aflăm pe Anton Pann „prim-cîntăreţ" la biserica Creţulescu de pe podul Mogoşoaiei, „avînd şi un cor de tineri (plătiţi) cu cîte 20 lei vechi pe lună" (G. Dem. Teodorescu). De la îndepărtarea din strana „Curţii Vechi" nu mai cîntase în biserică. Avea motive, prin urmare, să fie mulţumit de starea sa. În schimb, din cauza evenimentelor ce se vor precipita, nu tipăreşte în anul cu pricina decît patru cărţi. Un „Privighier care coprinde în sine toată orînduiala privighierii sau a mînecării", lucrare impunătoare ca mărime, avînd mai mult de 450 de pagini, îi apare, poate, la jumătatea anului. E dedicată, ca multe altele, lui Neofit. Volumul se înscrie în „programul" cîntăreţului de „românire" a muzicii bisericeşti şi nu aduce nimic nou în planul activităţii sale tipografice. Deosebită de lucrările anterioare e tipăritura „Dia-

log în trei limbi rusește, românește și turcește. Fiecare întocmită în vorbire după idiotismul ei". Dialogul, „acum întîi culeș din deosebite dialoguri rusești, tipărite în Moscva", constituie un fel de „ghid de conversație" trilingv, ce ne oferă, după modul cum e alcătuit, tabloul principalelor domenii abordate în conversația uzuală a vremii : „Ale religiei, Cele cerești, Cele pămînțești, Dobitoacele, Cele zburătoare, Cele lumești, Mădulările omului, Slutirile, Îmbrăcămintea, Cele trebuincioase în casă, Ale mîncării, Despre poame, Semănături, Despre știință, Cele ostășești, Despre zilele săptămînii."

Dintr-o „postfață" intitulată „Înștiințare" aflăm că psaltul poseda și oarecare cunoștințe de gramatică : „Fiindcă orice Dialog tîlmăcit pe mai multe limbi, scrie el, niciodată nu poate veni la rînd cuvînt după cuvînt, ci cînd la o limbă supstantivul îi este înainte, la cealaltă este verbul și la cealaltă iarăși adjectivul sau dimpotrivă, trebuind să vorbească fiecare limbă după idiotismul (însușirea) ei, și așa cititorul niciodată nu să poate domiri în vorbele sale, adică : ce parte a cuvîntului întrebuințează înainte sau în urmă." Ne sînt împărtășite și dificultățile întîmpinate cu corespondențele idiomatice : „Deosebit, la unele locuri iarăși o limbă întrebuințează o zicere, care în cealaltă limbă nu să întrebuințează, ci cu altă zicere se slujește în locul ei, care de ar sta cinevași să zică întocma cum zice și în cealaltă, ar vorbi o limbă cu totul pocită și neasemănată în felul ei. Ca să înțeleagă dar cinevași toate părticelele cuvintelor sale și toată însușirea lor este ca să aibă un vocabular, care vocabular s-a și pus supt tipar de suptiscălitul după formatul și mărimea acestui Dialog." Dicționarul urma să apară în fascicule, „în fiecare sîmbătă cîte opt foi", dar întîmplarea face că n-a mai apărut, ceea ce ne determină să credem că „Dialogul" fusese tipărit nu multă vreme înaintea izbucnirii revoluției.

Celelalte tipărituri sînt o a patra ediție a „Cîntecelor de stea" („tipărite cu adaos de cîntece morale") și „Calendarul" pe anul 1849. Tradiția calendarelor în țările române, datînd încă din secolul al XVIII-lea, cucerește o arie tot mai largă de cititori în primele decenii ale veacului trecut, în bună parte din pricina măririi numărului știutorilor de carte. Alcătuite pe principiul literaturii de colportaj (și al „almanahurilor" de mai tîrziu), calendarele conțineau zodiace, prognoze meteorologice și sfaturi „agrotehnice" pentru țărani, dar și literatură, informații din cele mai diverse domenii, umor și alte inserții tipografice care puteau interesa un public larg ce n-avea alte surse mai atrăgătoare și mai ieftine de culturalizare. Anton Pann introduce în calendarele sale anecdote și istorioare de care nu ducea lipsă, ghicitori, povestiri biblice, difuzîndu-le, credem, în tiraje mari, de unde își făcuse o bună sursă de venituri, acoperindu-și cu ele cheltuielile tipografiei. Ostil la început producătorilor de calendare (un „dăscălaș orecare/ făcător de calendare"), care acopereau paginile fițuicilor cu cele mai imunde producte tipografice, el cedează pînă la sfîrșit ispitei unuî cîștig ușor, ridicînd însă, incontestabil, calitatea speciei pe care, dealtminteri, au practicat-o nu numai nechematii, ci și oameni de mare prestigiu literar în epocă, așa cum s-a întîmplat cu Asachi, Heliade și Kogălniceanu.

La jumătatea anului 1848 Anton Pann se afla la Rîmnic. „Îndată după terminarea esamenelor de la seminar, epidemia holerei îl făcu să părăsească București", ne informează G. Dem. Teodorescu. E greu, cu toate acestea, de susținut ideea că ar fi plecat la Rîmnic numai din pricina holerei, fiindcă psaltul va fi aflat că Rîmnicul era și el contaminat de groaznica epidemie. La Rîmnic, Pann mergea aproape în fiecare vară pentru a-și vinde cărțile și a-și asigura un număr minim de prenumeranți ce-i vor susține viitoarele-i proiecte tipografice. Avea acolo prieteni vechi și legături durabile.

Numai că în anul acela orașul se găsea sub semnul revoluției. Proclamația de la Islaz însufleți vechea urbe de pe malurile Oltului. La cîteva zile după citirea Proclamației, populația era încunoștințată despre semnificația evenimentelor printr-o serie de documente în care se arăta că „ziua de 11 iunie reprezintă cea mai mare revoluție care s-a pomenit vreodată", cînd „românul și-a cucerit drepturile lui". Dumitru Zăgănescu, numit administrator al districtului, întocmește împreună cu alți comisari „gvardia națională" pentru paza ordinii publice, întrucît aceasta „este cea mai principală între datoriile comunale ale unui popor ce-și are suveranitatea sa". Textul noii constituții e răspîndit în toate colțurile orașului. Un val de entuziasm și o nemaiîntîlnită febrilitate agită spiritele. În aceste împrejurări, scrisoarea din 28 iulie a generalului Magheru prin care anunța pe administratorul districtului Vîlcea că pornește din Tîrgu Jiu spre Rîmnic cu un număr de 500 dorobanți călări pentru a așeza aici o tabără a pandurilor voluntari a stîrnit vîlvă. Dispozițiile generalului invitau pe administrator să găsească un loc cu „poziție mai bună și aer curat și mai priincios sănătății" pentru a putea găzdui trupele de dorobanți și panduri. Locul ales a fost „cîmpul lui Traian" de lîngă Rîmnic, nu departe de pajiștea unde, de veacuri, se ținea atît de cunoscutul tîrg al Rîurenilor. Într-un timp relativ scurt, Magheru își formează aici o armată revoluționară cu un pronunțat caracter popular, la care participă mii de orășeni și țărani din întreaga Țară Românească.

Anton Pann va fi fost martorul tuturor acestor evenimente unice pentru orășelul devenit, vremelnic, cel mai important centru militar al țării. Locuitorii arborează la ferestre steaguri tricolore, exaltarea populației atinge cotele cele mai ridicate. La 20 iunie e organizată o ceremonie de mare fast cu care prilej, la biserica „Tuturor Sfinților", are loc „sfințirea stindardelor libertății naționale după noua constituție", la care participă autoritățile locale revoluționare și o mare parte a populației orașului. Solemnitatea depunerii jurămîntului s-a amînat însă cu o

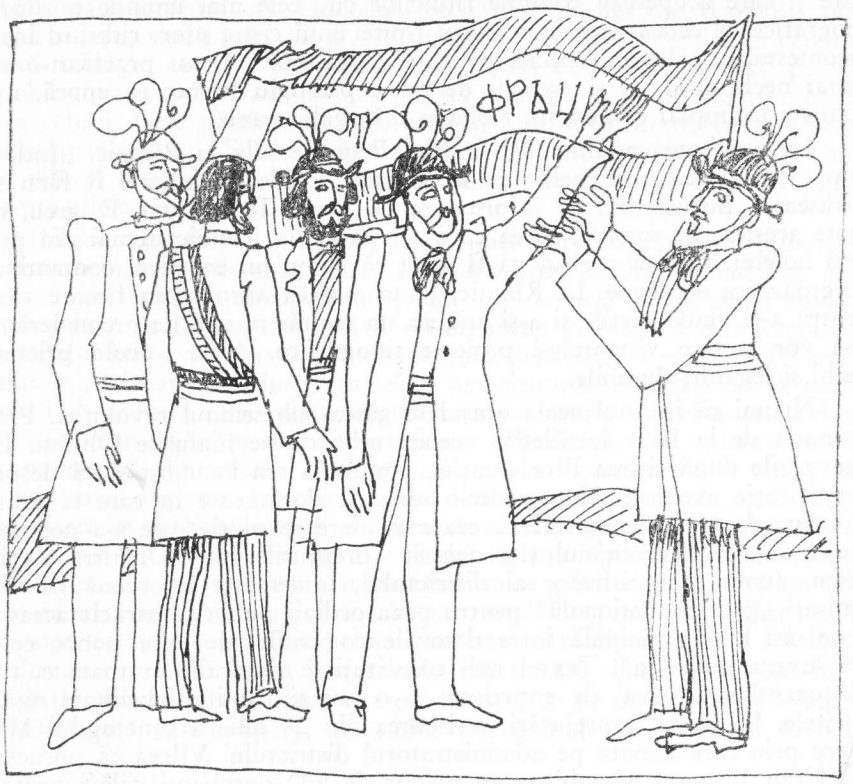

lună din cauza epidemiei de holeră. La 29 iulie, administratorul districtului Vîlcea împreună cu alţi funcţionari şi cu gvardia naţională condusă de căpitanul Grigore Davidescu iau parte alături de locuitorii urbei la importanta sărbătoare de la marginea oraşului, pe o „cîmpie înconjurată de arbori", unde nu peste mulţi ani se va amenaja primul parc public al Rîmnicului, „Zăvoiul". Organizatorii au ridicat „un umbrar şi o tribună" împodobită cu ramuri verzi, precum şi un arc de triumf format din ghirlande de flori, pe sub care au trecut „persoanele ce se vor duce la solemnitate". În entuziasmul general sînt citite cele „21 de puncturi" ale Constituţiei revoluţionare, iar administratorul districtului a ţinut o alocuţiune „cu cele mai vii expresii asupra drepturilor naţionale", la care rîmnicenii au răspuns prin ovaţii : „Să trăiască Constituţia, Să trăiască poporul român şi guvernul provizoriu." Gvardia naţională a întărit aclamaţiile mulţimii cu salve „de arme detunătoare".

Zăvoiul, care inaugurează cu acest prilej prima manifestaţie de amploare a Rîmnicului, trebuie să fi forfotit de lumea ce nu mai văzuse o astfel de solemnă şi magnifică festivitate. Atracţia principală a zilei a constituit-o însă corul condus de Anton Pann, format din cîntăreţii bisericilor din oraş, fapt pomenit de administratorul districtului în raportul său către ocîrmuire, în care nu va omite să consemneze participarea psaltului la marea sărbătoare : „Într-acest pompos constituţiu, aflîndu-se şi dumnealui Anton Pann, profesor de muzică, împreună cu cîţiva cîntăreţi de aceeaşi profesie, au alcătuit o muzică vocală cu nişte versuri prea frumoase puse pe un ton plin de armonie şi triumfal, cu care au ajuns entuziasmul de patrie în inimile tuturor." Demn de subliniat e prestigiul de care se bucura în Rîmnic scriitorul, de vreme ce „ocîrmuitorul" judeţului găseşte de cuviinţă să-l amintească nominal în raportul oficial înaintat autorităţilor centrale. Solemnitatea se încheie tîrziu, cînd mulţimea se întoarce în oraş în frunte cu corul, care nu conteneşte a intona imnul executat pentru prima oară sub arborii seculari ai Zăvoiului. După opinia celor mai mulţi cercetători, „versurile prea frumoase" aranjate pe muzică de „dumnealui Anton Pann" ar aparţine marşului revoluţionar „Un răsunet" de Andrei Mureşanu, publicate cu o lună înainte la Braşov în „Foaie pentru minte, inimă şi literatură", ceea ce înseamnă că locuitorilor Rîmnicului le revine cinstea de a fi ascultat pentru întîia oară armoniile cîntecului „Deşteaptă-te române", devenit unul dintre cele mai populare imnuri ale patriei noastre.

Seara se face „luminaţie la casele publice, precum şi domnii cetăţeni la locuinţele dumnealor", iar oraşul clocoteşte încă mult timp de animaţia locuitorilor care inundă străzile cu steaguri în mînă, exprimîndu-şi bucuria într-o atmosferă de adevărată sărbătoare.

Putem să presupunem că psaltul a rămas în Rîmnic pînă la jumătatea lui septembrie, pentru a fi de faţă la tîrgul Rîurenilor unde avea bun vad de vindere a cărţilor „politiceşti". Participarea lui la marea festivitate populară din 29 iulie a dat ocazie anumitor interpretări, în sensul adeziunii plenare a lui Pann la cauza revoluţiei. Problema ni se pare mai complexă şi trebuie examinată nuanţat, luîndu-se în consideraţie cele afirmate la începutul capitolului. Credem că scriitorul, a cărui dragoste de patrie e învederată, se poate dispensa de orice „atestat", probînd adeziunea sa la „cauză". Participarea la „pomposul constituţiu" nu aduce, prin urmare, decît un argument în plus, pe lîngă multe altele, mai importante, al dragostei fără de preţ pentru poporul pe care l-a slujit întraga-i viaţă cu mintea şi condeiul.

În toamnă, Anton Pann se întoarce în Bucureşti. Va locui acum în casele din strada Taurului nr. 12, de unde nu se va mai muta pînă la moarte. Aici îşi instalează şi tipografia. Iarna, însă, se îmbolnăveşte „de răceală", fiind constrîns să stea mai multe luni la pat. Boala îl va fi înfricoşat, fiindcă se decide să-şi facă „Adiata" („după stăruinţa şi în pla-

cul soției sale Catinca", susține G. Dem. Teodorescu). Actul e redactat în versuri, fapt fără precedent în procedura de testare, din care pricină mitropolitul refuză să-i dea încuviințarea. Pann își va scrie al doilea testament în proză, primele 24 de versuri din „Adiata" precedentă păstrînd în general același conținut, dar renunțîndu-se la așezarea versurilor în strofe, unele sub altele. E una din farsele pe care poetul le-a făcut posterității.

Adiata, alcătuită „în placul" Catincăi, conține nu mai puțin de 93 de strofe (372 de versuri), constituind o veritabilă autobiografie ce oferă date prețioase (unele contradictorii) despre viața scriitorului. Legatara agoniselii de decenii a autorului diatei e tînăra-i soție, acum în vîrstă de 27 de ani, căreia îi face o întinsă apologie, citată anterior. Femeia se legase ca după moartea sa să îmbrace haina monahală, din pricina durerii, bineînțeles, dar și pentru a-l avea în preajmă :

„Și Catinc-a mea soție,
Cu care am căsnicit,
Să-ngrijească precum știe
Și precum i-am rînduit.

La Viforîta să-ngroape
Trupul meu cînd voi muri,
Ca să mă aibă aproape
Cînd să va călugări."

Poetul își iubea soția și nu avea motive să se îndoiască de devotamentul ei. Dorința lui era ca și după moarte soția să-i rămînă credincioasă, drept pentru care întocmește un ditiramb al văduviei neprihănite, care l-ar fi bucurat pe Molière, și el naiv trecător prin trista amăgitoare viață pe care a văzut-o, însă, în piesele de teatru, cu atîta luciditate și sarcasm :

„D-aceea să nu se-nșele
De dulcețile lumești,
Ci urmînd poveții mele
Facă cele sufletești.

Să umble în sfinte pasuri
Ori și pe unde va fi
Și toate ale ei ceasuri
Cinstei a și le jertfi.

De sfaturi băbești să fugă
Și de al altor descînt,

Și ca albina să sugă
Dumnezeiescul cuvînt.

Tinerilor este lege
De bărbat cînd văduvesc
Cu altul capul să-și lege
Prin nodul cel căsnicesc.

Ș-o fac multe, dar degeabă,
Că niște păcate strîng,
Și nimenea nu întreabă
De ce pe cel dintîi plîng !

Altele iar apuc drumul
Păcătosului amor,
Și nu întreabă nici unul
La ce loc merg dacă mor.

Mai bine, zic, să se ducă
Precum s-a făgăduit
Și jertvă să se aducă
Către cel ce ne-a zidit."

Arătarea relelor provenind din viața cea păcătoasă a văduvelor continuă încă în multe strofe, de unde vedem că anumite lumești îndoieli avea totuși poetul, altfel n-ar fi simțit nevoia unei desfășurări atît de violente împotriva celor care, ca

„Musca-n dulceață s-aruncă
P-alte-necate văzînd".

Adiata ni se relevă ca o moralizare în care Pann, grijuliu cu fericirea Tincăi, ar vrea să o știe, după moartea lui, ocrotită de ispititoarele primejdii ale vieții. În același timp, ea e un strigăt neputincios împotriva firii. Bărbatul de duh, în care se concentrase atîta ascuțime a spiritului, era la el acasă un om ca oricare altul : temător și naiv, egoist și credul, moralist și opac. Tinca nu va respecta nici o iotă din simțitoarele sale sfaturi sufletești, deși poetul lăsase groaznic blestem împotriva celor ce-i vor nesocoti dorințele de pe urmă :

„Care va face-mpotrivă
La cîte rînduiesc eu,
Cu Iuda dopotrivă
Să-l judece Dumnezeu.

Tartarul să-i moştenească
Sufletul cînd va muri,
Şi să nu se procopsească
În lume cît va trăi.“

După lunile grele de boală, speranţele lui Anton Pann prind din nou viaţă. Convalescenţa i-a fost lungă şi istovitoare. El nu va mai tipări în 1849 decît „Calendarul“ pe anul următor („Calendar bogat pe anul de la Hristos 1850“), avînd 72 de pagini, şi o cărticică bizară, „Pocăinţa omului dezmerdat sau vorbire între suflet şi trup şi osebite sfătuiri folositoare trupeşte şi sufleteşte“, cu conţinut mistic (un dialog imaginar între trup şi suflet); reflex al stării de angoasă din timpul bolii. Probabil că s-a înzdrăvenit de-a binelea abia în cea de-a doua jumătate a anului 1849. Represiunile de după revoluţie nu-l ating. El nu apare printre dascălii concediaţi care „colaboraseră“ cu revoluţia, iar lista „aşezămintelor“ tipografice publicată în „Buletinul Ofiţial al Principatului Ţării Româneşti“ din aprilie 1849 cuprinde, printre alte tipografii cu drept de a funcţiona, şi pe aceea a lui Anton Pann : „Acest fel de aşezăminte, găsite acum în fiinţă, sînt în capitală : Tipografia Sf. Sava, acelea a d-lui Carcalechi, a d.d. Rosetti şi Winterhalder, d.d.-lui Kopainig, a d-lui Anton Pann şi litografia d-lui paharnic Scarlat Roset“ (după Ion Manole).

Autorităţile din Capitală nu aflaseră, probabil, că în „pomposul constituţiu“ din Rîmnicu Vîlcea, la 29 iulie 1848, se produsese, ca dirijor al corului, „dumnealui Anton Pann, profesor de muzică, împreună cu cîţiva cîntăreţi de aceeaşi profesie“, care prin versurile „prea frumoase“ şi „armonia“ tonului triumfal „au ajuns entuziasmul de patrie în inimile tuturor“. Sau poate că ştiau, dar Neofit a pus o vorbă bună pentru şugubăţul psalt, ce-i mai făcuse şi în alte rînduri pozne. Cert este că tipografia lui continuă să funcţioneze (alături de numai şase asemănătoare întreprinderi ale Bucureştilor !), şi cîntăreţul se va aşeza din nou, temeinic şi neobosit la lucru.

Tinereţea lui Moş Albu

Anton Pann îmbătrînise. Împlinea 54 de ani. Putere de muncă îi rămăsese, însă. Şi o ambiţie nemăsurată. Ultimii cinci ani ai vieţii sînt cei mai rodnici în privinţa numărului de volume scoase de sub tipar. Descoperim în felul său de a lucra febrilitatea mistuitoare a creatorului ce-şi simte sfîrşitul aproape şi vrea să se consume tot, pînă la scrum. Cîrciumile şi grădinile lui Pană Breslea şi Giafer nu-l mai aveau de mult printre clienţi. Trudeşte ca un sallahor încă de dimineaţă la zaţuri, apoi la corecturi, aleargă în oraş să-şi vîndă raţia de cărţi cu care va trăi în ziua aceea, se întoarce acasă, se aşază la masa primitivă de lemn şi aprinde lumînările. „De la 1840 pînă la finele vieţii, afirmă G. Dem. Teodorescu, în interval de 14 ani, din condeiul şi din teascurile tipografiei lui n-au ieşit mai puţin de 61 de volume sau broşuri în prima ediţiune, 17 într-a doua sau a treia, afară de cele două «diate» şi exceptîndu-se calendarele de perete : în total 80 de bucăţi, unele destul de voluminoase, ceea ce revine la cîte 6 tipărituri pe an, pe lîngă ocupaţiunile de psalt, de profesor, de tipograf. Cine a produs mai mult, în acea epocă de regenerare ? Cine produce nu zic mai multe, dar cel puţit tot atîtea, astăzi (1893) cînd mijloacele de instruire, de producere intelectuală şi de răspîndire a ideilor sînt cu neasemănare mai numeroase şi mai puţin costătoare ? Şi să se noteze că în acea perioadă fu singurul autor de opere muzicale (fie sacre, fie profane), inventatorul tuturor melodiilor ce se cîntau, unicul reprezentant al producerilor lirice, satirice, şi populare.“

Prin anii 1850—1851 nu mai funcţiona ca psalt, dar „suplinea“ pe cîte un coleg indisponibil, pentru a-şi mai rotunji cîştigurile, aşa cum se va întîmpla în zilele de Paşti din anul 1851, cînd e sollicitat în strană de biserica Sf. Ilie de pe podul Caliţii. O notă de plată eliberată cu acest prilej confirmă faptul : „167 lei D-lui Anton Pann cîntăreţul, ca să cînte la biserică de aici 5 zile pînă marţi după Paşti, fiind bolnav cîn-

tăreţu bisericii" (act comunicat de G. Călinescu). Suma ce i se dă pentru cinci zile e imensă (în comparaţie cu leafa primită de la Mitropolie ca profesor, de numai 200 lei lunar), ceea ce arată prestigiul pe care-l dobîndise în rîndul cîntăreţilor din Bucureşti (şi chiar din toată ţara).

Reluînd o veche îndeletnicire, aceea de tipărire a „cîntecelor de lume", Anton Pann publică în anul 1850 „Spitalul Amorului sau Cîntătorul dorului. Adică : Cîntece vechi populare,/Dupre orice întîmplare,/ /Pe care junii le cîntă/Şi babele le descîntă. Însă : Pe lîngă cele sătene/ s-a pus şi din orăşene." Cartea cuprinde o culegere de versuri însoţite de textul muzical, din care greu se pot descurca astăzi, în întregime, sursele de unde sînt preluate. Cîntecele circulau pe vremuri în manuscris şi se bucurau de mare popularitate în mahalalele bucureştene. Provenienţa, ca şi tematica lor, e diversă : „Din cele 295 de texte poetice ale ediţiei a II-a din *Spitalul amorului*, arată Ovidiu Papadima, numai circa 62

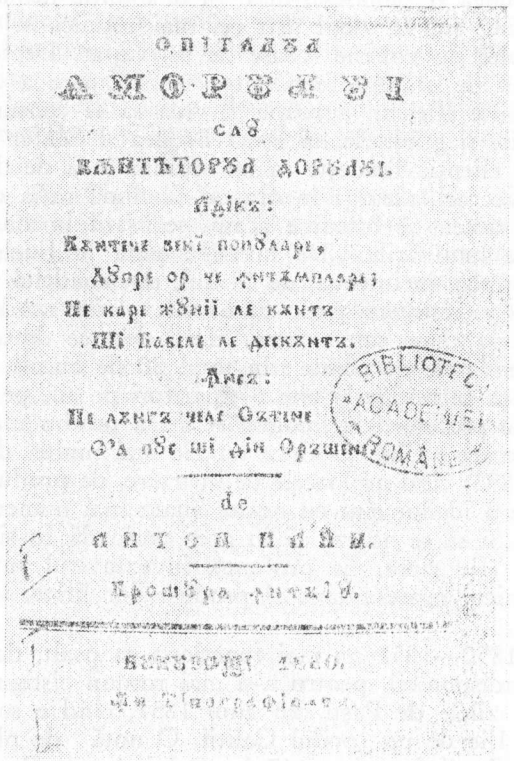

Foaie de titlu a volumului „Spitalul amorului" (1850)

sînt, cu mare îngăduinţă, populare, adică abia 21%. Restul sînt «orăşene» (233), dintre care vreo 15 categorisite drept «cîntece de mahala», iar 82 specificate drept «cînturi mai nouă», adică — după cum se spunea mai tîrziu, — «ultima modă». «Şlagărele» ţin deci, statistic, cumpăna cu «cîntecele populare» în *Spitalul amorului*, iar între ele marea masă a «cîntecelor orăşene»."

„Spitalul Amorului" va avea un succes fără precedent, după numai doi ani apărînd ediţia a doua, redimensionată (de la două la şase broşuri). Interesantă e reacţia faţă de carte a lui Caragiale (din 1896), care condamnă cu dezgust productele „Spitalului", în timp ce pe Anton Pann îl absolvă, folosind o stratagemă nu lipsită de umorul său inimitabil : „În mijlocul acelei mode stupide, acelui curent de erotism trivial, de sentimentalism greţos şi de galanterie ridiculă, cari au tîrît şi mînjit chiar pe mulţi oameni de spirit şi de adevărat talent, Anton Pann, vestitul nostru poet popular, a publicat, pe lîngă atîtea admirabile lucrări originale şi traduceri, şi o colecţie de cîntece şi poezii la modă pe acea vreme. Minunatul poet şi povestitor, care era în acelaşi timp un excelent cîntăreţ şi cunoscător al Plastichiei, publică acea colecţie însoţind fiecare bucată cu muzica ei, transcrisă, fidel după cum se cîntă, firește după felul oriental (...) Anton Pann a făcut un adevărat serviciu literaturii culegînd toate aceste documente caracteristice a stării noastre sociale din prima jumătate a veacului. Şi pentru că omul de spirit simţea bine ce murdării culege, el a trebuit să le găsească o etichetă convenabilă ; colecţia poartă titlul *Spitalul Amorului.*"

Caragiale socotea, după cum vedem, că publicarea de către „minunatul poet şi povestitor" a acestui „folclor bucureştean" (Ovidiu Papadima) reprezenta un act de salubritate literară, cînd de fapt psaltul, chiar dacă îşi va fi dat seama de calitatea „tri vială" a materialului, nu urmărea decît să vină în întîmpinarea gustului modest al publicului, pentru „a îndeplini lipsele tipografiei, care sfîrşit nu au". Există totuşi în prefaţa „Spitalului" pasaje al căror înţeles, destul de inocent în vremea psaltului, se aşază azi sub incidenţe noi, la limita de demarcaţie dintre neserios şi parodie, punînd sub semnul întrebării orice interpretare. E încă o capcană pe care ne-o întinde scriitorul. Dar iată textul : „Socotesc că nu fără cuviinţă am intitulat această ediţie «Spitalul Amorului», căci în coprinderea-i nu veţi vedea decît plîngeri de inimi rănite, suspinuri de piepturi săgetate, tînguiri de dureri cumplite, ohtări şi tot felul de văitări din pricina Amorului : întocmai ca într-un spital în care se află mulţime de ostaşi loviţi în bătaie şi răniţi de tot felul de arme, carii îşi arată ranele şi îşi spun durerile, cerînd ajutorul doctorilor. Pentru că acest Amor (...) întinde arcul şi aruncînd săgeţi în toate părţile răzbeşte şi pătrunde inimi de tot felul de vîrste ; fără a se ruşina de bătrîni, fără a se teme de viteji, fără a se sfii de filosofi, fără să aibă milă de tineri, şi chiar de săraci, săgetează piepturile, le

înflăcărează sîngele, şi atît îi aruncă în călduri grozave, încît mulţi îşi zmintesc simţurile şi se pomenesc ca cei lunateci în somn, şi chiar deştepţi vorbind aiurea, neştiind cum şi către cine. Ba încă unii rămîn zmintiţi pentru totdeauna, fără a-şi mai putea găsi leacul, şi din Spitalul Amorului ajung în spitalul nebunilor (la Balamuc) ; alţii cad în melanholie şi încet-încet se topesc şi îşi sfîrşesc viaţa (...) Priimiţi dară acest Spital al Amorului şi preumblîndu-vă într-însul veţi vedea mulţime de nenorociţi tînguindu-se în dureri, pe carii nedefăimîndu-i să luaţi de pildă patimile lor şi să vă păziţi a nu încăpea într-însele."

Tot în acelaşi an Anton Pann publică povestioara de 40 de pagini intitulată „Înţeleptul Archir cu nepotul său Anadam", traducere după o versiune slavă ce circula în manuscris prin ţările române încă din secolul al XVII-lea. Naraţiunea cuprinde poveţele „preaînţeleptului" Archir oferite nepotului său Anadam, care, ticălos din fire, răspunde binelui cu ură şi netrebnicie, pierind pînă la urmă justiţiar. Unele sfaturi, transcrise în limba dulce a poetului, degajă un indiscutabil farmec : „Cinsteşte pe părinţii tăi şi pe cei bătrîni ; căci şi tu poţi fi bătrîn" ; „Pe omul înţelept şi scăpătat sau sărac ajută-l mai cu simţiciune, măcar de orce lege ar fi" ; „Să-ţi fie milă şi de vite, nu le pe-

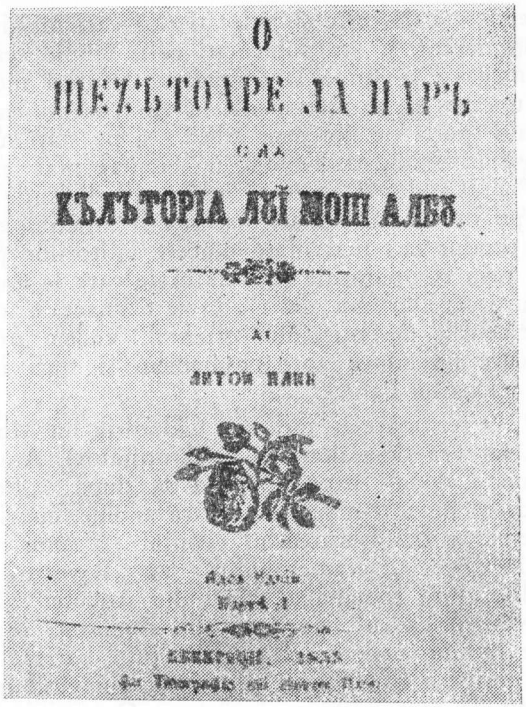
О
ШЕЗЪТОАРЕ ЛА ЦАРЪ
СА
КЪЛЪТОРІА ЛЮЇ МОШ АЛВЪ
АЛ
АНТОН ПАНН

„O şezătoare la ţară sau călătoria lui Moş Albu" (ediţia a doua, 1853) — foaia de titlu

depsi neomeneşte" ; „Cu mai-marii tăi daraveră să n-aibi ; nici să cumperi de la cineva vreun lucru fără tocmeală, ca cînd vei sta să plăteşti să n-aibi ameţeală" ; „Celui ce îţi va vorbi ţie cu asprime tu răspunde-i cu blîndeţe (...) după proverbul ce zice : «căinţa cea din urmă e totdeauna cu pagubă»" ; „Cînd vezi pe om la întristare, nu-i mai da şi tu supărare" ; „Cînd vei vrea să vorbeşti cu cineva, să-ţi scoţi cuvîntul prin trei lacăte, adică : unul să-l aibi la inimă, al doilea la gît şi al treilea la buze" ; „Apără-ţi ochii de invidieri sau zavistii, mîinile de răpiri şi furtişaguri, gura de pîri şi clevetiri şi picioarele de către pasuri rele" ; „Fereşte-te de desfrînări, nu te fermeca de frumuseţea muierilor, şi mai ales de cele cu bărbat ; că «vinul bun şi muierea frumoasă sînt două otrăvi dulci la om» şi «cine umblă pe drum cu gîndul acasă îşi pierde căciula în tîrg»" ; „De te latră vun cîine, astupă-i gura cu pîine ; n-arunca în el cu piatră, că atunci mai rău te latră" ; „Mai bine cu un înţelept să cari piatră la o casă decît cu nerod şi nebun să şezi

la masă" ; „Ferește-te de certe și judecăți (...) căci mulți sînt carii caută gîlceava cu lumînarea ; și «te pomenești că-ți umple ceafa de pumni și spatele de ciomege» ; și «pînă la împăratul, suferi încăieratul»" ; „În călătorie fără tovaroș să nu mergi, nici la vînat cu pușca goală să pleci ; că o armă goală sperie pe doi inși, adică : și pe stăpînul ei și pe vrăjmașul său ; însă la vreme de nevoie, un ciomag mai lesne ia foc decît o armă plină" ; „Cînd vei vrea să te însori deschide ochii patru ca «să nu aduci pe dracul cu lăutari acasă»". „Maximele acestea, scrie Tudor Vianu, produc cea mai mare plăcere cititorilor prin conciziunea formulării lor, prin comparațiile și metaforele care le animă, prin limba lor atît de savuroasă. Dar mai ales ele învie o societate întreagă în lunga epocă de opresiune a despotismului oriental. Vedem prin ele ca printr-un ochean care ne aduce aproape oameni și stări îndepărtate, dar actuale încă în epoca lui Pann."

Publicînd „O șezătoare la țară sau Călătoria lui Moș Albu" (prima parte în 1851, iar cea de-a doua în anul următor), Anton Pann dă literaturii române a doua capodoperă a sa după „Povestea vorbii". Scrierea, greu de inclus într-o specie literară anume, cuprinde o povestire cadru, ce prilejuiește desfășurarea în evantai a unui mare număr de alte povestiri în genul „Decameronului" sau „Povestirilor din Canterbury", iar în literatura română al „Hanului Ancuței". Moș Albu, protagonistul „povestirii cadru", pornește din București într-o călătorie a cărei destinație rămîne nedezvăluită, trece prin bariera „Colintinei" și are o serie de peripeții în manieră picarescă, ajungînd în mijlocul unei șezători țărănești, la care asistă cu încîntare. Ceea ce surprinde pe cititor încă de la început este cunoașterea profundă de către poet a vieții și obiceiurilor oamenilor de la țară, cu înțelepciunea lor simplă dar nuanțată și bogată, cu proverbele, ghicitorile, strigăturile, snoavele și povestirile lor. După cîteva pagini, o miraculoasă fereastră ne deschide perspectiva spre priveliștea încîntătoare a satului românesc, de un colorit divers și spectaculos, cu oameni veseli și ghiduși, unii foarte bine desenați caracterologic, cum sînt Moș Neagu (un bătrîn hîtru și sfătos), Moș popa, un arendaș grec, Stan și alte persoane (fete tinere și gureșe) mai puțin surprinse în transfocator. Impresia de ansamblu e asemănătoare aceleia oferite de rapsodiile lui George Enescu : extraordinara valoare cromatică a peisajului, polifonia subtilă, capabilă să reconstituie și să sintetizeze sufletul unui popor.

Înlănțuirea snoavelor, povestirilor și ghicitorilor fac tot farmecul scrierii. Poetul se află aici în elementul său. Nicăieri, decît doar în „Povestea vorbii", vioiciunea spiritului pannesc nu e mai prolifică. Replicile participanților la șezătoare, departe de a se constitui în monologuri asamblate apoi într-un întreg, ne apar ca o încrucișare de focuri de artificii, creîndu-se un spectacol de mare fast. Unele povestiri mai ample au, cum e și firesc, o relativă autonomie, dar ambiția scriitorului de a crea o povestire unitară (ceea ce ar fi izbutit, poate, dacă i-ar fi apărut și partea a treia, anunțată la finele volumului doi) e evidentă.

Merită subliniată, ca o noutate, apariția în scrierile sale a ghicitorilor, de multe ori versificate. Poetul are apetență pentru cimiliturile a căror cheie revelează încîlcite situații tragice, în genul aceleia trăite de Oedip, dezlegările fiind date prin cîte o lungă povestire rimată. Iată cîteva exemple de astfel de ghicitori :

„Tînărule, du-te spune miresei care o iei
C-a venit la nunta mă-tii tatăl tău, bărbatul ei" ;

sau :

„Nani, nani, puiul mamii, tatăl tău tată și mie, eu sor ție, el mie soție" ;

sau :

„Frate din tată, fiu nevestii mele, du-te spune
Tată-tău că a venit fii-său, bărbatul nevestii lui."

Genul „enigmistic" era gustat, cum se vede, și în vremea sa, poetul intercalînd între narațiuni mici șarje de întrebări bizare și concise, purtînd răspunsuri ce frizează absurdul :

„De ce latră cîinele ? (că nu poate vorbi) ;
De ce duce cîinele osul în gură ? (că nu are traistă să-l puie) ;
De ce se culcă boul ? (că nu poată să șază) ;
De ce fuge iepurele la deal ? (că nu poate să intre sub deal) ;
Cînd stă iepurele și nu fuge ? (în frigare) ;
De ce șade cioara-n par ? (ca să nu se poată înțepa în el) ;
Cînd e noaptea mai mică ? (cînd te culci mai tîrziu)."

Fără îndoială, frumusețea cărții o asigură marele talent de narator al lui Anton Pann. El știe nu numai să conducă firul unei povestiri, să creeze „suspensul", dar posedă și arta rară a cuvîntului, care dă strălucire și plasticitate subiectului. Personajele sale vorbesc „pe limba lor", folosind graiul și modul de a gîndi al mediului din care provin. Sluga (unul dintre participanții la șezătoare) descrie astfel pe un bărbat zuliar căsătorit cu o femeie frumoasă :

„Îmi povestea unul cum că ar fi fost
În Constantinopoli un om de neam prost,
D-ăi de care crește ca un copaci gros,
Sucit în tulpină și strîmb, noduros ;
Netrecut prin școală, ca și un lemn iar

Tăiat cu toporul, nedus la tîmplar.
El pe lîngă alte multe necioplíri
Avea şi asupră-şi mai multe pociri :
Să lăsăm că-n spate era cocoşat,
Că nu e al firii lucru întîmplat,
. . . . . .
De ştiinţă iarăşi, după cum am zis,
Orce pe răboaje îl avea înscris ;
Dar însă cu banii care să vestea
Luă nevestică frumoasă ca stea.
Şi cu jaluzia dintr-al nunţii ceas
O-nchise să şază sus într-un cafas ;
Că avea saraiuri ca cei mai bogaţi
Şi nu lăsa-n ele nicidecum bărbaţi ;
Atît peste fire era temător,
Încît era-n vreme tot bănuitor ;
Şi după ce oameni nu vrea-n casa sa,
Nici scotea-n primblare pe nevasta sa,
Nu cumva să vază vreun frumuşel
Şi să-i alunece ochii după el."

Nerozia, veche obsesie a poetului, este şfichiuită şi aici, în dialogul dintre un negustor şi un „om ce se-ntîmplase să fie cam prost", ale cărui replici echivoce, alunecînd pe lîngă răspunsurile firești, dau efecte hilare, de umor popular :

„«De unde vii, măi creştine ?» El : «Ia, din sat de la noi».
Îl întrebă negustorul : «Din care sat de la voi ?»
El începu să-i arate cu mîna către un deal,
«Iacă d-acolo, zicîndu-i, tocma pe supt acel mal».
«Bine, negustorul zise, dar ce sat este nu ştiu».
«Satul nostru, el răspunse, şi eu de acolo viu».
«Nu aşa, mă ! iar îi zise, ci te-ntreb că acel sat
Pe a cui moşie este, şi cum este botezat ?»
«Moşiile, el răspunse, nu ştii că sînt boiereşti ?
E a coconului nostru ce şade la Bucureşti.
Iar satu-l botează popa ca şi pe la alte părţi
Cu apă-ntr-o căldăruşe, cum îi scrie lui în cărţi».
Negustorul lung privindu-l, peste tot cum o fi fost,
Zise or că e păcală, or că e un nerod prost !
Şi urmă cu întrebarea, despre sat vorba lăsînd :
«Dar cum te cheamă pe tine ?» Îi răspunse el, zicînd :
«Mă cheamă ca pe orcare : vino-ncoaci or vin-aci !»
Negustorul ca de naiba începu a se cruci,

Dar cu chemarea-mpreună negustorul iar urmă :
«Cum te strigă ?» El răspunse : «Mă strigă : Vino ! u ! mă !»"

Şezătoarea e agrementată de intervenţiile lui kir Iani (de la acesta pînă la kir Ianulea nu e distanţă decît de 50 de ani !) arendaşul grec a cărui vorbire stîlcită, excepţional redată din punct de vedere lexical, „poate sluji la întocmirea unui dicţionar al pătrunderii elementelor streine în limbă" (Perpessicius). Iată cum ne povesteşte jupîn Iani că s-a căpătuit, trecînd Dunărea în Ţara Românească de teama de a nu fi spînzurat de turci :

„Eram tînăr, palicari, cum zîţe aiţi voinic,
Şi am facut o gresală, un reu mare poţ sa zic,
Care de la stapunire indata cum a aflat,
Me cautat sa me spuzur, si cu fuga am scapat ;
Am venit aţi-n Vlabia cu sarica si opinţi,
N-am avut, ma ton teon mu, parale macar niţi ţinţi,
Ama aiţi la Vlabia daca este iconom,
Prea in puţintica vreme ţineva azunze om ;
Eu intii m-am bagat sluga, dar nu asa sluga prost,
La brago-halvazirie vro tre-patru ani am fost.
Me dat doniţa cu braga si la schindură halva,
Merzam vindem la copiii pa uliţi la mahala ;
Pa urma me dat simbrie mai multa la simiziu,
Şi n-am vrut d-aţi-nainte ca sa mai fiu bragaziu ;
Am vundut plaţinte calde, pogaţe, covriţi, simit,
Am chistigat si parale si mai bine am trait ;
Che plaţinta, pogaţi reţe ţe sa vindem nu puteam,
Tot le arunca stupunu, si noi sluzile muncam."

După ce se căpătuieşte, jupîn Iani ţine han la bariera Tirchileştilor şi duce viaţă pe picior mare :

„Am ţinut io un han mare la straza la Tirchilesti ;
Avem la el una criţma, una iar cu bacalii
Si una bragazirie, ostoson trii pravalii ;
Toate era ale mele, vindem pasturma, opinţi,
Funii, pacura, liulele, tiutiun rumunesc si chinţi.
Avem si una odaie, ama ţe mare sa zic,
Încapei ţinspreţi de oameni, tote mari cu copil mic.
Chind venei baba de jurna cu fete, cu lautari,
Şi cu flechei ipochimeni precupeţi tot cu punzi mari,
Ah ! sa vezi ţe frumos baluri am facut si am zucat !
S-are patru ochi, nu saturi, si urechi de ascultat.

Atunţe io paraluţe am chistigat chitevas,
Am luvat mosia asta si am facut arendas.“

Se spune despre „O şezătoare la ţară“ că este o operă de maturitate a lui Anton Pann. La urma urmei, este chiar operă de bătrîneţe, dacă socotim că poetul avea 55 de ani cînd a scris-o, iar peste doar trei ani avea să treacă în lumea celor veşnice. Operă de maturitate poate fi considerată în sensul că meşteşugarul căpătase o deplină dexteritate a condeiului şi versifica acum cu multă siguranţă. De asemenea, viaţa sa, necum liniară, bogată în întîmplări pe care mai mult le bănuim decît le cunoaştem cu certitudine, îi oferise o experienţă ce-l îndreptăţea să aspire la crearea unei opere cuprinzătoare şi semnificativă pentru epoca sa. „Nu este ţara veche aici, se întreabă Tudor Vianu referitor la «O şezătoare la ţară», cu orînduirea şi oamenii ei, cu ţăranul iobag care-şi are toate zilele date, cu moşierii şi arendaşii, cu deprinderile, credinţele şi superstiţiile ei, cu hanuri, cîrciumi, cafenele şi şezători, cu drumuri nesigure de ţară, cu adăposturi în case de ţărani săraci, cu eresuri despre morţi prefăcuţi în vîrcolaci, cu judecăţi strîmbe şi cu tirani arbitrari, cu puţina minte a stăpînitorilor încrezători în minuni, dar şi cu dibăcia oamenilor măsuraţi care ştiau să folosească aceste metehne, cu şiretenia care se ascunde bucuroasă sub masca neghiobiei, pretutindeni cu hazul unei vremi care ştie să rîdă cu poftă ?“

Dar mai presus de orice, „O şezătoare la ţară“ este cartea tinereţii lui Anton Pann, în măsura în care vocea povestitorului se recunoaşte în cea a lui Moş Albu, eroul său. Opera ni se dezvăluie ca o insolită şi imaginară autobiografie, reconstituire a vieţii cîntăreţului pe coordonatele amintirilor sperate, năzuite, dar numai rar trăite. O melancolică secretă jinduire după „viaţa la ţară“ se citeşte printre rînduri, deşi, sau tocmai din această pricină, Pann e un om al mahalalei, crescut în zgomotul asurzitor al pieţelor, în forfota imundă de pe „poduri“ şi dangătul melodic al clopotniţelor. Vedem în „Călătoria lui Moş Albu“ viaţa poetului trăită în vis. Şi tinereţea lui pierdută, dar vie încă, ivită prin negura părelnică şi fascinantă a timpului.

„Reprezentanţii” din Şcheii Braşovului

După Rîmnicu Vîlcea, Braşovul a fost oraşul care a jucat cel mai important rol în viaţa lui Anton Pann, în afara Bucureştilor, bineînţeles. În cetatea de sub dealul Tîmpei, psaltul a locuit în două rînduri, nu mult dar cu folos pentru activitatea-i literară şi tipografică. În afara acestor două sejururi, scriitorul trebuie să mai fi făcut călătorii peste munţi. După şederea din anul 1828, legăturile sale cu Braşovul se întăresc, prin mijlocirea mai ales a lui Ioan Barac, de care îl apropiau preocupări şi sentimente comune. O corespondenţă între Barac şi Pann nu s-a păstrat. Poate că nici n-a existat. Fiul lui, protopopul Iosif Barac, renumit profesor şi patriot ardelean, susţine ridicol, într-o scrisoare adresată Academiei Române în 15 mai 1884 cu prilejul oferirii manuscriselor tatălui său (după 30 de ani de la moartea lui Anton Pann), că acesta, „în anii 1826 şi 1827 (sic !), de la tatăl meu, în Braşiov, au învăţat a compune versuri mai potrivite“, poezia „Chronica poamelor şi a legumelor“ fiind „furată după moartea tatălui meu şi dăruită sau vîndută“ lui Pann, care „după mai mulţi ani de la moartea tatălui meu nu s-au ruşinat a o da la tipar sub numele său ca compusă de dînsul“. Ce urmărea bătrînul dascăl prin acest „denunţ“ postum nu întrevedem, dar în timpul vieţii lui Pann relaţiile lor au fost dintre cele mai bune.

Un alt luminat cărturar al Braşovului acelei epoci, „combatant“ în revoluţia de la 1848, a fost protopopul Ioan Popazu, în casa căruia îl va întîlni pe psalt tînărul Titu Maiorescu, elev la „şcoliţa“ românească din Şchei, condusă de Iosif Barac. Protopopul se afla în fruntea „Reprezentanţiei“, adică a consiliului parohial al bisericii Sf. Nicolae din Şchei, întruchipare a unităţii de idee şi simţire a românilor de peste munţi. Cu Ioan Popazu Anton Pann va deveni tot mai apropiat, mai ales în urma faptului că biserica nu avea în strană psalţi

destoinici, iar profesorul de muzichie de la seminarul Mitropoliei din București, o autoritate în materie, îi putea ajuta cu sfatul și cu fapta. De aceea, în urma unei corespondențe ce nu ne-a mai rămas, îl aflăm pe Anton Pann, la începutul anului 1850, la Brașov, la invitația „domnilor reprezentanți", așa cum se desprinde dintr-o scrisoare mult mai tîrzie (din 1875) a lui George Ucenescu, adresată „Onorabilului comitet parohial de la biserica cea mare romana răsăriteană cu hramul Santului Ierarh Nicolae din Brașov" : „Pînă la anii 1850, biserica noastră — prin reprezentanții săi — aducea cîntăreți trebuincioși din România, prin marele profesor de muzica divina domnul Anton Pann — însă acei cîntăreți nu îndestulau biserica și prea onor. reprezentanție cu știența și cu purtarea lor — din care pricină era silită onor reprezentanție a-i espeda și a aduce alți în loc și toți erau numai ca frunza pe apă — iară onorata reprezentanție mîhnită și îngrijată — nu se liniștea, dorind a pune odată acestor neplăceri capăt.

Tocma în anul 1850, în luna fevruarie, aștepta onor. reprezentanție ca să sosiască d. Anton Pann cu doi cîntăreți la Brașov. De aceea a decis într-o sedintia a sa ca îndată ce va sosi acel bun profesor și amic al brașovenilor să se consulte laolaltă cum se poate procura cîntăreți statornici și corespunzători chemării lor după dorința onora. reprezentanții.

Profesorul Pann a sosit la Brașov cu cîntăreții Mihalache și Dinca Trandafir — și înțelegînd de purtarea cea necuvioasă a cîntăreților trimiși de domnia sa și vrînd a mulțiami și a face bucurie onor. reprezentanții, la un prînz și o cină dată în onoarea domnii sale la prea onoratul părinte protodiacon Iosif Barac — unde a fost un număr frumos de reprezentași — acolo a propus d. Pann ca întru procurarea cîntăreților doriți să binevoiască onor. reprezentanția a alege din sînul său doi, trei tineri mai crescuți carii au aplecare la studiul cîntărilor, și acei tineri tot din ziua aceasta să i se dea domnii sale ca să le examineze vocea, apoi să-i trimită pe aceștia onor. repr. la București sub îngrijirea și instruarea domniei sale, iar pentru victu să îngrijească onor. reprezentanția a le da numai cîte o jumătate de sfanțiu pe zi — adăugînd că pentru osteneala domniei sale nimic nu pretinde de la onor. repres. că acei tineri să-i plătească invatiatura, lucrînd în tipografia sa și supuindu-se domniei sale întru toate.

Propunerea lui Pann s-au priimit cu mare bucurie mulțiamită. În seara aceia a și chemat domnul protopop Ioane Popazu pe cîntărețul Dumitru Lupan, pe Ioan Petrisior și pe mine înaintea domnului Pann — care cercîndu-ne vocea noastră ne-au aflat buni și ne-a recomandat tutulor carii erau de față la cina aranjată."

Legăturile lui Anton Pann cu „reprezentanții" din Șcheii Brașovului sînt importante pentru că oferă date prețioase despre activitatea

scriitorului în ultimii ani ai vieții. Se vede din scrisoarea lui Ucenescu că Anton Pann trimitea cîntăreți la Brașov, dintre foștii săi elevi de la seminar, încă înainte de 1850. Să fi fost toți cîntăreții din București niște neisprăviți, sau pretențiile „domnilor reprezentanți" depășeau puterile acestor oameni cu oarecare știință de carte, ce trebuiau să țină isonul în strană, să îndeplinească anumite corvoade cerute de biserică și să respecte pe deasupra austeritatea normelor de viață impuse de severii membri ai consiliului parohial ?

La cina din casa protodiaconului Iosif Barac, Anton Pann face oferta generoasă de a pregăti el buni cîntăreți dintre tinerii „mai crescuți", recomandați de înșiși domnii reprezentanți, fără să ceară pentru osteneală vreo plată, decît ca învățăceii să-l asculte („supuindu-se domniei sale întru toate") și să-l ajute la trebile tipografiei, care se înfiripase bine în ultimii ani. Propunerea e primită cu „mare bucurie și mulțiamită", dar după cum se va vedea, domnii reprezentanți își deschideau cu silnicie băierile pungii, cînd era vorba de plata învățăturii viitorilor elevi. Profesorul de muzică examinează chiar în seara cu pricina trei cîntăreți, pe care îi află apți de a urma la școala sa, însă lucrurile se tergiversează, fiindcă la 26 octombrie, după opt luni de la petrecerea acelei cine, Anton Pann trimite brașovenilor un alt psalt din București, pe Mihalache Popescu, ce urma să fie angajat „pentru horul drept", „în curs de un an, pe fiorini 750 (...) curgători în valută de Viena". Condițiile angajării, stipulate în scrisoarea expediată reprezentanților, ne dau o idee aproximativă a obligațiilor destul de numeroase pe care trebuia să le urmeze cîntărețul, obligații îndeplinite timp de cîteva decenii de însuși Anton Pann, ca psalt în strana atîtor mari și mici biserici :

„1-iu. Se îndatorează dumnealui a cînta la biserică în toate duminecile și sărbătorile anului necurmat, țiind rînduiala dumnezeeștii slujbe dupre obiceiul locului.

2-lea. Se îndatorează a merge la biserică și peste săptămînă cînd se întîmplă a sluji trei preoți or în ce zi ar fi, pentru parastase și altele.

3-lea. În postul cel mare iarăși se îndatorează a merge la biserică, în săptămîna dintîi seara și dimineața, iar în zilele celelalte, numai miercurea și vinerea, la proaghiasmena și cînd se întîmplă parastase, iar săptămîna patimilor, cum și în cea luminată, va urma necurmat seara și dimineața, asemenea și în postul Sfintei Mării.

4-lea. Se îndatorează iarăși în săptămîna rîndului său a purcede atît la biserică, cît și la masluri, or sfeștanii și altele, împreună cu preoții or unde va fi chemat (...).

5-lea. Se mai îndatorează ca întru aceeași leafă să învețe și șase sau opt copii Sistema Muzicii Ecleziastice (...).

. . . . . .

9-lea. Pe lîngă aceste, se îndatorează a avea purtări bune şi a da cinstea cea cuvioasă atît preoţilor, cît şi reprezentanţilor cu supunere şi ascultare, precum în biserică, aşa şi afară de biserică."

Scrisoarea e semnată „Anton Pann şi Mihalache Popescu, cîntăreţ".

În lipsa psalţilor cu „scienţă", reprezentanţii apelaseră în anii dinainte la serviciile călugărilor de la mănăstirea Sinaia, dar aceştia nu „îndestulau" biserica, fie datorită purtărilor „necuvioase", fie pentru că aveau „altă şcoală", folosind în cîntări cuvinte greceşti care supărau urechile bravilor credincioşi din Şchei.

Pesemne că nici Mihalache Popescu n-a corespuns exigenţelor „domnilor reprezentanţi", întrucît exact după cinci luni de la expedierea contractului de angajare a acestuia, Anton Pann le trimite braşovenilor pe un alt psalt, Gheorghe Ionescu, însoţit de o scrisoare de recomandaţie adresată „Domnului domn Ioan Popazu, protopopul Braşovului, şi domnilor reprezentanţi ai bisericii cei mari din Şchei", în care se simte iritarea profesorului de muzică în faţa unei situaţii ce devenea penibilă: „Domnilor! Deopotrivă pătimind cu suferinţele dumv. de întîmplările care le-aţi avut cu foştii cîntăreţi şi cei de acum, mi-am pus toate sîrguinţele, am alergat în sus, în jos, ca să caut a vă trimite pe altul într-o vreme cînd este cîntăreţul mai de trebuinţă decît alte dăţi, şi am găsit pe acesta, anume Gheorghe Ionescu, l-am tocmit şi l-am trimis cercetînd mai întîi despre purtările lui şi aflîndu-le bune, şi dumv., însă, nu căutaţi după proverbul care zice: «să fie şi lînoasă, şi lăptoasă, şi să vie şi devreme acasă», că om fără meteahnă nu se poate, unul are pe unele şi altul pe altele, că nici călugării n-au fost mai buni, faptele lor poate au fost mai groaznice, dar călugărul are altă şcoală, după proverbul care zice: «Pisica e măiastră că sapă şi înveleşte.» Cîntarea lor iar n-a fost mai bună, că ei ceea ce au învăţat pe George (Ucenescu) care mi l-aţi trimis, eu mă căznesc să-l dezvăţ, să-l cioplesc d-al doilea, să-l bărduiesc, să-l realduiesc şi să-i dau altă faţadă, care să nu semene cu a celor din Sinaia, grosolană, şi mototoală, şi leşinată, şi o să am destul de lucru, numai binevoiţi a-l îndatora ca să se supuie şi la lucru, că mai bine îi place să înveţe numai, şi încolo să fie în voile sale. Cu toate acestea, eu mă silesc pentru dragostea dumv. ca să vă arăt ca şi dumv. să vă iubiţi şi să vă uniţi la un cuvînt în folosul Sfintei biserici. Depărtaţi orice zavistie, care niciodată n-a avut sfîrşituri bune. Aduceţi-vă aminte de apostolul Pavel, care zice: «Fraţilor, să nu fie împerecheri între voi» — una să gîndiţi, una să vorbiţi, şi aşa veţi plini legea lui Hristos. În scurt îmi sfîrşesc cuvîntul."

Tonul cu care li se adresează „domnilor reprezentanţi" este destul de familiar, poetul îngăduindu-şi chiar să le dea sfaturi şi să-i trimită la proverbe şi citate biblice care-i vor fi făcut să roşească pe venera-

bilii membri ai consiliului parohial. Poate că monahii mănăstirii Sinaia ce trecuseră prin Şchei n-au dus o viaţă mai necuvioasă decît va fi trăit el însuşi în tinereţe dar anii se adunaseră şi Pann gîndeşte acum cu mintea „românului de pe urmă".

„Contractul" de angajare a noului protopsalt al bisericii Sf. Nicolae, asemănător în linii generale celui citat, aduce şi unele clauze în plus ce merită menţionate: „La biserică să am a cînta cîntări alcătuite pe meşteşug, iar nu din practică, *însă româneşte curat*, fără a întrebuinţa vreun cuvînt grecesc". Şi: „Să am purtare bună către toţi, ferindu-mă de urmări necuvincioase demoralizate." Nici Gheorghe Ionescu nu va funcţiona mult timp la Sf. Nicolae, mutîndu-se după numai cîteva luni în strana bisericii din Braşovul vechi. Anton Pann nu avea mînă bună pentru şcheieni! Singurul care va corespunde întru totul pretenţiilor excesive ale „reprezentanţilor" a fost George Ucenescu, dar pînă atunci tînărul cîntăreţ, de fel din Sibiu, va trebui să petreacă doi ani şi jumătate la Bucureşti, sub oblăduirea dascălului de muzichie.

La cina de la Iosif Barac din februarie 1850 Anton Pann „cercase" vocea a trei cîntăreţi. Doi dintre ei au renunţat, doar George Ucenescu acceptînd surghiunul pe un timp atît de îndelungat. Tînărul avea 20 de ani şi se căsătorise de numai şase săptămîni. „În timpul acela, mărturiseşte el, eram *cîntăreţiu* şi *învăţătior* încă de şase ani la biserica cea nouo cu hramul Sfintei Treimi, în suburbiul de sus, pe Tocile, şi eram abea de şase săptămîni căsătorit şi nu aveam coraj a mă hotărî şi eu ca să merg la învăţătură cu cei doi tineri necăsătoriţi. Socrii mei se opuneau şi odată cu capul nu se învoia cu deciziunea onoratei reprezentanţii. Soţia mea plîngea amar şi mă ruga ca cu orce preţ să nu-m părăsesc postul meu şi să nu o las singură, iară la părinţi — toate rudeniile şi toţi parochianii de la acea biserică mă ţineau de rău a-i părăsi şi a mă depărta de soţia mea. Însă prea vrednicul şi iubitorul de podoaba bisericii protopopul Ioane Popazu şi cu bunul meu protector părintele diacon Iosif Barac, prin înţelepciunea cea rară a ştiut muia inimile rudeniilor şi a soţiei mele, cu promisiuni vii — şi cu încorajere deosebită, încăt acum toţi mă îndemnau a păşi cu energie la chemarea atîtor oameni stimabili şi demni de considerat şi aşia m-am înscris şi eu cu cei doi tineri a merge la Bucureşti."

Pentru a putea pleca „la studii", îşi continuă Ucenescu mărturisirile, reprezentanţii îi cer socrului său, Vasile Neguţ, o „siguranţie", „sub cuvănt că, dacă eu nu mă voi purta bine la Bucureşti, dacă nu voi stărui acolo pînă la perfecţionarea mea în arta muzicii bisericeşti şi dacă nu voi da examen bun şi nu voi aduce atestat de laudă — atunci la acest caz onor. reprezentanţie neputîndu-mă priimi în postu de cîntăreţiu, socrul meu să se oblige în scris că va întoarce toţi banii ce am priimit eu de la Bucureşti înapoi". Socrul dă „documentul de asigurare", dar reprezentanţii îi cer viitorului elev şi un „înscris" minuţios

redactat și încărcat cu îndatoriri de tot felul. Brașovenii știau să mînuiască hîrtoagele, dar și să-și apere avutul. Iată cîteva din prevederile „înscrisului" :

„1-iu. Ne vom sili din toate puterile ca să ne cîștigăm cele mai temeinice cunoștințe și cea mai întinsă deprindere în arta muzichiei bisericești orientale.

2-lea. Vom petrece în București, la marele cîntăreț din București Anton Pan, pentru învățătura psaltichiei doi ani întregi.

3-lea. Vom duce la București la învățătură o viață și o purtare morală cît să poate de bună și cinstită.

4-lea. Ajutorul de bani ce-l primim de la onorata reprezentanție, 180 de țvanți în natură, unu pe amîndoi anii, ne legăm că-i vom întoarce la vremea sa din leafa noastră cu adîncă mulțumire, iar pînă atunci dăm chezășie.

5-lea. După împlinirea a doi ani, ne îndatorăm, fără cea mai mică întîrziere, a ne întoarce iarăși îndărăpt la Brașov, fără împotrivire și fără de a face val onoratei reprezentanții pentru chezășie dată de căpitănie."

Ucenescu părăsește Brașovul la începutul anului 1851 cu sacul plin cu ambiții, dar și cu inima îndoită. „Am plecat", scrie el, „lăsînd pe tînăra mea soție cu lacrămi în obraz în îngrijirea părinților ei doi ani și jumătate, fără ca să ne mai vedem măcar o dată în acest timp și fără ca să-i poci face bucurie cu un prezent cît de mic, pentru că nu aveam bani de prisos."

Tînărul s-a dovedit destoinic, harnic și supus. Doi ani și mai bine îi va fi sprijin de nădejde lui Anton Pann în treburile tipografiei. Dacă la început poetul se arăta îngrijorat, cerîndu-le reprezentanților „a-l îndatora ca să se supuie și la lucru, că mai bine îi place să învețe numai", Ucenescu se va fi dat după aceea repede pe brazdă. Anton Pann înțelegea să-i predea lecții de muzică fără plată, dar și nevoile tipografiei solicitau muncă neistovită și mai ales pricepere. „În patru luni, scrie Ucenescu, am învățat, pe lîngă studiul cîntărilor, toate secretele filearii tipografice, toate spețiile și feluritele turnări ale valsurilor, toate cernelurile și manipulația a tot soiul de hîrtie ce se tipărește. Apoi am fost mutat la a doua maestrie de tipografie, la așezarea — compunerea — literelor sub nume *zeliar* și în urmă am fost mutat la teasc sub nume de *drugar* (tiparitoru) și totdeodată și la tornarea și tăerea literelor și a florilor — și în aciastă artă a tipografiei lucrînd cu bărbăție și învățînd și folosindu-mă în toate ramurile acestei științe, după ce am dat proabele cerute, mi s-a dat atestatu de tipografie." Textul ne edifică asupra priceperii lui Pann nu numai în arta muzicii, dar și în cea a tipografiei, pentru care trebuie să fi avut o adevărată patimă.

La cîteva luni după ce-l ia sub îngrijirea sa, Anton Pann trimite „reprezentanților" un „testimoniu de examinare a studentului George Ucenescu", cerut, probabil, de brașoveni, ca să fie încă o dată încredințați că nu-și risipiseră în van banii. Iată ce i se predase „studentului" pînă la data de 25 iulie 1851 :

„1. Bazul teoretic și practic al muzicii bisericești, partea întîia și a doa.

2. Anastasimatarul perfectiv glasul întîiu, al doilea, al treilea și al patrulea.

3. Opt doxologii octave panegirice prelucrate dintr-ale preaînvățatu(lui) profesor serdarul Dionisie Fotino.

4. Opt doxologii, idem, cinci coarde din compunerile mele.

5. Liturghia (...) jumătate.

6. Cîteva heruvice din cartea intitulată Heruvicochinonicar anual.

7. Paresimierul (carte) tot.

8. Un polieleu pe glas al șaselea și

9. Antaxioanele sărbătorilor panegirice."

Pentru cititorul laic, „testimoniul" lui Ucenescu poate fi luat drept una din enumerările savante ale lui Pantagruel. Cam în aceeași vreme, Anton Pann expediază o scrisoare „către d.d. reprezentanți ai bisericii cei mari din Șchei" în care le aduce la cunoștință că „studentul", „povățuit de capul său, fără a întreba pe cineva, din banii ce i s-au dat pentru mîncare și-a fost cumpărat cărți pentru învățătura sa, deosebit de aceasta și-a cusut și oarecare haine trebuincioase și așa a isprăvit de cheltuială încă de mult, care văzîndu-l flămînzind a trebuit să-l împrumut de la mine. În adevăr, după cum i-am orînduit o jumătate de sfanț pentru mîncare îi este prea de ajuns, decît greșala lui este că a cheltuit banii după cele mai sus zise, care nu intră în socoteala mîncării, ce să zicem ? Mintea lui e încă de copil și de aceea dumneavoastră chibzuiți despre aceasta și îi trimiteți de cheltuială, care o puteți pune în socoteala sa".

„Domnii reprezentanți", fie din prudență sau zgîrcenie, fie din neglijență, fie pentru a-i servi o lecție usturătoare risipitorului „student", nu dau nici un răspuns acestui apel. După șase luni, starea în care se afla învățăcelul ajunsese jalnică. O scrisoare a lui Ucenescu din 6 ianuarie 1852, trimisă „domnilor reprezentanți" seamănă mai degrabă cu un strigăt de disperare : „Iată s-au împlinit anul de cînd am fost ales de domnii reprezentanți ai bisericii cei mari din suburbiul Brașovului Bolgarsec și trimis în București ca să urmez învățăturile cele trebuincioase de o știință mai bună asupra cîntărilor bisericești, dîndumi-se pentru hrana vieții cîte o 1/2 zvanți pe zi (...) Astfel, dar, îndreptat fiind cu scrisoare către domnul Anton Pann, profesorul cel mai perfect la această știință, am și început a urma la această învățătură

cu multă rîvnă şi strădanie, la care, avînd trebuinţă de un grup de cărţi, pentru toată sistema : am şi dat 70 de zvanţi în argint, din care mi să dete pentru hrană şi mi-am cumpărat, şi aşa am rămas fără de bani chiar de cînd am venit." După ce arată în ce lipsuri trăieşte, rămînînd îndatorat şi către profesor, „studentul" face din nou apel la mărinimia binefăcătorilor săi : „Prin urmare dar altă nădejde nu am decît a alerga la bunătatea domniilor-voastre, ca precum aţi binevoit dintr-un început a mă ajuta şi a mă trimite la învăţătură : asemenea să binevoiţi a mă ajuta şi pînă la sfîrşit, sau de v-aţi supărat asupra mea de ceva şi nu mă mai aveţi în dragoste, părăsindu-mă ca pre un netrebuincios, mă rog să binevoiţi a mă înştiinţa : căci cu tăcerea cea de la atîtea scrisori ale profesorului meu şi neräspunderea îl văz cu totul descurăjat şi eu însumi chiar nu-i poci urma lecţiile mele cu suflet împăcat, văzîndu-mă sărac şi lipsit de mîngăerea domniilor-voastre cea părintească. De unde mă sfiesc a descoperi nemulţumirea mea către lăsata-mi familie, ca să nu umplu ochii ei de lacrimi şi pieptul de suspinuri : aşadar sînt în nedumerire, neştiind ce să fac, că eu destul m-am pedepsit în acest an, înstrăinat de familia mea şi de odihna ce o aveam... numai şi numai ca să însuflu mulţumire în sufletele dumneavoastră şi să vă îndeplinesc dorinţa sperînd că după aceasta voi fi iubit şi văzut mai bine în ochii dumneavoastră. Nu că doară aici şez în veselii şi bucurii, ci în neodihnă şi slujbă : însă am părere de rău dacă nu-mi voi desăvîrşi învăţăturile mele şi voi veni fără atestat. De aceea am trebuinţă încă de ajutorul dumneavoastră atît pe următorul an, cît şi pe cel trecut, iar altmintrelea nu poci trăi, nici al dumneavoastră a mă numi."

După iscusinţa cu care e abordată chestiunea, scrisoarea lui Ucenescu pare a fi redactată sau numai „stilizată" de Anton Pann. Cel care-i procurase „studentului" cărţile fusese, probabil, profesorul de muzichie însuşi, fiindcă Ucenescu, neumblat prin librăriile bucureştene, n-avea de unde să găsească întregul „grup de cărţi pentru toată sistema" (sistema lui Anton Pann !) costînd 70 de zvanţi în argint. Anton Pann dovedise cu atîtea prilejuri că ştie să facă negustorie şi era solidar cu învăţăcelul în recuperarea banilor cheltuiţi. Oricare ar fi fost realitatea, poetul trimite o scrisoare, în ziua următoare, braşovenilor, reluînd o parte din spusele lui Ucenescu şi căutînd fisuri în armătura de orgoliu, încăpăţînare şi avariţie a „reprezentanţilor". Iată un fragment din epistola cu pricina : „Studentul dar pe care mi l-aţi trimis, anume George Ucenescu, a urmat foarte bine la lecţiile sale, dar încă nu s-a putut desăvîrşi într-un an pe cît cere trebuinţa şi prin urmare trebuie să mai şază un an încă ca să-şi dobîndească un Atestat vrednic de toată lauda, ca unul ce acest meşte(şug) îl învaţă chiar de la mine, care mă cunoaşte toată Naţia Română ; eu voesc ca să nu fiu micşorat în Ardeal că n-am putut desăvîrşi un stu-

dent de care aveţi trebuinţă, şi nici nu-i dau Atestat pînă nu va urma şi la lecţiile care îi mai trebue, şi vă poftesc ca să fie cu voia dumneavoastră. Decît îl văz părăsit aici şi aruncat ca o tigvă peste gard, fără a îngriji de dînsul. La venirea lui aici i-aţi fost dat bani pentru un an, socotiţi pentru o jumătate de sfanţih pe zi, el însă cînd s-a înfăţişat la mine mi-a spus că cu banii ce i-aţi dat a cumpărat cărţi care au trebuit să înveţe într-însele, nădăjduind că dumneavoastră trebuia să răspundeţi banii pe acele cărţi socotiţi în cinci galbeni, osebit de aceasta spărgîndu-i-se încălţămintea, a trebuit să-şi cumpere. Hainele rumpîndu-i-se, a trebuit să plătească ca să i le cîrpească, şi pentru spălatul rufelor asemenea să plătească, care dumneavoastră acestea nu li-aţi socotit mai întîi. Acum încă el este luat de mine în chezăşie pentru mîncare şi e dator pentru o sută de sfanţi, la cost nu mai socotiţi cîte o jumătate sfanţ pe zi ; hainele l-a părăsit cu totul, încît îi e ruşine să meargă şi la biserici, încălţămintea încai deloc nu are, şi cu un cuvînt nu seamănă la un student, ci la un cerşetor. De aceia vă rog să binevoiţi a trimite bani ca să cheltuiască şi să-şi facă un rînd de haine, că e ruşine a se numi student al dumneavoastră într-astfel de stare proastă, şi aştept dară răspuns. Al dumv., plecat, Anton Pann."

Cu chiu cu vai, „reprezentanţii" se decid pe la jumătatea lunii februarie să-i trimită lui Ucenescu „sfanţii" pentru subzistenţă, după cum citim într-o scrisoare a „studentului", recunoscător „pentru aceste faceri de bine ce le revărsaţi asupra mea". Bietul cîntăreţ avea stofă de martir. „Nu poci istorisi, scrie el mai tîrziu, despre neobosita mea silinţă ce am pus ziua şi noaptea, învăţînd şi lucrînd la tipografie, ca să fac îndestulire mie, profesorului şi prea bunei noastre reprezentanţii. Nu sînt în stare astăzi a descrie mizeria în care mă aflam eu atunci în Bucureşti — hainele mi se rupsese la lucru şi hrana de toate zilele încă nu o aveam de ajuns : cu toate acestea, eu urmam înainte cu Dumnezeu la împlinirea datorinţelor mele — şi profesorul meu în rapoartele sale către onor. repres. şi către venerabilul şi vrednicul protopop arăta purtările mele, silinţia mea şi mulţămirea ce o are cu mine."

Chinurile iau sfîrşit în martie 1853, cînd Ucenescu îşi încheie în mod strălucit studiile şi primeşte mult rîvnitul atestat. Fusese înzestrat cu talent şi tenacitate şi era un om de ispravă. El a ţinut postul de protopsalt al bisericii Sf. Nicolae din Şchei timp de 43 de ani fără întrerupere, a avut o merituoasă activitate de profesor de muzichie, de compozitor şi folclorist, ba chiar şi de poet (fără realizări notabile). Anton Pann consemnează evenimentul terminării studiilor lui Ucenescu într-o scrisoare trimisă „domnilor domni reprezentanţi", în care nu-şi poate disimula mîndria de a fi dus pînă la capăt, cu succes, o întreprindere atît de anevoioasă : „Iată, Gheorghe Ucenescu vi să trimite, pentru care m-aţi însărcinat prin singura mea bunăvoinţă ca să-l perfecţionez la arta muzicii bisericeşti, pentru care mărturisesc, ca să vă îm-

plinesc dorința, mi-am pus silința cu toate puterile, i-am predat tot fundamentul acestii sisteme și nimic n-am lăsat a nu-i preda. Atestatel care i-am dat sînt destulă dovadă, atît pentru urmarea lecțiilor sale, cît și pentru silința mea, el acum nu este numai cîntăreț și profesor, ci totodată și tipograf bun." Anton Pann nu uită să le amintească „reprezentanților", care se dovediseră în dese rînduri parcimonioși, că psaltul are nevoie de bani, și-i sfătuiește, lucru de laudă, să-i menajeze sănătatea, ca un adevărat părinte ce-i fusese aproape trei ani : „După ce încă îl veți primi în slujba dumv., nu vă grăbiți d-odată a-l pune să cînte în biserică, ci îl lăsați să să odihnească de drum și să-și promediteze lecțiile ce trebuie să cînte. El din natură este slab, dar aici viața sa cea iconomică l-a mai putut slăbi încă, ci încorăjați-l cu ceva monedă, ca să vă dea de trai ca să poată cînta cu ton mai mare, că glasul său este foarte bun, dar nu atît de răsunător."

Atestatul ce i se eliberează arată, pe lîngă aprecierile de elogiu, și cursurile predate „studentului" : bazul teoretic și practic, elopia, compunerea și ortografia, „poemile melodiilor stihirarice, irmologice, papadice și calofonice". Fiind „ezaminat" de o comisie de profesori, el primește „aplauze", precum și atestatul „cu care oriunde se va arăta să i să dea cinstea cea cuviincioasă de cîntărețiu desăvîrșit și de profesor al acestei arte". Un alt atestat i se acordă pentru „învățătiura tipografiei", act care-l „recomandează spre a fi cunoscut de lucrătoriu atît de litere și de note muzicale, cît și de tipăritor bun al acestei arte".

După ce Ucenescu părăsește Capitala, relațiile dintre Anton Pann și „reprezentanții bisericii cei mari din Șchei" încep să se răcească din pricina unor cărți pe care poetul, încă din anul 1850, le lăsase protopopului Ioan Popazu spre vînzare („zece trupuri de cărți, fiecare trup coprins în noă bucăți"), evaluate „cu preț de cinci galbeni trupul", fără să primească în schimb vreun sfanț. Din 1853 și pînă în ajunul morții, Pann nu încetează să se intereseze de aceste „trupuri", care erau, la urma urmei, produsul muncii sale trudnice. În mai 1853 îi scrie pentru prima oară lui George Ucenescu despre această chestiune : „Nu m-ai înștiințat de vor domnii reprezentanți să ție cărțile muzico-eclesiastice pe seama școlii și a bisericii, că după cum știi catavasiere nu mai am, și pe lîngă dînse(le) vînz și din celelalte." În 29 iunie revine : „Silește ca, sau să priimească cărțile sau să mi le trimită mai curînd că am să voiajez și îmi trebuiesc." În 19 iulie iritarea lui devine evidentă : „Domnii reprezentanți îmi scriu că tot să mai adăst pentru cărțile ce sînt acolo, eu însă te rog ca să-i îndemni a nu mai zăbovi, fiindcă la iulie voesc a voiaja prin țară și, precum știi, catavasiere și anastasimatare nu mai am, cu care poci petrece și din celelalte cărți." Pann intenționa să-și facă obișnuita călătorie prin Oltenia și avea nevoie, la drum, de bani de

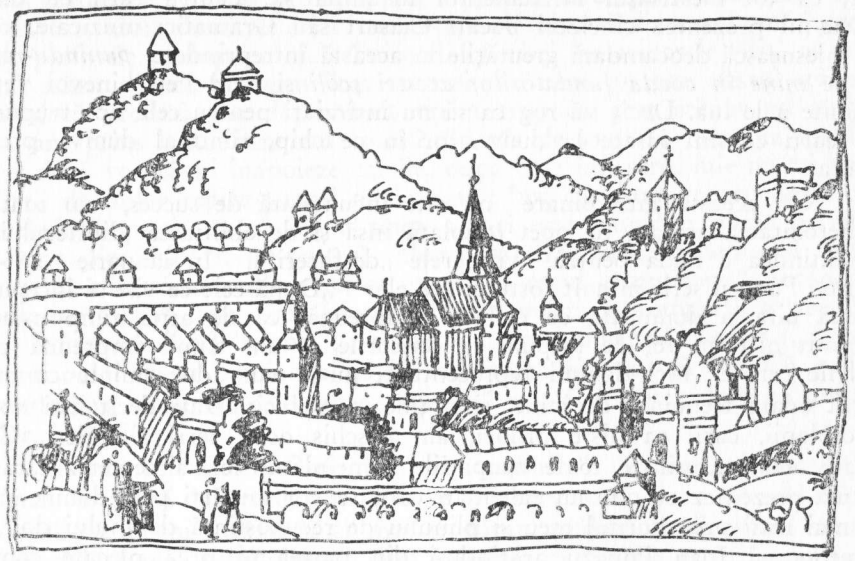

cheltuială. Voiajul îl va face însă fără „sfanții" brașovenilor. În 16 septembrie îi amintește iar lui Ucenescu de cărțile înstrăinate : „Te rog întreabă pe dd. reprezentanți, de ce nu-mi trimit bani ? Și dacă nu le trebue, pentru ce nu mi le trimit să le dau unde mi să cer și n-am de unde da. Or cu aceasta vor să se arate către mine recunoscători ? Spre răsplătirea pentru cîte m-au rugat să le slujesc, or acum nu mai au trebuință de mine ?" La 15 noiembrie se hotărăște să se adreseze direct „reprezentanților", încunoștințîndu-i că dăruiește școlii din Șchei 50 de „Gramatici muzicale", dar nerenunțînd la cele opt trupuri (două le dăruise protopopului Ioan Popazu și respectiv lui Ucenescu) pentru care luptă cu un adevărat eroism : „Cu onoare vă aduc aminte iarăși pentru cărțile muzico-eclesiastice ce se află lăsate la dumnv., că nici o urmare n-ați făcut pentru dînsele, ci vă rog și acum ca să binevoiți sau prețul lor să-mi trimiteți, sau, de nu vă sînt de trebuință, să mi le înapoiați, că aceasta a o face este prea ușor, nu rămîne ca să vă mai supăr cu cereri și altădată. Am auzit că ați ales din școlari și i-ați pus la învățătura aceștii arte și îmi pare bine că prin prilejul acesta veți îmbunătăți podoaba sfintelor biserici și vă veți face eternă suvenire în tot Ardealul. Aș vrea să știu însă că acești școlari pe cele cărți o să învețe, că cărțile ce le-am lăsat abia sînt pentru cîțiva inși și prin urmare folosul o să fie prea puțin și bătaia de cap a profesorului lor zadarnică, fiindcă fiecare școlar neapărat cere ca să-și aibă cartea sa înaintea ochi-

lor, ca tot meseriaşul instrumentul în mîna sa. Pentru carii eu din parte-mi prezentez cincizeci bucăţi Ciasuri sau Gramatici muzicale, ca să înlesnească deocamdată greutăţile la această întreprindere, *punîndu-mă şi pe mine în coada fundatorilor acestei şcoli* şi cînd veţi binevoi veţi trimite a le lua. Decît vă rog ca să nu întîrziaţi pentru cele opt trupuri de cărţi ce sînt lăsate la dumv., or în ce chip, fiind al dumv., prea plecat."

Nici această întîmpinare nu este încununată de succes, cu toată generozitatea arătată de poet (dublată însă şi de abilitatea „librierului" ce întindea o nadă pentru viitoarele „desfaceri"). În ianuarie 1854 Anton Pann îi scrie mîhnit fostului său elev : „După cele ce văz ai început a mă uita şi dumneata cu ceilanţi dinpreună, că de atîta timp n-am priimit nici un fel de răspuns la scrisorile ce am trimis împreună cu cărţile cerute ; nici domnii reprezentanţi nu-şi mai aduc aminte că au avut odată trebuinţă de mine, şi îi ţineam mai civilizaţi decît ăşti noi, grosolanii, carii ca nişte prunci, am deschis ochii ieri, alaltăieri. Cu toate acestea, printre toate ocupaţiile şi neînlesnirile vă cercetez iarăşi şi mă prezentez cu cîte un calendar, carii se vor împărţi prin dumneata, şi mai întîi prea doritul meu şi plinului de recunoştinţă domnului domn protopopul Ioan Popazu arătîndu-i din partea-mi prea plecate complimente şi toate urările de sănătate şi fericire pînă la treapta cea dorită. Al doilea vei trăta asemenea şi pe domnul domn protodiaconul Iosif Barac, fără cea mai mică scădere şi spune-i să-mi trimiţă ceva din compunerile răposatului său părinte, din cele mai comice." Revine încă o dată în aprilie : „Cum văz, domnii reprezentanţi nu vor să sloboază banii pentru cărţi ca să-mi trimiteţi hîrtie mai multă, fiindcă hotărîrea se face numai prin cuvînt şi rămîne cuvînt, ducîndu-se în vînt." Apoi în iulie : „Am adăstat de la reprezentanţia mi să trimite preţul cărţilor şi surda, surda ; să vede că braşovenii nu vor să-şi şteargă proverbul ce zice : «îmi spui la braşoave de ale tale». Dumneata să zicem că eşti cum dă Dumnezeu, «abia ai legat gura pînzii», dar dumnealor nu le şade bine. Cu toate aceste dumnealor stăruieşte a-mi să trimite un rezultat, că mi s-a urît tot scriind şi adăstînd."

Într-o epistolă din septembrie se plînge „cu mîhnire" că a fost uitat de vechii prieteni : „Domnii reprezentanţi asemenia nu-şi mai aduc aminte." Poetul pare gata să abandoneze lupta, era bolnav, dar iată că la 24 octombrie deschide iar ostilităţile, întrucît i se comunică din Şchei că din cele şapte „trupuri" (mai dăruise între timp un trup lui Iosif Barac) îi rămăseseră doar cîteva, celorlalte pierzîndu-li-se urma. Referitor la această încurcătură îi scrie iar lui Ucenescu. „Aşadar eu aceste cărţi nu le-am lăsat decît în casa On.păr. protopopul Popazul, zece trupuri complet. După aceasta în scrisoarea ce s-a trimis cu dumneata,

am gratificat un trup protopopului Popazul, altul protodiaconului Iosif Barac şi altul dumitale ; iar cum s-a întîmplat să lipsească vei întreba pe părintele protopopul (...) Îmi scrii ca să-ţi las arătatele cărţi cu preţul scăzut. Dacă am gratificat cu trei din zece nu este destul scăzut ? Şi dacă vrodată am dat cumva vreun trup cu preţ scăzut nu cumva mi-am prins banii care mă costa ? Şti cît de greu se lucrează muzica, iar dacă vor să-mi înapoieze cărţile, după cum îmi scrii, mie nu-mi pasă, dacă domnilor reprezentanţi nu le pasă ; însă cu timp vor cunoaşte cîtă trebuinţă au de ele şi le va ţinea atunci mai scumpe ; păcat de atîta vreme pierdută ! n-au put(ut) înlesni pe sîrguitorii şcolieri să-i înainteze la această artă pînă eşti cu viaţă, că omul e muritor..." Scrisoarea, ulterioară celei de-a doua Diate, e ultima mărturie autografă a poetului. O întocmise fiind bolnav şi, poate, cu presentimentul morţii („omul e muritor"). După nouă zile de la redactarea ei avea să închidă pentru totdeauna ochii, iar cele şapte „trupuri" vor fi intrat, odată cu autorul lor, în nefiinţă.

Lupta lui Anton Pann pentru „trupurile" de cărţi, dramatică în felul ei, arată îndîrjirea cu care se pricepea să-şi apere avutul. Ea a durat patru ani întregi şi ar mai fi durat, credem, dacă poetul n-ar fi trecut în lumea celor drepţi. Fără îndoială că bătălia nu a fost singura purtată în decursul vieţii sale, şi poate nici cea mai crîncenă, dar nicăieri nu s-au găsit gospodari meticuloşi ca braşovenii din Şchei care să conserve cu atîta grijă mărturiile documentare. Fiecare „trup" însemna, pentru scriitor şi tipograf, supravieţuirea. E greu de înţeles astăzi această realitate, dar ea exista. Poetul trăia din acele „trupuri" : „Şi dacă vreodată am dat cumva vreun trup cu preţ scăzut, nu cumva mi-am prins banii care mă costa ?" Problemă simplă, de contabilitate, pentru epoca noastră, care a creat graţioasa expresie de „drept de autor".

Cu Ucenescu, Anton Pann a întreţinut legături trainice şi afectuoase. Învăţăcelul său era nu numai harnic, supus şi de ispravă, dar şi un om de suflet. Fostul profesor de muzică al lui Gh. Bogdan-Duică (despre Ucenescu, Bogdan-Duică păstrează cuvintele cele mai frumoase) nu învăţase să se descurce atît de bine în viaţă precum ştia să cînte în strană. Anton Pann îi dă adesea sfaturi înţelepte care nu-i vor fi folosit prea mult lui Ucenescu. „Am aflat prin cărăuş toată plăcerea şi mulţămirea poporului care te încununa cu laude, îi scrie el imediat după ce „absolventul" sosise în Braşov, dar atît nu este destul pentru un cîntăreţ. Căci cîntăreţul trebue să se simţă sunîndu-i mai groşcior în buzunar, ca să-i insufle gust de cîntare, ca să-şi exprime melodia cu coraj şi glasul său să gîdile urechile auditorilor mai cu empresie ; că eu, cînd îmi vine să plîng, niciodată nu poci cînta, trebuie să stea în armonie glasul cu cauza." În final găseşte şi cîteva cuvinte de nemulţumire la adresa

„reprezentanților", ce prevestesc neplăcutele fricțiuni ulterioare: „Pe lîngă această, nu știu domnii reprezentanți de au vreo mulțămire de ostenelele mele după cum le prețuiești dumneata în scrisoare, că într-atît timp nu m-au învrednicit a-și arăta recunoștința cel puțin cu o scrisoare în trei rînduri; dea-le domnul după inimă și toată plăcerea să le împlinească! Numai dumneata poartă-te după lecțiile și știința care ți-am dat și niciodată nu vei greși."

Într-o altă scrisoare, din septembrie 1853, îi dă din nou consilii în legătură cu modul cum trebuie să-și susțină drepturile în fața „domnilor domni reprezentanți": „Eu auz prin alții și prin toți cîți vin după acolo spuindu-mi că prea sînt mulțămiți de d-ta, la care eu întrebînd: dar dînsul este mulțămit de dum(nea)v(oastră)? Ei mi-au înălțat din umeri. Să ne întoarcem însă iarăși la cuvîntul evangheliei: «prin răbdare veți agonisi plata ostenelilor voastre». Am văzut planul școlii, prea frumos! Dar acele ziduri nu pot exprima lecțiile către școlari, ci profesorii, și profesorii dacă nu vor fi plătiți bine, zidurile vor fi numai o podoabă a orașului, după proverbul, zic: «chiria deșteaptă pe chirigiu»." De asemenea, într-o epistolă din aprilie a anului 1854, poetul îi scrie Ucenescului: „Îți crez că aveți neajungere cu puțina leafă ce o priimiți, fiind toate scumpe. Dar au n-ați auzit Mîntuitorul ce zice: «Bate și ți se va deschide, cere și ți să va da, caută și vei afla». Pe lîngă aceasta mai avem și noi proverbul «copilul pînă nu plînge, muma țîță nu-i dă». Leafa trebue să meargă potrivit cu timpul, ca să ne poată ajunge în cheltuieli. Îmi spuneți că norocul vă doarme, dar de ce nu îngrijiți să-l deșteptați? Dați din mîini, din picioare, strigați, faceți zgomot și nu-l lăsați să doarmă." Bune sfaturi pentru vremuri rele, deși nici Anton Pann nu trăia pe roze, el care cunoștea atîtea tîlcuitoare proverbe și tot atîtea înțelepte pasaje biblice.

În primul an de învățămînt, Pann îl îndrumă pe fostul elev cum să se descurce la catedră: „Iar cît pentru instrucțiile date în predarea lecțiilor, nici una, nici alta să nu faci, decît să urmezi întocma precum învăț în bazul teoretic și practic la fața 211, căci cele ce le-am scris atunci mai în urmă s-au lămurit din experiența predării lecțiilor urmate în seminar. Iar zilele și orele de predare care ți le-a orînduit sînt prea puține, fiindcă de la o zi pînă la altă uită ceea ce li s-a arătat, nefiindu-le grija numai la dînsele. Și mai vîrtos într-o oră nu poți asculta decît cinsprezece școlari și aceia prea pe scurt. Cum dar te-au putut lega ca să-i determinezi în patru ani? Vei ști că cei mai grei la învățătură nu pot învăța astfel nici în opt ani; că prea puțin vei găsi dintr-înșii spirtuoși și ușor priimitori."

Intimitatea dintre Pann și Ucenescu, afabilă, păstrează totuși distanța de la profesor la elev. În unele epistole poetul trimite „complimente" „Cocoanii Sii", soția „cantorului prima", pe care va fi cunoscut-o în 1850, cînd era oaspetele lui Barac și al lui Ioan Popazu. În vara anului 1853, Pann intenționa să-i viziteze la Brașov, dar „n-au avut voe nici o familie să treacă peste graniță". Între soțiile celor doi psalți se stabiliseră, de asemenea, relații afectuoase „de la distanță". Cocoana Sia îi oferă Tincăi o păpușă („De păpușa cucoanii Sii a rîs soția mea destul, zicînd proverbul: că d-aia n-are ursul coadă"), în timp ce Tinca nu se va fi lăsat nici ea mai prejos, expediindu-i „Sii" prin vreun căruțaș niscaiva lipscănii. Anton Pann era un om de lume.

În sfîrșit, între poet și Ucenescu circulă fără întrerupere cărți trimise cel mai adesea „cu ocazii", fiindcă poșta era nesigură și avea de suferit, în plus, o strașnică cenzură. „Scrisoarea dumneavoastră de la 19/4 ale încetatei luni, îi scrie Pann lui Ucenescu, am priimit-o astăzi (4 aprilie), prin care văz că multe scrisori nu le-ai priimit, precum și cea cu duerna tipărită ce am dat-o chiar la Chesaro Crăiasca poștie; dar să vede că acele note tipărite cine știe cui ce i să va fi părut și a oprit-o undeva. De aceea nici nu vă mai trimiț alta."

Ucenescu i-a fost de ajutor lui Anton Pann în ceea ce privește aflarea de noi prenumeranți, numai că avariția „reprezentanților" i-a stat adesea împotrivă. O bună sursă de desfacere a cărților de muzică bisericească era școala. „Am uitat să vă întreb, dar dd. reprezentanți nu se abonează pentru școală nimic?" îi scrie Anton Pann lui Ucenescu la începutul lui aprilie 1854. Acesta se dovedise lipsit de inițiativă, din care pricină primește mustrarea fostului său dascăl: „Îmi vine să mă mir! Dar acei școlari ce vi le-au dat pe ce învață? Cum o să iasă buni, dacă n-au cărți? Or socotesc că să-i învețe pe cît știu însuși? Domnule, la această aveți vină și dumv. că nu cereți cărți, care trebuia dintru început să o faceți. Cu toate acestea nici acum nu e tîrziu. Cereți și ziceți că nu se poate să-i învățați știință uitîndu-se numai în palme. Școlarii din zi în zi înaintează; și de s-ar fi putut ține școalele numai cu scrisul de mînă (care obicei nu trebuia să-l faceți), nu s-ar fi inventat tipografiile. Însă ați sărit din datoria ce aveați a o propune, că de mult trebuia să vă împlinească cererea."

George Ucenescu și-a iubit și respectat profesorul și după săvîrșirea lui din viață. E drept, nu înțelesese geniul acestuia și nici nu intuise că a trăit în preajma unuia dintre scriitorii cei mai de preț ai patriei, dar faptul nu-l împiedică să-i poarte o adîncă recunoștință și considerație. La urma urmei, cîți dintre contemporanii psaltului au bănuit măcar lucrul acesta? În toate actele rămase de la Ucenescu se străvede mîndria de a fi învățat cu „marele poet al muzicii bisericești", ceea ce nu e puțin cînd știm de cîtă nepăsare și orbire a avut parte „finul Pepelei" în cursul ultimilor ani ai existenței.

O interesantă mărturie despre devotamentul postum al fostului „student" în muzichie aduce Ioan Prișcu, care semnalează într-un Minei „din paraclisul mare" al bisericii Sf. Nicolae din Șchei o însemnare a lui Anton Pann din anul 1828 („Acest Minei al lunii lui ianuarie este al sfintei Biserici din Bolgareschin și pentru ca să fie știut am scris eu cel iscălit"), alături de care Ucenescu adaugă următoarele cuvinte explicative : „Acest mare cîntăreț au trecut la viața cea mai bună în 5 noembrie 1854 la București, pe timpul acesta s-a numit Anton Pan." Și încheie : „Cel ce știe a scris Gheorghe Ucenescu ciracul lui Pann, protopsalt al susnumitei biserici." Mineiul, jerpelit de vremuri și de prea multă folosință, e reparat cu pioșenie, fiindcă purta semnătura „maestrului", Ucenescu găsind de cuviință să însăileze și cîteva versuri, pentru a da gestului său un aer fast :

„Ori și ce cîrpăcitură
Pe unde au fost ruptură
Și cuvinte au lipsit
De subscrisul sînt lucrate
Lipite și așezate
După cum au trebuit."

După semnătură, urmează data : ianuar 1888.

Deși naive, versurile ascund cel mai frumos omagiu pe care i-l putea aduce „studentul" profesorului său. Avea, cînd le compusese, 60 de ani. După opt ani va muri. Dintre toți brașovenii, el, care era de fapt sibian, l-a iubit cel mai mult și cel mai sincer pe Anton Pann.

Amintirea lui Pann e păstrată la Brașov prin amenajarea, în muzeul bisericii Sf. Nicolae din Șchei (clădirea datează din secolul al XVI-lea), a unei săli (ce poartă numele poetului), după modelul unei clase din prima jumătate a veacului trecut, mobilată cu bănci pitice, tocite de vreme, cu tablă, un pendul, o masă, un abac și toate cele trebuitoare școlii. Nu știm dacă Anton Pann va fi predat vreodată aici, fiindcă nici un document nu ne dezvăluie acest lucru, dar școala românească din Șchei e tributară, măcar prin intermediul lui Ucenescu, marelui povestitor. Din curtea veche, umbrită de coroanele copacilor bătrîni, se vede cimitirul, „Casa Barac" (depozitară a unui număr impresionant de documente, hrisoave și cărți rare), biserica semeață a șcheienilor și dealul Tîmpa. Potecile din preajma cimitirului și a bisericii, arar bătute, împrumută parcă locului un aer pitoresc de vetustate. Iluzia de ev mediu tîrziu e copleșitoare. Dar Anton Pann lipsește. El nu a fost un om al locurilor. Surghiunurile sale brașovene n-au avut darul să-l apropie su-

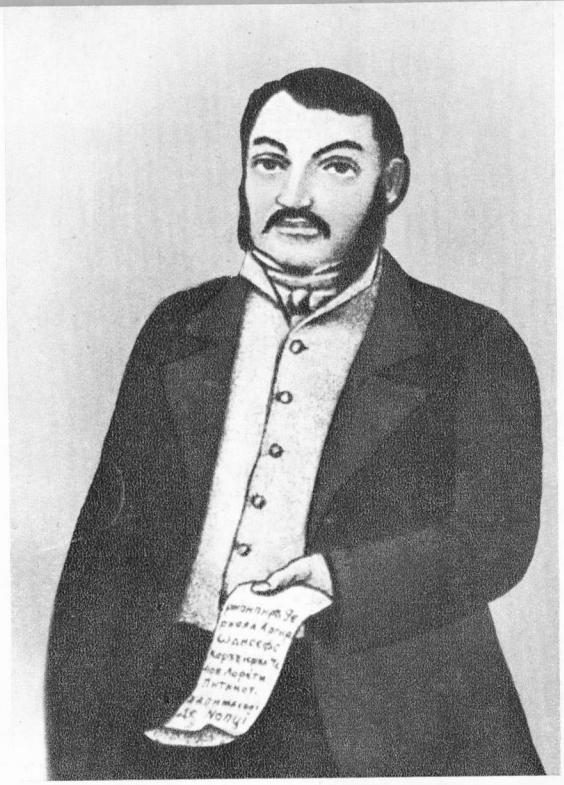

Ioan Barac, prieten și mentor al lui Anton Pann

Biserica Sf. Gheorghe Nou cuprinsă de flăcările marelui foc de la 1847 (după E. F. Büchner)

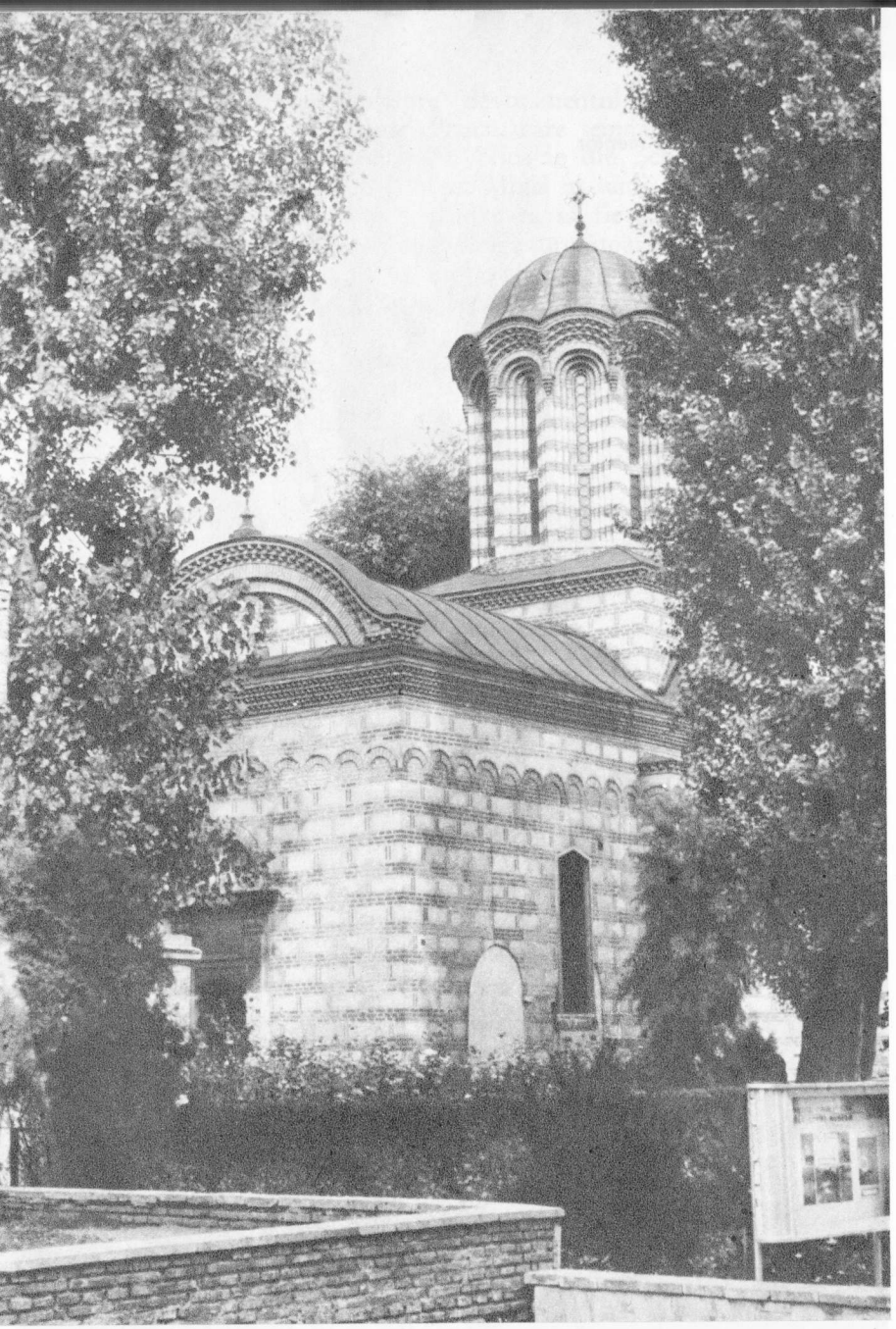

Biserica Curtea Veche unde a cintat o vreme Anton Pann, fiind nevoit să plece în în urma disensiunilor cu arhimandritul Visarion

Imagine a Mitropoliei în secolul trecut („Și dealul Mitropoliii/Necontenit l-am urcat" – Anton Pann)

Dimboviţa la jumătatea veacului trecut (acuarelă de Preziosi)

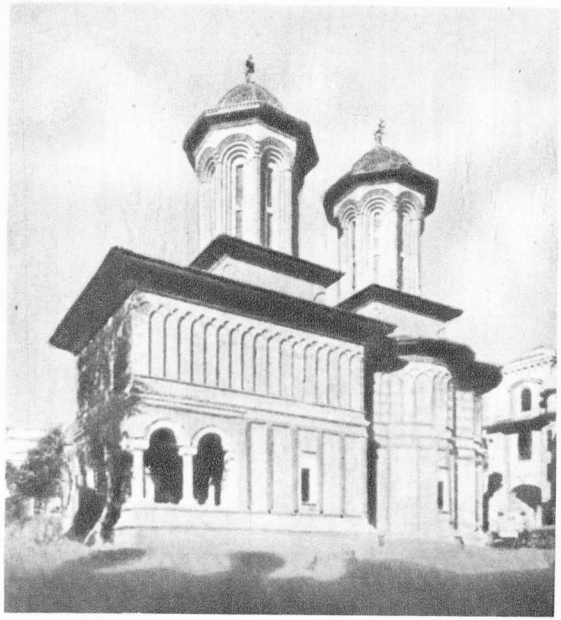

Biserica Crețulescu, unde îl găsim pe Anton Pann „prim cîntăreț" în anul 1848, „avînd și un cor de tineri (plătiți) cu cîte 20 lei vechi pe lună" (G. Dem. Teodorescu)

Podul Calicilor (Calea Rahovei) în 1841, desen de **Bouquet**

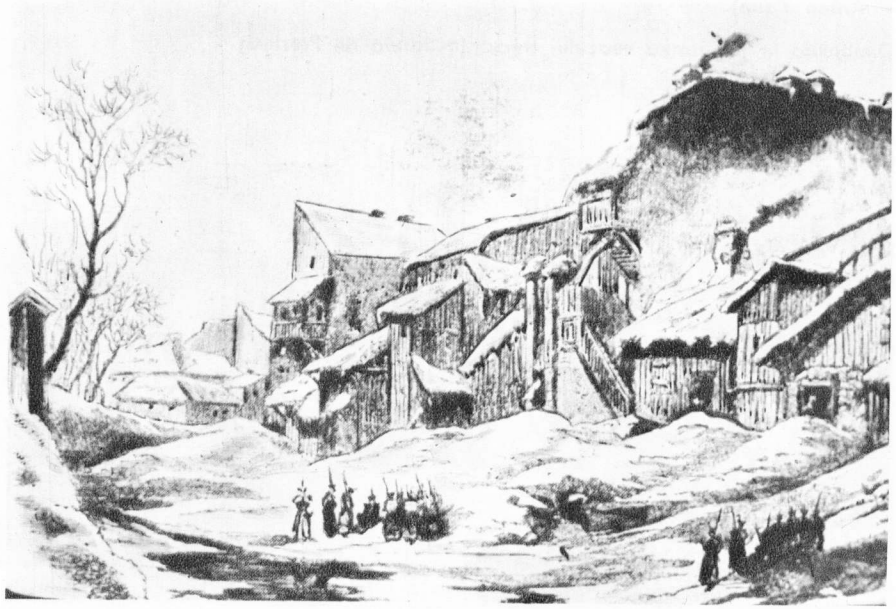

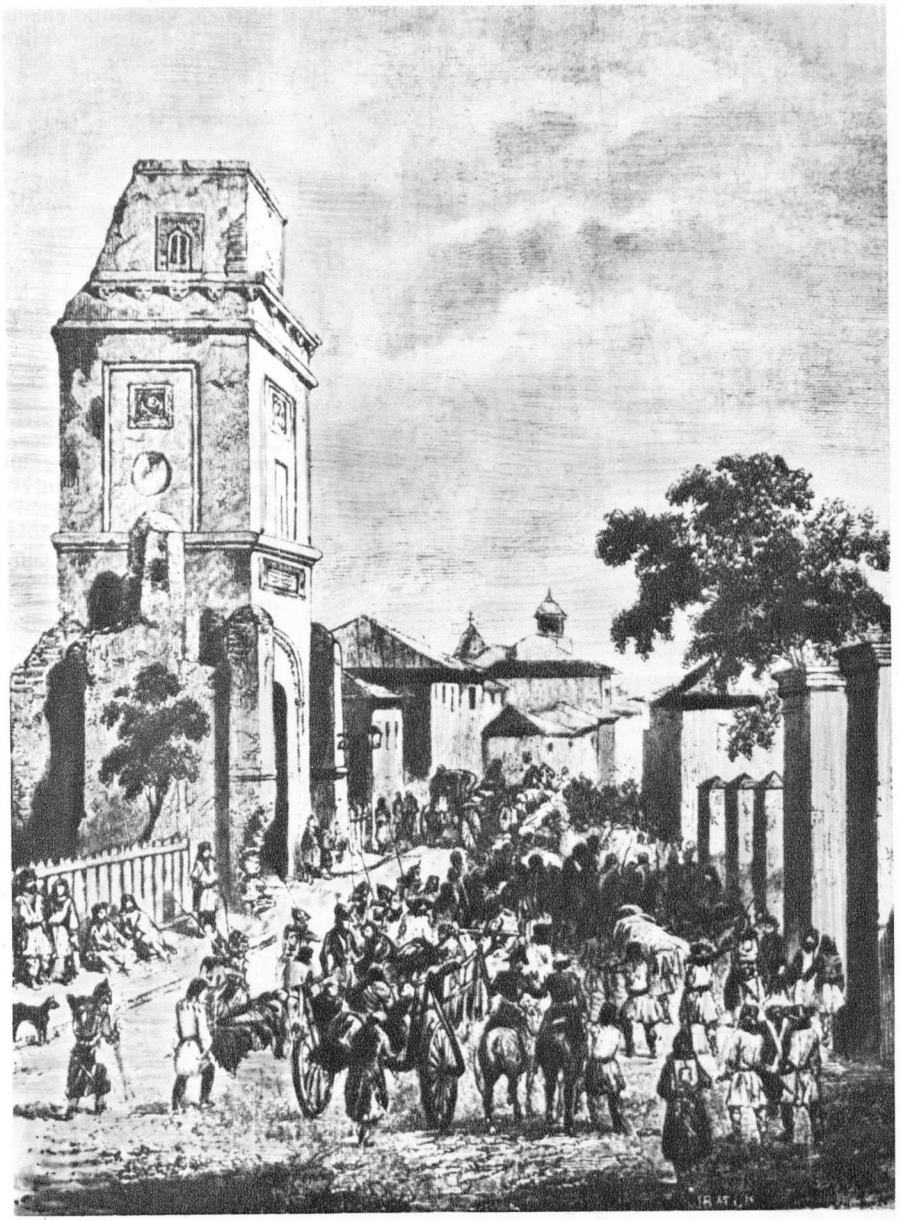

Turnul și strada Colței la jumătatea veacului trecut (gravură în lemn după un desen de Ch. Doussault)

Biserica Olteni în chiliile căreia și-a instalat Anton Pann tipografia proprie

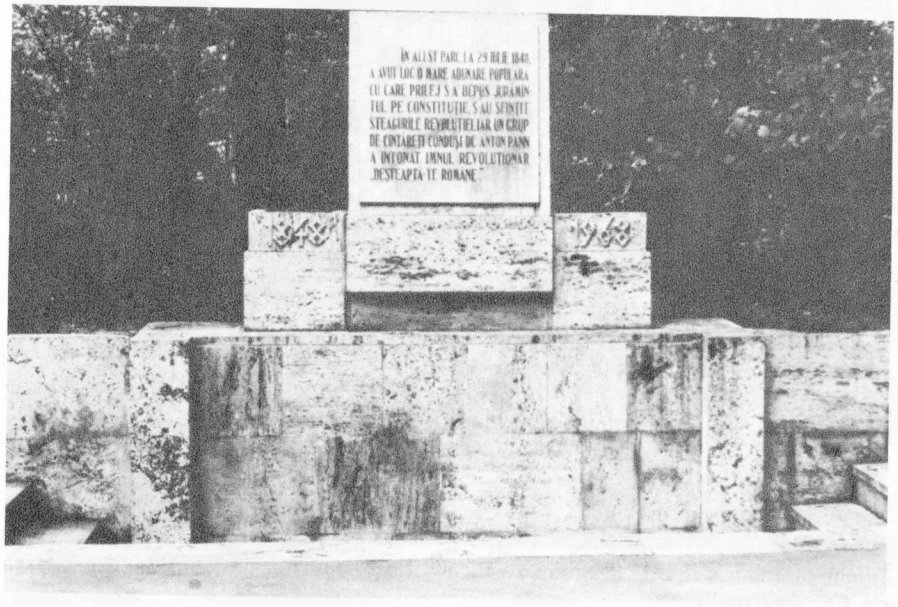

Placă memorială în parcul „Zăvoi" din Rîmnicu Vîlcea amintind de prezența lui Anton Pann cu prilejul citirii celor „21 de puncturi" ale Constituției de la 1848 („Într-acest pompos constituțiu, aflîndu-se și dumnealui Anton Pann, profesor de muzică, împreună cu cîțiva cîntăreți")

Casa de pe strada Taurului (azi strada Anton Pann) unde și-a trăit poetul ultimii ani ai vieții și în care a scris „Povestea vorbii"

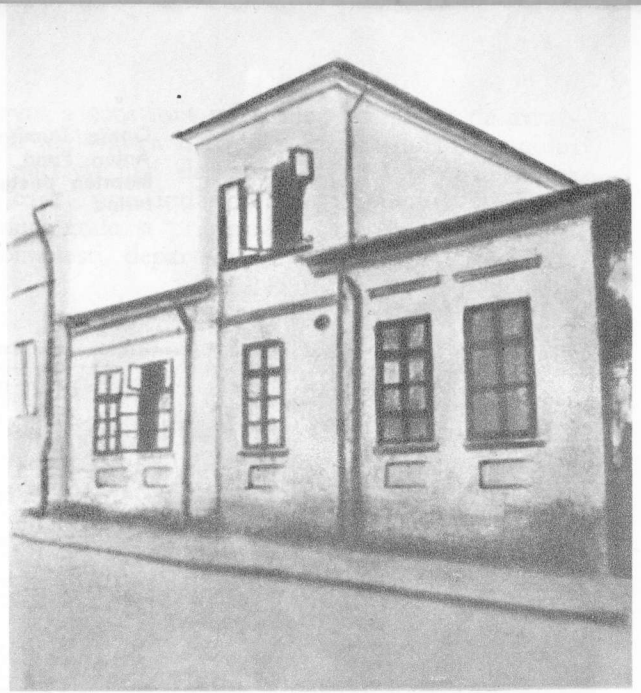

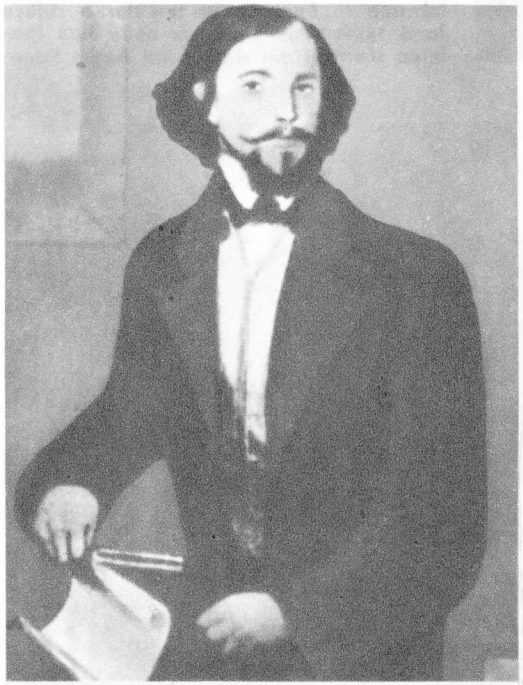

George Ucenescu, „studentul" lui Anton Pann, de la care ne-au rămas mărturii prețioase despre viața poetului

Oprea Dumitrescu, elev și ucenic al lui Anton Pann, care se va căsători după moartea poetului cu soția acestuia, Ecaterina

Intrarea în București a trupelor austriece la 6 septembrie 1854, cu două luni înaintea săvîrșirii din viață a lui Anton Pann

fletește de oraș, deși Brașovul a constituit mult timp un punct de atracție cu bogate reverberații în activitatea literară a scriitorului. Ansamblul arhitectural al Șcheilor e potrivit mai degrabă cu rîvna și austeritatea „domnilor reprezentanți", care prin îndărătnicia, sîrguința și diplomația lor au dus în vremuri grele și primejduite lamura credinței și culturii și limbii noastre românești, departe, pînă la vămile de astăzi ale secolului.

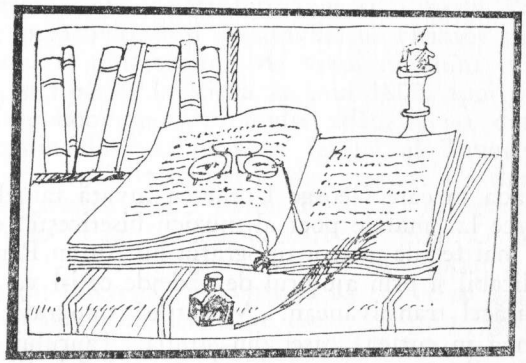

Nastratinismul lui Anton Pann

Perioada în care George Ucenescu învaţă tainele muzicii eclesiastice la „marele poet al muzicii bisericeşti“ este una dintre cele mai fertile pentru tipografia lui Anton Pann, faptul fiind explicabil şi prin ajutorul de nădejde ce i-l va fi dat inimosul învăţăcel transilvănean. „Valsurile“ tipografiei lucrează fără odihnă în curtea casei din strada Taurului. Cea mai mare parte din tipăriturile scoase acum sînt însă reeditări, fiindcă poetul lucrează intens la ediţia a doua, mult dezvoltată, a „Poveştii vorbii“ şi la noua sa carte, „Nezdrăvăniile lui Nastratin Hogea“. În primele luni ale anului 1852 îi apar una după alta cele şase broşuri din „Spitalul Amorului“ (ediţia a doua), însumînd o mie de pagini, adevărată antologie a cîntecelor de lume, ce-i va fi inspirat lui Caragiale caracterizarea maliţioasă de „grămadă de orduri literare“ şi „testimonii de imbecilitate ale unei epoce“. Cu prilejul publicării ultimelor broşuri, Pann inserează la finele volumelor, după moda romanelor foiletoane, înştiinţări cu caracter publicitar : „Broşura a cincea va ieşi iarăşi de supt tipar fără zăbavă, cu cîntece şi mai frumoase“ ; sau : „A şasa broşură va ieşi de supt tipar fără întîrziere, cu cînturi deosebit de frumoase“. Pentru a preveni acuza de plagiat, cu care va fi, totuşi, gratificat după trei decenii de către Iosif Barac în amintita scrisoare către Academia Română, poetul explică, într-o „precuvîntare“ motivul introducerii în sumar a unor „poeme“ străine, fără a consemna numele autorilor : „Domnilor ! Nu socotiţi că pentru ca să mă fac stăpîn peste poemele dumneavoastră am alăturat dintr-însele în aceste broşuri, ci numai ca să le fac nemuritoare, compuindu-le melodia, deocamdată pe note bisericeşti, ca să rămîie neuitate modurile lor după veacuri : pentru care după părerea mea socotesc că nu mă veţi învinovăţi ; iar dacă nu vă voi însemna numele fiecăruia la poema sa, nu este vina mea, ci a celor ce le place să se facă plaghiari

şi în locul numelui poetului suptscriu pe al său, spre a amăgi pre cei ce îi cred.“

Textul apare criptic în final, sugerînd că însuşi Anton Pann nu cunoştea proveniența multora din cîntecele publicate, preluate fiind din manuscrise ce circulau prin mahalale sau pur şi simplu fiind „de la lume adunate“.

Tot în aceeaşi vreme apare partea a doua a „Şezătorii la ţară“ (cu „modurile cînturilor de la şezătoare“) şi „Proschinitar sau Închinător, adică descrierea sfintei cetăţi Ierusalim şi a toată Palestina. Compusă mai întîi de preacuviosul şi preaînvăţatul Hrisant din Brusa, cămăraş al preasfîntului şi dătătorului de viaţă mormînt al domnului nostru Iisus Hristos, şi tipărită la Viena la anul 1807, apoi a doua oară cercetîndu-se şi împodobindu-se cu multe adăugiri s-a dat la lumină, prin stăruirea preasfinţitului arhiepiscop Ierotei al Tavorului, în Mosca la anul 1837. Iar acum tîlmăcindu-se din greceşte s-a dat la lumină în zilele înălţatului nostru domn Barbu Dimitrie Ştirbei vv.“ Cartea nu e tradusă de Anton Pann, ci de un oarecare pitar G. Mălureanu, dar în dedicaţia către Calist, „economul sfintei Mitropolii“, poetul face unele observaţii de tot interesul. El constată că cei ce se duc la Ierusalim „cu cheltuieli însemnate“, cu „frică pe uscat, cu primejdie în mare şi necazuri de către tîlhari“, ba uneori „supuşi fiind boalelor înapoi nu se mai întorc, îngropîndu-se departe de familie şi rudeniile lor“, nu şi-au vizitat propriile mănăstiri din ţară, deşi „în patria noastră sînt mai multe (...) decît în părţile acelea, dar încă în Moldova ? !“ Bucureştenii, arată el în continuare, „nu cunosc decît Cernica, Pasărea, Căldăruşanii, Ţigăneştii şi Ciorogîrla ; iar de cele mai depărtate nici o ştiinţă nu au ; las de a pomeni de celelalte, cum şi de monastirea Cotmeana, care este subt igumenia preacuvioşii-voastre, ci arăt numai cîteva mai însemnate şi vrednice de văzut, precum acea vestită biserică de la Curtea-de-Argeş, care pentru minunata ei zidire vin mulţi din alte ţări depărtate numai ca să o vază.“ Notaţia este semnificativă nu numai din punct de vedere „turistic“, ci şi pentru ideile naţionale ce le cuprinde, în acea epocă agitată încă de ideologia paşoptistă şi doar cu şapte ani premergătoare Unirii. Decît, scrie mai departe Anton Pann, deşi „numai o lună-două“ sînt necesare pentru a putea „încongiura“ aceste mănăstiri, „nu s-a făcut obicei ca să se ducă şi la dînsele, precum se duc la sfîntul munte (Sfetagora) şi la Ierusalim ; că al lui Dumnezeu este tot locul, precum zice proorocul David : «Al Domnului este pămîntul şi plinirea lui şi toţi cei ce lăcuiesc pre dînsul»“. Se poate sesiza în cuvintele poetului melancolia celui ce atîtea drumuri minunate îşi va fi dorit în visuri, resemnîndu-se pînă la urmă doar cu cărările spre care i-a îndreptat destinul paşii : „Folosul aceştii cărţi dar, precum zic, este şi pentru cei ce au fost la Ierusalim şi pentru cei ce n-au fost (...), O, Doamne ! (îşi vor spune cei din urmă) căci n-am şi eu o dare de mînă să mă duc să văz şi eu ce lu-

cruri sînt în acele locuri ? Și fără să păcătuiască înaintea lui Dumnezeu că n-a putut sau n-a avut mijloace să cîștige bani mulți să se ducă, își împacă sufletul cu mergerea la monastirile din patria noastră și își caută de negoțătoria sa."

Seria tipăriturilor din anul 1852 marchează evenimentul apariției primei părți din cea de-a doua ediție a „Poveștii vorbii", apoi scoaterea de sub tipar a ediției a cincea din „Versuri sau Cîntece de stea" și a ediției a doua a „Îndreptătorului bețivilor", purtînd acum un titlu nou : „Cîntătorul beției", mai adecvat conținutului culegerii de versuri. Tot în această perioadă tipărește „Triumful beției sau diata unui bețiv pocăit ce o lasă fiului său la moartea sa", broșură scrisă în proză, cuprinzînd sfaturi „moralicești" împotriva viciului lui „Bac". Iată cîteva mostre de moralizări : „Dacă-ți este voia să te faci netrebuincios soțietății omenești, fii bețiv, că așa vei ajunge la scopul tău ; De voiești să te strici pe sineți, fii bețiv, și așa d-a dreptul vei ajunge la desăvîrșita ta pierdere în puțină vreme ; Dacă-ți este voia să-ți dai de față nerozia și să-ți descoperi secreturile, fii bețiv, și fără întîrziere se vor face tutulor cunoscute ; De voiești să rămîi fără nici un mijloc de trai, și la bătrînețele tale să ajungi să traiești cu milostenie, fii bețiv, și în adevăr vei izbuti prea curînd ; De voiești să te urască familia ta și prietenii tăi, fii bețiv, că curînd vei fi prea grețos în ochii lor ; De voiești să te faci zgomotul orașului, să tulburi liniștea oamenilor, să ți să sfărame oasele și să fii supus la alte mii de primejdii, fii bețiv, și fără îndoială vei izbuti minunat ; De vei să nu ți să împlinească nici una din nădejdile tale, fii bețiv, și astfel vei ajunge la desăvîrșită deznădăjduire ; «Toate faptele cele rele din lume, zice vestitul Bac (Vach), nu ruinează atîția oameni, nici atîta stare ca beția.» Beția ardică din cap cu totul judecata cea dreaptă — șterge memoria (ținerea de minte) — vestejește frumusețea — slăbește sau împuținează puterea — înflăcărează sîngele — pricinuiește atît pe dinafară cît și pe dinlăuntru nelecuite răni — este ruinarea simțirilor, diavolul sufletului și hoțul pungii — plîngerea soții sale, și întristarea fiilor săi — pe cel vîrtos îl face neputincios, și pre cel înțelept, prost." Textul continuă în același registru pe parcursul a 24 de pagini.

Cea mai semnificativă carte publicată de Anton Pann în anul următor (în afara părților a II-a și a III-a din „Povestea vorbii") este „Nezdrăvăniile lui Nastratin Hogea". Aflăm de editarea ei într-o scrisoare a lui Pann către Ucenescu din 29 iunie 1853, în care îi comunică acestuia că i-a trimis prin G. Burdea „un proschinitar și un trup din Povestea vorbii, *afară din Nastratin Hogea*".

Apariția lui Nastratin în creația artistică a lui Pann a dat naștere celor mai diverse și contradictorii comentarii, în special după „mai dreapta cinstire a lumii lui Anton Pann" oficiată de Ion Barbu în ciclul

Foaia de titlu a volumului „Nezdrăvăniile lui Nastratin Hogea" (1853)

„Isarlîk". Anton Pann cunoștea, fără îndoială, de multă vreme „mișmaialele" turcești care trecuseră Dunărea și circulau pe cale orală și în versiuni românești. În 1837, întîmplările năzdrăvanului hoge sînt editate pentru prima oară în volum, la Constantinopol, purtînd titlul „Glumele lui Hogea Nasr-eddin Efendi". Ea devine cartea „cea mai răspîndită în Turcia și cea mai citită după Coran" (Lazăr Șăineanu). Eroul mișmaialelor turcești fusese un personaj real, mare învățat în vremea lui Timur-Lenk. „Celebru mai întîi pentru știința sa, Nasr-eddin ajunge în cele din urmă tipul legendar al spiritului oriental pe seama căruia turcii acumulară toate pățaniile hazlii sau istețe" (Lazăr Șăineanu).

La elaborarea lui „Nastratin Hogea" Anton Pann va ține seama de ediția turcească din 1837, dar și de numeroasele variante populare românești, întrucît versiunea sa nu e întru totul fidelă modelului original.

Poate mai mult decît în oricare „traducere" tipărită anterior, e evident aici aportul creator al poetului român. Reușita lui artistică se datorește, credem, apropierii „temperamentale" dintre poet și eroul său, pe care l-a „cioplit de-al doilea", l-a „bărduit" și „i-a dat altă fațadă", după tiparul românesc înfățișat cititorului. Nicăieri Anton Pann nu se lasă mai „descoperit" în fața posterității decît în această succintă culegere de anecdote. „Nastratinismul lui Pann, scrie Mircea Muthu (...) constă, în ultimă analiză, dintr-o disimulare de prostie, dintr-o naivitate contrafăcută, în dosul căreia se ascunde bunul simț, dar și omul mărunt, neocolit de mizeriile vieții."

Noțiunea de „hoge" ne-o explică poetul chiar în prima anecdotă a culegerii :

„Nastratin era un hogea (dascăl sau învățător)
Care a rămas de basnu pînă astăzi tutulor."

Caracterul său e departe de a fi liniar. Om trecut de prima tinerețe, avînd îndestulă experiență a vieții, înțelept nu numai de la natură dar și prin impactul cu nevoile și vicisitudinile sorții, el își păstrează, totuși, dincolo de o concepție fatalistă, caracteristică modului de gîndire oriental, un anumit umor nativ și sănătos, uneori amar, alteori tonic. „Hogea nu este un simplu bufon. Ideea fatalismului este tincturată de glumă, precum *Într-această lume orce d-unde vine se întoarce.* De multe ori Hogea este cel înșelat, dar, avînd humorul situației, extrage «pilda» spre a fi de învățătură, ca filozoful rătăcitor din vechea Grecie" (Mircea Muthu). Iată păținia lui Nastratin din sus-amintita anecdotă :

„Nastratin Hogea-n grădină costraveți mai mulți făcînd
Și dintr-înșii pe parale unui-altuia vînzînd,
Cu banii strînși merse-ndată ș-își cumpără un magar,
Gata, la cap cu căpăstru și în spate cu samar ;
Îl luă, merse-n pădure, tăie lemne,-l încărcă,
Ș-încet-încet după dînsul către casa lui plecă ;
Cînd sosi la un rîu mare și să-l treacă trebuind,
L-a dat alături cu puntea, Hogea căpăstrul țiind ;
Magarul din întîmplare în apă se-mpiedică
Și neputînd să se scoale, s-afundă și se-necă ;
Nastratin Hogea lăsîndu-l, fără a se turbura,
Zise : — Cum se vede treaba, ursita, asta-ți era,
Unde era castraveții în apă a se-nnăcri,
Pe tine-n locul acelor rîul te acoperi ;
Așadar or castraveții, or banii din ei luați
Sînt ursiți, precum se vede,-n apă a fi înecați."

Uneori anecdotele sînt concise, ducîndu-ne cu gîndul la materialul aforistic din „Povestea vorbii" :

„Nastratin Hogea-ntr-o seară la fereastră cum ședea
Își lungea nasul aiurea, p-alții fără a-i vedea ;
Trecînd unul dintre prietini : — Ce miroși ? l-a întrebat.
— Vecinul meu — el răspunse — gătește scumpe mîncări,
Și d-al lor miros mă satur, trăgîndu-l cu gust prin nări."

Sau :

„Unul, întîlnind pe Hogea, s-a oprit a-l întreba
De ș-a plătit datoria. Iar el îi răspunse : — Ba.
— Dar ce umbli fără grije, cînd te știi că ești dator ?
— Grija — zise el — s-o poarte cel ce este creditor."

Deși unele glume au gratuitatea hazului „de șezătoare", ele nu sînt lipsite de un anumit farmec, provenind din arta de narator a lui Pann. Cele mai multe anecdote, însă, ascund o „pildă". În povestirea „Ca să asculți bine este și sfatul unei neveste", Nastratin „se dispută" cu nevasta ce să-i aducă plocon cîrmuitorului care sosise în satul lor, avînd a alege între gutui și smochine. Femeia, bineînțeles, își impune punctul de vedere (smochinele) și Nastratin se prezintă cu „atenția" la cîrmuitor :

„Se uită cîrmuitorul și știindu-l cam bufon,
— Dar tocma smochine, zise, găsiși să-mi aduci plocon ?
Și cum sta-n genunchi cu coșul, ca fieștece supus,
Cîrmuitorul îndată pe slujbașii săi a pus
Să ia acele smochine și fiecare pe rînd
Să-l lovească-n cap cu ele toți cu cîte una dînd ;
Cînd lui Nastratin aceasta slujitorii o făcea,
El la toată lovitura «bogdaproste» le zicea.
După ce striviră toate smochinele-n capu-i gol,
Îi zise cîrmuitorul : — Ardică-te de jos, scol,
Și îmi spune adevărul de ce, voi să știu și eu,
La fiece lovitură tu ai mulțămit mereu ?
Răspunse Nastratin Hogea : Să-ți spui : eu, ca un sărac,
Neavînd nici o putere vreun plocon bun să-ți fac,
Am sfătuit cu nevasta să-ți aduc niște gutui,
Ea zicea s-aduc smochine, eu în contră îi stătui,
Dar în cele de pre urmă de gura ei m-am supus
Și aceste puțintele smochine ți le-am adus ;
De aceea cînd în capu-mi smochinele moi simțeam,
De sfătuirea nevestii mulțămirile făceam,

Că de aduceam ploconul gutui, precum ziceam eu,
Atuncea era să fie vai de acest cap al meu!"

O „farsă" caracteristică pentru modelul nastratinesc întîlnim în „Și cu minciuna nestine poate trăi-ntr-o zi bine". Sătenii îl trimit pe Nastratin la cîrmuitor, ca „diputat", cu „o rață friptă și două frumoase pîini". Făcîndu-i-se foame pe drum, Hogea taie un picior „dintr-însa" și „stînd supt umbră îl mîncă". Cercetat de cîrmuitor de ce îi lipsește raței un picior, Nastratin răspunde că în satul lor rațele „așa se nasc, toate cu un picior numai și înoată și se pasc". Cerîndu-i „dovadă d-aceasta" Nastratin îi face cîrmuitorului proba :

„Deci Nastratin dimineața pe un eleștiu văzînd
Rațele ieșind din apă și numa-ntr-un picior stînd,
Chemă pe cîrmuitorul și îi zise zîmbitor :
— Poftim, vezi rațele toate că-s cu cîte un picior.
Cîrmuitorul îndată un pistol slobozi-n vînt,
Iar rațele își lăsară picioarele la pămînt ;
El privind atunci la Hogea, îi zise cam serios :
— Iată-le-n două picioare, pentru ce ești mincinos ?
Iar Nastratin îi răspunse : — Ei, aga, acel pistol
De l-ar fi întins asupra-ți cineva, num-așa gol,
Nu numai două picioare, ci patru-ndată făceai
Ș-încotro vedeai cu ochii apucai și te duceai."

În „Nu căuta-înțelepciune, dacă n-ai unde o pune" ne reîntîlnim cu „complexul intelectual" al lui Pann, eroul fiind de rîndul acesta fiul Hogei, trimis la „Academii" ca să învețe „înalte științi". Revenit acasă, „studentul" observă noaptea, pe una dintre grinzile tavanului, o pată :

„După ce s-a uitat bine, s-a încredințat curat
Că peste grinda aceea vro vacă s-a băligat."

Faptul îl intrigă, stimulîndu-i îndoieli metafizice :

„Ș-începu să se gîndească, tot uitîndu-se în sus,
Că cum a putut o vacă pe tavan ca musca sta !
Și cum s-a urcat pe dînsul a-l băliga ș-a-l păta !
Muncind gîndul său l-aceasta nelesne de priceput,
În studiile lui toate să caute a-nceput,
Să vază, va putea-n ele niscai dovezi a afla,
Dacă vreun bou sau vacă poate pe tavan umbla !
Toată mecanica-ntoarse, foaie cu foaie cătînd,

Matematica întreagă tot o răsfiră de rînd,
Și nu fuse cu putință vrun fel a se domiri,
Sau cît e negru sub unghe taina a descoperi."

Dimineața îi destăinuie maică-si neputința de a răspunde întrebărilor de peste noapte, deși s-a slujit de toate cunoștințele dobîndite în școli. Satira lui Pann, malițioasă, capătă ascuțișuri de brici :

„De aceea toată noaptea am stătut pe gînduri pus,
Că cum putu umbla vaca cu picioarele-n sus !
Am făcut despre aceasta isometrice măsuri,
Fisica am resfirat-o, despre ființi și naturi ;
Matematica asemeni am cercetat-o de rînd,
Nici loc gol, nici plin într-însa de vreun lucru lăsînd ;
În toată aglicultura cu amăruntul cătai,
În fel de experiențe capul tot îmi sfărîmai,
Și nici într-un chip o vacă n-am putut, precum ț-am spus,
S-o pui pe tavan să umble cu picioarele în sus."

„Nenorocita lui mumă" îl lămurește că grinda fusese „pătată" în curte, înainte de construirea casei. Pilda e absolvită de păcatul obscurantismului prin nerozia desăvîrșită a „studentului" :

„— Ei, mamă ! copilul zise, dacă profesorii mei
Mi-ar fi explicat ca tine toate lecțiile ei,
Și dacă tu cu știința-ți în locul lor mi-ai fi fost,
Nu eram eu să-mi pierz somnul toată noaptea ca un prost."

În altă anecdotă, Hogea, hîtru și „pîcălitor", pare atît de depărtat de matricea turcească a eroului încît avem impresia că e desprins dintr-o acuarelă bucureșteană de epocă :

„Într-o dimineață la o cafenea
Unde mai adesea Nastratin venea,
Cum intră pe ușă, toți s-a înzîmbit,
Zicînd către dînsul : — Bine ai venit,
Ia te rog ne spune, dacă ne iubești,
O minciună-ndată, făr'să te gîndești !
Nastratin răspunse, trist la ei cătînd :
— Voi de dimineață rîdeți, chef avînd,
Și nu știți ce jale am în casă eu,
Că muri ast-noapte bietul tată-meu
Și nu știu a plînge or a fluiera,
Că de-ngropăciunea-i n-am chioară para.

Ei, ca să ajute pe bietul sirman,
Scoţînd îi dădură toţi cîte un ban.
Cum luă el banii ş-afară ieşi,
Şi tatăl său iacă pe uşă pîşi.
Ei cum îl văzură de rîs s-au umflat,
Zicînd unul altui : — Vezi că ne-a-nşelat ?
Dup-aceea iacă iar peste puţin
Se înfăţişează la ei Nastratin ;
Cum îl văd pe uşă, îndată îi zic :
Tatăl tău acuma d-aci a ieşit
Şi tu adineaurea ziseşi c-a murit !
— Nu stric eu, el zise, ci chiar voi m-aţi pus,
Şi pe negîndite minciună v-am spus ;
Că altă minciună dacă vă spuneam,
Azi de cheltuială eu nu cîştigam."

Aproape în toate anecdotele, vesele sau întunecate, gratuite sau „tîlcuitoare", presimţim sub masca lui Nastratin chipul palid, obosit de viaţă al poetului, puţin sceptic dar neostenit căutător de glume, zîmbind cu lacrima durerii şi resemnării pe obraji. Bufonadele lui Nastratin se întorc de cele mai multe ori împotriva sa, pentru a împlini un destin care nu e numai al lui, dar şi al celor mulţi. „Identificîndu-se cu Hogea Nastratin, scrie Mircea Muthu, acest «Anacreon în papuci» (N. Iorga) plînge «cu lacrimi adevărate» (Paul Cornea). Anonimul, strivit «sub vremi», găsea o modalitate de eliberare, restituind, în forme naţionale, deci recreate, asimilate aluviuni orientale (...) Cu Nastratin, «spiritul oriental, înaintînd spre Occident, pierdea la gurile Dunării cununa cu cele mai frumoase nestemate» (Marin Sorescu)."

O excelentă definiţie a spiritului nastratinesc al lui Pann, înţelegînd prin acesta conjuncţia dintre plămada profund populară şi apartenenţa în acelaşi timp a poetului la aria oriental-balcanică, ne-o oferă Ion Pillat, intrat ca şi Ion Barbu sau Tudor Arghezi în cîmpul de atracţie magnetică a marelui nostru povestitor : „*Originală*, această operă e cît se poate — şi aici e desigur taina rară a creaţiei lui Anton Pann. Astăzi ea ne apare unică şi personală tocmai în acele părţi unde autorul ei s-a mulţumit să răsfrîngă oglinda vie, sufletul veşnic nou şi specific întotdeauna al poporului. În capodoperele sale, care sînt ale neamului nostru întreg (...) Pann s-a priceput, ca nimeni altul la noi, să toarcă firul înţelepciunii orientale cu firul cumînteniei româneşti. Deşi — lucrul s-a dovedit de cercetători irefutabili — toată opera lui Pann îşi are rădăcinile şi tulpina şi chiar mai întotdeauna ramurile şi frunza în creaţiile poporului nostru sau a altor popoare (în special s-a servit de comoara fără fund a proverbelor, snoavelor şi poveştilor turceşti) — ea e devenit nu numai adînc românească, dar s-a identificat într-atîta cu persoana lui Pann, încît asistăm la fenomenul unic de a vedea circulînd anonim în popor, ca populare şi ale noastre de acum, proverbe şi poveşti culese de «povestitorul vorbei» de pe depărtate meleaguri mai toate răsăritene."

Credem potrivită pentru încheierea acestor rînduri despre „nastratinismul" lui Anton Pann graţioasa „Balcană temenire" pe care Tudor George o aduce „la Hogea Nastratin" :

„Slăvite Anton Pann,
grea temenea
Spre unghiul tău închin pînă-n
podele !
S-adaugă la temeneaua mea
Şi temeneaua gîndurilor mele...

Cum nu pot eu
— ca Barbu, —
unanim
Să prind în pumn cuvîntul
— boţ de candel,
Cleştarul din panerul lui Selim —
Să ţi-l întind
balcanice arhanghel !

Cum nu pot eu
din alba Isarlîk,
Să descojesc, cum varul, acel soare
Şi drept ofrandă ţie să-l aduc
Luminăţiei tale la picioare !

Cum nu pot eu,
dintr-un caic turcesc
Opaiţ să închipui cu tămîie,
La ţărmul tău, turcit, să te slăvesc,
Sub slava ta, ce-n slăvi ca să rămîie !

Cum nu pot eu
ca Dunării de-argint
Să-i prind în deşti, de muselină —
valul
Şi-ngenuncheat, pe braţe să-ţi întind
Atlasul ei noros să-ţi fie şalul !

Cum nu pot eu
Balcanii să-i însumn
Acestei viziuni monumentale
Şi să-i înalţ
cu firavul meu pumn
Un fes de Hoge-nţelepciunii tale !
Slăvite Anton Pann,
cum nu cutez
A te privi făr-a orbi ca orbii !
Coranul nostru !
Sacrul nostru crez !
Profetul !
Sfîntul !
Tu —
Povestea Vorbii !"

Casa din strada Taurului

Ultimii şase ani ai vieţii, Anton Pann a locuit în casa din strada Taurului nr. 12, din mahalaua Lucaci. Ea fusese cumpărată „cu locul moştenesc" printr-un act din 20 februarie 1848 de la „doamna Anica Izeasca" ce le avea de la răposatul ei soţ Mihăiţă Izescu, „în trebuinţa măritişului fiicei sale Zinca", aşa cum reiese din actul de vînzare legalizat abia după un an, în aprilie 1849. Casa fusese „scrisă" pe numele soţiei lui Anton Pann, şi provenea nu din agoniseala muncii poetului, foarte modestă, ci din generozitatea cîtorva feţe bisericeşti, cum glăsuieşte prima Adiată :

„Iar casa e cumpărată
De cîţiva arhimandriţi
Şi soţiii mele dată
Ca să fie pomeniţi",

poetul specificînd în subsol : „De părintele arhimandritul Spiridon Tismăneanul, de părintele arhimandritul Nichifor Sărăcineanul şi alţii."

Familia Pann se va fi mutat în casă nouă în anul cumpărării, fie înainte de plecarea la Rîmnicu Vîlcea, fie la întoarcere. În această casă Pann îşi va instala tipografia. Trebuie să fi fost fericit. Trăia pentru întîia oară, după 52 de ani, „fără chirie", intrase în rîndul proprietarilor (chiar dacă locuinţa aparţinea soţiei), avea alt „rang". Aspiraţiile sale de om al claselor de mijloc fuseseră într-un fel realizate. Îl va fi bucurat în primul rînd tipografia. Era aproape, sub ochii lui. Se integrase propriei sale vieţi şi nu-l va despărţi de ea decît fatalitatea.

Cine priveşte astăzi casa, care a trecut eroic pragul veacului, îşi va imagina cu greu cum va fi arătat pe vremea psaltului. O fotografie veche, de la sfîrşitul secolului trecut, ne arată clădirea sub aceeaşi înfăţi-

șare, avînd în schimb o curte largă la fațadă, pe un spațiu ce depășește teritoriul actual al străzii. Vecini apropiați n-avea. Un aer de ruralitate patriarhală domină peisajul. Imobilul, printr-o întîmplare a sorții, e situat la mijlocul distanței dintre bisericile Lucaci și Olteni, care au marcat, și una și cealaltă, într-o măsură mai mare sau mai mică, destinul sinuos al scriitorului. Cum casele din mahala erau în vremea aceea mult mai rare, ni-l putem închipui pe Pann pășind agale pe potecă, printre zăplazuri și maidane, spre biserica Lucaciului, unde cînta în strana dreaptă. N-avea de mers decît cel mult două sute de metri...

După mutarea în strada Taurului, familia Pann își va construi case noi, alături de cele cumpărate, neîncăpătoare pentru a cuprinde și tipografia. Ele vor fi durate tot cu sprijinul „arhimandriților" : „Iar răposatul întru fericită pomenire părintele Spiridon Tismăneanu, carele îi era părinte sufletesc (Ecaterinei) și o iubea ca pe o fiică, a slobozit și suma trebuincioasă pentru clădirea caselor celor nuoau și pentru toate mobilile, cu cuvînt ca să fie ale soției mele, și preacuviosia-sa cînd va veni pentru trebuinți în București să tragă într-însele pentru liniștea sa."

Venerabilul monah nu va fi poposit de prea multe ori la București „pentru trebuinți", fiindcă în 1852 trece în lumea dreptților, prilejuindu-i poetului „versuri epitafice" în acrostih (publicate în „Proschinitar sau Închinător"), vădit „ocazionale" :

„Sărăcia cea cu duhul din tot sufletul iubind
Ș-în monastirea Tismanii din pruncia ta viind,
Pururea-ntr-a ta viață în fapte bune ai fost
Care te și aridicară l-al igumeniei post.
. . . . . .
Izvor de-ndurări și mile vărsai mîna întinzînd,
Împărțeai tot pîn-la una, agoniseli nestrîngînd,
Dai cu mii la ajutoare de cărți a se tipări,
Ș-înzestrai fete sărmane de a se căsători.
O, prea bunule părinte, numele-ți nu este mort,
Ca Spiridon Tismăneanul toți prin buze dulce-l port."

Mai inspirate sînt cuvintele închinate arhimandritului după doi ani, în prefața la „Irmologhiu Catavasier", din care vedem adînca recunoștință a psaltului pentru omul ce-l ajutase cu toată dezinteresarea : „La asemenea bărbați virtuoși datori sîntem a le înălța monumente, spre a sluji de exemplu următorilor, și a arăta că astfel se cuvine a-și lăsa cineva nume nemuritor după ducerea sa din viața aceasta ; că acest preacuvios părinte n-a îngrijit decît a-și strînge comoară în cer (...) totdauna fiind gata a ajuta pre cei nenorociți, a mîngîia pre cei săraci, a milui pre văduve și a înzestra pe orfane, și mai cu seamă a ajuta la tipărirea cărților bisericești ; iar viața sa cea întru curăție, bunătatea și blîndețea

și smerenia o pot mărturisi toți locuitorii de primprejurul sfintei monastiri ; pe carele tîrgu-jienii îl numeau sfînt încă în viață fiind și următor sfîntului Nicodim, fundatorul sfintei monastiri Tismana."

Anton Pann avea credința nestrămutată în puterea magică a slovei tipărite. Dedicațiile cărților de muzică bisericească nu sînt doar o protocolară formulă de gratitudine adresată binefăcătorului, ci, după convingerea poetului, și o modalitate, unică în felul ei, de a nemuri pe cel al cărui nume îl imprima sub greutatea plumbului. În veacul său, era printre puținii care au înțeles autoritatea miraculoasă a tiparului.

Nu știm dacă imobilul care a rezistat un secol și mai bine vremurilor este cel cumpărat sau cel zidit cu milostenia arhimandritului. Casa ce dăinuiește astăzi, strivită între zidirile blocurilor construite în ultimele decenii, oferă spectacolul unui vestigiu străvechi și jalnic. Înfățișarea ei a dat prilejul cîtorva aprecieri malițioase. „În zilele trecute, scrie D. Aug. Laurian la 1 martie 1872, vizitai casa lui Anton Pann. Arhitectura ei prezintă un ce fantastic. O cameră unică forma secundul cat. În dreapta și în stînga ei, pe acoperișul primului cat, cîntărețul nostru cultiva niște terase (tarratie) cu flori, ornate cu o mulțime de statuete, care dădeau astei căscioare un aspect poetic. Acolo Anton Pann scria cărțile sale, punea pe muzică stihurile, și le executa el însuși, seara, la lumina lunii, din corzile armonioase ale chitarei, în care era maestru." „Casa lui Anton Pann, scrie G. Călinescu în «Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent», e de o arhitectură apocaliptică. O singură odaie alcătuiește rîndul al doilea. În dreapta și în stînga pe acoperișul odăilor de jos lateral dascălul își făcuse grădină de flori, iar seara pe lună își încerca inspirat compozițiile la chitară." Se observă preluarea informațiilor despre „grădină" și „chitară" de la Laurian. O imagine asemănătoare întîlnim și în crochiul oferit de Șerban Foarță : „Construcție de cel mai comun «ifos» (adică stil) cu fațada spoită alb, fără obligatoriile ornamentații de tencuială, traversată de două burlane, cu un fel de cat-mansardă cu două ferestre și cu acoperiș de tinichea, parte din el transformat în jardinieră — cadru adecvat concertelor nocturne, la chitară, oferite de Pann respectabililor vecini." Mai vie și interesantă e descrierea pe care o face Radu Tudoran în urma unui popas la fața locului : „Din toată casa, am vrut să văd doar încăperea căreia locatarii și vecinii, pînă la unul, știu că i se spunea «camera de gîndire». E un etaj parțial, ca un porumbar ieșit deasupra acoperișului. Are o tindă de vreo șase metri pătrați, și o odaie de două ori pe-atît. Fereastra acesteia se deschide deasupra străzii, și-a unor căsuțe modeste înșirate în adîncime, pînă departe. După știința ghidului, întîmplător în vremea pe care venisem s-o caut, de-aici începeau lanurile de grîu, ceea ce dovedește că de la fereastră priveliștea era foarte curată."

Casa e într-adevăr bizară, avînd o singură încăpere la etaj, dacă excludem „vestibulul" de unde porneşte scara putredă, de lemn, care coboară la parter. Acesta e format din patru camere nespaţioase din care două dau spre stradă. În curte erau clădirile tipografiei. Locuinţa este a unui om modest şi nu va fi făcut „empresie" în mahalaua Lucaci nici pe vremea cînd trăia povestitorul. În ceea ce priveşte „concertele nocturne" acompaniate la chitară, cine ar putea să spună unde e adevărul ? Notiţa lui Laurian e redactată doar după 18 ani de la petrecerea din viaţă a lui Pann şi poartă astfel girul datării mai apropiate şi a faptului că autorul ei copilărise în mahalaua Lucaci, la cîţiva paşi de locuinţa scriitorului.

Această casă „de arhitectură apocaliptică" îi va purta noroc poetului, fiindcă aici va scrie cele mai importante opere ale sale : ediţia a doua, în trei volume, din „Povestea vorbii", „O şezătoare la ţară sau Călătoria lui Moş Albu" şi „Nezdrăvăniile lui Nastratin Hogea", şi tot aici va tipări o bună parte din cărţile de muzică eclesiastică. Poetul îşi găseşte tihna tîrziu, dar a ştiut să tragă foloase de pe urma ei.

Din perioada în care a locuit în strada Taurului avem cele mai multe ştiri în legătură cu viaţa particulară a lui Anton Pann, datorită corespondenţei sale cu Ucenescu şi a însemnărilor sumare, din păcate, ale acestuia din vremea uceniciei la „marele poet al muzicii bisericeşti". Povestitorul îmbătrînise, căpătase o înfăţişare respectabilă şi îşi purta cu greutate anii. G. Dem. Teodorescu, care consideră, bazat pe argumente neconcludente, că avea „peste 55 de ani la 1849" şi „peste 60 de ani la moarte" afirmă în biografia sa că „unii din bătrînii care l-au cunoscut" îl socoteau în vîrstă chiar de 64—65 de ani. Informaţia prezintă interes doar pentru reconstituirea prezumtivului portret al scriitorului, ce trebuie să fi îmbătrînit prematur, în special în urma bolii din anul 1849, cînd îşi întocmeşte prima Adiată.

Din însemnările lui Ucenescu aflăm că psaltul deprinsese „tabieturi" şi îşi organizase activitatea după un model invariabil. Avea o „cancelarie", fuma ciubuc, dormea la ore fixe şi tăia mici feliuţe de caşcaval în supă. Dar iată cum ne înfăţişează Ucenescu viaţa de familie a lui Pann într-o notiţă redactată în epocă, de a cărei autenticitate n-avem nici un motiv să ne îndoim : „În anul 1852, aflîndu-mă zeţar (culegător de litere) în tipografia dascălului meu Anton Pann, pe cînd zeţuiam această poezie, văd că se deschide uşa cancelariei dascălului meu şi, iată, apare în uşă domnul Pann, zicînd :

— George, mai ai din manuscrisul ce ţi-am dat, «Răbdarea» ?

— Mai am două strofe, am răspuns.

— Bine, isprăveşte-l, dar să nu-mi pui numele dedesubt, nu voiu, îl dau în dar. Citeşte-l şi tu mai des... eşti tînăr căsătorit şi încă nu-ţi cunoşti soţia... Şi cu cuvîntul din urmă a dispărut închizînd uşa...

O, Doamne, gîndeam, mi-a amintit de soţia cu care numai şase săptămîni am vieţuit şi, lăsînd-o, am venit aci la învăţătură. Ce descriere va fi în poezia aceasta ? Şi, îngrijat şi plin de întristare, am gătat de cules poezia «Răbdarea» şi corectînd-o bine o am aşezat la teasc şi, dîndu-i cerneală, am scos o copie şi o am dat domnului meu, apoi am cules mai departe alt cînt cu melodia împreună.

De regulă domnul Pann pleca la nouă ore dimineaţa cu buzunarele pline de cărţi, pe care îndată le împărţea la amatorii de poeziile sale, pe bani. La două ore punct era în cancelarie şi pînă la tempul mesei corecta copiile de la două teascuri, apoi se punea la masă cu plăcere. De regulă, la masă, totdeauna avea supă în care tăia mărunţel caşcaval, trimis de la Braşov de patronii mei, protopopul Ion Popasu şi protodiaconul Iosif Barac. La friptură bea o oca de vin cu borsec, care cu lada de 50 sticle i le trimete (fără a se găta vreodată) Reprezentanţia Bisericii cei mari gr. or. din Braşov, cu hramul Sf. Nicolae, pentru osteneala ce avea cu mine în arta muzicii bisericeşti.

După masă fuma ciubuc, apoi se culca o oră. Să-l lăsăm să odihnească. La patru ore totdeauna încetam din lucru pentru a ne mai odihni şi a gustări cîte ceva, puţin.

Toţi colegii mei îmbucau, povesteau şi se chicăiau. Eu şedeam îngrijat lîngă caştia cu literele şi n-aveam nici un gust de mîncare. Coconiţa Tincuţa (soţia domnului Pann), văzîndu-mă stînd îngrijat, m-a chemat afară, întrebîndu-mă că ce-mi lipseşte că stau aşa ? I-am spus de poezia ce am cules-o şi despre cele ce mi-a zis D. Pann. Cu un zîmbet plăcut mi-a spus că poezia aceasta priveşte pe domnul Pann şi pe a doua soţie a sa, cu care a trăit foarte rău — şi s-au despărţit de ea, urînd şi pe fiul său Lazăr cu desăvîrşire — şi că soţia dumisale Zamfira este călugăriţă la Mînăstirea Pasărea. Atunci am înţeles poezia dumisale şi mi-am adus aminte de «povesteaăluia» care stă în «Povestea vorbii» tomul II care se începe aşa : «Mulţi doresc singurătatea, dar eu de ea sînt sătul» (...) Şi după ce aflai şi aceasta, m-am liniştit urmînd mai departe în drumul meu."

Relatarea pedestră a lui George Ucenescu ne evocă o atmosferă patriarhală, în care ucenicii şi stăpînul lucrează în deplină armonie, iar „coconiţa" are gingăşii cu meşterii, interesîndu-se atentă de grijile acestora, ba chiar încredinţîndu-le secrete de familie (memoria lui Ucenescu îi joacă feste aici, ca şi în altă parte, cînd afirmă că cea de-a doua soţie a lui Pann a fost Zamfira). Pann împlinea în anul în care îşi notează Ucenescu însemnarea 56 de ani. Era cărunt („Prunc am fost, mă văzui iune/ Mai pe urmă şi cărunt"), servea supă la masă, bea o oca de vin („la friptură") amestecat cu borviz de proveniență braşoveană şi îşi vindea în fiecare dimineaţă cărţile de versuri („pe bani" !) cu care cumpăra de-ale mîncării. Deşi o anumită intimitate familială exista cu siguranţă între Pann şi elevii săi, „studentul" omite să noteze, din prudenţă, şi ine-

vitabilele neînţelegeri. Atracţia ce o exercita asupra lui Ucenescu tînăra soţie a maestrului e învederată. Poate că şi acesteia îi plăcea de ucenicul în ale muzichiei şi tiparniţei, fapt ce apare vag, cu abia perceptibile contururi, în următoarea notă la poezia „Eu gîndeam că mă iubeşti" aflată printre manuscrisele lui Ucenescu : „Coconiţa Ecaterina, tînăra şi frumoasa soţie a profesorului meu, d. Anton Pann, era curtezată zilnic de un tînăr ciocoiaş măcar numai să o vadă. Era săgetat de frumuseţea şi drăgănelele acestei coconiţe (aşa îi ziceam noi, elevii lui Pann, coconiţă). Într-o seară frumoasă de iulie, eu am ieşit la poartă, în uliţă, meditînd un cîntec nou, care trebuia să-l cînt profesorului meu dacă va veni acasă de la vin. Iată, vine şi coconiţa la poartă. Într-aceea, iată ciocoiaşul, tărbăcit de dragoste ; vrea să sărute mîna coconiţei, care l-au respins rău, simţindu-se vătămată. Atunci grăi ciocoiaşul :

«Eu gîndeam că mă iubeşti,
Dar te văd că nu doreşti...
Că nesimţitoare stai,
Nădejdile mi le tai.
Zău, mă mir cum de porţi uri
Şi nu-ţi vine să te-nduri
Către cei ce bagi în munci,
Cutare bubă s-arunci...»

Acum îi răspunde ciocoiaşului coconiţa foarte mînioasă şi cu dispreţ :

«Şi eu mă mir cum ai fost...
Ci din vorbă te văd prost,
Că fără să te gîndeşti
Te-ai zburdat să te răneşti ;
Dar îţi spui că cum te poartă,
Ocolind fereşti (şi) porţi,
O să iei nişte măciuci
De n-ei putea să le duci.»

Acest dialog al dumnealor din proză l-am ţesut aşa cum se vede şi l-am tipărit în *Spitalul Amorului* (br.) 6, spre cea mai mare plăcere a profesorului meu şi a soţiei D-sale."

Versurile par extrase din vodevilurile ce începuseră a fi la modă în epocă şi făceau parte din acea „grămadă de orduri literare" de care se dezgusta Caragiale.

Cu toată aparenţa de bunăstare mic-burgheză a omului de la mahala, aşezat gospodăreşte şi fără griji materiale, sărăcia l-a pîndit pe Anton Pann pînă la sfîrşitul vieţii. Tipografia îi oferea numai iluzia „rangului" de proprietar şi satisfacţia de a-şi putea vedea produsele literare şi muzicale publicate. Ce l-ar fi putut determina, altceva decît nevoile, să-şi umple în fiecare dimineaţă buzunarele cu cărţi ca să le vîndă în piaţă sau prin cîrciumi ? „Onorabilitatea" lui Anton Pann era mai mult o mască pe care şi-o punea pe faţă ca să suporte mai uşor mizeriile vieţii. Această „onorabilitate", acest „a fi în rîndul oamenilor" devenise o obsesie la bătrîneţe. În Adiata din anul 1849 îl vedem preocupat de problemă atunci cînd îşi enumeră puţina agoniseală din casă :

„Adică : mobile, scule,
Ce le-am făcut amîndoi
Cu iconomii destule,
D-a fi-n rînd cu alţi şi noi."

În scrisoarea către Neofit din anul 1844, redactată după înlăturarea sa din strana bisericii Curtea-Veche, îl întîlnim încă o dată chinuit de gîndul acestei „onorabilităţi" adesea dejucată de soartă : „Şi într-aceasta tocma cînd mă luptam cu neajungerea lefii, cînd cu iconomie şi cu strîmtoare *mă ţineam de civilizaţia celor de o treaptă cu mine*", caligrafiază cîntăreţul, subliniind ideea poziţiei sociale la care aspira. Pentru Anton Pann onorabilitatea se transformă în factor dominant al vieţii mai ales după numirea în postul de profesor la seminarul Mitropoliei din Bucureşti. „Dar familia mea nu trebuie îmbrăcată ? Nu trebuie să trăim între oameni ?" îi scrie iritat serdarului Zosima în anul 1845. Şi : „Cîntăreţul nu mănîncă, nu trăieşte în civilizaţie ?" Alături de realitatea lipsurilor materiale, apare ca o umbră şi aceea a ofensei în ordinea privaţiunilor cu caracter social.

Sărăcia, Anton Pann şi-o dezvăluie nu numai în scrisori, cu scopul de a obţine o mărire de salariu sau un post, dar chiar şi în diate, unde gratuitatea gestului e degajată de orice suspiciune :

„Ş-aşa cu iconomie,
Neavînd nici ea, nici eu,
Trăiam între sărăcie
Ş-între cum vrea Dumnezeu."

scrie el în prima Adiată. Iar în cea de-a doua : „Nu că am vreo bogăţie, nu că am niscaiva bani, că dascălii n-au de unde s-agonisească averi." Revelatoare e mărturisirea din aceeaşi diată (scrisă cu numai trei luni înainte de a închide ochii pentru totdeauna), din care aflăm cu tulburătoare surprindere că după o viaţă de muncă fără ostenire psaltul nu agonisise nici măcar banii pentru înmormîntare : „Orînduiesc asupra acestor cărţi (din care vindea «cu încetul» pentru «cheltuielile vieţii») şi asupra hainelor mele epitroapă pe credincioasa soţia mea Ecaterina,

ca cîte vor rămînea să le depuie la schitul Roşioara, unde şi cu sufletul las ca să-mi înmormînteze trupul, şi unde soţia mea este hotărîtă ca să se ducă la călugărie, să se împrumute de acolo cu cîtă sumă de lei îi vor trebui pentru cheltuiala înmormîntării, şi în urmă cu încetul şi cu ce preţ va putea vînzînd soţia mea atît cărţile cît şi hainile să plătească acea datorie."

Corespondenţa purtată de Anton Pann cu Ucenescu ne dezvăluie şi alte aspecte ale vieţii poetului din epoca în care a locuit în strada Taurului. După plecarea „studentului" la Braşov, „domnii reprezentanţi" nu se mai simt îndatoraţi să-l gratifice pe profesor cu renumitele caşcavaluri transilvane, din care cauză va fi renunţat la obiceiul plăcut de a tăia „mărunţel caşcaval" în supă. De borviz, însă, nu putea să se lipsească, după cum nici de vin nu se putea priva şi de aceea în scrisorî se aminteşte deseori de băutura atît de preţuită la mesele îmbelşugate ale cîntăreţului. „Nu ştiu de ţ-am mulţămit de bortvizul care mi l-ai trimis, îi scrie în iunie 1853, dar însă şi acum îţi foarte mulţămesc, decît au cam început să se isprăvească, şi mie, precum ştii, mult îmi place." „Lada cu bortviz cu mulţămire priimind-o am şi înjumătăţit-o şi crez că tot îţi vei aduce aminte a trimite încă una, tot aşa de bun", îi aminteşte după o lună fostului elev. Borviz îi mai expediau şi „domnii reprezentanţi", pe bani, firește, dar după o vreme aceştia îl uită cu desăvîrşire, oferindu-i poetului prilejul, într-o scrisoare către Ucenescu, să facă referinţă la o „zicere" licenţioasă ce nu va fi ajuns, probabil, la urechea venerabililor domni : „Îmi scriai că o să-mi trimiţă bortviz, şi iată ei n-au acea bunăvoinţă care o ai d-ta ; ei ştiu prea bine că eu am parale şi îmi poci cumpăra, împlinind proverbul «dragă, dragă, pînă i-o b...»" (punctele de suspensie îi aparţin lui Anton Pann). În aprilie 1854 nu uită să-i vorbească din nou lui Ucenescu de băutura devenită indispensabilă : „Abonaţii, iarăşi, ce nu vor voi să dea banii înainte, însemnaţi numele, că nouă ne trebuie bani şi în urmă, pentru doă lăzi de bortviz." În sfîrşit, în iulie, înainte de a pleca la Rîmnic, unde avea să se îmbolnăvească, îşi începe scrisoarea către Ucenescu tot cu reproşuri pentru borviz : „Am adăstat înainte şi n-am primit nici pînă acum, am adăstat Boreavis (sic) şi nimic, nimic."

În ultimii ani ai vieţii, neavînd copii, soţii Pann iau hotărîrea să-şi apropie o fată care să-i ajute în casă şi pe care să o „înzestreze". Problema nu e, totuşi, atît de simplă, fiindcă experienţele încercate eşuează. De pildă, aflăm că Siţa e batjocorită de Ilie, unul din elevii cîntăreţului, ceea ce-l determină pe acesta să o îndepărteze : „Trebue să ştii însă, îi scrie el lui Ucenescu, că acum n-avem pe nimenea, căci după plecarea d-tale Ilie, ca un ticălos bătîndu-şi joc de Siţa, pe dînsa am gonit-o şi pe dînsul, după ce l-am certat, l-am oprit să-şi plătească datoriile. Dar după proverbul ce zice «n-are ochi de cumătră cu noi», căci nu mai este

Ilie care îl ştii, începutul relelor sale urmări este din sărbătorile Paştelui, de cînd a venit cu capul spart, cu obrazul belit şi cu hainele rupte, şi pe urmă, precum am zis, ne-a necinstit curtea. De aceea te rugăm mijloceşte de ne trimite măcar o fetiţă, dacă nu doă, fie de la 10 pînă la 12 ani, noi le vom creşte şi vom îngriji de norocirea lor, ferindu-ne de a mai ţinea în curte astfel de blestemaţi ca Ilie ; mă iartă că-ţi zic aşa fiindcă îl numeşti amic şi fin, dar crez că n-ai vrea să ai parte de el, dacă nu să poartă în casa amicului cu cinste, ci cu gîndul dracului. El s-ar fi dus demult de la mine, dar atîrnă pentru atestat, care mi-e ruşine să i-l dau şi nu ştiu cum să-l scriu."

O serie de epistole, începînd cu luna mai 1853, reiau cu încăpăţînare problema „fetei în casă", ce devenise, probabil, obiect de neînţelegeri în familie (bănuim că era o toană a „coconiţei Tinca") : „Îmi scri de o fetiţă care ai găsit-o ca să ne o trimiţi, neuitînd rugăciunea care ţ-am făcut-o, pentru care am şi mers la Niculiţa Şchiopul (dînsul acum ţine cîrciumă la Florească) şi vorbindu-i a prins bucuros să scrie către muma fetii, auzind că vrem să o norocim ; prin urmare dumneata vei stărui precît va sta cu putinţă, cerînd şi ajutorul domnilor reprezentanţi şi, mai vîrtos, a părintelui protopopul Popazul şi a părintelui protodiaconul Barac, carii socotesc că mă iubesc mai mult decît toţi." Se interpune din păcate „muma" fetei care e bănuitoare : „Pentru copila care îmi scrii, ne-ar fi părut bine dacă ar fi vrut să ni-o dea ; dar muma sa viind pe la noi supt necunoscută (incognito !), am deschis vorbă noi, fiindcă ne-aţi povestit şi am văzut că un gînd are să o dea şi zece ca să nu o depărteze de lîngă sine ; noi am tratat-o bine şi am propus îna-

întea-i multe, şi acum rămîne să-i mai ziceţi dum(nea)v(oastră) şi popa." De chestiune se ocupă şi „cocoana Sia", ce face toate diligenţele spre a-i fi pe plac maestrului : „Cocoana Sia îmi scrie iarăşi, multe şi mărunte, dar propune nişte condiţii mari, la care am răspuns că pomană siluită nu e priimită ; dacă va vrea să mi-o dea să nu ceară astfel de condiţii şi să ne lase la cinstea şi omenia noastră, că atunci va fi mai bine şi pentru Linţa şi pentru dînşii."

În luna lui octombrie, Pann reia tenace problema „fetei în casă" : „Scrisoarea de la 1/8 ale corentei am priimit-o. Am văzut cele ce îmi scrii şi întîi de Parascheva, care am mai avut-o în slujba casii noastre. Ea acum trebuie să fie fată mare şi poate să-i ceară inima să se mărite mai curînd şi, prin urmare, să ne lase tocma cînd n-e lumea mai dragă, de aceea, faceţi un condract cu părinţii ei pe un soroc hotărît de cîţi ani veţi socoti să mă slujească, ca să o poci înzestra şi mărita după cuviinţă, ca nu cumva să-i abată iarăşi să se ducă, după cum a mai făcut. Şi după cum îmi scri, iată, prin alăturata scrisoare o chem a o ajuta." Paraschiva avea însă alte planuri, după cum se vede dintr-o epistolă expediată „profesorului de muzică ecleziastică orientală şi prima cantor al bisericii cei mari din Şchei" : „Paraschiva, sau Chiva cum ziceţi acolo, mi-a scris în mai multe rînduri ca să binevoiesc a o ajuta cu ceva bani, fiind foarte săracă. De aceea, binevoieşte a o întîlni şi a-i spune că eu cu alţii nu poci trimite bani, ci să vie singură şi să-i dau în mînă lei o sută cincizeci, cu care să se poată ajuta la cele ce îi vor trebui pentru iarnă. Şi cu aceasta veţi face pomană cu săraca aceea."

Nu peste multă vreme speranţele i se reînnoiesc, deoarece citim într-o scrisoare din 31 octombrie 1853 : „Adăst dar copilele ce aţi făgăduit a mi le trimite." Se pare că de data aceasta cocoana Tinca îşi împlinise visul, fiindcă problema „fetei în casă" nu mai e prezentă în corespondenţa psaltului. Pann era înzestrat cu o perseverenţă rar întîlnită. Puţinele scrisori ce ne-au rămas din întîmplare de la el ne dovedesc convingător dîrzenia şi asiduitatea cu care îşi susţinea întotdeauna cauza.

Fostul elev al lui Anton Pann îl aprovizionează pe scriitor, în afară de „bortviz", şi cu hîrtie, atunci cînd în Bucureşti lipseşte acest articol atît de necesar tipografiei. „Vă înştiinţez că eu cu tipăritul am ajuns la ehul bariton (provaris) la laude", îi comunică într-o depeşă scriitorul. „Însă cu multă greutate, cumpărînd colo şi colo cîte un top, pe unde am putut găsi, mai mare şi scumpă cu preţ îndoit, plătind ca să o şi taie, după mărimea hîrtiei numită *Tricapele* greve, numai ca să nu stau din lucru, fiindcă lucru străin nu ne mai vine (...) Hîrtie de va fi să-mi trimiteţi nu întîrziaţi, că acum nu să mai găseşte hîrtie în Bucureşti, nici mare nici mică. Preţul cu care m-aţi înştiinţat nu este scumpă, numai trimiteţi-mi cît mai curînd."

Tot Ucenescu se ocupă şi de vînzarea cărţilor lui Pann, fiind reprezentantul lui „autorizat" pentru Braşov. Volumele sînt expediate de

obicei „prin om", pentru a le sustrage vigilenţei „ţenzuriei" ce bănuia în semnele fantasmagorice ale notaţiei psaltice un cod secret şi absolut indescifrabil : „Dacă zici că o să ei cărţile pe seama dumitale, trimite-mi banii şi să-ţi dau un bilet ca să le primeşti : însă urcă-le preţul cît poţi mai sus, că tot omul după folos îşi bate capul. Trimite iarăşi un om înadins ca să-i dau două broşuri : una cu Liturghia sfîntului Vasilie şi alta a lui Ioan Gură de Aur, prelucrate mai frumos decît cele pînă acum, va urma şi o altă broşură pe glasurile celelalte şi cu alte."

Vorbind despre legăturile lui Anton Pann cu Braşovul, nu se poate omite colaborarea sa la „Foaie pentru minte, inimă şi literatură", singura revistă românească, condusă pe atunci de I. Mureşanu, care l-a tipărit în timpul vieţii (făcînd abstracţie de unele materiale fără importanţă literară, ca „Prognostice băbeşti" şi „Calendar sătesc", apărute în „Săptămîna, foaie sătească", din Iaşi, la 27 martie 1854). În numărul din 26 august 1853, redactorul revistei îl prezenta astfel cititorilor : „Un bărbat român fără pretenţiune de autor, de poet sau măcar literat lucrează mai de mult în via cea ingrată a literaturii noastre. Între lucrările sale date la lumină cu propriile speze una cu atît e mai demnă de atenţiunea cititorilor noştri, cu cît ea se socoti destul de însemnaveră spre a se traduce parte şi în limba cea cultă a germanului. Renumitul literat Dr. Şuler (Schuller) fu acela, care cu perspicacitatea ce-l distinge văzu de cît preţ este pentru un popor colecţiunea de proverburi. Căci despre colecţiunea de proverburi sau „Povestea vorbii" a D. Anton Pann este vorba. În adevăr, numai acela poate nebăga în seamă o atare carte, care nu cunoaşte istoria civilizaţiei neamului omenesc şi cîtă filozofie zace pentru un popor în proverburile sale."

O ipoteză a atmosferei în care şi-a trăit Anton Pann ultimii ani ai vieţii ne oferă Dimitrie Teleor într-o nuvelă apărută în „Noua revistă română" din februarie 1900. Autorul, născut la numai patru ani după încetarea din viaţă a „finului Pepelei", cunoaşte bine epoca şi izbuteşte să o evoce cu fidelitate doar în măsura în care imaginaţia nu-l ispiteşte uneori să literaturizeze : „Butca boerească, cu doi cai, cu vizitiu şi cu arnăut pe capră, porni ducînd pe Anton Pann gătit ca de vizită, după moda timpului, la boerul Şerban Mantea. Trecură pe dinaintea bisericii Lucaci, unde Anton Pann salută cu un fel de metanie pe preotul bisericii, care sta de vorbă cu nişte poporeni ; de aici butca largă şi grea trecu huruind prin Mahalaua Negustorilor pe Podul Tîrgului d'afară, Uliţa Cavafilor şi răspunse prin Lipscani în Podul Mogoşoaiei. D'aici şi pînă la Cişmeaua Roşie, îl salutară pe cîntăreţul popular, psaltii de la şcoala de Muzichie, catiheţi, cu plete lungi şi cu căciuliţe în formă de potcap ; seminariştii din Seminarul Nou înfiinţat de Mitropolitul Grigore ; economii, sachelari, mirodoţi, proestaşi, toţi foştii lui şcolari. El le mulţumia ducînd mîna la fes şi lăsînd-o apoi în jos pe aripa butcei, aşa că partea

de jos a mînecei largi atingea podeaua de la picioare. Cînd cîrmi butca să intre pe poarta caselor boerului, poartă cu doi stîlpi groşi de piatră, sculptaţi şi cu înveliş de lemn plin de săpături, ca şi uşile, cei doi arnăuţi de la intrare, care pînă aici şedeau liniştiţi, picior peste picior, se scularâ făcînd o voltă în care li se învîrtiră fustanelele şi iataganele, şi-l apucară pe Anton Pann de braţe dîndu-l jos din trăsură."

Boierul îl primeşte pe cîntăreţ în iatacul său, decorat după moda orientală : „În peretele despre răsărit sumă de icoane vechi îmbrăcate în argint şi aur (...) Subt icoane ardeau trei şiruri de mătănii (...) În alt perete pe un covor de Persia, iatagane, şuşanele şi carabine. În alt perete portretul lui Vodă Bibescu, domnitorul ţărei, cu mustaţa mică pe buză, cu guler înalt şi plin de fireturi, cu lentă roşie şi lată."

Mare amator de muzică, el însuşi posesor al unei voci frumoase, boierul îl îndeamnă pe Pann să-i cînte melodia „cu Marioara", pe care o auzise şi-i plăcuse mult. Psaltul face mai întîi mofturi, motivînd că amintitul cîntec e „pentru prostime, pentru norod", dar la insistenţele gazdei ia chitara şi cîntă :

„Verde sălcioară
Dragă Marioară
E destul d'aseară..."

Emoţionat, boierul îl îmbrăţişează pe „Antonică" şi îl roagă să-i mai „zică" o melodie („Am auzit şi ştiu bine/ Că te-nsori, mă lasi pe mine...)", după care îl iscodeşte despre felul cum compune cîntecele. Pann îi povesteşte că umblă prin sate pentru a aduna proverbe din gura ţăranilor, arătînd cum a petrecut la o nuntă trecînd prin 12 sate, de la casa ginerelui pînă la cea a miresei. În sfîrşit, îi cîntă „Cuculeţ pasăre rară", apoi boierul se scuză că trebuie să plece la „beizadea Costache", îl sărută pe cîntăreţ şi îi umple fesul cu „icosari, nasfiele, rubiele, lire, firfirici, pînă şi caimele". După ce-l mai invită să vină şi altă dată („Cînd oi mai avea inimă albastră, o să vii, nu-i aşa ?") îl trimite cu aceeaşi butcă greoaie în mahalaua Vergului. Acasă, pe Anton Pann îl aşteaptă nevasta, care îl informează despre plocoanele primite : „curcanul de la Popa Nae din Silvestru", „un miel de la pomojnicul Năstăsescu" de la Curtea Veche, apoi „sase sfăntoaice după Povestea vorbii", „doi galbeni după Spitalul Amorului şi Noul Erotocrit", adus de „unul de la Carbasara", „doi icosari" pentru cîntece de stea, „nişte gologani pentru Prohodul Domnului şi nişte Călindare", trimişi de „clisiarhul" de la biserica Olteni. După aceea, cei doi soţi se aşază „jos pe căpătîie întinse în jurul mesei înaltă de o palmă şi acoperită cu pînză de borangic" şi mănîncă peşte de Snagov „de la părintele egumen", fost şcolar de-al lui, iar cum peştele „trebuie să înoate", psaltul cere „două clondire de vin" de la „stariţu Căldăruşanilor". „Aceasta e toată schiţa, comentează

Perpessicius, aproape o natură moartă în două planuri şi dacă i se poate reproşa ceva, e poate tocmai viziunea ei generoasă. Căci lucrurile nu se petreceau chiar atît de trandafiriu cum le imagina Teleor, nici chiar în vremea cînd Anton Pann îşi avea tipografia sa proprie."

După moartea poetului, casa din strada Taurului nr. 12 a avut un destin neprevăzut. Ecaterina, îndurerata văduvă a lui Pann, se hotărăşte să doneze casele bisericii Lucaci, cu condiţia de a le folosi ea cît timp va fi în viaţă, biserica urmînd să verse schitului Roşioara suma de 4 000 de lei pentru nevoile sfîntului lăcaş. Iată conţinutul actului de danie, redactat la 5 decembrie 1854, după o lună de la încetarea din viaţă a scriitorului : „Prin care arăt supt iscălita că după voia lui Dumnezeu rămînînd văduvă şi fără copii şi cunoscînd că ceia ce am agonisit de mi-am cumpărat casă şi celelalte s-au întîmplat cu ajutorul Sf. Ierarh Nicolae, către carele am năzuit şi ne-am rugat cu credinţă, deaceia dăruiesc şi eu sfintei biserici Lucaci unde se prăsnuieşte hramul acestui sfînt Ierarh casele ce le am întra-această mahala, cumpărate de la dumneaei Anica Izeasca, cum şi pe cele ce am clădit din nou lîngă dînsele cu toate împrejurimile şi cu tot locul lor moştenesc (căreia biserici şi răposatul meu soţ a cîntat un an şi jumătate fără plată, am dăruit încă şi două rînduri cărţi de muzichie bisericească, ne-au scris părintele Ion Călărăşanu şi la sfînta proscomidie în piatră în rîndul ctitorilor şi unde acum se află şi înmormîntat soţul meu Anton Pann) cu această legătură însă, ca pe cîtă vreme voi trăi eu să fiu stăpînă pe toate aceste acareturi pentru care i-am şi dat de acum sineturile lor, se va folosi însă de dînsele după încetarea mea din viaţă cînd, atunci o îndatorez ca să împărtăşească cu lei 4 000, patru mii, şi pe sfîntul schit Roşioara, unde sînt hotărîtă a mă călugări de voi avea parte de la Dumnezeu şi unde o să strămut şi oasele răposatului mieu soţ, după împlinirea a şapte ani. Şi nu am cu ce alt a ajuta şi acel sfînt lăcaş, iar biserica Lucaci să fie datoare a pomeni numele mieu şi al soţului mieu de apururea şi în veac, pentru mai sus arătata danie ce am jertfit (...) Şi fiindcă eu nu ştiu carte am rugat pe scriitor de m-am iscălit iară eu am pus degetul în loc de iscălitură."

Cocoana Tincuţa nu se va călugări, însă, aşa cum îi promisese soţului, şi va uita cu totul de schitul Roşioara, ba va călca şi legămîntul făcut bisericii cu hramul Sf. Nicolae, unde mai e şi azi înscrisă „în proscomidie, în piatră, în rîndul ctitorilor", recăsătorindu-se după doi ani cu Oprea Dumitrescu, fost elev al psaltului, „care încă de la 1848 figura între băieţii corului de la biserica Creţulescu (iar) la 1853 fusese chemat de Anton Pann ca să cînte în strana stîngă a bisericii Lucaci" (G. Dem. Teodorescu). Tinerii însuraţei îşi iau tipografia şi se mută la Rîmnicu Vîlcea, unde Oprea Dumitrescu devine maistru de muzică eclesiastică la seminar, continuînd cu hărnicie activitatea tipografică a dascălului său.

Nu ştim dacă Ecaterina Oprea Dumitrescu, remăritîndu-se va fi căzut sub grelele cuvinte de blestem ale lui Pann din prima Adiată

(*„Şi în urmă se căieşte*
De ceea ce-a săvîrşit,
Plînge şi să tînguieşte :
Vai ! amar ! că a greşit“),

fapt este că a avut cu noul soţ o fată, Elena (căsătorită Rădulescu), care atacă actul de danie către biserică în anul 1878, încă înainte de decesul maică-si. Urmează un şir penibil de procese între moştenitoarea Tincăi, foarte îndîrjită, şi epitropia bisericii Lucaci, în chestiunea caselor din strada Taurului. Un prim proces se termină în anul 1881, dînd cîştig de cauză, cum era firesc, bisericii. Procesul se rejudecă la Curtea de Apel (secţia a II-a) cu aceeaşi sentinţă favorabilă epitropiei, apoi la Înalta Curte de Casaţie (secţia I-a). Dreptatea rămîne de partea actului legal de danie semnat prin punere de deget de soţia marelui povestitor. Biserica intră în posesia „legatului“ abia la 28 ianuarie 1884, dar doamna Elena Rădulescu (născută Oprea Dumitrescu) cheamă din nou la judecată epitropia, redeschizînd procesul. Un alt lanţ de procese începe (în 1884, apoi în anul 1885, la Curtea de Apel). Între timp, Elena, fiica Ecaterinei, trece în lumea dreptţilor, lupta fiind continuată de a treia generaţie, şi anume de moştenitorii decedatei, Victoria Dumitrescu şi sublocotenentul C. Ştefănescu. Abia pe la sfîrşitul secolului dosarul se închide. Preacuviosul egumen al Tismanei s-ar fi mîhnit amarnic dacă ar fi avut prilejul, printr-o minune, să vadă urmarea tristă a generosului său act de milostenie.

Azi, strada unde dăinuieşte micul imobil în care Anton Pann a scris „Povestea vorbii“ poartă numele poetului, prin diligenţele făcute timp îndelungat de exegetul său cel mai fidel, G. Dem. Teodorescu. O placă de marmură aminteşte că aici a locuit o vreme „finul Pepelei“, a cărui operă înnobilează încă veacul nostru, şi va dura în secole, atît cît vor trăi cuvîntul şi rostirea românească.

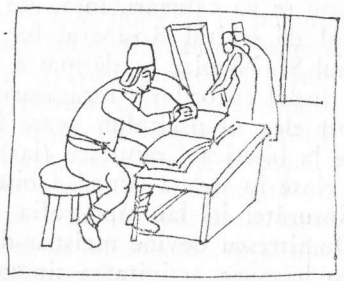

Ultimele drumuri

Oraşul în care şi-a trăit Anton Pann cea mai mare parte a vieţii se pregătea să-l primească pe scriitor la temeliile veşniciei zidurilor sale. De la sosirea în Bucureşti a tînărului de 16 ani, în iarna de cumplite geruri a înscăunării lui Vodă Caragea, şi pînă în 1854, trecuse aproape o jumătate de secol de istorie. Capitala avea acum aspectul unui oraş ce se occidentalizează, păstrînd cu toate acestea numeroase vestigii ale trecutului fanariot. O imagine extrem de sugestivă şi vie a Bucureştilor acestei epoci ne lasă Nicolae Iorga în a sa „Istorie a Bucureştilor“ : „În oraşul de peste 100 000 de locuitori, se deschiseseră strade nouă, ca acelea de lîngă Teatru ; vechiul pod al Beilicului se prefăcuse în strada Ştirbei-Vodă (sic !), Şoseaua lui Chiselev, grădina Cişmegiului, care se zicea acum «grădina lui Ştirbei-Vodă» se bucurau de o îngrijire deosebită ; în acestea cîntau musici militare şi tarafuri de ţigani, dar lumea, care trebuia să fie poftită a veni la balurile de trei sfanţi numai «în îmbrăcăminte cuviincioasă», acea lume bucureşteană din anii 1850, care n-avea cîtuşi de puţin creşterea civilisaţiei celei nouă, obişnuia să facă scandal în mijlocul cîntecelor militare şi ţigăneşti (...) Un pod nou fu întins pe Dîmboviţa. Cimitirul fu scos afară din oraş. O comisiune specială se alcătui pentru înfrumuseţarea Capitalei.

În toate părţile se deschideau, mai întăiu pentru ruşi şi austrieci, dar apoi şi pentru localnici, grădinile de vară, ca acea grădină Warenberg sau a Căstrăşoaii, luată în întreprindere pe rînd de polonul Pruczynski, de conaţionalul său, noul cofetar Fialkowski, care a avut noroc şi, în sfîrşit, de românul Marinescu. Lîngă casele Bălăceanu, cîntau lăutarii la «Grădina de Lipsca». Herăstrăul rămîne un loc de plimbare plăcută.

Pe rînd veneau în Capitala munteană prestidigitatori ca «profesorul Buren», teatre de maimuţe din Viena, circuri vestite (...), cîntăreţi cunoscuţi (...), «profesorul Eduard Rasimi, cu gimnasticii englesi» şi Berger

cu «seradele spirituale», fel de fel de trupe străine. Lumea de rînd, care «bisuia» (...) avea petrecerea serbărilor oficiale, în care (...) se făceau «jocuri acrobatice, arbori de cocagnia şi un mare foc de artificii», pe cînd lumea bună avea reprezentaţiile celor trei teatre, ale operei şi ale «celebrităţilor» străine, care uneori, ca Buren, aduceau respectuos «la cunoştinţa d-lor boieri că poate da seara, la domiciliul persoanelor ce doresc, represintaţii de una sau de alta din materiile curioase cu care se ocupă» (...) Sînt berării, ca a lui K. Roth, «restaurante italiene sau parisiene», cu antreprenori străini (...) cafenele vienese, ca «zum Mohren» a lui Schedwitz, cofetării occidentale, ca a lui Gh. Dertmann. Se clă-

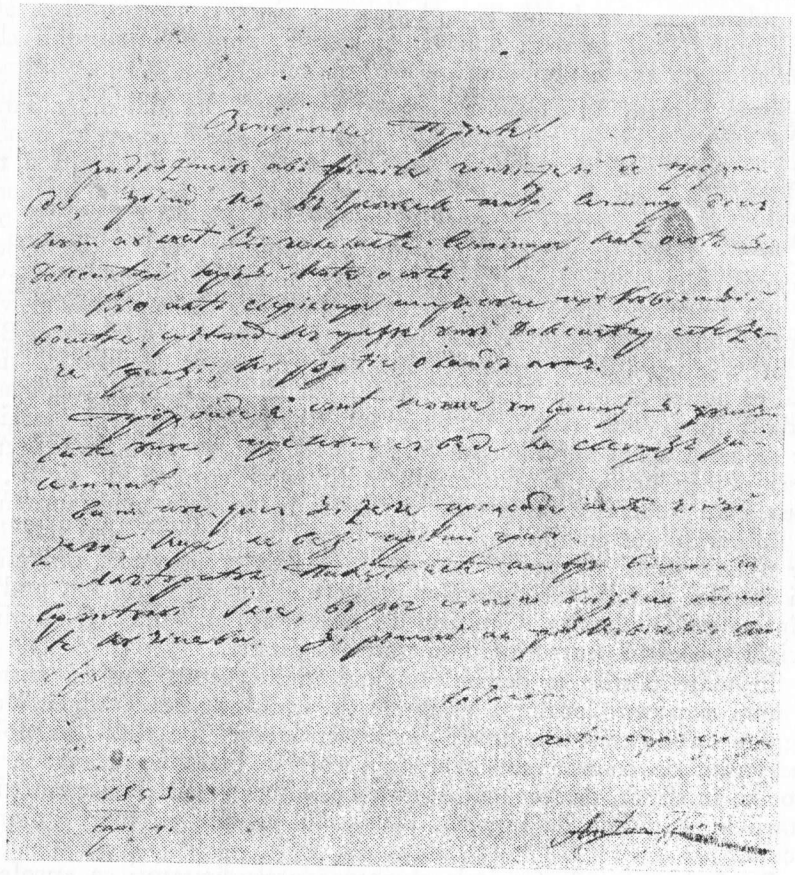

Scrisoarea adresată de Anton Pann în anul 1853 „prea cuviosiei sale părintelui Augustin arhimandritul sfintei Episcopii Rîmnicului"

desc oteluri mari, în stil apusean (...) Elegantele se coafează la friserii ca M-me Wagner «aus Wien», se îmbracă la modiste vienese, ca Amalia Eckerbach sau «demoazel Maria, directriţă de marşanderie» ; sînt parfumerii, ca a Madalenei Marcovici în Hanul Villacrosse, şi grădinării de lux ca a lui Balmain. Croitori nemţi : Klenk, Singer, Frank, care lucrează şi vinde, după prospectul său însuşi, «pantaloni neglijé» şi «mănuşi de Jacman», servesc pe eleganţi. Mănuşer străin e şi un Schakowski.

Casele în stil nou se clădesc de arhitecţi francesi, ca Iuliu Villacrosse şi Tillaye. Montrésor, Gackstätter dau lecţii de musică, şi Guvernul se gîndeşte să deschidă o şcoală de gimnastică. Fotografii Wilhelmina Dorner, Binder, «à la galerie vitrée» (Hotel de France), August Frederic Hock, dau clienţilor «dagherotipii» (...) Danţul se învaţă de dame la Emilia Petrovici (...) Librăriile C.A.Rosetti-Winterhalter, Danielopol şi Ioanid, apoi Venţel Socec vînd şi cărţi străine ; librăria Ioanid şi-a făcut o specialitate din editarea de traduceri după romane franceze proaste (...) Mai multe strade sînt pietruite, deşi li se mai zice «poduri», după vremea cînd erau îmbrăcate cu lemn. Ele sînt luminate cu «gaz», adecă petrol, şi antreprenorii sau «contracciii eclerării Uliţelor Capitalei cu lampe» primiau a lumina şi gangurile, curţile particularilor, dar şi într-un caz şi în altul se aprinde «gazul» numai în nopţile cu totul întunecate : «pe nopţile hotărîte, adecă pe întuneric». În 1852 se mai adăugiră douăzeci şi cinci de felinare, «iluminarea Uliţei Mogoşoaii văzîndu-se oarecum mai întunecoasă». E impus proprietarilor să-şi închidă maidanele, supt amenzi (...) negustorii trebuie să mătură înaintea prăvăliei lor. Podul Mogoşoaii, Şoseaua, unde şi atunci e mare plimbare cu musici militare «şi zgomotoasă murmură de havuzuri», se stropesc. Opt sute de sergenţi de oraş păzesc liniştea sau împodobesc, ca şi, pînă mai ieri, curţile celor mari (...) Birjele, în număr de 400, trec, cu felinare roşii, albe şi negre, pentru ca să se vadă astfel dacă sînt de clasa întăia, a doua sau a treia, de trei sfanţi, de doi sau de unul singur."

Peste oraş sufla un vînt de europenizare. În locul hanurilor apar „oteluri" mari, grădinile şi crîşmele care făcuseră vestită epoca fanariotă erau înlocuite cu restaurante „franceze", cofetării şi cafenele „vienese", arhitectura urbanistică imită moda de pe malurile Senei, se înfiinţează teatre, o operă, se vîntură prin Capitală numeroase trupe de „jocuri acrobatice", „gimnastică englesă", circuri. Burghezia îşi imortalizează familiile în „dagherotipuri", se învaţă, în şcoli anume, dansul, cucoanele o frecventează pe „M-me Wagner", iar domnii îşi comandă „ pantaloni neglijé" sau chiar „mănuşi de Jacman" în magazine elegante.

Anton Pann va fi trecut peste aceste schimbări spectaculoase cu ochiul obosit şi neîncrezător al celui care a învăţat să cînte pe alte strune. Chitara lui măiastră nu se mai acorda cu ariile trupelor italiene de operă, după cum grădinile de pomină ale lui Pană Breslea sau Giafer

își pierduseră cu totul strălucirea în fața noilor restaurante „eclerate" de pe podul Mogoșoaiei. Era un om al altei epoci. El a știut să înțeleagă din lecția istoriei secretul mecanismului său ineluctabil, etern, fără să se adapteze însă „formelor". Dacă ar fi trăit pînă la 1880, ar fi purtat același laibăr și același fes oriental pe cap. Ce greu ni l-am putea imagina intrînd pe ușa cofetăriei Fialkowski și comandînd un șvarț, sau luînd o birjă cu felinar negru, „de clasa a treia", din cele 400 de care ne vorbește Iorga, pentru a-și face seara plimbarea, împreună cu coconița Tinca, pe drumurile înmiresmate ale Herăstrăului ! Cu cîțiva ani înainte de a muri, el vede Bucureștii cu același ochi uzat al vremurilor apuse :

„Într-un oraș oarecare,
Ca și Bucureștiul de mare,
Unde lumea în piață iese
Și-ncoaci-încolo să țese,
Printre cei ce vînd producte
Și fel de feluri de fructe,
Unde răsună haznale
Trîntindu-se pe tablale,
Unde unii iau, dau, număr,
Alții încarc brață, mîini, umăr,
Unde glasuri și guri multe
Nu stau să se mai asculte,
Vorbind orce-n gură mare,
Altul de ei habar n-are,
Unde mulți casc guri degeabă
Și de sănătăți se-ntreabă."

Interesant e faptul că deși îl simțim încremenit în epoca zenitului fanariot, fixînd prin modul de a gîndi artistic aceste timpuri, creația lui Anton Pann își păstrează pînă astăzi prospețimea. E încă o dovadă, dacă mai era nevoie de ea, că arta e nemuritoare, chiar dacă artistul rămîne adesea rob „sub vremuri".

În ultimii doi ani ai vieții scriitorului, Bucureștii suferă noi ocupații străine. La 29 iunie 1853, „generalul Gorciakov făcea cunoscut lui Barbu Știrbei că din «motive de înaltă însemnătate» trupele rusești vor intra pe teritoriul țării. La 2 iulie 1853, ele treceau prin Moldova, iar în zilele următoare, avangărzile lor, conduse de generalul Anrept Elmpt, ajungeau la bariera Colentinei, fiind primite de dregători și cler. La 16 iulie sosea în București și generalul Gorciakov, comandantul suprem al armatelor ruse de ocupație, găzduit în casa Lenș, de pe Podul Mogoșoaiei. Generalul Budberg, numit președinte al divanurilor de la București și Iași, locuia în casa Belu, fosta proprietate a lui Ienăchiță Văcărescu (...). Izbucnirea războiului ruso-turc, la 7 octombrie 1853, obligă pe Barbu Știrbei să părăsească țara" (după „Istoria orașului București", 1965). În iulie 1854, anul cînd înceta din viață povestitorul, armatele țariste părăsesc țara, în urma convenției de la Boiagi Kioi, austriecii dobîndind privilegiul de a ocupa provizoriu Principatele. În luna august intră în Capitală oștirea otomană, alcătuită din 30 000 de ostași, sub comanda lui Omer-pașa, care e cartiruit în palatul Ghica din Colentina, iar în septembrie li se adaugă acestora armatele austriece conduse de feldmareșalul Coronini, comandant suprem al trupelor de ocupație din Principate, primit cu mare pompă la Băneasa de dregătorii țării și de autoritățile turcești. E lesne de înțeles mîhnirea cît și dificultățile materiale prin care sînt nevoiți să treacă bucureștenii, care hrăneau prin munca lor atîtea trupe venetice.

Tipografia lui Anton Pann funcționează aproape fără întrerupere în anul 1853. După broșura a doua și a treia din „Povestea vorbii", îi apare „Noul Doxastar" (tomul II și III), ediția a doua a „Epitafului" (în care psaltul adaptează dedicația, întrucît murise Neofit și scaunul mitropolitan e ocupat acum de Nifon, fostul său elev la școala de cîntări bisericești din Rîmnic), „Nezdrăvăniile lui Nastratin Hogea", ediția a doua din „O șezătoare la țară sau Călătoria lui Moș Albu" și „Antifoane ce se cînt la ecteniile serii, dimineții și ale sfintei liturghii". În fine, la sfîrșitul anului își tipărește „Calendarul pe anul de la Hristos 1854. Care coprinde în sine prognosticile babelor și prevestirile lui Cazamia și arătarea serbătorilor de peste an, citirea Evanghelii și răsărirea și apunerea soarelui și cîteva povești sau anegdote ce se cînt acum". E ultimul din seria de calendare pe care le-a publicat poetul în cursul anilor.

Familia Pann își face în vara anului 1853 „voiajul" care devenise tradițional („După aceea, eu la 10 ale lui august plecînd a voiaja m-am întors septem. în 10"). Poetul va fi fost, ca și în alte rînduri, în Vîlcea, pentru a prinde tîrgul de la Rîureni, unde vindea o bună parte din cărțile „politicești" sau chiar din cele de muzică bisericească. La 4 august, înainte de plecarea în călătorie îi scrie „preacuvioșiei sale părintelui Augustin arhimandritul Sfintei Episcopii Rîmnicului", comunicîndu-i că-i trimite cîteva cărți de muzică eclesiastică. Din anul 1847, cînd arsese împreună cu clădirile anexe ale seminarului, Episcopia se mutase la Craiova, în metohul propriu, unde avea să zăbovească nouă ani, pînă în 1856, cînd va reveni la vechea reședință prin stăruințele și rîvna episcopului Calinic Cernicarul. Iată ce-i scrie Anton Pann arhimandritului : „Venerabile părinte ! Îndrăznesc a vă trimite cincizeci de prohoade, știind că vă trebuiește pentru seminar după cum au luat și celelalte seminare cîte o sută și docsastare iarăși cîte o sută. Cu altă scrisoare am răspuns prea cuvioșii voastre arătînd că prețul unui docsastar este zece sfanți, cu hîrtie olandă bună. Prohoadele sînt cîte un sfant și

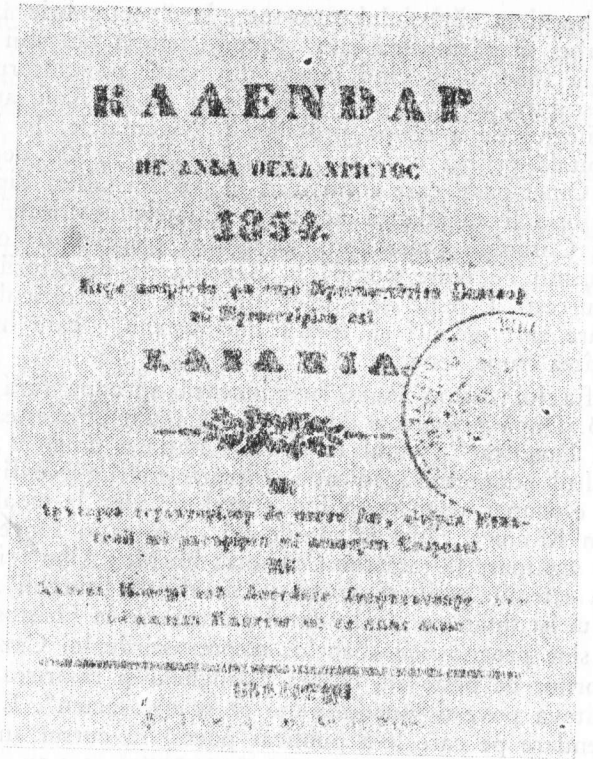
КАЛЕНДАР
ДЕ АНЬА ДЕЛА ХРИСТОС
1854.
ЛАВАНІА

Ultimul „Calendar“ (1854) editat de Anton Pann

jumătate unul precum se vede la scoarță însemnat. V-am pus însă și zece prohoade peste cincizeci, care le veți primi gratis. Alăturatul pachet este pentru biserica Sfîntului Ilie. Vă rog să binevoiți a-l trimite cu cineva și rămîne al prea cuvioșiei voastre. Totdeauna gata spre servire Anton Pann.“

Seria tipăriturilor din anul 1854 începe cu „Culegere de Povești și anegdote și versificate de Anton Pann“, ce reprezintă broșarea „suplimentului literar“ al „Calendarului“ pe anul 1854, publicat cu puțin timp înainte. „Anegdotele“ cuprinse în sumarul cărții sînt din familia celor din „Povestea vorbii“, dar la o altitudine estetică inferioară, suferind în bună parte de prolixitate. Reproducem snoava „Laudă în iscusință“, al cărei haz nu depășește nivelul materialelor difuzate prin calendare :

„Doi inși pentru iscusință între ei se disputa
Care ar avea mai multă-n faptă a o arăta ;

Portretul lui Anton Pann imaginat de Barbu Delavrancea

„Figura lui Anton Pann, oacheșă și espresivă, cu sprincene arcate, cu mustăți tunse și innegrite de tabac, cu buze groase, cu favorite și bărbie răsfrîntă“ (G. Dem. Teodorescu)

Nifon, mitropolit „a toată Ungrovlahia" în ultimii ani ai vieții lui Anton Pann (litografie de C.P. de Száthmary)

Mănăstirea Tismana (la jumătatea veacului trecut) unde va fi drumețit adeseori Anton Pann

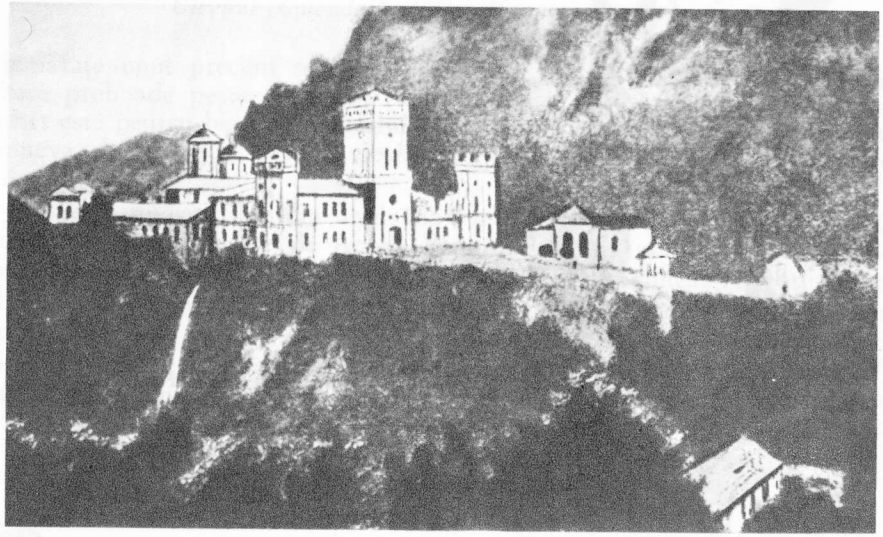

Biserica Lucaci sub zidurile căreia se află înmormîntat Anton Pann

Catinca Pann, a treia soție a lui Anton Pann

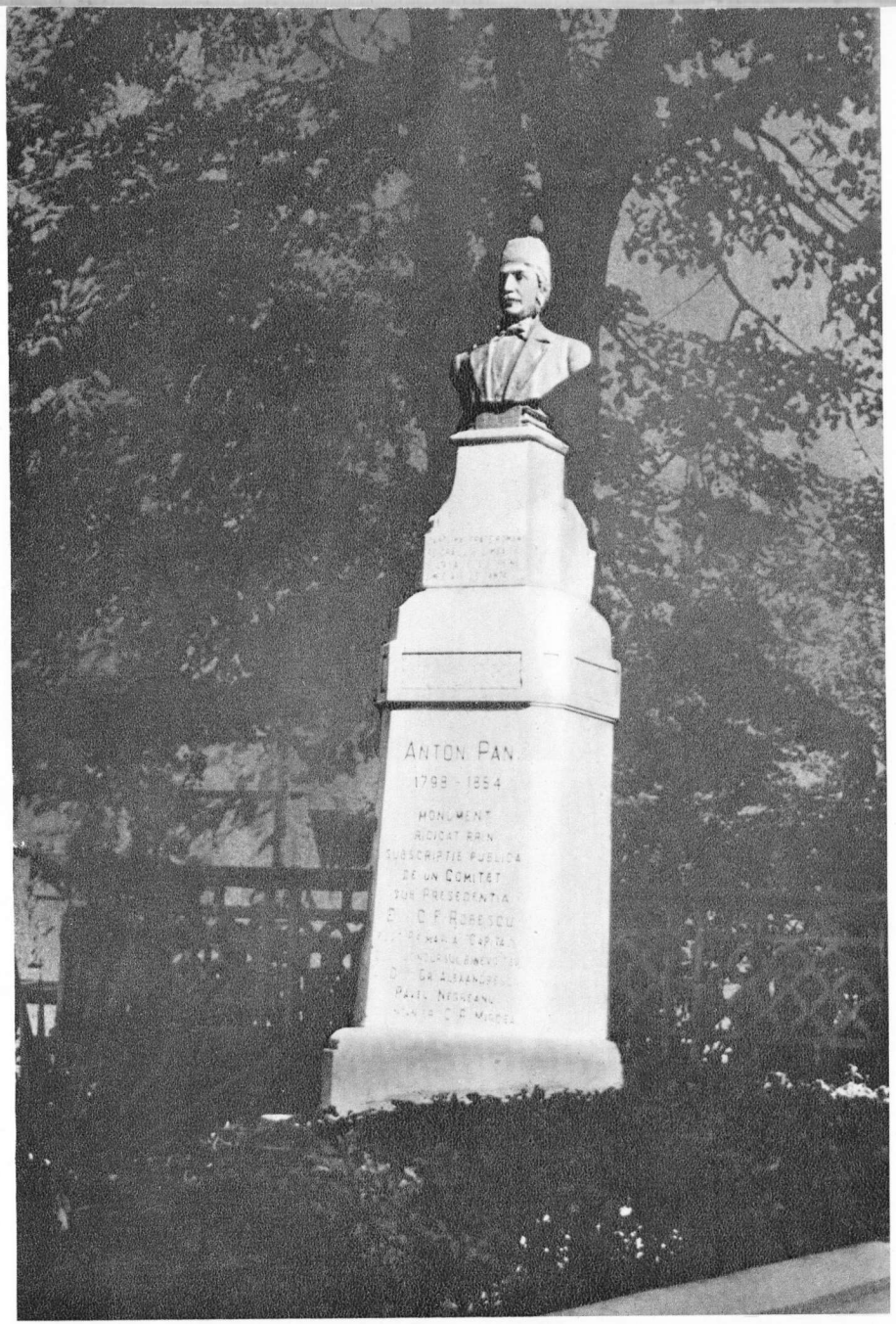

Monumentul inchinat memoriei lui Anton Pann in curtea bisericii Lucaci din București

Fotache Radovici (fost prefect de Vîlcea în 1874) soțul Tincăi

Petre Radovici (1856–1941) nepot al poetului, al treilea fiu al Tincăi Radovici

Iosif Barac, unul din animatorii școlii brașovene, prieten al lui Anton Pann în ultimii ani ai vieții poetului

Protopopul Ioan Popazu, personalitate marcantă a Brașovului în epoca lui Anton Pann, unul din conducătorii revoluției de la 1848

Epitaful de pe piatra funerară a lui Anton Pann, la biserica Lucaci din București

Unul zise : — Eu pe tine te vînz (numai să te prinzi)
De o mie de ori pînă tu o dată să mă vinzi.
— Ai dreptate, celălalt zise, nu m-aș putea apăra,
Căci nu mi-ar da pentru tine cineva nici o para.“

„Culegerea de povești și anegdote“ se încheie cu o foaie volantă în care poetul își face publicitate pentru „modelul de note liniare“ ale căror slove le procurase nu de multă vreme de la Buda. Cîntecul, transpus în „note europiene“, e însoțit de următoarea „Înștiințare“ : „Acest tipar de note europiene se află în tipografia suptscrisului și îl recomandează către cei ce vor avea cînturi de tipărit, atît vocale, cît și instrumentale.“ Poetului îi trebuiau bani pentru acoperirea cheltuielilor tipografiei. Se vede din „Înștiințare“ că spațiul tipografic îi permitea să onoreze și comenzi străine.

În ultimul an al vieții, Anton Pann mai publică : ediția a doua din „Înțeleptul Archir cu nepotul său Anadam“ precum și din „Memorabilul focului mare“ (titlul omite de rîndul acesta „generozitatea preaînălțatului nostru prinț Gheorghie D. Bibescu vvod“), apoi „Mică gramatică muzicală teoretică și practică. Care coprinde în sine învățătura a tutulor semnelor și a scărilor musicii bisericești“, dedicată „cuviosului ieromonah Ieronim, profesor de musică bisericească în Seminarul sf. Mitropolii“, ediția a doua a „Irmologhiului Catavasier“ și „Noul Anastasimatar“, „didicat preasfințitului și de Dumnezeu alesului episcop d.d. Filotei Buzăul“. Observăm că în perioada din urmă, după dispariția lui Neofit, singurul sprijinitor de nădejde al psaltului rămăsese Filotei, arhiereul scaunului episcopal al Buzăului. „Anastasimatarul“ era deja tipărit în iulie, așa cum reiese dintr-o scrisoare a lui Pann către Ucenescu din 14 ale lunii respective : „*Anastasimatarul* a ieșit de supt tipar, orînduiește dar om înadins să primească abonația, însă dați în mînă prețul lor, că mă tem să nu stau iarăși a scrie mereu a-mi trimite, precum pentru cele pînă acum.“ Despre el vorbește și într-o depeșă trimisă la 17 septembrie din București, depeșă ce ne ajută să determinăm perioada în care se întorsese din ultimul drum, făcut în vara anului 1854 peste Olt : „Cu mîhnire vă scriu văzînd că prorocirile mele s-au împlinit și în prea scurtă vreme m-ați uitat, nu-mi răspundeți nici la scrisoarea cu cît mai vîrtos de sinevă să-mi scrieți (...) *Anastasimatarul* v-am scris că este de mult gata și orînduiți pe cineva ca să vie să ia abonația ; am mai lucrat și altceva care asemenea să va trimite cu *Anastasimatarele* împreună decît nu știu ce e fericirea de atîta tăcere, pentru care așteptînd răspuns rămîi al dumv. amic sincer, Anton Pann.“

Ultimele tipărituri ale lui Pann sînt cele două liturghii, a „marelui Vasilie“ și „a lui Ion Gură-de-Aur“, „prelucrate mai frumos decît cele pînă acum“, despre care amintește în scrisoarea către Ucenescu din

24 octombrie 1854. Puțin timp înainte scosese de sub tipar a doua ediție din „Pocăința omului desmerdat sau vorbire între suflet și trup, și osebite sfătuiri folositoare trupește și sufletește", ce apărea, ca și în cazul primei ediții, odată cu tipărirea testamentului, fapt ce ar putea însemna mai mult decît o simplă coincidență. Scrierea, un soi de împăcare a omului cu moartea, îndemn la pocăință și supunere în fața destinului neiertător, să fi marcat ea, oare, presentimentul straniu al scriitorului că se apropie clipa care îi va pecetlui sfîrșitul ?

Ciudată poate apărea și hotărîrea de a-și întocmi „Diata" în luna august a anului 1854. Dacă în 1849, cînd redactase primul testament, venea după o boală gravă și gestul intra în logica inteligibilă a faptelor, de rîndul acesta scriitorul era în putere („aflîndu-mă sănătos cu trupul și cu mintea în toate simțirile ei") și nimic n-ar fi justificat pripeala de a pune ordine în problemele privind succesiunea. Ca și în 1849, „cocoana Tincuța" trebuie să fi fost aceea care îl va determina să-și întocmească testamentul. Era cu aproape 30 de ani mai tînără decît el, iubea la nebunie viața, iar prima „Adiată" nu primise încuviințarea marelui ierarh, fiind scrisă în versuri, și prin urmare n-avea valabilitate. Ne întîlnim, deci, cu a doua coincidență de natură să stimuleze detectivismul istoriei literare : poetul își întocmește testamentul în august, la 58 de ani, complet valid (scosese nouă cărți de sub tipar în ultimele șase luni și avea o sumedenie de proiecte !), obține legalizarea testamentului de către mitropolitul Nifon, la 21 octombrie, ca după numai douăsprezece zile să închidă ochii pentru totdeauna. Suita aceasta de întîmplări aruncă o umbră de mister asupra vieții scriitorului, și așa atît de plină de surprize.

Interesantă e comparația dintre cele două adiate. „Singura retușare de la un testament la altul, afară de modificările impuse de ameliorarea relațiilor cu fiul din prima căsătorie, părintele Lazăr, afirmă Perpessicius, este una de ordin stilistic și ea emoționează cu osebire. În loc de : (aici s-a mutat cu jale — în cel mai din urmă an) — *care-n cărțile sale — se citește Anton Pann,* cum figurează în prima diată, rotunjește : *„... cel ce în cărțile sale — se subscrie Anton Pann."*

Observația lui Perpessicius, edificatoare cu privire la rîvna poetului de a da o formă superioară variantei din 1854 a diatei, e de finețe, însă nu înregistrează *singura* retușare importantă de la un testament la altul. Vedem de la bun început că cea de-a doua diată e mult mai concisă, poetul eliminînd o mulțime de aluviuni din testamentul în versuri. Astfel, în afară de modificările decurgînd din îmbunătățirea (relativă) a relațiilor cu Lazăr (îi lasă tipografia, ce reprezenta „cu mult mai mare parte (...) decît jumătatea din starea mea pravilnică"), lipsesc lungul elogiu adus soției (conținînd 28 de versuri) și apologia văduviei neprihănite (60 de versuri !), ele fiind înlocuite cu palide cuvinte de

convenință : „Orînduiesc (...) epitroapă pe *credincioasa soția mea Ecaterina...*" Scriitorul mai desemnează însă epitrop, de rîndul acesta, și „pe monastirea Cernica" („Și pentru ca să se păzească și să se facă toate întocma, după cum orînduiesc și voiesc, las epitroapă și pe monastirea Cernica"), dîndu-i o copie a diatei și înzestrînd-o compensatoriu cu „cărți o sută din cele bisericești (...) ca preacuviosul stareț după vremi să aibă ochi privighetor și să nu lase să se facă cea mai mică abatere și contră urmare la vreun articol de mai sus zis". Putem aprecia „retușul" nu neapărat ca o dovadă de neîncredere față de Tinca, deși interpretarea e posibilă, fiindcă ce înseamnă oare „ochi privighetor", atunci cînd e în cauză bună-credința însăși a „credincioasei" lui consoarte ?

Diata a doua ne apare, în mod indiscutabil, defavorabilă Ecaterinei, în raport cu prima. Dacă în primul testament Tinca era desemnată legatara universală

(*„Care scumpa mea soție*
A le-ndeplini voiesc,
Și epitrop las să-i fie
Ochiul cel dumnezeiesc.

Pe dînsa o las stăpînă
Pîn-la lucrul cel mai mic,
Scriind cu a însumi mînă
Aceste cîte le zic)",

în cel de-al doilea vedem că nu-i lasă moștenire acesteia decît „partea a șasea ce i se cuvine din starea mea", restul bunurilor revenindu-i de drept, și anume : lucrurile din casă cuprinse „în foaie dimpreună cu darurile cele dinaintea nunții, ce sînt însemnate supt iscălitura mea", precum și „zestrea dată în bani gata lei trei mii, cum și exoprica ce a priimit-o mai în urmă prin cinstitul tribunal de comerț cu judecată din vînzarea caselor părintești, partea ce s-a căzut la amîndouă surorile, lei una mie și opt sute, și carii i-am luat eu asupra mea a umbla cu dobîndă pravilnică, din an în an făcînd dobînda capete, după înscrisul ce-l are la mînă supt iscălitura mea". Imobilul din strada Taurului și „mobilile" dăruite de egumenul Tismanei erau trecute pe numele cucoanei Tinca și-i aparțineau „cu acte".

O distanță mare între cele două diate găsim și în instrucțiunile referitoare la monumentul funerar. În prima „Adiată", Pann îi *„poruncește"* soției să-i „rîdice" un „stîlp ca un monument", „cvadrat și săpat frumos", construit din marmură și, pe cît se poate, durabil, pentru ca

„să nu-i strice tăria vrun element". Dispozițiile, deși nu sînt prea limpezi, dovedesc oarecare pretenții de somptuozitate. În „Diata" din 1854, indicațiile, mult mai modeste, sînt enunțate pe altă claviatură : „În sfîrșit rog pe soția mea Ecaterina ca *de va binevoi* pentru dragostea mea să-mi ardice la mormînt un monument de marmură *cît de mic*." Nici vorbă de blestemele din prima „Adiată" pentru cei ce nu-i vor împlini dorințele („Tartarul să-i moștenească/ Sufletul, cînd va muri").

Psaltul se mulțumește numai cu un monument „cît de mic" pe care, dealtminteri, coconița Tincuța nu „va binevoi" să i-l „ardice". În acești cinci ani, din 1849 pînă la 1854, se petrecuseră schimbări decisive în relațiile dintre soți. Care vor fi fost pricinile nu știm. Comparînd cele două diate, pare de crezare „rumoarea" de care amintește cu decență G. Dem. Teodorescu într-un subsol relativ la posibilele legături amoroase ale Ecaterinei cu Oprea Dumitrescu încă înainte de moartea scriitorului : „A circulat și rumoarea că oarecare relațiuni esistaseră între dînșii chiar mai înainte, pe cînd Anton Pann se afla peste Olt la Tismana și la tîrgul Rîureni, în septembrie 1854." Adevărul nu-l va ști niciodată, nimeni, și are importanță doar în măsura în care conturează un destin malefic ce va fi patronat raporturile matrimoniale ale psaltului.

Mai sînt și alte deosebiri între diate la care nu merită să zăbovim. Prima e redactată în tihnă, poetul făcînd apel la muze ce nu-l servesc decît arareori, pe cînd a doua e scrisă în stil avocățesc, cu termeni „tehnici" și abuz de precizări. Bizară ne apare denominația ce i-o acordă soției sale în epitaf (prezentă în amîndouă testamentele) cu iz aristocratic de un enorm efect hilar :

„Eu am fost a sa soție :
Ecaterina de Pann,
Ce cu dînsu-n căsnicie
Trăii pîn' la acest an."

E probabil ca prepoziția *de* să fi fost folosită numai din necesități de metrică a versului.

Poetul va lăsa neterminate o sumă de proiecte. Din cărțile anunțate în tipăriturile anterioare ca fiind în curs de apariție menționăm „Istoria lui Bertoldin, fiul bufonului Bertoldo", „Magazin de deosebite cîntece alese" și „Antologhie muzico-eclesiastică". Prezintă interes pentru literatură numai „Istoria lui Bertoldin", dar din păcate nu s-a dat de urma manuscrisului. G. Dem. Teodorescu semnalează o „Istorie a lui Mihai Viteazul" în versuri (existentă o vreme în posesia fiului lui Pann, preotul Lazăr, dar pierdută de acesta), pe urmă partea a treia din „O șezătoare la țară" și „Al doilea paraclis", ce s-a crezut că sînt în proprietatea lui Oprea Dumitrescu. Posteritatea le-a închis pe toate cu lacătele grele ale neființei.

Ultimul drum pe care avea să-l facă Anton Pann a fost peste Olt, în Vîlcea. Se dusese în călătoria tradițională, cu căruța plină de cărți, pentru a se vîntura prin vălmășala vestitului tîrg al Rîurenilor. Întîi va fi tras în Rîmnic, poate în casa cu pridvor înalt, sprijinit pe grinzi din lemn sculptat, și contraforți, în stil de culă oltenească, unde își depănase o parte din anii aburoși ai tinereții. Episcopia nu revenise încă de la Craiova. Clădirile, mistuite de focul din 1847, erau în renovare. Va fi trecut cu siguranță pe la Horezu, Bistrița și Cozia, unde era primit ca un om al casei, cu masă întinsă și vin „veselitor" de Drăgășani, cinstit de el în „Laudele" din „Îndreptătorul beților". Avea un sac de cărți cu sine : Anastasimatare, Catavasiere, Mica gramatică muzicală, apoi „Pocăința omului desmerdat", dar și „Nezdrăvăniile lui Nastratin Hogea" și „O șezătoare la țară". Poetul aducea cu sine, oriunde, bucuria.

În Rîmnic va fi zăbovit prin locurile cunoscute de „primblare", „la Olt", „la Cetățuia" sau „pe Capela", unde îl chemau pierdute șoapte vechi din tinerețe. N-avea de unde ști că n-o să le mai vadă niciodată. Va fi făcut o vizită și la biserica „Buna Vestire" de pe Terasă. Cîntase aici în strană, pe vremea cînd chipul său atrăgător făcea să tremure privirea palidă a cine știe cărei fragede copile. Se va fi preumblat și pe tăpșanele misterioase, acoperite de brădet, unde se ridicaseră semețe turlele Episcopiei. Nu se cunoaște exact cît timp va fi rămas în Rîmnic. La 20 august își redacta „Diata" în București, apoi o tipărea. La 17 septembrie revenise de la Rîmnic, fiindcă îi scria lui Gheorghe Ucenescu, mîhnit că nu îi comandaseră „reprezentanții" Anastasimatare. În intervalul acesta destul de scurt va vinde cărți în tîrgul Rîurenilor. La întoarcere, susține G. Dem. Teodorescu, „din cauza unei răceli contractate pe drum, un tifos violent îl culcă la pat pentru ultima oară, și astfel, după o scurtă zăcere (de o lună și jumătate !) muri în ziua de 2 noiembrie 1854". Versiunea celui mai autorizat biograf al lui Pann păcătuiește de unele inadvertențe. Arhivele „bisericii cei mari din Șchei" păstrează două scrisori ale poetului către amicul său din Transilvania, Ucenescu, cea amintită, din 17 septembrie, și încă una, din 24 octombrie, care ridică semne de întrebare în legătură cu îmbolnăvirea poetului „pe drum". În nici una din ele Pann nu amintește că e bolnav (prietenului său apropiat ar fi putut să-i confieze suferințele). Dimpotrivă, în ultima scrisoare, una dintre cele mai lungi pe care ni le lasă, semnată doar cu nouă zile înainte de a muri, Pann ne apare plin de tinerețe și vigoare : se interesează încă o dată de cărțile pe care „reprezentanții" nu binevoiau să i le restituie, trimite Anastasimatare „în grab" printr-un anume N. Putoare, produce

noi dovezi în legătură cu lipsa de onestitate a celor care nu-i „răspundeau" banii în contul cărţilor expediate, e intrepid, vioi, tenace. Scrisoarea nu permite să se vadă nici pe departe că autorul ei ar fi pe moarte. E, deci, posibil ca Pann să se fi îmbolnăvit abia pe la sfîrşitul lunii octombrie. El ne-a lăsat şi în privinţa trecerii în veşnicie un semn iscoditor de întrebare.

Destinul a făcut ca Pann să nu fie înmormîntat nici la mănăstirea Viforita, cum rînduise în prima „Adiată"

(*„Şi Catinc,-a mea soţie*
. . . . . .
La Viforîta să-ngroape
Trupul meu cînd voi muri"),

nici la schitul Roşioara, cum hotărîse în cea de-a doua („unde şi cu sufletul las ca să-mi înmormînteze trupul, şi unde soţia mea este hotărîtă ca să se ducă la călugărie"), ci la biserica Lucaci din apropierea casei sale, în strana căreia cîntase un an şi jumătate fără plată şi căreia îi făcuse danii. G. Dem. Teodorescu enumeră „trei puternice motive" pentru care dorinţele lui Pann au fost nesocotite : „întîi, fiindcă transportarea unui mort de lingoare pînă la un schit de munte era periculoasă salubrităţii publice, deoarece lipsiau mijloacele pecuniare şi medicale pentru îmbălsămarea cadavrului ; al doilea, fiindcă drumurile erau cu totul impracticabile pe lapoviţele de la începutul toamnei ; în fine pentru că iubita şi credincioasa-i soţie nu prea era grăbită să verse lacrămi amare şi să apuce calea sihăstriei, fiind, cum altă dată cîntase poetul,

văduviţă grasă :
tînără, frumoasă
de bărbat rămasă."

Ultimul argument ni se pare cel mai apropiat de realitate.

Ceremonia înhumării rămăşiţelor pămînteşti avu loc în ziua de 4 noiembrie şi „fu de o nedescrisă duioşie ; căci la cap îl plîngeau Zamfira şi Catinca, cele două femei legitime, la picioare Anica şi fiică-sa Tinca, împreună cu băiatu-i d-întîi, preotul Lazăr ; căci lăcrămau clericii, cîntăreţii şi elevii pe care-i învăţase arta cîntării ; căci asistau miile de oameni, care-i admiraseră talentul şi învăţaseră a citi numai prin şi pentru atrăgătoarele-i scrieri. În acea nenumărată mulţime se găsi un intim, inginerul Foncescu, care, coprins de durere, abia putu rosti o alocuţiune. Însuşi arhiereul Calist, cunoscut de toţi ca omul cel

mai tare şi neimpresionabil, fu înecat de lacrimi şi împiedicat de a-şi continua oficiearea".

Dacă „alocuţiunea" inginerului Foncescu nu o cunoaştem, ni s-a păstrat în schimb panegiricul rostit de ieromonahul Veniamin Catulescu, inspectorul Seminarului Central, fost coleg pe vremuri cu Anton Pann şi poet veleitar, autor de imnuri însufleţitoare pentru seminarişti :

„E dulce-nvăţătura, e bună şi frumoasă,
Divin tezaur mare la omul virtuos,
Şi iarăşi dimpotrivă, urîtă şi scîrboasă
E armă ucigătoare la omul viţios.
. . . . . .
Frumos e seminarul, cu toată îngrijirea
Din mîna ta preasfinte, tot binele vedem :
Şi casa şi odihna şi haina şi nutrirea
Nimic nu ne lipseşte, într-însul tot avem."

Iată cîteva din cuvintele exprimate la căpătîiul lui Anton Pann de inimosul inspector al Seminarului : „Unul, dar, din acei bărbaţi cari cu toată inima i-a plăcut a lăuda pe Dumnezeu şi a-l cînta în toată viaţa, unul zic, din aceia a cărui limbă era ca trestia, scriitorul ce scrie degrab şi împodobit cu frumuseţe în cele ce se reduceau spre lauda şi cîntarea lui Dumnezeu.

Unul din aceia care pe lîngă datoria către Dumnezeu n-a uitat şi datoria către aproapele său şi către patria sa, unul zic, din acei bărbaţi care şi-a cunoscut datoria ce se cuvine lui Dumnezeu şi ce se cuvine chesarului, a fost şi vrednicul de laudă şi neuitată pomenire, fericitul psalt şi poet Anton Pann, ce astăzi ca fiecare om, plătindu-şi fireasca datorie, se duce, înconjurat de toţi amicii lui, la locaşul de vecie (...) Şi n-a fost destul c-a împodobit şi îmbogăţit biserica română de cîntări bisericeşti, ci pînă şi scrierile şi poemele sale, a făcut să aibă mulţumire tot românul de clasa cea mai de jos, încît să aţîţe gustul şi curiozitatea tutulor spre citire. Căci dacă autorii şi poeţii cei sublimi sînt vrednici de lăudat, sînt însă numai pentru cei literaţi, în vreme ce răposatul nostru prieten a fost pentru tot poporul român, căci nimeni n-a cîntat prin versuri toate anecdotele, proverbele şi fabulele române, decît numai el singur."

Osemintele lui Pann au fost îngropate lîngă peretele nordic al altarului, pe zidul exterior fiind încastrată de către epitropia bisericii

o inscripție, reproducînd (parțial) strofele din epitaful tipărit în ambele diate :

„Aici s-a mutat cu jale
În cel mai din urmă an
Care în cărțile sale
Se citește Anton Pann.

Acum mîna-i încetează,
Ce la scris mereu ședea,
Nopți întregi nu mai lucrează
La lumină cărți să dea.

Împlinindu-și datoria
Și talantul nengropînd,
Ș-a făcut călătoria,
Dînd în lume altor rînd.“

Asociația cîntăreților din România a edificat la începutul acestui veac un mic monument de marmură lîngă mormînt, sub formă de amforă funerară. Abia după primul război mondial, „prin stăruința preotului paroh C. Moldoveanu și a unor enoriași“ s-a ridicat bustul din piatră al scriitorului, ce se află și astăzi așezat în latura din stînga a bisericii. Se împlinea astfel, tardiv, dorința lui Pann, al cărui orgoliu de a dura în eternitate se exprima, la scara celor trecătoare, prin dorința modestă de a avea „un monument de marmură cît de mic“.

„Tema acestui monument nepieritor al operei, scrie Perpessicius, mai durabilă ca arama — *aere perennius* — ce de la Horațiu începe, a ispitit mai pe toți scriitorii timpurilor, indiferent de modul, mai mult sau mai puțin orgolios, în care au exprimat-o. Va fi gîndit la ea, oare, și Anton Pann, el, care n-a trăit decît pentru cărțile la care trudea «nopți întregi», cum însuși o spune în emoționantul epitaf, ce și-a redactat și care figurează în cele două ale sale diate ? Că era conștient de truda și de înălțimea misiunii sale, de luminator al poporului, o dovedesc atît imensitatea lucrului înfăptuit în atîtea ramuri și în ciuda dificultăților, cît și experiențele scriitoricești, inexplorate încă, ce l-au dus la culmile adevăratei poezii. «Talantul neîngropat» de care vorbește în același epitaf nu este o simplă și circumstanțială reminiscență biblică. Talantul lui Anton Pann a fructificat și sporit nu numai cultura obștească în proporțiile ce se cunosc, dar a și primenit apele izvoarelor noastre lirice. Scriitor popular și poet în înalta accepție a cuvîntului, locul lui Anton Pann este, așa cum i l-a fixat Eminescu încă din 1870, printre marii clasici ai literaturii noastre.“

În anul în care se stingea din viață scriitorul, an destul de sărac pentru literatura noastră, apăreau „Tîndală și Păcală“ de Heliade Rădulescu, „Cînturi intime“ de Radu Ionescu, „Colecție de poesii nuoi“ de Al. Pelimon și traducerea în versiunea lui G. Sion a „Mizantropului“ lui Molière. E anul, însă, în care se naște Alexandru Macedonski. Acest eveniment ar fi fost de natură să constituie singura compensație a dispariției „psaltului de geniu“, dacă în artă, fascinantă tocmai prin unicitatea ei, valorile s-ar putea substitui una alteia altfel decît prin continuitatea de gîndire și spiritualitate. Pe Anton Pann n-avea să-l mai înlocuiască nimeni. Numele său e încrustat adînc în sufletul bătrîn ca lumea al proverbului.

Efigia poetului

Cu prilejul manifestărilor ocazionate de sărbătorirea a 175 de ani de la naşterea lui Anton Pann, eveniment desfăşurat sub egida U.N.E.S.C.O., forurile culturale ale judeţului Vîlcea au luat măsura de a se imprima în lut un număr de medalioane cu efigia poetului. Ea e executată liber, după desenul tot liber al lui Delavrancea, încît nu asemănarea posibilă cu originalul interesează, ci modul cum s-a apropiat artistul de modelul său. Aceasta a fost, în general, şi maniera în care posteritatea a abordat figura isteţului povestitor al vorbei.

Portretul lui e greu de conturat din cauza prea marii diversităţi de opinii, neconforme unele cu altele, sau chiar contradictorii. Nu intenţionăm să ducem la capăt o astfel de întreprindere, considerînd că reliefurile personalităţii sale sînt luminate, chiar numai parţial, prin jocul uneori amăgitor, dar alte ori destul de limpede al întîmplărilor (atît cît le cunoaştem) ce i-au determinat destinul.

Interesantă e linia sinuoasă a posterităţii psaltului, mereu „descoperit" de fiecare generaţie, fixat sub lupă şi reinterpretat, revendicat de mari artişti sau renegat de critici, poftit la ospăţul fastuos al zeilor sau pus să stea de pază la porţile literaturii, umil, cu fesul în mînă şi zîmbetul viclean pe buze.

La „topul" popularităţii, Pann s-a situat întotdeauna printre primii, dar popularitatea nu implică în mod obligatoriu geniu. Pe terenul acesta s-au dus şi se mai duc discuţii, şi se vor mai duce încă. Sînt oameni de cultură, exegeţi ai operei poetului, care se mai întreabă şi astăzi dacă Pann „este un scriitor în înţelesul plin al cuvîntului". O astfel de întrebare, indiferent de ce răspuns i se oferă, pare ciudată şi nu am amintit-o decît pentru a arăta că lunga călătorie a mereu neobositului drumeţ nu e nici pe departe încheiată.

Efigia poetului a fost gravată pentru prima oară de Eminescu în poezia „Epigonii", pe cînd avea doar 20 de ani :

„S-au dus toţi, s-au dus cu toate pe o cale ne-nturnată.
S-a dus Pan, finul Pepelei, cel isteţ ca un proverb."

„Este una din cele mai elocvente dintre citaţiile pe ordinea de zi a epigonilor, scrie Perpessicius, atît de sintetică şi atît de expresivă, încît toate cîte s-au mai spus după 1870, deci după Eminescu, începînd cu Alecsandri (în 1872) şi sfîrşind, să zicem cu Iorga (în 1904), nu sînt decît variaţiuni, eminente firește, dar variaţiuni pe aceeaşi temă."

Eminescu şi-a elaborat versul ce-l nemureşte pe Pann în mai multe variante, îndepărtînd posibilitatea interpretării gestului ca act de generoasă pripeală. Iată bruioanele : „Pann Păcală ; Pann Pepelea, ştiind carte şi isteţ ca un proverb" (alături fiind notat : „Povestea vorbei) ; şi : „S-a dus Pann, tatăl Pepelei, cel isteţ ca un proverb." „Inutil să mai admirăm arta cu care poetul şi-a supravegheat strungul pînă la inciziunea epigrafică a stihului definitiv", comentează distinsul alcătuitor al ediţiei de „Opere" eminesciene. Dar admiraţia lui Eminescu pentru Pann nu s-a oprit la acest vers care ar putea să apară convenţional în ansamblul contextului poeziei. La 23 de ani de la moartea povestitorului îl vedem scriind în „Timpul" : „Dacă cultura se judecă după scriitori, atunci vom trebui să constatăm, cu părere de rău, că Eliad şi Asachi ştiau de zece ori mai multă carte decît d-nii C.A. Rosetti, Costinescu, Carada şi Fundescu, că Anton Pann era un scriitor cu mai mult talent şi mai de spirit decît o sută dintre oficoşii care fac astăzi «esprit» prin gazete." Iar cu trei ani mai tîrziu, în acelaşi ziar : „Oricare din noi lesne va pricepe că Anton Pann e un scriitor *naţional* într-adevăr, iar sute de alţii nu ; căci nu devine cineva scriitor naţional prin aceea că repetă cuvintele patrie, libertate, glorie, naţiune în fie ce şir al scrierilor sale, precum, pe de altă parte, chiar să nu pomenească de loc vorbele de mai sus şi să fie cu toate acestea un scriitor naţional." Duhul lui Pann pluteşte deasupra frunţii înalte a poetului. Manuscrisele eminesciene cercetate de Perpessicius sînt bogate în „extrageri" din versurile psaltului. „Povestea vorbii" trebuie să-l fi încîntat. Intuiţia genială a lui Eminescu n-a greşit descoperind în opera lui Pann atîtea comori neştiute încă pînă la el.

Cam în aceeaşi vreme cu Eminescu, un alt mare poet, Vasile Alecsandri, descoperea surprins şi încîntat filonul preţios al artei cîntăreţului. O serie de articole din „Convorbiri literare" încearcă să-i fixeze personalitatea. La „26 ghenar 1872", Alecsandri îi scrie de la conacul din Mircești amicului său Iacob Negruzzi, „gospodarul" „Convorbirilor" : „Anton Pann nu a fost pînă acum preţuit la adevărata lui valoare, ba încă în Valahia meritele sale sînt chiar dispreţuite de majori-

tatea *literaților moderni*. Eu unul doresc ca foaia ce redigi să facă parte dreaptă acelui autor, care a consacrat mulți ani pentru scăparea de uitare a proverbelor noastre. Povestea vorbii e un monument național, o carte prețioasă pe care fiecare dintre noi trebuie să o avem în bibliotecă și pe care adeseori vom avea nevoie a o consulta. În ea întîlnim spiritul și înțelepciunea românului, două ființe cu care mulți din autorii noștri n-au făcut cunoștință."

Personalitatea ieșită din comun a scriitorului e însoțită în secolul trecut, dar și în veacul nostru (pentru o bună parte dintre comentatori), de atribute ce alcătuiesc portretul unui povestitor dotat, de tip rural sau suburban, spiritual și intrepid, laborios și harnic, chefliu și vesel, poznaș și ușuratic, benign, plăcîndu-i viața și femeile și vinul, scriind pentru a-i trece vremea (cum el însuși declară), dar și pentru a trăi, cuminte și smerit cu stăpînirea (deși adeseori sarcastic), robust, ironic, veșnic agitat, în luptă cu vicisitudinile timpurilor. În bună parte, imaginea se apropie de „model", dar nu-l acoperă în întregime.

Deteriorarea portretului spiritual al „finului Pepelei" provine într-o măsură oarecare din proasta înțelegere a noțiunii de *scriitor popular*, a cărui nuanță vag peiorativă îi falsifică interpretarea. Ea este opusă aceleia de scriitor cult, umblat prin școli, și din acest moment confuziei îi ia locul reaua credință. Despre „erudiția" lui Pann s-a scris puțin și numai după intervenția decisivă a lui Călinescu. „Erudiția lui în materie de tradiție orală și populară e enormă", spune acesta. „Și Anton Pann și Creangă sînt și ei niște mari eruditi și niște umaniști în materie de știință și literatură rurală", arată în altă parte criticul. „Această beție de proverbe sistematizate nu e menită să placă omului simplu, și *Povestea vorbii* nici nu e o scriere populară. Ciclul e alcătuit pentru plăcerea intelectului, indiferent prin conținutul didactic, savuros prin bufonerie erudită." Tudor Vianu reia problema erudiției lui Pann, concluziile sale ducînd exact în partea opusă celor ale lui Călinescu : „Numărul paremiilor, al snoavelor și fabulelor, al cuvintelor și deci al noțiunilor, al trăsăturilor de moravuri și de caracter, pe care Anton Pann le-a reținut, este atît de mare încît în comparație cu el toți scriitorii vremii par mai degrabă la un început de drum. Întreaga cultură transmisă prin oralitatea populară a fost însușită de Anton Pann. Și această cultură este atît de vastă, iar el o produce cu un debit atît de neistovit în construcții obținute prin acumulări atît de uriașe încît pentru a găsi un alt scriitor pe măsura lui trebuie să-l căutăm printre vechii povestitori ai Renașterii, un Boccaccio, un Rabelais, un Cervantes, scriitori care au produs în sinteze personale întreaga cultură populară a neamului din care făceau parte, sporită cu aluviunile depuse de înțelepciunea altor multe neamuri, unele foarte îndepărtate și foarte vechi." Și iată concluzia lui Vianu : „Un autor modern se întreabă cu neliniște dacă își va găsi un public și cum va fi primită cartea sa. Această neliniște

nu-l tulbură niciodată pe Pann. El știe bine cine se va opri în fața tarabei lui și cine va scoate bănuțul de aramă pentru a duce cu sine minunea cuprinsă în filele cărții lui. Scrie numai pentru acești oameni, nicidecum pentru literați și pentru critici, nici pentru publicul mai învățat, dar despărțit de sufletul naiv și curat al poporului, de care nu-l mai leagă nici o punte. Scrie deci cu naivitate, fără poleieli, fără atenție la convențiile care înlocuiesc adeseori talentul, dar de cele mai multe ori cu politețe și totdeauna cu mare finețe și cumințenie."

Este posibil ca adevărul să se afle la granița dintre opiniile celor doi mari oameni de cultură. Fiindcă Anton Pann e, fără îndoială, gustat în primul rînd de straturile cele mai largi de cititori, dar și de omul rafinat care găsește în versurile sale subtile satisfacții intelectuale. Să fie însă Anton Pann, așa cum a crezut Tudor Vianu, „indiferent" la gustul și părerea literaților și criticilor ? Într-o prefață la „Fabule și istorioare" ne răspunde la întrebare scriitorul însuși : „Într-aceste cărți, domnilor, puteți găsi destule cusururi, căci, după cum am zis, dascăl mi-am fost singur, pentru care nu mă tiesc de dumneavoastră, carii cunoașteți și știți poezie ce va să zică, știind că cei înțelepți niciodată nu defaimă, ci mă tem de aceia ce măsoară rîndurile cu compasul sau cu bețișorul și zic că un rînd este mai lung decît altul, că asemenea oameni nu sînt nicidecum iertători : imputez, defaimă cum le vin la gură. Cu toate aceste, eu tot nu mă opresc a tipări și a nu le da în critică și altele, pentru că m-am obicinuit a nu ședea fără lucru, ci scriind cîte ceva, mi se pare că-mi petrec vremea foarte dulce." Se vede, deci, că psaltul nu numai că nu era indiferent la critică, dar își permite chiar să facă ironii pe seama ei (la urma urmei viabile și astăzi), într-o vreme în care critica nici nu se instituționalizase încă (1847). Poetul se va arăta atent față de receptivitatea scrierilor sale și în alte locuri, ca orice creator adevărat, sensibil la gustul și opiniile cititorilor de toată mîna. Să nu-l fi „tulburat", apoi, „neliniștea" că nu-și va vinde cărțile, cînd toate mărturiile păstrate ni-l arată intens preocupat de această delicată chestiune, vitală pentru existența sa ? Realitatea e că opera lui Pann a străbătut un veac și jumătate de literatură din pricină că e gustată și receptată la un număr mare de nivele. Ea e „deschisă" gustului oricărui cititor prin universalitatea și profunzimea înțelepciunii ce o circumscrie. Cui ar putea să nu-i placă următorul „montaj" din capitolul „Despre sărăcie ?" :

„Sărăcia pretutindenea
Să întinde ca pecinginea.

De sărac, nici unghii n-are
La vreme de scărpinare.

E îmbrăcat ca un nap,
Din călcîie pînă-n cap.
Haina lui
Mai mult ață decît față.

Sărăcuța lelea plătește cu pielea!
Calul rîios se scarpină de copaciul scrobos
Ochii săracului sînt în mîinile bogatului.
Bogatul se scarpină și săracul socotește că caută să-i dea.
După toată sărăcia, îl mai mănîncă și rîia.
Dacă-ți moare calul, îți vezi pe jos halul.
E destul de rău dacă n-ai al tău.
Ajungi în patul altuia, nu poți dormi cum ți-e voia.
Tot cîinele iese din iarnă, dar numai pielea lui știe.
Că
Oricît de mică piatră e mai grea într-a sa vatră.
Și
Tot cocoșul pe gunoiul său cîntă.
Din pumni străini nu te saturi cînd bei apă.
Mîna altuia nu te scarpină cum îți place.
Dacă nu te saturi mîncînd, dar lingînd niciodată."

S-a subliniat îndeajuns, ca o componentă de seamă a personalității lui Pann, diversitatea talentului său proteic. Anton Pann a fost unul dintre cei mai importanți reformatori ai muzicii bisericești și lucrător neobosit la „românirea" cînturilor psaltice. Cu el pătrunde în strană rostirea românească, lucru de mare preț în vremea cînd credința aducea în biserici sute de mii de suflete din toate straturile populației. De asemenea, e socotit unul din precursorii muzicii moderne românești, în același timp cu I. A. Wachmann și înaintea lui Alexandru Flechtenmacher. „Marea lui dragoste și marea lui mîndrie au fost muzica, susține Nicolae Iorga. Întîi cea bisericească, în slujba căreia a stătut nu mai puțin de patruzeci și patru de ani, cîntînd condace și irmoase din copilărie și pînă în cele din urmă timpuri ale vieții sale, și căreia i-a consacrat o mulțime de publicații teoretice, lucrate și prelucrate, în tipărituri speciale, în *magazine, antologii, gramatici și principii.*" Că marele nostru cărturar avea dreptate nu e nici o îndoială. „Muzica este gîndirea omenilor învățați și un dar al vremurilor bătrîne" scrie Anton Pann într-o prefață, preluînd cine știe ce vorbă din vechime, dar ce frumos sună pe struna lui aceste cuvinte dulci ca o baladă!

Pann introduce printre primii în tipografie notația muzicală liniară, contribuind la dezvoltarea studiilor muzicale în Principate. Dar meritul ce i se recunoaște fără excepție chiar de către detractori e aportul uriaș adus în educarea și instruirea maselor prin operele sale moralizatoare.

„Conștient de «talantul» lui, afirmă Ovidiu Papadima, pe care nu a voit să-l îngroape cu lenevire", el l-a pus „în serviciul luminării poporului prin învățătura morală infiltrată amabil, prin desfătarea vorbei de duh, a proverbului și zicătorii, prin hazul anecdotei și duioșia povestirilor de dragoste. Scrierile lui se înscriu astfel în categoria pe care Gaster și Cartojan au numit-o «cărți populare ale românilor» — categorie dealtfel larg europeană — iar noi am integrat-o în categoria fenomenelor cvasi-folclorice, ele avînd o situație intermediară între folclorul propriu-zis și literatura citadină. Aceste cărți populare, cu un evident substrat folcloric, și-au căpătat forma lor de artă în cadrul unor mari culturi, cum sînt cele străvechi orientale — indiană, asiro-babiloniană, persană, egipteană — sau europene, cum sînt culturile greco-latină, occidental-feudală și apoi a umanismului Renașterii". Pann „și-a infiltrat în ele propriul său geniu. Acest geniu nu s-ar fi putut dezvolta, dacă se rezema pe prea puțina lui cultură modernă și chiar pe ceea ce îi ofereau înseși manuscrisele cărților populare. Dar aici s-a întîmplat același miracol care a constituit și măreția literară a lui Creangă. Anton Pann s-a identificat — prin viața lui umilă, ca și prin prospețimea naturală a sensibilității lui artistice — cu geniul anonim al celor cărora li se adresau cărțile lui: cu înțelepciunea folclorică românească". Pe scrierile lui Anton Pann, hazlii, atrăgătoare, pline de miez, au învățat buchile mai multe generații, în vremuri cînd tipăriturile pentru cei mulți erau o raritate. „Cîți juni de pe la prăvălii, cîți oameni din popor nu învățară să citească numai din cărțile lui Anton Pann, atrași fiind de conținutul lor?" scrie Vasile Gr. Pop în 1875. Iar Gh. Adamescu, glosînd pe aceeași temă, notează: „După cum Heliade a răspîndit gustul de citire în pătura ridicată a societății românești și a produs o mișcare intelectuală îndemnînd pe toată lumea să se instruiască și să scrie, tot astfel Anton Pann, luînd idei ale poporului sau dînd idei analoage, vorbind în limba curat românească, fără a se fi influențat de pedantismul ce începuse a se introduce în vremea sa, captivează poporațiunea săracă din capitală și din provincie (...) Generațiunea boierească de pe la 1835—1845 primii și ea cu încetul influența lui Pann și culegerile de poezii «*Spitalul amorului*», apoi «*Memoriul focului mare de la 1847*» ș.a. deveniră cărțile ei favorite."

Puterea de seducție a cîntecelor lui Pann a depășit fruntariile țării chiar în timpul vieții sale. Este cunoscut faptul că unul dintre cîntece, devenit „șlagăr", e preluat de zavergiii moldoveni, ajunge în Rusia și îl interesează în mod deosebit pe Pușkin, care, după afirmațiile prietenului său intim Liprandi, l-a tradus în rusă, dar pierzîndu-l, îi scrie să-i trimită o nouă copie (după Ion Manole). Iată textul cîntecului ce face parte din „Povestea unui gîngav despre zavera de la 1821":

„Pom, pom, pom eram eu, pom,
Pom eram cu frunza verde

Şi verdeaţa mi se pierde,
Pom, pom, pom eram eu, pom.

Om, om, om, eram eu, om,
Om eram eu mai nainte
Om de treabă şi cuminte,
Om, om, om eram eu, om."

Puşkin şi Pann, iată o asociaţie de nume care numai la o vedere superficială ar putea nedumeri. Fiindcă şi unul şi celălalt şi-au iubit ţara cu dăruire şi au contribuit prin harul lor la îmbogăţirea comorii de cuvinte şi de datini ale înţelepciunii populare.

De remarcat e interesul pe care marii scriitori sau oameni de cultură l-au purtat de-a lungul vremii creaţiei lui Anton Pann. Operele acestuia se vor fi odihnit în rafturile tuturor bibliotecilor ilustre şi vor fi bucurat lectura multora din numele ce au dat faimă şi strălucire literaturii noastre. Vorbind despre I. L. Caragiale, P. I. Papadopol notează cîteva cuvinte semnificative : „Acest desăvîrşit preţuitor al frumosului, oridecîteori, în adunări intime, era rugat să citească, oferea, într-o dicţiune impecabilă, pagini alese cu grijă numai din opera lui Anton Pann. Ca urmare, ascultătorii — cari din copilărie, nu mai răsfoiseră cărticelele creatorului lui Moş Albu — descopereau — sub vraja lecturii caragieliene — pe umoristul de prim rang înzestrat cu o rară putere de evocare şi cu o impecabilă formă artistică poporană." Notabil e şi elogiul indirect, dar valorînd mai mult decît oricare laudă de convenienţă, adus de B. P. Hasdeu care, însărcinat de Academie să redacteze „Etymologicum magnum Romaniae", prezintă „o programă după care să urmeze lucrarea", cuprinzînd printre altele şi următorul text : „Pentru graiul actual al poporului cu divergenţele sale dialectale vor servi ca fîntîne :

1. Scriitorii moderni foarte populari, precum Alexandri, Costache Negruzzi, Anton Pann etc., precum şi unii scriitori de la începutul secolului."

Nici Odobescu nu-l omite pe Anton Pann, alăturîndu-l lui Alecsandri pentru valoarea „cînticelor române" ale acestuia.

Traian Demetrescu, descoperind într-o zi (din anul 1892) „operile" lui Anton Pann la un anticar, le „recitește" şi rămîne încîntat de savoarea lecturii : „Arta lui e simplă, declară scriitorul, adeseori naivă, dar caracterul ei general e de o originalitate rară (...) Anton Pann e un observator şi un umorist ; rîsul lui e moral : el materializează spiritul critic al autorului. Rîsul a fost adeseori un puternic element al artei morale. El s-a manifestat în geniile cele mai uriaşe : Cervantes, Molière, Martial, Dickens. Anton Pann are o înrudire, — deşi de departe, — cu familia acestor figuri ilustre. Recitirea operilor lui Anton Pann a fost un deliciu.

De cînd am început să am ororare de literatura searbădă, artificioasă şi excesiv de abundentă a pleiadei moderne de copii literari, operile vechilor noştri scriitori, — în mare parte uitaţi, — e ca un refugiu de liniște şi plăceri intelectuale."

Referindu-se la limba lui Anton Pann, Al. Rosetti face cîteva aprecieri de finețe la adresa scrierilor „finului Pepelei" : „Vulgaritatea unor teme sau subiecte tratate de autor e numai aparentă : de fapt, ca în literatura medievală, glumele îndrăzneţe sînt spuse fără intenţia de a ofensa morala. Pann se adresează marelui public, cunoscător în materie de tradiţie orală, şi găseşte într-însul ecoul aşteptat. Virtuozitatea sa de versificator, care învinge toate dificultăţile, a fost semnalată de cercetători. El versifică înţelepciunea cristalizată în ziceri şi proverbe. Inventia sa verbală e remarcabilă ; dotat cu o memorie prodigioasă, el adună sentinţe şi formulări scurte, uşor memorabile."

Ion Barbu, se ştie, a fost un fervent admirator al lui Anton Pann. Într-o scrisoare către Al. Rosetti, trimisă din Nürnberg la 22 iunie 1938, el îşi manifestă simpatia pentru autorul „Poveştii vorbii" în cuvinte fără echivoc : „Iubite Rosetti, Păstrează chipul acestui poet meşteşugar (Hans Sachs), ce aş fi vrut să fiu, dacă n-ar fi existat celălalt, poetul ţîrcovnic, Anton Pann, imobil între strană şi psaltichie." Ion Barbu se indignă, într-un interviu acordat lui Paul B. Marian, de suficienţa şi sărăcia de idei ale romanului scris în colaborare de Sergiu Dan şi Romulus Dianu, avîndu-l drept erou pe „finul Pepelei". Modul în care îi „dojeneşte" pe cei doi scriitori e caracteristic pentru temperamentul coleric al marelui poet : „Dar fiindcă e vorba de literatura tradiţionalistă, ţin să condamn aici stupida neînţelegere (ori substituire frauduloasă ?) cuprinsă în recenta biografie romanţată *Viaţa lui Anton Pann* a celor doi publicişti. Din geniul impersonal şi fermecător al înţelepciunii tîrgoveţe au făcut, printr-un inoportun zel de românism, un călușar, fiu de baci dacoroman. Un lucru de silă..."

O relatare vie despre Ion Barbu ne oferă Dinu Pillat într-un excurs memorialistic în care reapare umbra de fum şi de tămîie a psaltului : „Uneori luînd cu el unul sau doi cunoscuţi mai apropiaţi, îi plăcea să se ducă la cîte o mică cîrciumă periferică, cu colţ de grădină, unde se identifica pentru o seară cu modul de a fi al mult îndrăgitelor personagii din *Craii de Curtea-Veche*, deosebit de sensibil totodată la cîntecele de lume din timpurile pestriţe ale lui Anton Pann, cu care era amator să îşi lase încîntată urechea de cîte un bătrîn lăutar. Dintr-o mărturisire a poetului comunicată într-o scrisoare, aflăm că îl podideau lacrimile, ori de cîte ori se întîmpla ca lăutarii să îi zică «la chef» cîntecul lui Iancu Jianu şi al voinicilor săi."

S-a pus adesea întrebarea şi se mai pune încă şi astăzi, de ce mai sînt gustate de public cărţile acestui scriitor „bătrîn", rămas la jumătatea celeilalte jumătăţi de secol, în ce rezidă misterul dăinuirii sale, pe care

timpul nu numai că nu a reușit să o zdruncine, dar a consolidat-o. „Și totuși, scrie Paul Cornea, acest mic producător artizanal, care mărturisea cu candoare că nu scrie pentru a releva lumii un adevăr, ci fiindcă vrea să-și cîștige pîinea, se bucură de o excepțională actualitate. Pe paginile altora, de care epoca era plină, nu se mai apleacă nimeni ; din contră, opera lui continuă să intereseze, personalitatea să intrige. Am arătat în altă parte ce spirite mari s-au întîlnit în efortul de a-i recupera din scrieri inefabilul. Amintesc doar în treacăt și selectiv : dintre clasici — Alecsandri, Eminescu, Caragiale ; dintre moderni — Arghezi, Blaga, Ion Barbu. Un asemenea «rendez-vous» de inteligențe și sensibilități nu e, nu poate fi fortuit. Cum se explică ? Atingem aici limitele exercițiului critic, frontiera de la care pașii devin șovăitori, iar certitudinile tot mai greu de pipăit."

Explicațiile care s-au dat fenomenului amintit nu reprezintă, în cazul cel mai bun, decît cuvinte mai mult sau mai puțin subtile, care elucidează una sau alta din fațetele problemei, fără a oferi însă o rezolvare tranșantă, satisfăcătoare. Redăm în continuare un text al lui Nichita Stănescu, pentru a pune față în față, pe terenul atît de disputat al receptivității operelor literare, doi creatori îndepărtați unul de altul, și nu numai în timp, dar foarte apropiați atunci cînd se întîlnesc pe drumurile rare ale artei : „Comunicarea emoțiilor nu găsește un sistem de referință comun între cel care emite și cel care recepteză. Coincidența între cele două sisteme de referință este rară, unică și insolită. Adesea în cazul comunicărilor de sunet, se creează un sistem de referință exterior celui care emite și exterior în același timp celui care recepteză. Se creează o zonă exterioară amîndorura. Acesta e un caz rar. Cazul cel mai des întîlnit în fenomenul comunicării poetice cuprinde o alternativă : sau sistemul de referință al celui care emite e orgolios și pretinde o mulare la el (neînțeleșii, hermeticii, melancolicii) sau cel care emite încearcă să se muleze pe sistemul de referință al celui care recepteză (umoriștii). Anton Pann nu este un umorist. Dar nici hermetic. Sistemul lui de comunicare este cel al punctelor comune exterioare atît lui cît și cititorilor lui."

Frumoase vorbe, care ar putea închide discuția asupra actualității lui Anton Pann, fără să pretindă însă a o clarifica deplin. „Pann trebuie de-abia descoperit", afirmă undeva Tudor Arghezi. Poetul se gîndea la critica și la istoria literară, fiindcă poporul l-a descoperit de mult și îl va descoperi fără încetare, generație după generație, în timp ce, cum se afirma mai înainte, atîtea nume vor pieri cu vremea, închise sub lacătele grele ale uitării.

„Anton Pann, afirmă Perpessicius, este, în configurația literaturii noastre, unul din cazurile ei singulare. El este în același timp (și lucrul a fost subliniat încă de mult) și unul din miracolele literaturii noastre (...). În condițiile acestea, în care misterele obîrșiei se transmută, la capătul

unui proces prelung de multe decenii, într-un miracol autohton de cea mai pură expresie, nu e nici o mirare dacă, la tulpina biografiei lui Pann, s-au putut altoi atîtea elemente fanteziste și dacă s-a ales mai mult de un portret legendar, chiar fabulos."

Drumurile „smeritului geniu", cum l-a numit Nicolae Iorga, sînt astfel așternute încă înaintea lui. Îl așteaptă. Neobositul peregrin, care în timpul vieții n-a avut parte de călătorii „dincolo de granițele țării" (Perpessicius), își continuă drumul său de solitar pribeag, cu zîmbetul pe buze și cu un sac de cărți în spate. El n-a aflat că pe cupola Ateneului Român i s-a gravat în aur numele, în apropierea numelui lui Eminescu. Și dacă ar afla, pe frunte i s-ar mai ivi o cută. Fiindcă :

„Știu d-aci-nainte bine
Că n-o să fac doi din mine
Și
Cine n-are bătrîn, să-și cumpere.
Însă
Tot învățăm cît trăim
Și neînvățați murim.
De aceea
Cîte cuvinte le zici, le vinzi,
Și cîte tu le auzi, le prinzi."

Rm. Vîlcea, 24 august 1980

Bibliografie

Acte și documente din Șcheii Brașovului, text ales, stabilit și note de Vasile Oltean, Ed. Minerva, București, 1980.

ADAMESCU, GH. : *Istoria literaturii române*, Ed. Librăriei „Universala" Alcalay & Co, București.

ALECSANDRI, V. : „Cîntece de stea și Povestea vorbii de Anton Pann", în *Convorbiri literare*, V, nr. 23, 1 februarie 1872.

ALECSANDRI, V. : *Opere, vol.* IV, Ed. Minerva, București, 1974.

ALECSANDRI, V. : *Scrisori*, I, Ed. Librăriei Socec, București, 1904.

ANDREESCU, IOANA : „Istoria poamelor", în *Cercetări literare*, II, 1936.

ARGHEZI, TUDOR : „Anton Pann", în *Viața românească*, București, noiembrie, 1954.

Arhiva bisericii „Lucaci" din București (date referitoare la casa din strada Taurului).

Arhivele Statului, filiala județului Vîlcea, fondul Episcopiei Rîmnicului-Noul Severin, dosarele nr. 264/1837 și 94/1852.

BARBU, EUGEN : „Vitralii. Gloria victis", în *Săptămîna*, nr. 89, 1972.

BARBU, ION : *Versuri și proză*, Ed. Minerva, București, 1970.

BELLANGER, STANISLAS : *Le Kéroutza*, Librairie française et étrangère, Paris, 1846.

BLAGA, LUCIAN : *Ferestre colorate*, Ed. Librăriei Diocezane, Arad, 1926.

BLAGA, LUCIAN : *Opere*, vol. V, Ed. Minerva, București, 1970.

BOGDAN-DUICĂ, G. : „Din vremea lui Anton Pann", în *Convorbiri literare*, XXXVI, nr. 11, 1902.

BOLINTINEANO, M.D. : *Les Principautés Roumaines*, De Soye et Bouchet imprimeurs-libraires, Paris, 1854.

BREAZU, ION : „Anton Pann în noi studii și ediții", *Steaua*, nr. 3, 1956.

BREAZU, ION : „Anton Pann", *Steaua*, nr. 8, 1954.

BREZIANU, BARBU B. : „Despre politețea lui Anton Pann", în *Revista Fundațiilor*, nr. 2, februarie, 1934.

CAMARIANO, ARIADNA : „Poricologos și Opsarologos grecesc", în *Cercetări literare*, III, 1939.

CANTEMIR, TRAIAN și CURECHEANU, SERGIU : „Noi mărturii despre Anton Pann la Rîmnicu Vîlcea", în *Limbă și literatură*, VIII, 1964.

CARDAȘ, GH. : „Introducere" la *Țiganiada* de Ioan Budai-Deleanu, Tiparul Oltenia, București, 1928.

CARTOJAN, N. : *Cărțile populare în literatura românească*, vol. II, Ed. Enciclopedică română, București, 1974.

CĂLINESCU, G. : *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*, Fundațiile regale pentru literatură și artă, București, 1941.

CĂLINESCU, G. și colectivul de documentație : „Material documentar" în *Studii și cercetări de istorie literară și folclor*, Ed. Academiei R.P.R., tom II, 1953.

CERNOVODEANU, PAUL : *Istoria Bucureștilor prin călători străini*, manuscris dactilografiat (Muzeul de Istorie a municipiului București).

CIOCULESCU, ȘERBAN : „Date noi despre un poet vechi : Anton Pann la Sf. Sava", în *Gazeta literară*, nr. 449, 18 octombrie 1962.

CIOCULESCU, ȘERBAN : *Itinerar critic*, vol. I, Ed. Eminescu, București, 1973.

CÎRSTEA, MIHAI : *Viața și activitatea lui Anton Pann*, teză de licență, în manuscris, 1976.

CODRU DRĂGUȘANU, ION : *Peregrinul transilvan*, E.S.P.L.A., București, 1956.

CORBU, ADRIAN : *Bucureștii vechi, Documente iconografice*, Atelierele Cartea Românească, București.

CORFUS, ILIE : *Însemnările Androneștilor*, București, 1947.

CORFUS, ILIE : „Cronica meșteșugarului Ioan Dobrescu (1802—1830)" în *Studii și articole de istorie*, VIII, București, 1966.

Convorbiri literare, nr. 2, an XVIII, 1 mai 1884, pag. 78 (B P. Hasdeu despre Anton Pann).

CORNEA, PAUL : *Anton Pann*, E.P.L., 1964.

CORNEA, PAUL : *Oamenii începutului de drum*, Ed. Cartea românească, București, 1974.

CORNEA PAUL : „Un clasic al literaturii populare", în *Viața românească*, noiembrie, 1964.

CORNEA, PAUL și PĂCURARIU, DIMITRIE : *Curs de istoria literaturii române moderne*, Ed. didactică și pedagogică, București, 1962.

DEMETRESCU, TRAIAN : „Opere complete de Anton Pann", în *Ecoul Doljului*, 30 august 1892.

DEMIDOFF, ANATOLE DE : *Voyage dans la Russie meridionale et la Crimée par la Hongrie, la Valachie et la Moldavie*, Ernest Bourdin et Co, Editeurs, Paris, 1840.

DENSUȘIANU, ARON : *Istoria limbei și literaturei române*, Tipografia Națională, Iași, 1885.

DENSUȘIANU, OVID : *Literatura română modernă*, Ed. Viața Românească, S.A., vol. II, 1921.

DIMOV, LEONID : „Anton Pann și lumea sa", în *Luceafărul*, 20 septembrie 1969.

Documente și manuscrise literare, vol. I, alese și adnotate de Paul Cornea și Elena Piru, Ed. Academiei R.S.R., București, 1967.

Documente privind istoria orașului București, Muzeul de istorie al orașului București, București, 1960.

DOLINESCU, ELISABETA : *Anton Pann — Viața în imagini*, Ed. Muzicală, București, 1967.

DRĂGOI, GABRIELA : „Anton Pann", în *Dicționarul literaturii române de la origini pînă la 1900*", Ed. Acad. R.S.R., București, 1979.

DUMITRESCU, Al. T. : „Anton Pann. Ipoteze filologice asupra numelui său", în *Semănătorul*, nr. 33, 17 august 1903.

DUMITRESCU, Al. T. : „Amintiri despre Anton Pann", în *Căminul nostru*, nr. 35, 5 septembrie 1911.

Elogiu folclorului românesc, antologie și prefață de Octav Păun, E.P.L., București, 1969.

EMINESCU, M. : „Notițe bibliografice" (nesemnat) în *Timpul*, nr. 101, 6 mai 1880.

EMINESCU, M. : *Opera politică*, vol. I, Ed. Cugetarea — Georgescu Delafras.
FILIMON, N. : *Nuvele*, Ed. Universul, 1942.
FILIMON, N. : *Opere*, vol. II, Ed. Minerva, 1978.
FURTUNĂ, ECON. D. : „Numele lui Anton Pann" în *Cuget clar*, III, 1939.
GASTER, M. : *Literatura populară română*, Bucureşti, 1883.
GEORGE, TUDOR : „Bogasierul de comori", în *Luceafărul*, 20 septembrie 1969.
GHEORGHESCU, CHESARIE : *Mînăstirea dintr-un Lemn*, editată de Episcopia Rîmnicului şi Argeşului, Rm. Vîlcea, 1979.
GHICA, ION : *Scrisori către Vasile Alecsandri*, E.P.L., 1967.
GHICA, ION : *Scrieri*, vol. II, Institutul de Arte Grafice şi Editură Minerva, Bucureşti, 1914.
GIURESCU, CONSTANTIN C. : *Istoria Bucureştilor*, E.P.L., Bucureşti, 1966.
HANEŞ, PETRU V. : *Dezvoltarea limbii literare române în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, Tipografia „Munca", Bucureşti, 1904.
IONESCU, ŞTEFAN : *Bucureştii în vremea fanarioţilor*, Ed. Dacia, Cluj, 1974.
IONESCU-GION, G.I. : *Istoria Bucurescilor*, Stabilimentul Grafic I.V. Socecu, Bucureşti, 1899.
IORGA, N. : *Istoria literaturii române în veacul al XIX-lea — de la 1821 înainte*, vol. I, Minerva, Institut de Arte Grafice şi Editură, 1907.
IORGA, N. : *Istoria Bucureştilor*, Bucureşti, 1939.
IORGA, N. : *Oameni care au fost*, E.P.L., Bucureşti, 1967.
IOSIF, Şt. O. : „Icoane vechi : Anton Pann", în *Semănătorul*, III, nr. 11, 14 martie 1904.
Istoria oraşului Bucureşti, vol. I, Muzeul de Istorie a oraşului Bucureşti, Bucureşti, 1965.
LAURIAN, D. AUG. : „Poezia populară. Un cîntăreţ uitat", în *Transacţiuni literare şi ştiinţifice*, nr. 2, Bucureşti, 1 martie 1872.
MANOLE, ION : *Anton Pann*, E.S.P.L.A., 1954.
MATEESCU, C. N. : „Judecata strugurelui", în *Ion Creangă*, V, nr. 10, octombrie 1912.
MATEESCU, C. N. : „Acte şi scrisori din trecut", în *Arhivele Olteniei*, V, nr. 28, noiembrie-decembrie 1926 şi VI, nr. 29—30, ianuarie-aprilie, 1927.
MATEESCU, CONSTANTIN : *Memoria Rîmnicului*, Ed. Sport-Turism, Bucureşti, 1979.
MATEESCU, CONSTANTIN : „Dela în pricina lui Anton Pann cîntăreţu", în *Manuscriptum*, 3, 1981.
MEHEDINŢI, SIMION (Soveja) : *Titu Maiorescu*, Ed. Cartea Românească, 1910.
MOISESCU, GH. I : *Ştiri noi despre Anton Pann — dascăl de psaltichie*, Tipografia Cărţilor Bisericeşti, 1946.
MOISESCU, GH. I. : „Anton Pann psaltul", în *Luceafărul*, 20 septembrie 1969.
MUNTEANU-RÎMNIC, D. : „Cu ocazia unui autograf al lui Anton Pann", în *Gazeta cărţilor*, VIII, nr. 9—10, Bucureşti, 1938.
MUŞLEA, I. : „Între Ioan Barac şi Anton Pann, Posteritatea Povestei poamelor", în *Studii literare*, IV, Cluj, 1948.
MUTHU, M. : *Literatura română şi spiritul sud-est european*, Ed. Minerva, 1976.
NICOLESCU, VASILE D. : *Manuscrisul Ucenescu. Cînturi*, Ed. Muzicală, Bucureşti, 1979.
PANN, ANTON : *Opere complete*, Minerva, 1904.
PANN, ANTON : *O şezătoare la ţară*, antologie şi prefaţă de G. Ciuchindel, Ed Tineretului, Bucureşti, 1968.
PANN, ANTON : *Povestea vorbii*, Ed. Minerva, 1975.

PANN, ANTON : *Povestea vorbii*, ed. îngrijită de I. Fischer, prefaţă de Şerban Foarţă, vol. I şi II, Ed. Minerva, Bucureşti, 1971.
PANN, ANTON : *Felurite*, Ed. îngrijită de Mircea Muthu, Ed. Dacia, Cluj, 1973.
PANN, ANTON : *Pilde şi istorioare*, antologie, postfaţă şi bibliografie de Dinu Flămînd, Ed. Minerva, Bucureşti, 1975.
PANN, ANTON : *Povestea vorbii*, ed. a II-a, cu o prefaţă de dr. M. Gaster, Scrisul românesc, Craiova, 1943.
PANN, ANTON : *Cîntece de lume*, transcrise din psaltică în notaţia modernă, cu un studiu introductiv de Gh. Ciobanu, E.S.P.L.A., Bucureşti, 1954.
PANN, ANTON : *Culegere de proverburi sau Povestea vorbii*, cu introducere, biografie, note, indice şi glosar de Gh. Adamescu, Ed. Cartea Românească, Bucureşti.
PANN, ANTON : *Scrieri alese*, ediţie ilustrată cu studii şi explicări, îngrijită de Paul I. Papadopol, Ed. Cultura Românească, Bucureşti.
PANN, ANTON : *Scrieri literare*, vol. I-III, text, note, glosar şi bibliografie de Radu Albala şi I. Fischer, prefaţă de Paul Cornea, E.P.L., Bucureşti, 1963.
PANN, ANTON : *Culegere de proverburi sau Povestea vorbii*, cu prefaţă de V. Gr. Pop, Ed. Tipo-litografiei Dor. P. Cucu, Bucureşti, 1880.
ANTON, PANN, STUDII ŞI COMUNICĂRI, editată de Comitetul pentru Cultură şi Artă Vîlcea, Muzeul judeţean Vîlcea, Comisia difuzării ştiinţei şi culturii, Rm. Vîlcea, 1970.
PANAITESCU-PERPESSICIUS P. : *Menţiuni de istoriografie literară şi folclor* (1948—1961), E.S.P.L.A., Bucureşti, 1956.
PANAITESCU-PERPESSICIUS P. : *Alte menţiuni de istoriografie literară şi folclor (1957—1960)*, E.P.L., Bucureşti, 1961.
PAPACOSTEA, VICTOR şi REGLEANU MIHAIL : *Seminarul Central*, „Bucovina", I.E. Torouţiu, Bucureşti, 1938.
PAPADIMA, OVIDIU : *„Cîntecele de lume" şi folclorul Bucureştilor*, Ed. Academiei R.P.R., Bucureşti, 1963.
PAPADIMA, OVIDIU : *Ipostaze ale iluminismului românesc*, Ed. Minerva, Bucureşti, 1975.
PAPADOPOL, P.I. : *Un începător de nădejde*, Ed. Cartea Românească, Bucureşti.
PAPPASOGLU, D. : *Istoria fondării oraşului Bucureşti, capitala regatului român — de la anul 1330 pînă la 1850*, Bucureşti, 1891.
PAPU, EDGAR : „Clasicul Anton Pann", în *Luceafărul*, 20 septembrie 1969.
PETRESCU, Al. : „O poezie inedită a lui Anton Pann, în *Apostolul*, nr. 18, 28, ianuarie 1901.
PILLAT, DINU : *Ion Barbu*, Ed. Tineretului, 1969.
PILLAT, ION : *Tradiţie şi literatură*, Casa Şcoalelor, Bucureşti, 1943.
PILLAT, ION : Poezii, vol. II 1918—1927, Fundaţia Regală pentru literatură şi artă, Bucureşti, 1944.
PIRU, Al. : *Varia. Studii şi observaţii critice*, vol. II, Ed. Eminescu, Bucureşti, 1973.
PIRU, Al : *Varia. Preciziuni şi controverse*, Ed. Eminescu, Bucureşti, 1972.
PLOEŞTEANU, NIFON N. : *Carte de musică bisericească*, Joseph Göbl („Gutenberg"), a cărţilor Bisericeşti şi Carol Göbl, Bucureşti, 1902.
POPU, VASILE Gr. : *Conspect asupra literaturii române şi literaţilor ei de la început şi pînă astăzi în ordine cronologică*, Tipografia Alexandru A. Grecescu, Bucureşti, 1875.
POPESCU, MIHAIL : „Adăugiri la viaţa lui Anton Pann", *Revista Arhivelor*, nr. 1, 1940—1941.

POSLUȘNICU, M. Gr. : *Istoria muzicii, la români*, București, 1928.
POPOVICI, D. : *Studii literare*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1974.
POTRA, GHEORGHE : *Documente privitoare la istoria orașului București (1821—1848)*, Ed. Academiei R.S.R., București, 1975.
PREDESCU, ALEXANDRU : *Dîmboviță, apă dulce...*, Ed. Albatros, București, 1970.
PRIȘCU, IOAN : „Versuri inedite de Anton Pann" în *Țara Bîrsei*, II, 1930.
PRIȘCU, IOAN : „Epistole de la Anton Pann în arhiva Bisericii Sf. Nicolae din Brașov", *Gazeta Transilvaniei*, anul 84, nr. 27 și 37, 1921.
PUȘCARIU, SEXTIL : *Brașovul de altădată*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1977.
Prefectura Județului Vîlcea : Inventare arhivistice, vol. I, (1830—1864), București, 1977.
RALLET, DIMITRIE : *Suvenire și impresii de călătorie în România, Bulgaria și Constantinopole*, Ed. Minerva, București, 1979.
ROMAN, ION : „Anton Pann", în *Istoria literaturii române*, II, Ed. Academiei R.S.R., București, 1968.
ROSETTI, ALEXANDRU : „Limba lui Anton Pann (1794—1854) în Povestea vorbii", în *Buletinul științific al Academiei R.S.R.*, seria științe istorice, filozofice și istorico-juridice, tom II, nr. 1, ianuarie-martie, 1950.
ROTARU, ION : *Forme ale clasicismului în poezia românească pînă la Vasile Alecsandri*, Ed. Minerva, București, 1979.
RUSSO, D. : *Studii și critice*, Tipografia Göbl, București, 1910.
Scrisori către Al. Rosetti, Editura Minerva, București, 1979.
SIMION, EUGEN : *Dimineața poeților*, Ed. Cartea Românească, București, 1980.
SIMIONESCU, PAUL și CERNOVODEANU, PAUL : *Cetatea de scaun a Bucureștilor*, Ed. Albatros, București, 1976.
SION, GEORGE : *Suvenire contimpurane*, vol. II, Ed. Minerva, București, 1973.
SORESCU, MARIN : „Masca lui Anton Pann", în *Luceafărul*, 20 septembrie 1969.
SPERANȚIA, Th. : „Anton Pann", în *Revista nouă*, II, nr. 10, 1889.
STĂNESCU, NICHITA : „Temenea la Anton Pann", în *Luceafărul*, 20 septembrie 1969.
STREINU, VLADIMIR : *Versificația modernă*, E.P.L., București, 1966.
Studii și cercetări de istoria artei, anul I, 1-2, ian.-iunie, Ed. Academiei R.P.R., 1954.
ȘĂINEANU, LAZĂR : „Nastratin Hogea", în *Noua revistă română*, nr. 11, 1 iunie 1900.
ȘERBĂNESCU, TH. : „Poesia română în trecut", în *Albina Pindului*, nr. 4, 1 august, 1868.
ȘTEFULESCU, ALEXANDRU : *Mănăstirea Tismana*, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, București, 1909.
TELEOR, D. : „Anton Pann (schiță)" în *Noua revistă română pentru Politică, Literatură, Știință și Artă*, nr. 4, 15 februarie, 1900.
TEODORESCU, G. DEM. : *Operele lui Anton Pann — recensiune bibliografică*, Ed. Librăriei Socec & Co, București, 1891.
TEODORESCU, G. DEM. : *Viața și activitatea lui Anton Pann*, Tipografia Gutenberg, Josph Göbl, București, 1893.
TUDORAN, RADU : „Anton Pann în 1969", în *Luceafărul*, 20 septembrie 1969.
URECHIA, V.A. : *Istoria Românilor*, tom XIII, Tipografia și Fonderia de Litere Thoma Basilescu, București, 1901.
VĂTĂMANU, N. : *Istorie bucureșteană*, Ed. Enciclopedică română, București, 1973
VĂTĂMANU, N. : *Catastih de bucureștean*, Ed. Litera, București, 1980.
VIANU, TUDOR : *Scriitori români*, vol. I, Ed. Minerva, 1970.
VULPESCU, ROMULUS : „Sfîntul Anton Pann", în *Luceafărul*, 20 septembrie, 1969.
ZAGORIȚ, GH. : *Tîrguri și orașe între Buzău, Tîrgoviște și București*, Tipografia Nicolae Stroilă, București, 1915.

Sumar

Avertisment 5
Anton Pann, între legendă și mit 7
Primele drumuri ale lui Anton Pann 14
Gravură de epocă : Bucureștii în vremea ultimelor domnii fanariote 22
În umbra stranei 35
Lupta cu Kyrie eleison 43
Vremea „Zaverei" 51
Drumurile Rîmnicului 65
Lumea lui Anton Pann 79
Moravurile vremii 87
Casa cu foișor 102
Anii de cumpănă 123
Profesorul de muzichie 136
Memorabilul foc 149
Miracolul înțelepciunii românești 162
Pomposul constituțiu 173
Tinerețea lui Moș Albu 183
„Reprezentanții" din Șcheii Brașovului 193
Nastratinismul lui Anton Pann 210
Casa din strada Taurului 221
Ultimele drumuri 235
Efigia poetului 250
Bibliografie 260